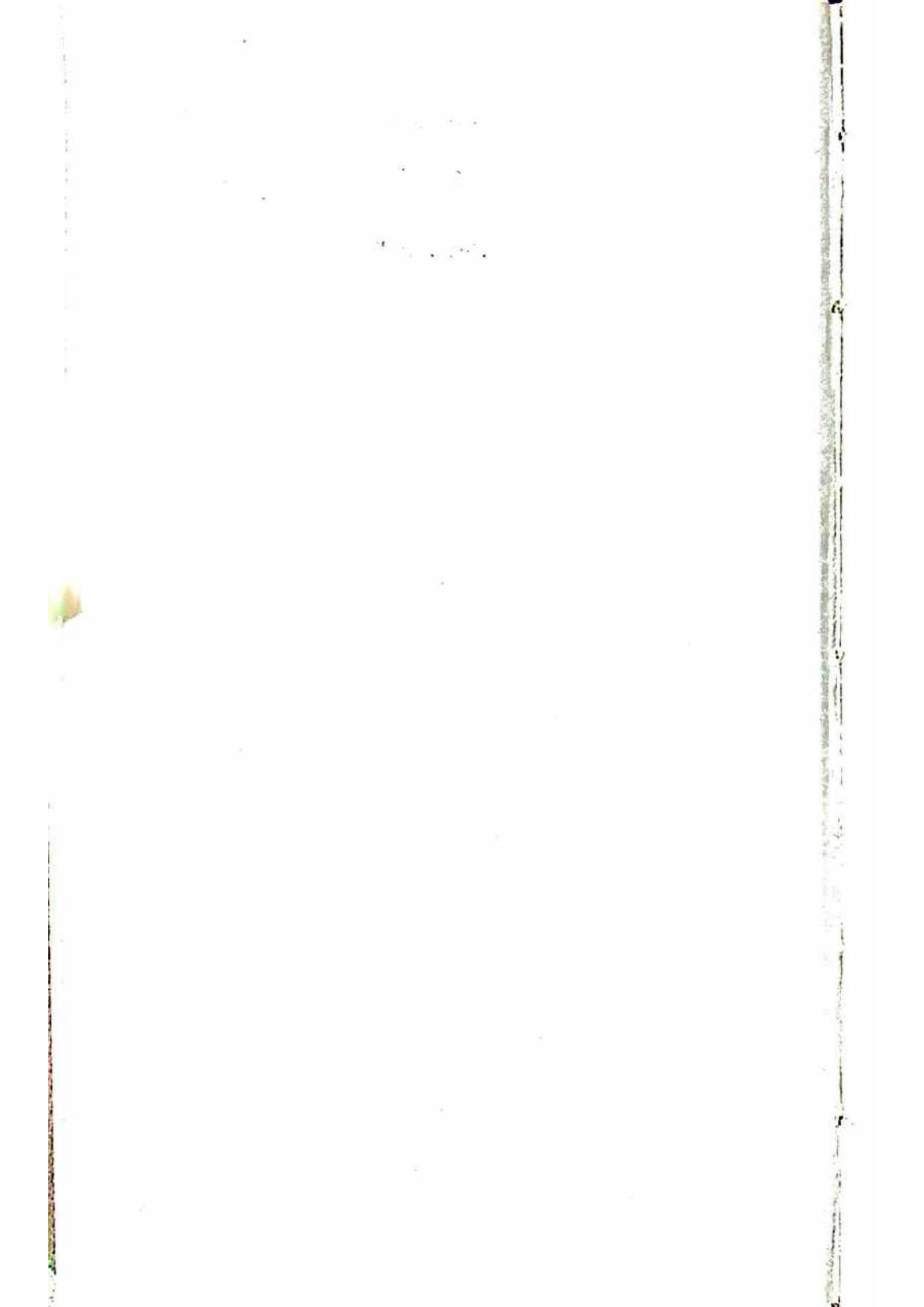

MinisterievanPropaganda.org

A. STIL
DE EERSTE
STOOT

ANDRÉ STIL

DE EERSTE STOOT

2e DEEL

„HET KANON”

UITGEVERIJ PEGASUS AMSTERDAM

1954

Oorspronkelijke titel: Le coup du canon

Uit het Frans vertaald door: J. van Hagen

Stofomslag: Jack Bos

Druk: Heiermann & Co Amsterdam

VOORBERICHT

De traditie wil, dat men het nieuwe jaar tegemoet treedt met wensen. Voor 1952 zijn die samen te vatten in één enkele zin: „Vrede op aarde!”

Maar de Vrede stelt zijn eisen. Door wensen wordt hij niet verwezenlijkt, zelfs niet door de innigste, meest oprechte, vurigste wensen. De Vrede wordt slechts werkelijkheid voor hen, die in staat blijken hem te veroveren en hem te behoeden.

Om die reden hebben millioenen mannen en vrouwen in de gehele wereld zich in zijn dienst gesteld. Daarbij hebben de Franse havenarbeiders hun plaatsen in de voorste gederen ingenomen: zij weigerden slaaf te worden van de nieuwe bezetters. André STIL strekt het tot eer en verdienste, dat hij het verstaan heeft, de grote levens- en liefdesroman te schrijven over onze werkers aan de kust.

Degenen, die beginnen te lezen bij dit tweede deel, „Het Kanon”, mogen mij toestaan, hun alles te vertellen, wat zij gemist hebben door het niet-lezen van het eerste deel: „Bij de Watertoren”.

Wij schrijven December 1950. Een haven aan de Atlantische Oceaan, zwaar getroffen door de tweede wereldoorlog. Midden tussen de puinhopen is aan de voet van een watertoren een armzalige voorlopige woonwijk ingericht. De bootwerkers leven er in scheefgezakte houten hutten, waar regen en wind binnendringen. Voor allen betekent dit het toppunt van ellende en in het bijzonder voor de ouden van dagen en kinderen.

Groot is de nood van de oude Léon. Zijn vrouw kan niet meer overeind. Toch bezit hij de moed en de levenslust om een taak op zich te nemen die hij als een heilige plicht beschouwt: opletten, wanneer de kinderen, van school komend, de weg oversteken.

Toen de tijden nog niet zo moeilijk waren, heeft de havenarbeider Guitton Claudette, Jean en Paultje tot zich genomen. Op zekere dag heeft de storm een ruïne gemaakt van Guitton's krot van hout en asfaltpapier. Hij moet met zijn gezin zijn toevlucht gaan zoeken in een verlaten bunker

van de Atlantische Wal. Paultje wordt bang voor de toenemende narigheid. Hij, die nooit het geluk heeft gekend echte ouders te bezitten, „heeft nog nooit zo veel liefde voor iemand gekoesterd, als hij haat koestert tegenover de ellende”. Hij wil die ontvluchten. En op een avond keert hij niet terug naar de bunker. In één van die nachten, dat het aan de oceaankust duchtig spookt, probeert de hele buurt hem te vinden. Zonder resultaat...

De werkloosheid heeft Lucien en Georgette van alles beroofd. Hun dochtertje met het prachtige blonde haar zal aangenomen worden door een onderwijzeres uit de buurt van Parijs. Voor Ginette is het nodig, maar hartverscheurend zijn de minuten, die aan haar vertrek en aan de scheiding voorafgaan.

Ellende, die echter niet in staat is de mensen murw te krijgen!

Werk krijgen, dat is best, maar op welke voorwaarden? Welke misstap tegenover zijn kameraden zou Jacques toch op zijn geweten hebben, dat de besteker hem zo vaak uitkiest, terwijl er voor de andere jongens niets te doen is? Zijn geweten begint te knagen. Hij schaamt zich bijna voor zijn werk, dat hij vroeger zo graag deed. Maar intussen moet zijn vrouw, Francine, te eten hebben. Zij is in verwachting. Daarom brengt Jacques zichzelf een wond toe; hij kan dan van de ziekteverzekering trekken. „Een grote rode vlek dringt in de gerst. Ergens in het bier van rustige mensen zal bloed zitten”. *)

's Morgens aan de haven, in de keet van het Centraal Bureau voor de Uitkeringen (B.C.M.O.) Hier worden arbeiders aangenomen en de werklozen halen er hun stempel voor het garantieloon. De bootwerkers discussiëren. Sommigen verklaren de oorzaken van de noodtoestand en geven wegen aan om hem te bestrijden. Achter de oorzaken van de nood doemt de oorlog op. „De armoe”, zegt er één, „dat is zoveel als de voering voor je soldatenjas.” „Ik steek er m'n poot voor in het vuur”, zegt Dupuy. „De armoe: dat zijn de Yanks.”

En daarmee verrijst op de achtergrond: de nieuwe bezetting en het vooruitzicht van de aankomst der eerste schepen met Amerikaanse wapens.

*) Jacques is bezig met het lossen van een lading gerst. (Vert.)

De communistische strijders van de haven, verenigd in twee cellen: „Dimitrov” en „Henri Gaillard”, worden in een uitgebreide vergadering bijeengeroepen. Het getrouwe verslag van de discussie, die zich daar ontplooit, is het meest striemende antwoord aan mensen, die de mond vol hebben over een zogenaamd gebrek aan democratie in de Franse Communistische Partij.

Niet-communistische lezers, U vindt daar één van de prachtigste beschrijvingen van wat een vergadering van een basis-organisatie der Communistische Partij in werkelijkheid is. In plaats van de armzalige vertekening, die U wordt geboden in boeken van laag allooi of in de dagbladen van een veile pers, krijgt U hier een waarheidsgetrouwe schildering van communisten, die de problemen waarvoor zij gesteld worden, zonder omwegen benaderen.

Verkeerd begrip, fouten, tegenspraken tussen de activisten, critiek, en zelfcritiek (dat wil zeggen: de eigen critiek door ieder) maken de discussie springlevend. De liefde, de hartstocht van de arbeiders voor een goed stuk werk maakt, dat de communistische strijders zich niet vergenoegen met de één of andere vaagheid.

Henri Leroy, een jonge afdelingsbestuurder, opent de discussie, daarbij argumenten puttend uit een juist verschenen verslag van het Politiek Bureau; het verslag staat in de Humanité en in de plaatselijke partijkrant. Henri vindt aanleiding, critiek te oefenen op een fout van een verantwoordelijk activist, Robert, secretaris van de Havenarbeidersbond. Deze kan de critiek en de aanmerkingen niet verdragen. Bij het einde van de vergadering merkt Henri op, „... dat Robert er meteen van door is gegaan, zonder iemand goeiendag te zeggen en zonder hem de hand te komen schudden, hetgeen iets ongekennds is.”

Henri's vrouw, Paulette, gaat uit werken bij Gisèle. Die twee zijn jeugdvriendinnen. Gisèle's vader, een slager, is in de oorlog rijk geworden. Hij woont nu prachtig, tegenover het Vivienne-Hospitaal, dat bezet is door de Amerikanen. Toen ze vijftien waren, hield Gisèle van Gérard, die havenarbeider is geworden, net zo als Paulette van Henri hield. Er staat nu een machtige scheidsmuur tussen Gisèle en alles wat haar kinderjaren zijn geweest. Zij voelt zich in haar nieuwe omgeving niet op haar gemak. Toch verschilt ze

niet veel van de mensen, met wie ze omgaat en die het voornamelijk over geld hebben en haat en verachting voor de arbeiders koesteren maar zich over de Amerikaanse bezetting geen moment druk maken. Ze zoekt verstrooiing in het lege bestaan, dat gevormd wordt door bezoek aan dansings en snertfilms en het lezen van waardeloze boeken, die in grote oplagen verschijnen.

De liefde van Paulette en Henri heeft zich ontwikkeld zoals het moest. De liefde en het strijdend leven, dat Henri leidt, vloeien natuurlijk ineen als twee gelijksoortige dingen. Dat wordt bewezen op het ogenblik, dat Henri tot afdelingssecretaris zal worden gekozen; 's nachts storten Henri en Paulette hun hart voor elkander uit, terwijl vlak bij hun kinderen liggen te slapen. Henri moet de vorige secretaris, Gilbert Ledru, vervangen, een onderwijzer, die zijn gezondheid heeft geofferd in grenzeloze toewijding aan de zaak van de arbeiders.

De nieuwe bezetting treft niet alleen de arbeidersklasse. De inrichting van een reusachtig kamp voor Amerikaans materiaal bedreigt „Meneer Ernest” met onteigening; hij is voormalig luitenant bij de douane en heeft op zijn vijf-en-vijftigste jaar met eigen hand de droom van zijn leven verwezenlijkt: een eigen huis.

De nieuwe bezetting heeft al evenzeer bijgedragen tot de diepe ellende, waarin Daniel Andréani en zijn vrouw Carlotta zijn geraakt; vroeger hadden ze een fortuintje, maar dat ligt bedolven onder de bommen van de laatste oorlog.

De nieuwe bezetting levert ook gevaar op voor de velden en boerderijen aan de andere zij van het kamp. Dat geldt bijvoorbeeld voor het land van oude Noël, bij wie Paultje doodmoe gestrand is, die keer, toen hij de benen nam uit de bunker van Guitton. En toen zijn de boeren in verzet gekomen en hebben op een avond de richtvaantjes uitgerukt, die de onteigenaars hadden neergepoot en van die vaantjes hebben de boeren een vreugdevuur gestookt op het dorpsplein.

Niemand blijft gelaten tegenover het nieuwe oorlogsgevaar. Henri, Papillon, Kléber en Youssef, allen bootwerkers, hebben een gevaarlijke tocht ondernomen om op de voorgevel van de onderzeeboot-basis te kalken: „De Amerikanen naar Amerika”.

De vrouw van een gaullistisch koopvaardij-officier, mevrouw Duquesne, spreekt haar afkeuring uit over de aanwezigheid van Duitse officieren, die op diezelfde onderzeeboot-basis werk verrichten in dienst der Amerikanen. De havenarbeiders en de officiersvrouw worden niet door dezelfde motieven gedreven en hun activiteit loopt uiteen, maar zij gaan allen voorwaarts op dezelfde weg, die reeds betreden is door zoveel Fransen en die morgen de weg der gehele natie zal zijn.

Inderdaad: het droevig lot van mevrouw Duquesne, verstoten en beledigd door haar man en zijn aanhang, omdat zij volgens haar geweten heeft gehandeld, de dood van oude Léon, die te pletter wordt gereden door een Amerikaanse vrachtauto, terwijl hij de kinderen helpt oversteken, de verwardheid van Jojo Dupuy, die ziek is teruggekomen uit de Vietnamese oorlog en die nu zonder loopt, het zijn allemaal dingen, waarvoor één en dezelfde figuur verantwoordelijk moet worden gesteld: het spook van een nieuwe wereldoorlog, gehuld in een lijkkleed met negen-en-veertig sterren.

Gevaar dreigt. Maar de zekerheid der overwinning, de zekerheid, dat men vrede voor ieder in zijn eigen huis kan verwerven, is reeds gegeven (niet alleen voor de arbeiders maar voor allen) in de succesvolle actie van de havenarbeiders en hun gezinnen. Ze bezetten een groot, leegstaand gebouw en nemen er hun intrek; de Amerikaanse diensten stonden al klaar om er zich te installeren. En het eerste deel van „De Eerste Stoot” eindigt met een voorvoelen en een gemeenschappelijk vooruitzien van het leven van morgen, een ander leven, een waarachtig leven, het grote geluk, wanneer net zo'n overwinning zal zijn behaald maar dan op nationale schaal. Geen ogenblik twifelen de helden van de roman aan deze overwinning, wanneer ze die avond verenigd zijn om een behoorlijk vuur, een heel klein glaasje Pineau in de hand houden en elkaar nader zijn dan ooit... „Wat kan ieder het goed met de ander vinden, zodra het leven maar een klein beetje beter gaat.” Om het nog beter te doen gaan wordt de actie voortgezet en André STIL zal U dit vertellen in dit tweede deel, „Het Kanon”.

François BILLOUX.

„DAT KAMP VAN JOU! ...”

De volgende morgen, vanmorgen, is er iets mis gegaan tussen Henri en Paulette.

Afgesproken was, dat Henri zich vandaag met het kamp zou bemoeien. Afgesproken en georganiseerd. Klokslag twaalf uur, zodra de sirene van de haven te horen zou zijn, moesten al onze kameraden zich gereed houden; ze zouden de anderen meenemen naar de poort van het kamp, waar we zouden verzamelen. Ze zouden juist genoeg moeten vertellen om het terrein voor te bereiden en juist niet te veel met het oog op verklikkers, die niet dienden te weten, wat er ging gebeuren.

Daarna had zich de bezetting van het gebouw voltrokken, een mooie zaak maar onverwacht. Het was nu alleen de kunst, te zorgen dat het één het ander niet in de weg zou staan... Nu, zo tegen vijf uur, toen het een heel klein beetje licht werd en de vrouwen uit de veren kwamen voor de ochtendkoffie (want kort daarop zou de bel gaan), toen was daar opeens buiten een reuze-herrie: vrachtauto's, groep, spijkerlaarzen op het cement van de rijweg. Driehonderd man van de C.R.S. („Republikeinse Beveiligingstroepen”, marchaussees) werden uitgeladen. Meteen bereidde het hele gebouw zich voor op strijd. Ieder kwam overeind en liep naar deuren en ramen en vroeg zich af, wat die kerels kwamen doen en iedereen had kouwe rillingen van het te gauw wakker-worden en het uit bed springen.

Nu zullen ze wel traangasbommen door de ruiten smijten, langs de ladders omhoog klimmen en ons er allemaal uitzetten. Maar nee. Ze omsingelen het gebouw, anders niet. Ze zijn nauwelijks zichtbaar, want ze zijn zwart tegen de achtergrond van gras, waaruit de nacht nog niet verdwenen is, maar hun manoeuvre valt niet moeilijk te raden. Het eigenaardigst is de stille trom, waarmee alles gebeurt. Af en toe een bevel, een geweer dat tegen een gasmasker aan-

nept, een snuiter die over een kei struikelt, dat is alles... Ze denken zeker, dat ze ons niet wakker krijgen. Boven alles uit, het allerduidelijkst, hoort men van de kant van het havenhoofd de oude baggermolen, die dag en nacht modder slikt en weer uitbraakt, zonder ophouden, alsof er niets aan de hand is, erger dan klokgetik.

Naar mate het lichter wordt, zien we die slijmjurken in een kring om ons huis staan, één rij dik, geweer aan de voet en stokstijf, maar met dezelfde grijns als in hun glanstijd, je weet wel... Daar blijft het bij. Aanvallen doen ze niet. Wat zit daarachter?

Wij hebben een ogenblikje overlegd. Allereerst moet de buitenwacht gewaarschuwd worden. Misschien heeft verder niemand in de gaten gehad, wat er hier gebeurd is. Zouden ze ons tegenhouden, als we eruit willen? Dan zouden we er ook niet uit kunnen, als de bel gaat; we zouden een stempel voor het garantieloon missen... overigens is het voldoende te weten, dat je omsingeld bent, of iedereen wil eruit. Dat willen ze misschien juist. Wacht eens even, kijk uit... Gégène, op verkenning gestuurd, nadert de linie van de CRS-mannen: Ze kruisen hun geweren. Daar komt een hoge aan. Gégène haalt zijn kaart uit zijn zak. De geweren gaan weer terug. Goed, hij mag erdoor. Maar hij heeft nog geen tien meter afgelegd, of hij betast de zak van zijn jasje en keert om, alsof hij zijn tabaksdoos vergeten heeft. De geweren worden opnieuw gekruist tussen Gégène en die hoge. Nogmaals onderhandelingen. Asjeblijft, niks te beginnen... Zie je nou? Je mag er wel uit, maar niet terug. Zo bekijken ze het dus. En terwijl wij aan de haven zijn, zouden ze de hele zaak schoonvegen. Daar staan hier in de loop van de dag lelijke dingen te gebeuren, van de ene minuut op de andere. We moeten er dus allemaal in blijven.

Behalve Henri. In de eerste plaats zou het niet goed en ook niet makkelijk geweest zijn om weer af te deinzen wat betreft dat kamp. En dan vooral, juist voor de verdediging van het gebouw kon Henri niet het meeste doen in het gebouw zelf. Dat heeft Paulette nu precies niet willen horen. Het moet gezegd worden, dat Paulette sinds gisteren niet in staat is om wat ter wereld ook te willen horen. Zo'n verandering: uit die hut tussen die stevige muren... zij

was zelf ook helemaal veranderd. Zij koesterde nog maar één gedachte: niet terug. De andere vrouwen dachten er net eender over, tot alles bereid om zich te weer te stellen. Als je ze niet tegen had gehouden, zouden ze al lang met z'n allen uit de ramen zijn gaan hangen om de CRS te beledigen en hun alles naar hun hoofd te gooien, dat voor het grijpen lag. En wat waren we dan nog verder geweest? Daarmee zouden we ze alleen wapens in de hand hebben gegeven om te provoceren... De mannen trachtten de vrouwen te kalmeren, hoewel ze zelf net zo lief van leer waren getrokken. Veel van die mannen werden niet zo zeer gedreven door inzicht dan wel door de wens zich de houding aan te meten van de vent, die baas in huis is vanwege dat beetje meer koelbloedigheid, dat hij bezit. Maar goed, ze deden het dan toch.

Of Henri daar nu al niet van houdt en zich vrolijk maakt over wat hij bazige mannen noemt (naar het beeld van de bazige bazen), toen hij zich door Paulette had willen doen horen zonder zijn stem te verheffen, was dat niet meegevallen. Zeker niet, als je zo weinig tijd hebt. Want niemand kon tenslotte garanderen, dat je, na de bel, nog door het cordon van de CRS heen zou komen.

„Dat kamp van jou! Dat kamp van jou!” heeft Paulette geschreeuwd. „Er bestaat voor jou niks anders meer...”

„Dat is niet waar. Als ik daar maar niet moest spreken, dan zou ik hier blijven, hoe gruwelijk vervelend het ook zou zijn. Maar als we ons hier willen verdedigen, dan moeten we de mensen overal mobiliseren, kom...”

„Dat zeg jij, maar jou interesseert alleen dat kamp. De kinderen en ik mogen terug gaan naar dat konijnshok van ons. Kun je niet één dag wachten? Juist op een dag als vandaag!”

Hij wist niets anders te doen dan zijn schouders op te halen.

De kinderen, die Paulette nog nooit zo hadden horen schreeuwen, begonnen te huilen.

„Als je gaan wilt, moet je het zelf weten! Iedereen krijgen ze er misschien uit maar mij niet! Je weet, hoe ik ben. Ik laat me nog liever doodschieten met de kinderen erbij! Je weet, hoe ik ben!”

Hij heeft er vandoor gemoeten met een bezwaard hart,

met die terneerdrukkende onrust en onbestemde woede, die geen uitweg weet. Vóór zich de vijand, achter zich dat gezanik, het gevoel kwetsbaarder te zijn en voortdurend bloot te staan aan een aanval in de rug, welke kant je ook uitkijkt. God nog an toe! Als het mogelijk zou zijn om altijd achter je een stevige muur te hebben! Dan zou je alleen maar recht vooruit hoeven te zien!... Nou ja!...

Wie had drie dagen geleden kunnen vermoeden, dat het kamp zo belangrijk zou worden, zelfs al zou men rekening hebben gehouden met de meest ingrijpende gang van zaken? Het is begrijpelijk, dat ze niet graag zien, dat burgers zich in dat gebouw nestelen, bijna midden tussen alles, wat zij in dat kamp opstapelen... Vannacht al kon je uit onze vensters een lange reeks lichten waarnemen, ongeveer tweehonderd grote heldere lampen, die aan de kant van de dorpen achter een paar huizen verdwenen en weer opdoken aan de zee kant, waar je in het maanlicht ook iets zag glinsteren, dat niets anders zijn kon dan de zwarte buizen voor de pijpleiding, op een rij gelegd... Al dat licht brandde de hele nacht, met tussenpozen verzwakt door een snel ronddraaiend zoeklicht, dat de schaduwen van de uitkijktorens om hun eigen as liet wentelen, alsof die zich een beetje wilden vertreden.

Wat zij daar opslaan behalve benzine, weet nog geen mens. Op de achterkant van de vrachtauto's hebben ze een rood biljetje geplakt: „Springstof”. Dat betekent zoveel, dat de jongens, die daar werken, uit de buurt moeten blijven... Ze houden de kisten op een armslengte afstand en pakken ze heel voorzichtig beet. Alsof dat iets aan de zaak verandert! Ze zijn zenuwachtig. Gisteren is er een vat koolteer ontploft. Zulke dingen gebeuren. Een werkloze, die niet in het vak zat... hij had het te heet laten worden. De klap maakte niet veel lawaai, eerder vettig en dof, maar je had eens moeten tellen, hoeveel er meteen plat op hun buik lagen, die dachten: daar zal je 't hebben. Toen ze zagen, dat ze 't mis hadden gehad, slaakten ze een diepe zucht van verlichting en krabbelden overeind; en pas wat later gingen ze zich interesseren voor wat er met die arme jongen gebeurd was. Dat was even goed verschrikkelijk: een lange teertong bedekte hem tot aan zijn schouder, met van die

gemene vlammetjes, die ordeloos aan- en uitgingen, zoals je ook wel ziet op wegen, die aangeaard worden. Onbeschrijfelijk zoals een mens onder dat gloeiende vuur kan schreeuwen. Maar toch vonden de jongens, dat het minder erg was, dan ze gevreesd hadden. Niet eens nodig om ze te vragen, wat ze van zulk werk denken. Na drie of vier dagen is niet alleen hun hoofd op hol maar ze lopen zelf...

Welk standpunt gaat de Partij hier innemen? Henri heeft daar van meet af aan over nagedacht. Sommige kameraden hebben er werk gevonden. Zeker, niemand had er op af moeten gaan, maar dat is bezijden de werkelijkheid. We zullen ook morgen nog niet met ons hoofd in de wolken mogen lopen. Sommigen hebben inderdaad gezegd: „Werkloos of niet en ook als ik geen steun krijg, mij niet gezien”. Eigenlijk had iedereen zo moeten handelen. Hoe erg het ook is, enkel van de solidariteit te moeten leven, het is minder erg dan wat men zichzelf en anderen op de hals schuift door zulk werk aan te nemen. Maar het feit ligt daar, dat niet ieder dit weet of begrijpt en dat er jongens aan de oproep gehoor hebben gegeven; ze waren kwaad en ze schaamden zich, maar ze gingen. Zelfs Henri zat ermee: wat moest hij antwoorden aan kameraden, die hem om raad kwamen vragen? Aan Marcel bijvoorbeeld. Want hier kon je niet praten zonder iets te zeggen. Makkelijker zou het geweest zijn, je er af te maken met een machtige slagzin, maar daar zou je geen stap verder mee zijn gekomen. Zoals de zaken nu stonden (van de eerste dag af), had Henri dan ook ingezien, dat het niet voldoende was, enkel de raad te geven, dat je moest weigeren. Te geloven, dat de weigering van laat ons zeggen vijftig makkers zou hebben kunnen leiden tot een algemene weigering, was klaarblijkelijk een illusie. Natuurlijk moest men de kameraden ook niet de raad geven, zulk werk maar aan te nemen. Maar als je onder deze verhoudingen aarzelde om te weigeren, was dat geen misdaad, zo lang je niet vergat, datgene wat ze je willen laten doen, te bemoeilijken. Het zou zelfs niet kwaad zijn, als juist van degenen, die dadelijk „neen” wilden zeggen en die zulk werk haatten als de pest, de besten dus, één of twee 'es gingen kijken, wat er te koop was; om het contact te bewaren met alle anderen, ze te organiseren en mee te krijgen. Bijvoorbeeld jij, Marcel.

Zo is Marcel dus aan 't werk. Voor hem is het gevaar niet het meest bezwaarlijke, verre van dat. Hij raakt de kisten zo min mogelijk aan, maar hij moet toch wel eens een handje uitsteken; er draaien voortdurend soldaten om je heen. Negers weliswaar. Als je je mond durft open te doen, word je eruit gezet. Het moet gezegd zijn, dat sommigen dat als een weg beschouwen om weer werkloos te worden en hun steun niet te verliezen. een weg even goed als elke andere. Marcel pakt die verdomde kisten alleen beet, wanneer de kameraad op de uitkijk roept: „Twee-en-twintig! Daar heb je 'm!” Want de kameraden zijn begonnen met organiseren. Het zijn niet allemaal bootwerkers, maar hier gaat bereikt worden, wat op de kade nog nooit gelukt is. Ginds heeft Robert zonder ophouden de raad gegeven: „Zachies an! Sjouw je geen breuk! Hoe harder je loopt, hoe meer ze de norm opjagen en de tarieven drukken en morgen betaal je ze in 't groot terug, wat je vandaag bij stukjes en beetjes extra verdient, in schijn. Want de regering deugt niet, die is tegen de arbeiders en daarom verdien je niet méér, als je méér doet, maar als je minder doet en de tarieven verdedigt door te zorgen, dat de normen omlaag gaan.” Ieder wist, dat Robert gelijk had; de loonbriefjes wezen het uit; maar je vak en je werk zit je nu eenmaal zo in 't bloed, dat niemand het klaarspeelde, zachtjes aan te doen. Ieder zette er 'n tempo in, zelfs tegen zijn eigen belang. En kijk, hier komt dat vanzelf in orde. Misschien omdat je nooit hard werkt, als het onder dwang gebeurt. Daar heb je dat toezicht, de afkeer van 't geen, waarvoor je gebruikt wordt, ook de gedachte, dat je minder kans loopt om de lucht in te vliegen, naar mate je minder van die rot-zooi verplaatst. In elk geval doet niemand hier stootarbeid!

Voor niemand is het misschien zo akelig, zo'n kist te dragen als voor Marcel. Je pakt hem met je tweeën op, meestal tegenover elkaar met je kin als ondersteuning van boven om hem beter te houden; en je bent welhaast gedwongen om de ander in z'n gezicht te kijken; je staat oog in oog met zo'n kist in je handen. Een ogenblik lang zie je niets anders. Het is, alsof je elkaar vraagt: „Wat denk jij ervan?” en het antwoord erg diep zoekt. Als je de kist hebt neergezet, kijk je direct, zo gauw mogelijk, een andere kant uit en in negen van de tien gevallen wordt er iets gezegd

of gedaan, dat gelijk staat met een antwoord. Je schudt je handen af, of veegt je kleren schoon op de plek, waar de kist ze heeft vuilgemaakt of je geeft er een trap tegen en zegt: „Rotkreng, met al je uitstekende spijkers!” Bij de volgende kist gaan de ogen duidelijker taal spreken. Er hoeft zelfs niet veel bij gezegd te worden. Je hebt elkaar gauw begrepen. En het troost Marcel wel wat, dat hij beweren mag, alles bij elkaar genomen, het werk meer in de weg te zitten dan het te bevorderen. Reeds de eerste dagen was er een heel stel jongens, die het op de één of andere manier klaarspeelden, niet meer terug te komen. Het staat vast, dat we met dit oog-in-oog- en van mond-tot-oor-werk op een massale weigering afkoersen. Het is zelfs haast niet te geloven, hoe snel een goed idee veld wint, zelfs op een plek, waar je 't het minst verwachtte...

Gisteren was er eentje uit een dorp. Marcel werkte met hem samen... Ze stonden samen practisch alleen, ergens in een hoek, vlak onder een uitkijktoren en op een plek, waar de prikkeldraadversperring al was aangebracht...

„Hé ouwe, ben jij gevangen geweest?”

„Jawel, hoezo?”

„Doet dit uitzicht je niet aan iets denken? Hé, moet je kijken...”

„Hm? Ja, het lijkt erop... Hoezo?”

„Is dat niet het bewijs, dat je voor de oorlog werkt?”

„Je moet 't werk nemen, dat je krijgen kan. Goed of niet... Ach, politiek...”

„Wat zit er in deze kist?”

„Weet ik het.”

„Ik weet 't ook niet, maar stel 's, dat het een bom is.”

„Ach, dat geloof ik niet, zie je...”

„Maar stel 's, dat het er een is. Twee of drie van die dingetjes en je dorp is van de kaart. En hoeveel verdien je nou met 'm te versjouwen?”

Aan de ogen van de ander heeft Marcel kunnen zien, dat die aan het rekenen is geslagen. Als hij ooit 's helemaal tot inzicht komt, zou hij zich kunnen herinneren, dat het op deze plek begon, aan de hand van cijfers.

„Ik weet het niet. Hoeveel versleep je d'r in een uur? Twaalf? Voor vier-en-zestig franken... Dat is even méér dan vijf frank per kist...”

„Reken nou 's uit, hoeveel mensen je met dat spul kapot zou kunnen maken. Héél wat voor je vijf frank!”

„Spreek voor jezelf, hé! Werk jij soms niet hier?”

Dat is zo. Daar heeft Marcel geen antwoord op klaar. Maar dat nam niet weg, dat die andere van nu af aan niet meer gerust was op het werk in het algemeen en op de politiek in het algemeen. Elke keer, dat hij zo'n kist aanraakte, stelde hij de vraag en noemde hij zichzelf bij z'n voornaam. Hij stelde zelf die vraag en verlangde van zichzelf een antwoord. Dat is heel wat anders dan een ander het antwoord te geven. In dat laatste geval red je je er altijd uit, vind je altijd een achterdeur...

En ondanks alles vindt iemand zowel dáár als elders meteen gehoor, wanneer hij de naam van de Partij noemt. Driekwart van de jongens heeft bij de verkiezingen goed gestemd. Maar het zijn van die jongens, die, wanneer de Partij in hun dorpen niet meer zou bestaan en geen krant meer zou verspreiden, in staat zouden zijn, de grootste stomiteiten overhoop te halen, zonder het zelf in de gaten te hebben. Ze leven buiten alles om, op mijlen afstand van al wat er gebeurt. Er zijn er, die bijvoorbeeld met hun oren klapperen, als ze vernemen, dat de Partij tegen dit werk is. Een openbaring voor ze. En onder die jongens vind je nog overblijfselen van het bekende soort, dat zegt: „Wat Partij? Luister ik naar jou of naar Thorez? Als jij het enkel maar zegt, heb ik er lak an, snap je? Zo lang ik Thorez er niet over gehoord heb! Wie zegt mij, dat jullie het bij 't goeie end hebben?” ...

Dat betekent, dat het in de grond van de zaak goede kameraden zijn, maar dat er heel wat voor nodig is om tot op de bodem door te dringen. De discussies van Marcel zijn niet voldoende; het is noodzakelijk, dat de Partij haar gezicht laat zien en al haar gezag laat gelden. Dat heeft Marcel aan Henri verteld. Daarom zal Henri daar om twaalf uur het woord voeren.

HOOG UIT TIEN ZINNEN

Ach jé, dat werd pech. Toch zag het er niet onaardig uit, toen Henri bij de poort afstapte, pas tegen tien voor negen, om niet in de kijkert te lopen.

De neger, die op wacht stond met een iets te grote helm op zijn hoofd, was daar in z'n eentje en hij scheen aan alles eerder te denken dan aan een toespraak, waarvoor hij gewaarschuwd zou zijn. Hij staarde naar de zee, zoals alleen een neger dat kan doen, zelfs de negers van hier, uit de haven, die uren lang onbewegelijk aan de kade bij het water staan, zodra er maar een beetje zon is, hun dij op het zadel van hun fiets en dan maar naar één punt turen, een eindje boven het vlak van de zee, alsof ze dwars door alles heen hun land aanschouwen... Maar die daar had meer belangstelling voor de moeizame toeren van een watervliegtuig op de proefbasis van de S.N.C.A.S.O.¹⁾; het vliegtuig stak wit af tegen de grauwe dag en maakte sprongen, waarvan het doodmoe moest worden, op een te zware zee, tegen de stroming in, om te kijken, of het zou lukken... Hij had Henri daar zelfs lachend op attent gemaakt, daarbij het automatisch pistool dat hij op z'n buik droeg, als richtingwijzer gebruikend. Al met al leek hij nogal sympathiek, vooral omdat hij zwart was...

Henri verzamelde intussen zijn gedachten, want nu moest hij minder dan ooit naar woorden hoeven te zoeken. Hij moest alles wat belangrijk was, er in één ruk uitgooien, zo vlug mogelijk en in tien zinnen hooguit. De rest, de bijzonderheden, de toelichting, dat kwam later wel, als er niets gebeurde en de jongens zich niet te veel naar alle kanten gingen verspreiden... De grondgedachten leverden geen moeilijkheid op, maar Henri had de hele morgen nog géén minuut tijd gehad om ze te ordenen.

Geen minuut de hele morgen. In het afdelingslokaal, waar

¹⁾ Société Nationale de Construction Aéronautique du Sud-Ouest, een vliegtuigenfabriek.

hij direct na het stempelen was langs gereden, zaten ze nog altijd met een geweldige rommel wegens de opvolging van Gilbert. Alles wat er in de kast lag aan brochures, pamfletten, tijdschriften en kranten moest nu maar eens in pakketjes worden gebundeld en onder de cellen verdeeld worden zonder te veel op de inhoud te letten, want het was altijd beter ze op een slechte manier te verdelen dan ze te laten beschimmelen en op de koop toe muizen aan te trekken . . . En jawel, toen Henri naderde, liep Karel'tje, die met de verdeling belast was, voor de gesloten deur te ijsberen. Hij had afgesproken met de propagandasecretaris, Didelot, die brievenbesteller is en die op zijn eerste ronde — want het was al half tien — misschien niet tegen het overeengekomen tijdstip in de buurt moest zijn; hoe dan ook, hij verscheen niet. Terwijl Henri overwoog, dat hij vandaag verdorie genoeg te doen had (alles overeind krijgen voor dat gebouw en dan nog spreken in het kamp), had hij niettemin meer dan een uur met Karel'tje moeten optrekken, aangezien die bij de minste tegenslag bij de pakken neer ging zitten; en bovendien had Karel'tje vreselijke haast, want 's middags had hij een klus. Toen Henri dit afgewerkt had, restten hem minder dan twee uur vóór de middagschaft en hij moest kameraden opscharrelen, die het woord zouden voeren in de bedrijven voor de manifestatie van morgen bij de watertoren. Overal waar om twaalf uur zou kunnen worden gesproken in plaats van 's avonds, betekende dat aardig wat tijdwinst voor het handtekeningen verzamelen onder de verzoekschriften en het organiseren van afvaardigingen naar de onder-prefectuur en misschien zelfs stakingen . . .

Overigens, wat een fietstocht door dat dorp! En wat een fiets, niet te vergeten . . . Zelfs op de meest effen weg lijkt het net, of je op keien rijdt. Om je een breuk te trappen. In het pedaal moet iets niet in orde zijn met een kogeltje. Het pedaal schiet door of het blijft steken, nu eens het één dan weer het ander . . . En dan zijn er nog mensen, die beweren, dat we verdrinken in het goud! Nou ja . . .

Met die kameraden gaat het gelukkig meestal vlot; ze beginnen er aan te wennen, dat ze moeten spreken, nu er zoveel gebeurt. Vroeger had het heel wat voeten in de aarde. Je verliest enkel nog wat tijd bij die paar, die tegenstribbelen:

„Hoor 's, ik weet niet wat ik zeggen moet!”

„Je moet niet wat zeggen, je moet wat roepen. Je hebt toch wel 's een aanplakbiljet gezien? Soms staat er geen eens een hele zin op. Zo iets als er op zo'n biljet staat, moet je nou met je mond presteren. Je zegt maar, wat je weet: we hadden geen huis; toen hebben we het gebouw bezet; nou willen ze ons eruit gooien om er Amerikaanse kantoren van te maken; niks ervan: eerst de woningzoekenden, de Fransen, kortom onze eigen mensen! Als je dat alleen maar zou zeggen, met een oproep voor morgen, dan bereik je meer dan met tien bladzijden van het mooiste geschrijf.”

„Waarom vraag je 't niet aan Lamand? Die heeft al zo vaak gesproken.”

„Daarom juist. We vragen hem, te gaan spreken waar het 't moeilijkst is, bij de autobus-halten en op de markt, waar veel vrouwen zijn; vandaag is er markt, dat komt net goed uit...”

„Des te erger, hè? Als ik voor Piet Snot sta, is het jouw schuld!”

Ja, wat een tocht. Niettemin, tegen kwart over elf, midden in het mooie park, waar hij doorreed om bij de vishal te komen, stapte Henri opeens af. Hij remde met z'n voet, want die prachtfiets had ook al geen remmen... Henri stopte niet zo zeer wegens vermoeidheid als wel om een ogenblikje na te denken. Alles uitgestorven. Midden in de winter komt er geen hond in dat park, waar alles bevroren ligt, de fonteinen, de afvoer van de grotten, alles... Dat heb je net nodig om er even mee op te houden. „Nou”, heeft hij heel dom bij zichzelf gezegd, bijna hardop, „noem je dat leiding geven? Je rent alle kanten tegelijk uit, als centje die z'n stuur kwijt is. En misschien vergeet je nog het voornaamste... Inderdaad, zo was het. Maar hoe had het dan anders gemoeten? Alles, wat hij had kunnen doen, was — toen hij een kameraad vond die vrij was — een ander erop uit sturen om een deel van de rondrit over te nemen. Dat had hij gedaan. Een vergadering bijeenroepen, een inleiding voorbereiden, discussie losmaken, een uur of zelfs maar een half uur of een kwartier zoekbrengen met samen het vraagstuk van alle kanten te bekijken, dat is allemaal goed, als je de tijd hebt. In dit geval moet hij het vraagstuk van alle kanten bekijken op de fiets en wel zo

snel als het maar kon. Hij moest overal heenrijden, waar hij maar mensen te pakken kon krijgen... Wat zou Gilbert gedaan hebben? Gilbert zou om te beginnen voor de klas hebben gestaan. Daar blijft ie tot twaalf uur of tot 's avonds en met dat alles als voorbereiding zou hij zeker ideeën hebben geopperd, waar niemand anders op gekomen was. Dat is mogelijk. Hoewel... waarop hadden die ideeën moeten berusten? Zo dan... Leiding geven?... Je moet de zaak laten marcheren met de middelen waarover je beschikt... En Henri is weer op adem en fietst verder.

De haven, dat was Robert. Hij was er. Er viel zeker niet veel tijd af voor discussies, maar toch zei Henri:

„Waarom ging je er een paar dagen geleden zo gauw vandoor?”

„O, nergens om, zo maar...”

Robert keek strak naar de grond. Meestal zie je nauwelijks, dat hij een ronde rug heeft en altijd die zwarte lok over zijn voorhoofd. Nu leek het wel, of het allemaal bij zijn slechte stemming hoorde...

„Zeg 's eerlijk, Robert, kreeg je de smoor in door wat ik zei?”

„Als je 't weet, waarom vraag je 't dan, Henri? Stel je in mijn plaats. Nog nooit is iemand me met zulke critiek op mijn lijf gekomen voor het front van alle kameraden.”

„Was het op de keper beschouwd dan niet juist, wat ik gezegd heb? Had ik het dan niet moeten zeggen?”

„De inhoud was juist. Maar de manier niet...”

„Welke manier?”

„Hoor 's, ik heb het er met Louis over gehad...”

„Welke Louis?”

„De secretaris van het district.”

„Nou en?”

„Nou, die kent me goed; sinds we samen in dienst zijn geweest... Hij is een stuk ouwer dan jij en toch was hij nog maar een jochie, toen ik hier de Partij op poten heb gezet met Dupuy en ouwe Pa Piballe op het congres van Tours, weet je. Ik heb het er even met hem over gehad. Hij heeft er niet veel van gezegd, omdat ie niet achter je rug wou kletsen, maar ik zag best, dat hij de manier-waarop niet goedkeurde. Je bent te hard geweest. En zelfs op de keper beschouwd hebben we niet achter je rug willen kletsen,

maar zouden we jou niet even goed kunnen critiseren, bijvoorbeeld omdat je te veel alles blijft zien in het kader van de haven en de watertoren zonder je in voldoende mate bezig te houden met de rest van de afdeling, hoewel je nu secretaris bent?..."

„Nou en? Dat is misschien wel zo, maar wat houd je ervan terug, me dat te vertellen of het zelfs op een vergadering aan de orde te stellen? Op die manier komen we vooruit en herstellen we, wat niet deugt. Overigens... in de haven en bij de watertoren gebeuren op het ogenblik de belangrijkste dingen... Neem vandaag..."

„Het belangrijkste, dat hangt af van het standpunt, dat je inneemt..."

Dacht Robert in een bepaalde richting of had Henri het mis? Het zou immers kunnen betekenen: Je slooft je zo uit voor de verdediging van het gebouw, omdat je daar zelf bij betrokken bent en misschien laat je daarom wel andere zaken lopen, die belangrijker zijn... Als Robert dat bedoelt, steekt het wel schril af tegen Paulette's uitval vanmorgen. Hoe zou 't overigens met Paulette staan? Als het daar maar een beetje goed wil gaan.

„Wat sta je me aan te staren?" vroeg Robert.

„Ik denk na over wat je daarnet gezegd hebt."

Inderdaad dacht hij erover na, nadat hij even een opkomend gevoel van woede had onderdrukt. Kun je zo snel, zo opeens, weten, of je je niet ergens in vergist, zelfs al voel je je op een bepaald moment nog zo zeker? En bovendien: Henri is nu eenmaal de man die hij is. Misschien is dat verkeerd van hem, maar dat laat zich nou eenmaal niet dwingen: het enige punt, waarover hij nooit discussieert, nooit ruzie maakt, is nu juist dit; de loutere verdenking, dat hij in zijn werk het minste of geringste zou nastreven uit persoonlijke overwegingen... brengt hem tot zwijgen. Hij laat ze nog liever kletsen. Het gaat langs hem heen...

„Die paar mensen van mij heb ik gauw afgewerkt", heeft Robert gezegd. „Ik ga naar de twee boten en naar het pakhuis. Ik weet zeker, dat ze alle drie vóór staking zullen zijn. Dat is vast."

„Tot morgen dan, ouwe jongen."

„Tot morgen, Henri".

Wat niet wegnam dat hetgeen Louis gezegd had, niet best

was. Die zorg ontbrak er nog net aan! Je hebt je handen toch al vol en stoot om de haverklap op hele risten ideeën, die tegen de draad in zijn. Niemand kan Robert het recht ontzeggen, te spreken waarover hij wil en met wie hij wil. Maar Louis, met diens verantwoordelijkheid, had er wel eens een nachtje over mogen slapen, voordat hij iets goed- of afkeurt... Je moet niet op het eerste gezicht oordelen. Want afgezien van een paar woorden, die hij er in het vuur van zijn betoog een beetje vlug en een beetje heftig uit gegooid heeft, zou hij geen kans hebben gezien om wat hij op die vergadering te vertellen had, anders te zeggen. Zo is het: telkens als er strijd wordt gevoerd om de posities van de Partij, krijgt onvermijdelijk iemand een douw. Alleen wanneer je alles over je kant laat gaan, zullen degenen, die in vooroordelen verstrikt zitten of die niet deugen, nooit pijn in hun buik van je krijgen.

En wanneer iemand nooit iets miszeft, komt dat misschien, doordat z'n hart hem niet omdraait in z'n lijf bij het aanschouwen van lieden, die iets misdoen. En als nou, onder het mom van het rechtzetten van een foutje, onze Louis iemand in het gelijk zou stellen — al is het nog zo'n klein beetje — die ongelijk heeft, dan hoeft dat iemand, die strijd voert nog niet te ontmoedigen. En vooral, daar dit nu komt van Louis, één van de partijgenoten, die Henri zich het vaakst tot voorbeeld heeft gesteld. Zeker, Louis kent me... Hij weet best, dat, als ik gevoeligheden heb, die nooit zo misplaatst zullen zijn, dat iemand er speciaal rekening mee zou moeten houden. Maar tussen zo iets en het opzettelijk ontzien van wel misplaatste gevoeligheden bij Robert is nog een hele afstand... Over de moeilijkheden van de mensen mag je er geen vastgeroeste denkbeelden op na houden. Maandenlang ben ik aan het uitkienen, hoe ik Robert kan ontzien wegens alle kwaliteiten die hij gehad heeft en zelfs nog heeft. Maar wanneer je alleen maar zou ontzien wat uitglijdt... Degeen, die zich met hart en ziel inspant om de zaak te laten marcheren, krijgt niet minder te verduren dan de anderen; hij stelt zijn hart en ziel zelfs meer bloot aan weer en wind. En je moet niet denken, dat alleen versleten of stilstaande machines roesten... En zo iets komt nog wel van Louis... Nou ja!...

Dat alles spookte Henri nog door z'n hoofd, toen hij zijn

gedachten probeerde te ordenen, van aangezicht tot aangezicht met die zwarte schildwacht, die zich begon af te vragen, waarom die Franse knaap daar bleef staan... Tegelijkertijd doken allerlei ideeën bij Henri op, net alsof ze in het voorbijflitsen een schenentrap uitdeelden. En dan zijn er nog mensen, die geloven, dat het allemaal vanzelf gaat; dat er niks an is.

In werkelijkheid is er van binnen nooit een ogenblik „niets”, ook al ren je heen en weer als een gek... In je hoofd heeft een soort ononderbroken discussie plaats met hopen mensen, die hun mening zeggen over wat je doet en hoe meer je doet, des te meer vragen ze het woord en lopen warm; vanzelf. En al die ja's en neen's, die in je binnenste worden uitgesproken door jezelf en de anderen, veroorzaken een beroering als keistenen in het water. Voortdurend ben je bezig en bezet... Dat misverstand met Paulette vanmorgen, dat met Louis over Robert. Om het even, of het je partijleven of je particuliere leven betreft; als je die twee kunt scheiden tenminste... Nou ja...

Wat ook zijn uitgangspunt is, altijd eindigt Henri bij dat „nou ja”, wanneer hij met zichzelf in discussie is geraakt. En het is een feit, dat je er tenslotte uit komt.

Wat hij van plan was te gaan zeggen, ordende zich gelukkig vanzelf, bijna zonder nadenken, zoals je trek krijgt door te eten. Twee dingen. Eerst over dat werk: wat het inhield, waartoe het diende als voorbereiding. In één woord: wat nodig is om ze ervan te overtuigen, dat ze het moeten weigeren. Maar dat niet alleen. Niet te hoog willen grijpen... Degenen, die niet bereid blijken om het werk te weigeren, proberen zo ver te krijgen, dat ze later zullen gaan weigeren... De arbeidsvoorwaarden, waaronder jullie werken, jullie gerechtvaardigde eisen, asjeblijft, de lonen, de bespottelijke transport-premie, de gevaar-premie van zestien frank per uur... Dat is jullie leven waard voor ze. En dito dito het leven van de duizenden mensen, die ze willen vernietigen met het spul, dat ze jullie hier laten opstapelen! Best... op die manier zijn hun persoonlijke belangen gekoppeld aan het vraagstuk van de vrede... Zestien frank! Dat is de prijs voor je leven en tegelijkertijd een bekentenis, dat ze je met de dood laten spelen... Wat nou de Amerikanen betreft, ze mogen erger zijn dan de Franse bazen,

met wie jullie de strijd al hebt aangeboden, maar ze zijn evenmin onverslaanbaar als die bazen... Dat moet ik erbij zeggen, want vaak vind je nog de opvatting, die sommigen er bij het begin van de bezetting op na hielden — de Duitse bezetting dan — dat je geen enkele eis meer verwezenlijkt krijgt, als je in de greep van een vreemd leger bent. Dat laat geen hoop... Welnu, de Amerikaanse bazen zullen precies zo het vaantje strijken als de anderen, mits jullie eensgezind genoeg bent om tot het einde toe samen te strijden. En dan tot slot, na die twee hoofdzaken, niteenzetten, dat dit niet het enig mogelijke werk is om hun te geven. Het is onjuist, dat te denken! Allerlei andere dingen worden mogelijk door een vredespolitiek! Dit werk weigeren of bemoeilijken betekent niet, dat je je neerlegt bij werkloosheid. Integendeel. Het is juist een daad, die bijdraagt tot de noodzakelijke veranderingen, opdat ieder in vrede zijn werk zal kunnen doen..

Ziezo. Dat zal wel lukken.

III

HENRI KOMT NIET THUIS

Alleen: het werd pech. Toen de sirene klonk, liep alles nog schitterend. Ze gingen bijna allemaal in de buurt van het Amerikaanse buffet staan. Zelfs de twijfelaars en de angstigen hielden zich niet op een afstand. Ze zouden zeker vlak bij zijn gekomen, wanneer alles goed was blijven gaan. Marcel was komen aanrennen.

„Volgens mij zou het goed zijn, als je op dat stuk muur ging staan, buiten het kamp. Je kan dan door het prikkeldraad heenspreken.”

„Maar wat moet ik doen met het goud van het Kremlin?”

Marcel heeft het alleen begrepen, doordat Henri een verduidelikend gebaar heeft gemaakt. Hij heeft zijn blik snel over Henri laten heenglijden en zich over de fiets ontfermd.

„Die zet ik achter het cantinehuisje. Je komt er vlak bij te staan.”

De schildwacht volgde het hele verloop met de ogen en kwam uit zijn huisje. Maar ook dat was voorzien. Zelfs als hij alarm zou slaan, dan zouden de vijf of zes Amerikanen, die daar rondliepen, niet veel kwaad kunnen aanrichten... Marcel stond al op de muur en gaf het woord aan Henri, die van wal stak. Zeker, de Amerikanen, zwarte en blanke, waren te voorschijn gekomen op het geroep van de schildwacht. Zij schreeuwden en dreigden. Maar iedereen lachte hun in hun gezicht uit. Temeer, omdat niemand een woord van hun verhaal begreep. En overigens schreeuwden ze van veilige afstand en draaiden zo een beetje rond als blaffende honden, die 'm knijpen... Zeker na alles wat hun daarginds over de communisten verteld was!... Maar precies op dat moment, alsof de duivel ermee speelde, passeerde bij het kruispunt op vijftig meter afstand een vrachtauto met C.R.S.-ers; zij moesten hun kornuiten aflossen, die sinds die morgen het gebouw omsingeld hielden. Toen ze de Amerikanen zagen schreeuwen, moeten ze gedacht hebben, dat er werk voor ze aan de winkel was. Een draai op twee wielen.

een ruk aan de rem. In minder dan geen tijd stonden ze allemaal op een rij, de geweerkolven opgeheven, dolgelukkig met dit extra'tje.

Maar Henri is tot het allerlaatste moment blijven spreken. Alleen: hij heeft niet erg veel kunnen zeggen. Het vreemde bezettingsleger, de politie tegen de arbeiders, zien jullie 't? Asjeblijft: dat leger en die politie werken samen. Dat verklaart een hele hoop. Niet waar, kameraden?

De C.R.S.-ers rukten aan. Maar ze marcheerden niet in de richting van de toegang tot het kamp om zich op de arbeiders te werpen. Ze hadden het op Henri voorzien. Ze maakten een bocht om te verhinderen, dat hij zou ontsnappen en wilden hem in een hoek drijven tegen het prikkeldraad. Daarentegen kwamen de arbeiders juist naar buiten en vielen de C.R.S.-ers in de rug aan. Het was duidelijk, dat ze bijna zonder uitzondering bereid waren om, indien nodig, Henri vechtende te beschermen. In de grond van de zaak waren ze niets slechter dan de anderen. Maar Henri zag kans ertussen uit te glijpen. Hij maakte een moeilijk moment door. Toen hij zijn fiets wilde pakken, hadden twee C.R.S.-ers de fiets eerder beet dan hij. Maar na één of twee rukken zag hij er gelukkig net bijtijds van af daarmee verder te gaan. Hij slaagde erin, tussen de kolfslagen door te duiken. Hij liep alleen een tik op ter hoogte van zijn oor. En toen maar rennen over de puin- en steenhopen van de oude stad, waarbij de C.R.S.-ers met hun spijkerlaarzen, hun geweer, hun gasmasker en het hele zwikkie steeds meer achterbleven... Zo, Henri was thuis.

Maar de toespraak was niks geworden. En de fiets was hij kwijt. De fiets! Die mep was gelukkig niet hard aangekomen. Met het ijzer van de kolf had het raak kunnen zijn. Nu zelfs was Henri's oor al een beetje ingescheurd. Het bloedde niet erg, maar het schrijnde en niet zo'n beetje... Het is daar een gevoelige plek.

's Middags hebben ze Marcel ontslagen. Ongetwijfeld smerig werk van verklikkers. Dat is één van de krachten, waarop ze drijven. Hij was erbij gelapt. Het kostte hem moeite Henri te vinden, die op een geleende fiets de rest van de bedrijven afreed.

„Ik heb de indruk, dat het geweldig loopt”, zei Henri.

„Ben je wezen kijken, hoe het daarginds gaat?”

„Ik bedoel vooral de fabrieken, wat betreft de voorbereiding... Ginds? Jawel. Ik ben er vanmiddag heen geweest. Nog altijd hetzelfde gijntje. Je mag er wel uit, maar je kan er niet in; maar niemand laat zich te grazen nemen.”

„Zo, waar heb je gegeten?”

„Nergens. Maar dat is het ergste niet...”

De waarheid is, dat hij vanmiddag al honger had, toen hij teruggegaan was om langs het gebouw te sluipen. Sluipen, dat is het juiste woord. En dat was het zwaarst te dragen. Rondsluipen in de buurt van je huis, waar je gezin zit, zonder naar binnen te kunnen en zonder dichtbij te durven komen. 't Is haast niet te geloven. Wanneer je zo iets meemaakt, krijg je een eigenaardig gevoel. Vrij-zijn is niet iets, waarover je kunt discussiëren, waarover je nadenkt. Het woord hoeft je niet eens in je gedachten te komen. Maar als je dat verdriet, gemengd met boosheid, die lichamelijke woede, die reactie als van een dier in je voelt, dan ben je niet vrij. Rondsluipen en dan nog met zo'n honger, die zwaarder weegt dan je zou denken.

„We gaan bij ons langs”, zei Marcel. „We hebben een stuk kaas in huis. En waar slaap je vanavond?”

„Dat zien we nog wel. Ik hoop: bij me thuis.”

„Ondertussen weet ik 'n truc om ze die stunt van vanmiddag betaald te zetten, als we willen, 'n truc om met de jongens te praten zonder moeilijkheden te krijgen... We stappen gewoon met ze in de vrachtauto's, waarin ze naar hun dorp worden gebracht, net of we erbij horen...”

„Vandaag al?”

„Zoals je wilt. Dat zou een koortsachtig tempo zijn. Reken maar, dat die herrie van vanmiddag ze allemaal tot nadenken heeft gebracht.”

„Kom, laten we erop af gaan. 't Is me een daggie wel!”

„Maar je moet je een beetje beter aankleden. Het tocht daar als de pest. En 's avonds vriest het.”

's Avonds is Henri in z'n eentje te voet naar huis gekomen van het dorp, waar de Amerikaanse vrachtauto hem heeft afgezet. De hele weg heeft hij ondanks de kou en het helse spektakel binnen-in, de zaak lang en breed voor de arbeiders van het kamp kunnen uitzetten... Een ander

feit had grote indruk gemaakt; ze hadden het die morgen in onze krant gelezen: dertig soldaten vergiftigd in het kamp van Poteau door bedorven Amerikaanse blikjes. Ze zouden nu ook een gevaren-premie voor hun voedsel moeten hebben!

Hij is dadelijk gaan onderzoeken, of er ergens in het cordon van de C.R.S. geen opening was, waar hij doorheen zou kunnen glippen. Geen denken aan. Alles nog hetzelfde. Hij begon moe te worden. Toch ging hij naar het afdelingsgebouw terug om aanwezig te zijn bij de afsluiting van de voorbereidingen voor de manifestatie en er het zijne van te hebben. Louis was er ook en toonde grote belangstelling en nog een paar kameraden, waaronder Didelot, die Henri mee naar huis te slapen nam, zonder dat Henri zin had gehad om met Louis over die zaak van Robert te spreken. Wat kwam het er eigenlijk op aan? Het betrof alleen hemzelf. En hijzelf zou er misschien ook niet meer aan gedacht hebben als andere bijkomstigheden er hem niet aan herinnerd hadden... Hij was de hele dag nogal in de put geweest. Je bent niet anders dan de anderen. Er zijn van die dagen. Gelukkig niet vaak. Dan ben je in plaats van keihard bij alles wat spaak loopt, zo overgevoelig als iets. Dat hangt natuurlijk ook van de situatie af... Eer dat je harder bent dan zó'n leven, noul... Je hebt alleen nog maar zin om ermee te kappen, steeds maar zin om te slapen. Dat komt door je hersens. Je lichaam houdt het wel... En dan dat gevoel, dat je niets hebt kunnen afmaken... dat je nog niet de helft gedaan hebt van wat je had moeten doen...

Ondertussen bracht de onder-prefect, wiens oren begonnen te tuiten van alles wat hij hoorde over de voorbereidingen tot de manifestatie, verandering in zijn plannen. Hij gaf de C.R.S. bevel, het beleg te beëindigen. Dat gebeurde omstreeks elf uur.

Van dat ogenblik af zit Paulette zich af te vragen, waarom Henri niet naar huis komt. Als het waar is, dat hij ook voor hun verdediging in de weer was, dan moet hij weten, dat hij nu naar huis kan. En ze blijft maar zitten wachten, in het donker, omdat ze geen electriciteit wil verbruiken, nu iedereen slaapt behalve de kameraden, die op de uitkijk staan.

Over enen is het al.

EEN NACHTMERRIE, ZEGT CARLOTTA

In elk ander geval zou Andréani hoera hebben geroepen voor de C.R.S. We kennen die arbeiders, als ze je burens zijn en haast bij je in de kamer zitten; met dat stuk bordpapier ertussen: we kennen ze allemaal! Onbeschoft, Carlotta!... Je moet ze hun mond horen opendoen. Ze zuipen en verder... Mensen, zo iets? En natuurlijk allemaal communist. En alsof het niet voldoende is dat die ondeugd bestaat, nemen ze het niet, dat je anders bent, ze willen die schandelijkheid aan de hele wereld opdringen. Alles moet gelijkgeschakeld worden, alles moet afdalen tot hun peil!...

Maar niettemin, toen ze eergisteravond in dat leegstaande gebouw trokken, had Andréani gearzeld. Waardigheid, juist... Hij moest kiezen tussen achter die troep aanlopen, die hij verachtte of in dat krot zonder licht blijven hokken en leven als een mol. Wat gebiedt de waardigheid?

„Laten we gaan kijken”, zei Carlotta.

Hij was nee blijven zeggen, tot het avond werd en voerde steeds zwakker argumenten aan. Het laatste luidde, dat het nu toch gauw donker zou zijn en dat ze het dan eerder hadden moeten doen. Ja, natuurlijk, als ze ons gewaarschuwd hadden!... Maar ze nemen ons flink in de maling. Dat doen ze met ieder, die niet tot de hunnen behoort.

Maar 's nachts hadden ze geen van tweeën een oog dichtgedaan. Heel gauw, toen hij begon te dommelen, had hij er ronduit spijt van, dat hij geen besluit had genomen, juist 's avonds. De avond was heel geschikt geweest. Die zou verhinderd hebben, dat iedereen de sjofelheid van hun meubels en van wat ze verder nog hadden, te zien had gekregen. Want ze bezaten werkelijk niets meer.

„Je woning betekent een heleboel, weet je”, zei Carlotta. „Denk 's terug aan onze villa. Zelfs als we niet meer geld hadden gehad dan nu, wat zou dat dan toch niet een heel ander leven zijn geweest!”

Wanneer ze een ogenblikje insluimerde, dan droomde ze er vast van.

Maar toen het dag werd, zonk hun de moed weer in de schoenen. Zelfs als die ring van C.R.S.-ers er niet geweest was, is het helemaal niet gezegd, dat ze tot het besluit zouden zijn gekomen, iets te doen om hun dromen van die nacht te verwezenlijken. Maar het ingrijpen van de C.R.S. vormde in hun eigen ogen een soort dekmantel voor hun bedeesdheid; de C.R.S. stond nu hun plan in de weg...

Bovendien waren al heel vroeg Lambert en zijn vrouw verschenen, één en al opwinding.

„Denkt U ook niet, Andréani, dat we last krijgen?”

„Hoezo?”

„Ze zullen het verdedigings-comité verantwoordelijk stellen. En dan zal het niet lang duren, of we hebben de gendarmes hier...”

„Denk je ook niet, Ernest?”

„U spreekt als een kind, Lambert!”

Intussen was het een feit dat ze hun naam voor dat verdedigings-comité hadden gegeven en daarmee hadden ze een verantwoordelijkheid op zich geladen, hoe je het ook bekeek.

„Temeer”, zei Ernest, „omdat ik geen voorstander van zulke geweldmethoden ben. Dat is geen verdedigen meer. Dat is aanvallen. Dat werpt problemen op.”

In de grond van de zaak was hij vooral bevreesd (afgezien van de gendarmes) dat dat roemruchte verdedigings-comité niet veel meer zou hebben te betekenen voor de verdediging van zijn huis, nu die anderen ginds zaten.

„Wat mij betreft: de methode vind ik niet erg. Het is een feit, dat ze daar mensen hadden kunnen huisvesten. Zelfs, wat beter zou zijn, als huurders. Maar wat wil het ongeluk? Als zo iets van boven af niet georganiseerd wordt, wordt het rapalje de baas. Dat is het ongeluk. En zelfs iets goeds doen ze nog op hún manier. Dat is chaos. Wetsverkrachting. De sterkste krijgt de beste plaats en wij...”

Hij wees op het krot, waarin ze zaten.

„Ja, het rapalje, maar”...”, zei Léa, terwijl ze aan Guitton dacht, „je moet ze toch niet allemaal over één kam scheren.”

Voordat Andréani er dan ook toe was gekomen die avond Henri op te zoeken, was er iets ingrijpends gebeurd. Hij had

er geen flauw benul van, wat die Henri Leroy voor iemand was; laat staan, dat hij geweten zou hebben, dat Leroy zich met politiek ophield en een functie bekleedde in de Communistische Partij. Maar een uur geleden had hij die auto vijftig meter van zijn huis af zien stil houden, zijn lampen zien dimmen en iemand te voet zien naderen, in wie hij pas heel dicht-bij de commissaris van politie herkende; meteen had hij bij zichzelf gezegd: „Wat moet dat?” en „Hij moet mij hebben! Het verdedigings-comité...” Zijn hart klopte in zijn keel. Zijn oude benen werden steenkoud. „Carlotta!”

Maar de commissaris klopte aan bij de bureu.

„Wat denk jij, Carlotta?” fluisterde Andréani. „Zou het dáárom zijn?”

Carlotta maakte aanstalten om haar oor bij het tussenschot te brengen. Voor één keer was dat heus geen misdaad. De politie is geen particuliere aangelegenheid. Daar mag geen geheimzinnigheid mee worden bedreven. En het gaat ons natuurlijk óók aan. Gelukkig hebben we nog geen licht op. Anders hadden ze langs de spleten, dwars door het eenvoudige beschilderde papier heen, onze schaduwen kunnen zien bewegen. Nu was het net omgekeerd. Er kwam een vaag schijnsel van de zijde, waar Andréani en Carlotta tegenover elkaar stonden en elkaar precies in de ogen keken, met hun oor tegen het beschoot gedrukt.

Maar het ging daar helemaal niet over. Toch bleven ze staan luisteren. Nu ze het begin hadden gehoord, durfden ze de rest niet te missen. Die anderen konden zo zacht spreken, als ze wilden: alles was wel niet verstaanbaar, maar het was bijna volkomen te raden...

„Kom, er zitten bij jou in het kamp wel lui... die iets willen doen tegen...”

„Waarom?”

„Ik vraag het je...”

„Wel meer dan één... Ze willen misschien best, maar...”

„Wie?”

„Och, nog niet tevreden?... Kan je ze niet me rust laten, ze hebben toch niks gdaan?”

„Als ik daar nou plezier in heb?... hun een handje te helpen...”

„Wat doen?...?”

„Heb je niet opgemerkt: vandaag... Ze zijn begonnen

met een hele stapel kisten en blikken benzine... vlak bij het gebouw... daar in het midden... dat ze bezet hebben... morgen verder. Maar als er iemand zou zijn, die het zaakje in de lucht zou willen laten vliegen... Voor zo iemand kan ik je geven wat je nodig hebt..."

„Dat is grof! Hoe verder iemand gaat,... hoe meer jullie vragen... Ik heb er tabak van! En waarom moet dat?"

Andréani begreep er geen steek van. De commissaris was dus tegen de Amerikanen en wilde zo ver gaan in zijn actie tegen de Amerikanen!...

„Nee, dat gaat me te ver", herhaalde Decoin. „Met dat gebouw er vlak bij, is het... en misschien mensen..."

De commissaris gaf blijkbaar geen antwoord.

„U drijft het te ver!" bracht eindelijk de vrouw van Decoin uit.

„Hou jij je erbuiten!"

De commissaris antwoordde nog steeds niet. Een licht geritsel van papier werd hoorbaar. Iemands hart wordt ook oud, dacht Andréani; als het zo hard bonkt, lijkt het net, of het rotte plekken heeft, momenten van afwezigheid.

„Krijg ik het terug?" vroeg Decoin opeens met een heel andere stem.

„Later misschien..."

„U bent gemeen!" zei de vrouw.

„Hou jij je erbuiten!"

Deze keer was het de commissaris, die haar het zwijgen oplegde.

„Als ik had geweten... had ik het nooit gedaan. Voor die twee maanden, die ik had... ik zou ze nog liever opgeknapt hebben."

„Deze keer krijg je 't terug... Dus wie?"

„Georges Dupuy", zei Decoin dof, alsof het tegen z'n wil ging.

„Die ouwe taaie?"

„Ja."

„Is ie bij de Partij?"

„Nee..."

„Weet je geen andere? Eentje van de Partij?"

„De anderen... niet zo zeker, dat je ze ervoor krijgt."

Toen lachte de vrouw op een vreemde manier, misschien spottend.

„Maar Dupuy”, ging Decoin voort, „dat komt op hetzelfde neer... Z'n vader is bij de... Hij staat bekend als...”

„Als ze hem naderhand te grazen nemen... kun je hem dan laten zeggen... dat Leroy hem die opdracht heeft gegeven?”

„Henri?”

„Jawel, Leroy.”

„Ach, U maakt me kotsmisselijk! Met wat voor truc wilt u dat versieren? Ik geloof niet, dat U dat uit 'm krijgt...”

„Nou, dan doen jullie het samen... nog niet zo lang geleden was je toch bij de Partij?...”

„Stik! Ik doe alles liever dan dat! Ik heb er genoeg van!”

„Daarna, eerlijk, zal ik... en stuur ik je je papier terug.”

„Wie garandeert me dat?”

„Ik geef je dit als borgstorting, uit m'n zak...”

„Dat betekent, dat ik later nog met Jojo gepakt word. En dan?”

„Dat maken we wel voor je in orde... Leroy die interesseert me. Als ie ergens werk zou hebben... beginnen met hem te laten ontslaan, als proef. Maar een werkloze, dat is... kan je niets afnemen... Hij staat aan het hoofd... heeft die geschiedenis met dat gebouw georganiseerd... Gisteren nog... onrust gaan stoken in alle fabrieken... zelfs de moed gehad... in het kamp onder de neus van de Amerikanen! We hebben zijn fiets afgepikt... en hij stuurde iemand om te vertellen, dat hij een klacht zou indienen, als ie 'm niet terug kreeg! Nou, toen heb ik die fiets laten teruggeven. En tegen die boodschappenjongen heb ik gezegd: „Je ziet, alles komt in orde. Als er moeilijkheden zijn, kom dan maar gerust bij mij... Weet je, ik heb m'n beroep... maar... ben niet tegen jullie ideeën.” Heb ik 'n hand van 'm gekregen... Ha!... jammer, dat er zoveel zijn, want... stuk voor stuk genomen... 't is me 'n zootje! Dan had je ze gauw in je zak... Nou, accoord? Morgen avond... En ik reken op je, hè? Ja? Heb je alles gesnapt? Ik stuur je...zo moet 't... weet je, hoe dat gaat?”

„Natuurlijk... het verzet... Maar meer niet, hè?... Afgesproken, hè?”

De commissaris is weggegaan zonder zelfs goeiendag te zeggen.

„Nou! Het verzet!” ... heeft die Decoin nog een beetje harder gezegd, tegen zijn vrouw. „Waar is die tijd? D'r is intussen heel wat water naar zee gestroomd! Ik ben zelf een mooie smeerlap geworden... hè... dat dacht je zeker ook?”

„Doe je 't?”

„Ik weet nog niet. 't Is grof! ... Maar als ik 't niet zou doen?”

„Je had 'r met je stomme kop niet in moeten trappen!”

Voor dat verwijt heeft hij 'r een mep gegeven. Daar begon het weer. Hij koelde z'n woede, z'n schaamte misschien, op haar. Anders gilden de kinderen. Nu moesten ze toch ook wakker zijn, maar je hoorde ze niet. Waarschijnlijk waren ze bang geworden.

Het was niet belangrijk meer. En hij hoefde ongelukkigwijze zijn oor niet meer tegen het beschot te drukken om te kunnen horen. Dat afranselen van een vrouw maakce Andréani dol; zelfs waar het die vrouw betróf en het een gewoonte was geworden; hij kon het niet verdragen; hij had z'n oren wel willen dichtstoppen. Als hij de kracht nog had gehad, zou hij op zo'n ogenblik die kerel al lang z'n hersens hebben ingeslagen, zelfs voor zo'n vrouw...

Zijn ogen en die van Carlotta hadden elkaar om zo te zeggen in het halfduister niet meer losgelaten, al die tijd, dat ze stonden te luisteren. Zij hebben zich hersteld en elkaars handen beetgepakt, want ze durfden eerst niet te spreken of wisten niet, wat ze ervan moesten zeggen. Daarna heeft hij gefluisterd:

„Dat zijn dingen, die je toch niet kunt laten passeren...”

Kwestie van waardigheid... Die Henri kennen we niet, maar het is voldoende dat we die Decoin kennen om een gunstiger oordeel over die ander te krijgen. Als ze niet allemaal eender zijn, is die Henri misschien één van de beteren. Maar dat betekende nog lang niet, dat ze erheen gingen om te waarschuwen.

„Het lijkt wel een nachtmerrie”, zei Carlotta. „Er komen doden van, dat is vast. Dat zou één vlammenzee worden! Dat kunnen we niet toelaten...”

Terslotte zijn ze misschien nog het meest bezweken voor de verleiding om hun krot te verlaten. Sinds vanmorgen, sinds ze begrepen hadden, dat de C.R.S. weg was, viel hun aarzeling steeds minder te verontschuldigen. De laatste uit-

vlucht was, dat je natuurlijk in moeilijkheden zou komen; wat door de C.R.S. was begonnen, zou morgen of overmorgen op de een of andere manier worden voortgezet. Politie, rechtbank, misschien een boete, zo niet erger... Onteerd op het eind van je leven. En die betoging bij het vallen van de avond, die honderden, werkelijk honderden mensen, die hier minstens een uur bij elkaar waren geweest, dat wees er óók op, dat dit een grote zaak dreigde te worden met misschien ernstige gevolgen... Daarin betrokken worden... vooral als je daarginds wat meer huur moest betalen dan hier... Waarvan?... We hebben waarachtig geen cent meer... Maar inlichtingen vragen kost tenslotte niets. Tien, twintig keer hebben ze dat die dag herhaald, alsof ze zichzelf een raad gaven, maar zonder te kunnen besluiten, die raad op te volgen. Aan wie moesten ze zo'n inlichting vragen? Nu wisten ze, dat het Henri Leroy was. Die Henri Leroy, die je niet met goed fatsoen in de steek kon laten, als het nog mogelijk zou zijn die ongelofelijke... die krankzinnigheid te verhinderen! Het waren overigens geen gekken, die aan het woord waren geweest. Tenminste die ene niet: de commissaris.

EEN ANDERE WERELD

„Waar kan ik meneer Leroy vinden? Henri Leroy?”

„De derde deur, meneer... Deze... Ziet U?... Nee, nee... 'n ogenblikje... Deze is 't...”

De kinderen zijn naar bed. Henri en Paulette zitten alleen. Het is er lekker. Je hoeft er bijna niet te stoken. De muren houden de warmte vast. De vensters sluiten goed. Zij zit te breien. Hij zit te werken en heeft volgens gewoonte een hele reeks geschriften open voor zich liggen, de „Cahiers”¹⁾, de „Huma”²⁾, „Het nieuwe Frankrijk”. „Het nieuwe Frankrijk” ligt in het midden, het geeft je direct de grote lijnen. Voor méér bijzonderheden grijp je terug op Huma's, die je al gelezen hebt en die je veertien dagen, drie weken bewaart, tot Paulette zegt: „Je spullen liggen me in de weg”; dan geef je ze met tegenzin om de kachel aan te maken, nadat je de voornaamste stukken uitgeknipt hebt. Wil je daarentegen dieper op de dingen ingaan, dan zijn daar de „Cahiers” voor, waarbij Henri het systeem toepast van het uitscheuren van het blad met de inhoudsopgaaf; die legt hij in een omslag en in een ommezien heeft hij zo vijf of zes artikelen over een onderwerp bij elkaar, met het nummer en de bladzij erbij. Dat is wel heel wat anders dan van links naar rechts te fladderen en alle vraagstukken tegelijk overhoop te halen. Wanneer je zo een uur bezig bent, voel je je op een beetje hoger plan komen. Hij heeft ook de werken van Maurice, de twee delen die verschenen, verder „Zoon van het Volk”, „De geschiedenis van de Communistische Partij der Sowjet-Unie (bolsjewiki)”, „De vraagstukken van het leninisme” en de „Keuze uit de werken van Lenin” in twee delen, die hij heeft gekocht, toen hij twee

1) Cahiers du Communisme, maandorgaan van de Franse Communistische Partij.

2) De Humanité, centraal orgaan v. d. Franse Communistische Partij.

3) France Nouvelle, weekorgaan v. d. Franse Comm. Partij.

jaar geleden de districtsschool van de Partij bezocht. Die twee zien er geweldig duur uit... In werkelijkheid zijn ze in Moskou gedrukt en daar kosten de boeken zowat niets. Wat niet wegneemt, dat ze op de boekenplank een glansrijke indruk maken... Ze geven er het aanzien van een bibliotheek aan, hoewel er nu nog maar voornamelijk brochures staan. Henri is er netjes op. Hij neemt ze nooit van de plank zonder ze even te strelen. Misschien ook, omdat dit papier en deze inkt van daarginds komen. En elke bladzij die hij opslaat, streelt hij ook nog eens om te voorkomen, dat er vouwen in komen; voorzichtig. Dat papier schijnt er overigens voor gemaakt te zijn. Als je enkel je vingers er maar overheen laat glijden, lijkt het al, of je er een hoop meer van weet.

Het meest boeiend is, als je overdag het één of ander tegenkomt. En hoe meer strijd er gevoerd wordt, des te vaker gebeurt dat: je hebt halt moeten maken voor een probleem; soms ben je in verlegenheid geraakt, doordat je iemand niet hebt kunnen antwoorden; of je hebt beteuterd staan kijken of de indruk gewekt, dat je het benauwd kreeg of te lauw bent geweest om een beslissing te nemen, terwijl je in werkelijkheid niet precies wist wat je doen moest. In zulke gevallen lijkt het 's avonds, wanneer je een ogenblik tijd hebt, alsof je de theorie uitdaagt, alsof je tegen de meesters, aan wie je al zo veel te danken hebt, zegt: „We hebben nog een appeltje te schillen!” Hebben jullie ook dit punt duidelijk belicht? Zulke avonden zijn vol emotie door die voortdurende verheffing, soms langs een omweg, te beginnen met „Het Nieuwe Frankrijk” of de „Huma” om te eindigen bij een passage van Marx, Engels, Lenin of Stalin of, bij ons, Maurice, zodat alles zo duidelijk wordt als dag en nacht of als wind en regen en je gaat geloven, dat je altijd min of meer in die richting hebt gedacht en dat er enkel een soort orde aan ontbrak, een rangschikking van de gedachten; erkend moet dan ook worden, dat je met dezelfde stenen zowel puinhopen als huizen tot resultaat kunt krijgen. Ook is het een feit, dat een huis op een andere manier eenvoudig is dan een stapel stenen... En als Henri wat nieuws ontdekt, als hij juist is doorgedrongen tot één van de zwakke punten van zijn innerlijke tegenstander, een trage en lijdzame tegenstander, wiens enige

EEN ANDERE WERELD

„Waar kan ik meneer Leroy vinden? Henri Leroy?”

„De derde deur, meneer... Deze... Ziet U?... Nee, nee... 'n ogenblikje... Deze is 't...”

De kinderen zijn naar bed. Henri en Paulette zitten alleen. Het is er lekker. Je hoeft er bijna niet te stoken. De muren houden de warmte vast. De vensters sluiten goed. Zij zit te breien. Hij zit te werken en heeft volgens gewoonte een hele reeks geschriften open voor zich liggen, de „Cahiers”¹⁾, de „Huma”²⁾, „Het nieuwe Frankrijk”. „Het nieuwe Frankrijk” ligt in het midden, het geeft je direct de grote lijnen. Voor méér bijzonderheden grijp je terug op Huma's, die je al gelezen hebt en die je veertien dagen, drie weken bewaart, tot Paulette zegt: „Je spullen liggen me in de weg”; dan geef je ze met tegenzin om de kachel aan te maken, nadat je de voornaamste stukken uitgeknipt hebt. Wil je daarentegen dieper op de dingen ingaan, dan zijn daar de „Cahiers” voor, waarbij Henri het systeem toepast van het uitscheuren van het blad met de inhoudsopgaaf; die legt hij in een omslag en in een ommezien heeft hij zo vijf of zes artikelen over een onderwerp bij elkaar, met het nummer en de bladzij erbij. Dat is wel heel wat anders dan van links naar rechts te fladderen en alle vraagstukken tegelijk overhoop te halen. Wanneer je zo een uur bezig bent, voel je je op een beetje hoger plan komen. Hij heeft ook de werken van Maurice, de twee delen die verschenen, verder „Zoon van het Volk”, „De geschiedenis van de Communistische Partij der Sowjet-Unie (bolsjewiki)”, „De vraagstukken van het leninisme” en de „Keuze uit de werken van Lenin” in twee delen, die hij heeft gekocht, toen hij twee

---

1) Cahiers du Communisme, maandorgaan van de Franse Communistische Partij.

2) De Humanité, centraal orgaan v. d. Franse Communistische Partij.

3) France Nouvelle, weekorgaan v. d. Franse Comm. Partij.

jaar geleden de districtsschool van de Partij bezocht. Die twee zien er geweldig duur uit... In werkelijkheid zijn ze in Moskou gedrukt en daar kosten de boeken zowat niets. Wat niet wegneemt, dat ze op de boekenplank een glansrijke indruk maken... Ze geven er het aanzien van een bibliotheek aan, hoewel er nu nog maar voornamelijk brochures staan. Henri is er netjes op. Hij neemt ze nooit van de plank zonder ze even te strelen. Misschien ook, omdat dit papier en deze inkt van daarginds komen. En elke bladzij die hij opslaat, streelt hij ook nog eens om te voorkomen, dat er vouwen in komen; voorzichtig. Dat papier schijnt er overigens voor gemaakt te zijn. Als je enkel je vingers er maar overheen laat glijden, lijkt het al, of je er een hoop meer van weet.

Het meest boeiend is; als je overdag het één of ander tegenkomt. En hoe meer strijd er gevoerd wordt, des te vaker gebeurt dat: je hebt halt moeten maken voor een probleem; soms ben je in verlegenheid geraakt, doordat je iemand niet hebt kunnen antwoorden; of je hebt beteuterd staan kijken of de indruk gewekt, dat je het benauwd kreeg of te lauw bent geweest om een beslissing te nemen, terwijl je in werkelijkheid niet precies wist wat je doen moest. In zulke gevallen lijkt het 's avonds, wanneer je een ogenblik tijd hebt, alsof je de theorie uitdaagt, alsof je tegen de meesters, aan wie je al zo veel te danken hebt, zegt: „We hebben nog een appeltje te schillen!” Hebben jullie ook dit punt duidelijk belicht? Zulke avonden zijn vol emotie door die voortdurende verheffing, soms langs een omweg, te beginnen met „Het Nieuwe Frankrijk” of de „Huma” om te eindigen bij een passage van Marx, Engels, Lenin of Stalin of, bij ons, Maurice, zodat alles zo duidelijk wordt als dag en nacht of als wind en regen en je gaat geloven, dat je altijd min of meer in die richting hebt gedacht en dat er enkel een soort orde aan ontbrak, een rangschikking van de gedachten; erkend moet dan ook worden, dat je met dezelfde stenen zowel puinhopen als huizen tot resultaat kunt krijgen. Ook is het een feit, dat een huis op een andere manier eenvoudig is dan een stapel stenen... En als Henri wat nieuws ontdekt, als hij juist is doorgedrongen tot één van de zwakke punten van zijn innerlijke tegenstaander, een trage en lijdzame tegenstaander, wiens enige

overwinning zou neerkomen op luiheid en onwetendheid, dan kan hij nooit de verleiding weerstaan dat te vertellen aan iemand uit zijn naaste omgeving: „Hé, dat is een schitterende zaak!” Hij weet, dat Paulette kortweg zal vragen: „Wat?” of met een glimlach: „Wat nou weer?” en haar breinaalden al samenneemt om ze op haar knieën te laten rusten. „Moet je horen...” Hij begrijpt zichzelf nooit beter dan wanneer hij het haar uitlegt. Wanneer hij klaar is, heeft ze bijna steeds iets te vragen: „Maar als bijvoorbeeld nou Lukt dat niet, dan is zij de enige op de wereld, tegen wie hij zonder blozen durft zeggen: „Dat weet ik niet, nóg niet.” Soms voegt hij eraan toe: „Als je goed vindt, dat we een half uurtje later naar bed gaan, zal ik het opzoeken...” Vind je niet, dat we gezellig zo zitten met z'n tweeën?” Of hij zegt: „Maar waarom zoek je 't zelf niet op in plaats van mij het werk alleen te laten doen?” Op zo'n ogenblik geeft ze hem vaak maar een zoen ter verontschuldiging: „Je weet, dat ik helemaal in beslag word genomen door het huishouden, het eten, de kinderen, vooral de kinderen!...” Maar op een avond merkte hij best aan de aanhalige manier, waarop ze hem verwelkomd had, dat ze een verassing voor hem verborg. Zodra de kinderen naar bed waren, vroeg ze met een onnozel gezicht, zonder zelfs het breien te onderbreken: „Wat denk jij van de 'narodowoltsi?’” Hij is in lachen uitgebarsten. Dat was niet juist, want zo joeg hij haar op de kast. Om het weer goed te maken zei hij pal daarop: „Hé, geleerde, waar heb je dat gevonden?” Ze wilde geen antwoord geven, want ze dacht, dat hij haar nog in de maling nam. Toen heeft hij lachend gezegd: „Maar het is eigenlijk jouw schuld. Waarom moet je me van die gemene strikvragen stellen?” Tijdens zijn afwezigheid was ze in de „Geschiedenis van de C.P.S.U. (b)” gaan lezen... Ze was nog niet erg ver gekomen... zeven bladzijden van het eerste hoofdstuk. Maar het scheelde niet veel, of met zijn lachen ontnemt hij haar de moed. Hij heeft nog gezegd: „Weet je, zulke bijzonderheden moet je niet juist proberen te onthouden. De grote ideeën, die je elke dag weer nodig hebt. Misschien had je met eenvoudiger dingen moeten beginnen.” Ze heeft maar niet gezegd, dat door die zeven

bladzijden verscheidene belangrijke zaken haar al duidelijker waren geworden en dat ze die onthouden had en dat ze enkel voor de aardigheid, om hem een beetje te plagen, dat vreemde woord van buiten had geleerd, dat haar in elk geval aan het mijmeren bracht... Hij heeft ook nog gezegd: „Als je met muggezifterij begint...” Hij wist zeker niet, wat het betekende. Hij herinnerde zich dat zeker niet.

Ze is weer gaan breien. Hij ging zitten werken. Ze had wel kunnen huilen. Mensen van wie je houdt, weten niet, hoe weinig er soms maar nodig is om iemand verdriet te doen.

Vandaag is er, meer nog dan anders, een stemming van vertedering over hen gekomen. De ruzie van gistermorgen, haar tranen van een paar avonden geleden, hebben een ongerustheid bij beiden achtergelaten, die zij samen moeten bevechten, moeten verjagen, door dichterbij elkaar te komen. Die lange dag en die nacht hebben ze voor het eerst een blik kunnen slaan op die verschrikkelijke, gapende leegte, die zou kunnen ontstaan door het plotseling ineensstorten van het meest hechte, wat zij meenden te bezitten: Hun liefde. Gaat het niet langer: die armoede, het leven dat één voortdurend gevecht is, die strijd zonder respijt? Maar wie zou zich respijt willen gunnen, wanneer voorkomen moet worden, dat misschien de hele wereld ineensstort, zoals onze liefde zou kunnen ineensstorten? Hoe zou men het ene kunnen redden zonder het andere? Niets kon ze dichterbij elkaar brengen dan het ogenblik, waarop hij, naast haar, weg had gemoeten en waarom hij niet naar huis was gekomen, hebben ze elkaar heel stevig omhelsd; ze heeft nieuw aan zijn borst gehuild, maar nu waren het andere reën. En na deze eerste waarschuwing is de zwijgende eedering, de stilte die weergeeft wat geen woord vermag te drukken, het antwoord geworden op de lichte ongeëid die gebleven is, een engel, die ook de liefde prikkelt rijdt. Hij zit te werken. En zij wacht op het ogenblik, zij zal zeggen: „Moet je horen... schitterend is dat!”

stierend is ook de verbazing van Andréani. Die verbazing was er al in de gang, toen zijn hakken een droog geluid lieten horen; hij moest steeds maar aan Carlotta

denken. En dan hier: die warmte, een helder en ordelijk keukentje, die jonge propere vrouw bij het vuur, die nu opstaat met een rose breiwerk in haar hand... En vooral die man, die werkloze (zoals de commissaris gezegd heeft), die zit te blokken als een scholier; hij legt z'n pen neer en staat ook op... Die planken met boeken en paperassen... Niets ontging Andréani.

„Meneer Andréani... gaat U toch zitten.”

Ze kenden hem dus. Ze kennen zelfs mensen, die hen niet kennen. Het is waar, dat we niet zoals de anderen zijn. In dat hol van ons leven we als wilden.

Wat hem nog het meest bezig houdt, is die woning. Hij maakt dus aanstalten om te beginnen met dat andere. Maar...

„We zaten ons juist af te vragen: waarom is meneer Andréani niet met ons mee verhuisd? We wilden U voorstellen...”

„Ik kom niet alleen dáárvoor... Het is één van de dingen, waarvoor ik kom.”

„Drinkt U een kopje koffie, meneer Andréani?”

Hij durfde het niet af te slaan; maar koffie dronk hij nauwelijks één keer in de maand en zeker niet 's avonds. Hij zal geen oog dicht doen vannacht. Maar die kranten, die opengeslagen boeken, hij kan niet anders zeggen, dan dat het hem imponeerde. Intussen heeft hij gezien, dat het de „Humanité” is. Communisten dus, zoals hij al vreesde... Onder andere omstandigheden zou Andréani dat hebben geconstateerd met minachting en een beetje ongerustheid. Maar nu voelt hij zich helemaal niet boven die mensen verheven... Hij is niet gekomen om hen te vonnissen. Bovendien is hij op bezoek en ontvangen ze hem bij zich thuis. Zij hebben een thuis, dat die naam waardig is. Vooral die knaap, die blik, dat gezicht, een open boek. Niets achterbaks of verborgens. Kristalhelder water. Bij de eerste oogopslag, als die blik zich op je vestigt en je geen moment meer loslaat, weet je, dat je te doen hebt met iemand, die in geen enkel opzicht je mindere is, neen... Je zit er met verbazing naar te kijken, naar haar ook... Nogal verwarrend. Wat ze denken en doen mag verkeerd zijn, maar bij het eerste contact, dat niet bedriegt, voel je, dat ze honderd maal beter dan jij weten, waarom ze het doen.

Neen, daar mag je geen veroordeling over uitspreken. Je staat tegenover een andere wereld, waarbij allerhande verrassingen mogelijk zijn. Je voelt je eerder verlegen worden. Laten zij het woord maar doen. Je luistert en kijkt met een nieuwsgierigheid, die je in lange tijd niet hebt ervaren... Andreani zegt zelfs, maar heeft er meteen spijt van:

„Weet U, ik had mijn naam voor het verdedigingscomité gegeven...”

Waarom heeft hij de neiging die man te vleien en zichzelf in een mooi daglicht te stellen? Zelfs te liegen? Zijn naam heeft niet veel te betekenen, gezien de omstandigheden, waaronder hij hem gegeven heeft. Dat weet hij best. Maar Andreani is nog een beetje van zijn stuk. Je kunt je werkelijk niet boven die mensen verheven voelen. Ze hebben een soort waardigheid...

Wat die woning betreft: er is ruimte. Alles is zo goed mogelijk ingericht. En, weet U, U kijkt uit op zee. Heus: je kunt de zee zien... Vooral 's zomers, Carlotta... Uw vrouw heeft gelijk, meneer Andreani... Moeilijkheden? Ja, dat risico moeten we nemen... De huur?... Huur is er stellig niet bij: dat zou betekenen, dat ze de bezetting van het gebouw zouden legaliseren. Dat zullen ze wel laten. En, weet U, het is best leuk!... Als U bijvoorbeeld van kinderen houdt... Die hebben we nooit gehad met het leven, dat wij moesten leiden, maar mijn vrouw is erg lief met kinderen... Wilt U het sterkste staaltje 's horen? In de kelder hebben we drie badkuipen gevonden en leidingen voor douches, alles in goede staat! We hebben de zaak al uitgemeten. Kent U Guitton?... Ja? (Welzeker: die weet, dat ik eerst geweigerd had voor het verdedigingscomité. Alsof het nodig was geweest, zoëven te proberen slim te zijn)... Nou, die gaat dezer dagen met een kameraad-loodgieter het hele geval installeren. Hij beweert, dat hij zelfs een gijser zal kunnen maken. Denkt U even in: een hete douche... We zullen zien, m'n vrouw en ik, we doen het misschien... Juist: als U wilt, kunnen we U helpen verhuizen. Vooral de vrouwen. Als we allemaal bij elkaar zitten, al was het maar voor het loopwerk, dan helpen we elkaar...

DE VREES VAN ANDREANI

De andere zaak is ernstiger. Andréani ziet af en toe twijfel rijzen in de ogen van Henri... Maar waarom zou je die oude man niet geloven? Hij lijkt wel eerlijk. Temeer omdat van elke twee zinnen, die hij uitbrengt, er altijd één een vraag bevat. Hij heeft nog niet de helft begrepen van wat hij vertelt. „De duivel moet in ze zijn gevaren” zegt hij. „Anders staat mijn verstand erbij stil.”

„Dat papier?” zet Henri uiteen. „Hij moet 's een keer iets uitgehaald hebben. Toen hebben ze net gedaan, of ze er een werk van wilden maken, maar ze hebben hem een bekentenis laten tekenen. Een klassieke truc. Daarmee hebben ze 'm in hun macht. Ze laten hem alles doen, wat ze willen en hoe meer hij doet, hoe steviger ze 'm in hun vingers hebben. Hij werkt zich er steeds dieper in...”

„U heeft geen begrip van de ontaardheid van die man. Zich er nog dieper in werken? Hij slaat zijn vrouw. U moest 't eens horen!”

Henri en Paulette hebben niet kunnen nalaten, elkaar een blik toe te werpen. Andréani kan niet vermoeden, wat er allemaal tussen die twee bestaat, maar hij begrijpt wel, dat je hier — als je vergelijkt met het krot van Decoin — aan het andere eind van de wereld bent. Paulette is weer bij het vuur gaan zitten, terwijl de koffie trekt. Ze breit, waarbij de pennen net zo tikken als bij Carlotta, merkwaardig; en ze kijkt ook nooit naar de pennen. Wel kijkt ze vaak naar haar man. Het is niet denkbaar, dat die twee slaags zouden kunnen raken of dat hij haar ooit afgeranseld zou hebben of ook maar één van die grofheden tegen haar zou kunnen zeggen, die die andere zijn vrouw de hele dag naar haar hoofd slingert... dan zou ze niet meer zulke ogen, zo'n blik kunnen hebben. Als er één plek van het lichaam is, waar een pak slaag altijd zichtbaar blijft, dan zijn het wel de ogen... En niet alleen een pak slaag. De gemeenschap-

pelijke gedachte, die Henri en Paulette op dat moment hebben, heeft hiermee uiteraard niets van doen. Voor hen bestaat het probleem zelfs niet. Maar voor Andréani is ook dat een probleem.

„Ik begrijp niet, met welk doel ze dat... dat... op touw hebben gezet.”

Kennelijk gaat deze zaak, waarvoor hij geen naam weet, zijn begrip te boven. Hij is zo overstuur, dat hij heen en weer schuifelt. Hij kan niet op z'n stoel blijven zitten. Het bevreemdt hem, het maakt hem bijna boos, dat Henri zo rustig blijft. Hij is bang, dat er niet snel genoeg wordt ingegrepen.

„Welk doel? Dat moeten we wel goed weten, om het te kunnen verhinderen, meneer Andréani. We beschikken over de middelen om dat te doen, maar daarvoor moeten we de zaken zien zoals ze werkelijk liggen. Denkt U eens na. Ze kunnen er een heleboel voordeel uit slaan. Het gaat absoluut niet tegen de Amerikanen, zoals U dacht. Wat zouden die erbij verliezen? Een beetje benzine en een paar stukken materieel. Als de oorlog, die ze voorbereiden, eenmaal zou losbarsten, zou één enkel luchtbombardement misschien meer benzine kosten om maar te zwijgen van de rest. Gelooft U ook niet? Daar staat tegenover: wat zouden ze ermee winnen? In de eerste plaats wat U me zelf verteld heeft: een valse beschuldiging, niet alleen tegen mij maar tegen ons, tegen de Partij... Ze zouden ons afschilderen als bandieten, die voor niets terugdeinzen en dat zouden ze doen op een ogenblik, dat massa's mensen een licht opgaat en de mensen zich met ons verenigen tegen oorlog, Amerikaanse bezetting en Duitse herbewapening... Begrijpt U? En verder snappen ze best, dat iedereen, die in de buurt van het kamp woont, zich ongerust maakt over het gevaar, dat het kamp vormt. Maar na zo'n stunt zouden de mensen het gevaar niet alleen meer zien in de kisten en blikken benzine van de Amerikanen, maar ook in mogelijke sabotage-daden van de communisten. Zo zou de ongerustheid van de mensen zich tegen ons gaan keren. Zou er op een dag een catastrofe gebeuren, dan wassen de Amerikanen hun handen al bij voorbaat in onschuld. En dan moet U nog in aanmerking nemen, dat zo'n manoeuvre hun niet enkel hier gelegen zou komen. Ze zouden overal, waar Amerikaanse

kampen zijn, zo'n zaakie volledig uitbuiten met hetzelfde doel. En dan in de derde plaats: waarom moet het juist zo dicht bij het gebouw gebeuren, dat we net bezet hebben? Omdat ze hopen te kunnen bereiken door middel van angst voor gevaren, wat ze gisteren niet hebben klaargespeeld met behulp van de C.R.S. Heeft U daarnet de betoging gezien? Stel U eens voor, dat hun stunt zou lukken. Als Decoin over het verzet heeft gesproken, moeten ze hem springstof beloofd hebben. Het gebouw zou ervan schudden. Op z'n minst zouden alle ruiten van de achterkant eraan gaan. Alleen de klap al! En dan zou de helft van de mensen liever naar hun krotten teruggaan, dan steeds maar weer zo'n risico te lopen. Geen één demonstratie zou daaraan iets kunnen verhelpen. De mensen zouden zich hier zelf buiten de deur zetten. Begrijpt U dat?"

Hij begrijpt het niet allemaal, geenszins. Om het allemaal steen te begripen zou hij een hoop dingen in zijn mars moeten hebben: Amerikanen, Partii, oorlog, politie; zijn denkbeelden zouden meer moeten overeenstemmen met die van Henri, voor wie ze het uitgangspunt van elke redenering vormen. Maar bij Andréani is het anders: er zijn van die kwesties, waarover Andréani zich totaal geen mening heeft gevormd, waarover hij zelfs helemaal nog nooit gedacht heeft. Hij is immers een teruggetrokken mens, hij leeft afgezonderd... Alles wekt zijn verbazing... Op zichzelf al die man, die maar doorpraat op een manier, alsof hij een rede houdt — wat nog al gek is, als ie met z'n beiden een gesprek voert — terwijl het aan de andere kant net lijkt, of ie hard op denkt. Andréani komt niet verder dan deze povere slotsom, vol aarzelingen, onverwachte bedenkingen en bijna beklemmende onzekerheden: daar wordt een smerige zaak uitgebreed. Iets slechts. Tegen wie? Ten bate van wie? Doet er niet toe. Het is op zichzelf slecht. En of het nu tegen die man en die vrouw gaat, voor wie zoals ze daar zitten je waardering kunt hebben, dat verandert hoegenaamd niets aan het kwaad. Het moet dus verhinderd worden. Zo is het. Ik heb gedaan wat ik kon. Wat moet die Leroy zich nu naar me overbuigen en me zo strak aankijken en naar z'n woorden zoeken, alsof ie wat belangrijks wil gaan zeggen?

„Ziet U, meneer,” zegt hij. „ik ken U niet, maar... wat

nu gedaan heeft, is misschien één van de beste, één van nobelste daden van Uw leven!"

Hij schijnt werkelijk onder de indruk. Wat is zo'n comment van deze man waard? Hijzelf schijnt er veel waarde aan te hechten. Andréani gelooft van zijn kant, dat hij er maar liever geen bekendheid aan moet geven en er alleen met Carlotta over moet praten... Een communist!... Hij wil het niet ruchtbaar maken. „Nobel" heeft hij gezegd: één van de nobelste daden van Uw leven. Hij gaat op een ander onderwerp over, alsof hij zich vermant.

„U moet weten, dat we al lang een verrassing in die geest hadden verwacht. Wij hadden eerder geloofd, dat ze ons de kool in de haven hadden willen stoven. Maar we zijn onze hoede geweest..."

„Altijd dat „wij", waarbij je nooit precies weet, over wie 't heeft. En steeds die neiging om jezelf ook bij dat „wij" rekenen.

„Kijkt U eens hier."

Hij haalt een map tussen zijn kranten te voorschijn en uit de map haalt hij een knipsel, dat op een velletje geplakt is. Het is dat citaat uit de „Daily News". Een verschrikkelijk gewikkelde zin!

„In de oorlog tussen Rusland en de Verenigde Staten zal er officieus voor het eerst bloed spatten in het zoute water bij de havens van de Atlantische kust en de Middellandse Zee, via welke wij pogen wapens, munitie, pantserwagens en oorlogsvliegtuigen ter ondersteuning van het vrije Europa te zenden."

Ook om deze zin in zijn volle betekenis te begrijpen had Andréani op de hoogte moeten zijn van tientallen kwesties, waarmee hij misschien nog nooit in aanraking is geweest. Hij ziet dit alleen als een soort verschrikkelijke, cynische afschuwing... Wanneer zij met elkaar spreken, staat er tussen hem en Henri in werkelijkheid steeds een muur, waarvan zij beiden geen vermoeden hebben. Om te bereiken, dat de woorden van de één niet een geheel afwijkende betekenis krijgen voor de ander, soms het tegendeel van wat bedoeld wordt, zou alles vanaf het begin af besproken moeten worden. Misschien zouden hun twee levens daartoe voldoende zijn. En niettemin...

Niettemin heeft Andréani een krant van de tafel gepakt, eigenlijk om een plekje vrij te maken voor Paulette, die met haar stapeltje van drie kopjes en haar suikerpot aankwam en niet wist, waar ze moest neerzetten...

„Daar heb ik dat citaat ook uit... maanden geleden. Meestal verknip ik ze niet maar bewaar ik alle nummers. Elk kwartaal krijg je een inhoudsopgaaf, weet U. Maar omdat ik dit citaat zo vaak nodig heb, heb ik 't maar uitgeknipt.”

Andréani bekijkt de krant, die hij in zijn hand houdt, eerst uit beleefdheid. Zo'n soort krant heeft hij nog nooit ontmoet. Al gauw begint hij geïnteresseerd te bladeren. Hij is niet nieuwsgierig naar wat er in staat, maar wil weten, hoe die krant in elkaar zit. Die inhoudsopgaaf bijvoorbeeld, die overzichten, citaten in kadertjes, cijfers, grafieken, vragen en antwoorden, dat is inderdaad geen gewone krant; je voelt, dat die krant gemaakt is voor serieuze studiedoelenden. Wat Andréani in de politiek het meest tegenstaat, is, wat hij minachtend de propaganda noemt. Jazeker, dat volproppen van iemands hoofd, die methode, die de kranten erop na houden om meningen te uiten, die geen tegenspraak dulden teneinde te verhinderen, dat de mensen zelf aan denken toekomen, hun eigen ideeën ontwikkelen. Maar deze krant behoeft je maar aan te zien, zelfs met de nodige reserve, om op te merken, dat hij materiaal geeft en tot de lezer schijnt te zeggen: oordeel zelf; hetgeen het tegendeel is van wat Andréani verwachtte, vooral van de zijde van die partij...

„Heeft U er belangstelling voor?”

„O, ik lees helemaal nooit een krant... Maar... eh... gebruikt U die nou om Uw redevoeringen voor te bereiden?”

„Niet alleen dáárvor”, zei Henri en begon hard te lachen, „U moet weten, dat we niet zo vaak redevoeringen houden.”

't Is een feit, dat er nog altijd mensen zijn, die geloven, dat ons voornaamste werk bestaat in het afsteken van redevoeringen.

„Daar studeer ik uit... en dááruit ook... en dááruit.” Andréani is compleet van de wijs en werpt een blik op de „Cahiers” en de boeken...

„Je kunt niet goed practisch werken, als je niet op de hoogte bent van de theorie.”

Henri neemt het zichzelf subiet kwalijk, dat hij zich weer eens een geijkte formule heeft laten ontsnappen; maar Andréani, die dit voor het eerst hoort, zegt opeens tegen deze werkloze, die zijn boeken dichtslaat en zijn papieren opzij legt om koffievlekken te voorkomen:

„U bent geen gewoon mens... Leert U op die manier, alles wat daarin staat?”

Het woord „nieuw” speelde hem door de gedachten maar alleen doordat hij dat woord in de kop van die krant had zien staan. Het lag hem op de punt van de tong. Maar wie zou het in zijn hoofd halen, dit op een mens te gaan toepassen?

„Je leert vooral na te denken. Daarvoor zijn die dingen gemaakt. Onze Partij is anders dan de andere.”

„In elk geval, mevrouw, is Uw koffie erg lekker. Ik weet niet, of U dat ook uit die papieren geleerd hebt...”

Hij had een ogenblik gearzeld, omdat hij niet had geweten, of hij enkel „U” moest zeggen of bovendien „mevrouw”; er was een onderbreking geweest in zijn lachen en in zijn vriendelijkheid; die van een zeer bejaard mens.

„Toch tellen we de bonen...”

„Mijn vrouw net zo; ik weet, wat het zeggen wil.”

Tenslotte is het heel goed geweest, dat hij toch „mevrouw” gezegd heeft. Wat een verschil met die andere... Ze heeft een deur een eindje opengedaan, ongetwijfeld van een kamer, en kijkt naar binnen. Hij staat al klaar om te gaan en vraagt:

„Zijn dat Uw kinderen?”

„Kijk”, zegt zij heel zacht, „ze slapen als marmotten. Alsof er niets aan de hand is.”

„Ik breng U een eindje”, zei Henri. „Deze hoek is het slechtst verlicht van allemaal en er zitten gaten in de weg om er je benen bij te breken...”

„Maar kijk jij ook goed uit!” zei Paulette.

Plotseling komt er iets in Andréani op, terwijl hij vlak naast Henri door de vriesnacht loopt, zwijgend, om geen kou naar binnen te krijgen. Alleen bij het verlaten van het gebouw heeft hij een vraag gesteld:

„Hoe komen we erin en eruit, als ze hun prikkeldraadversperring helemaal hebben afgemaakt?”

„Dat zien we dan wel weer”, heeft Henri alleen geantwoord.

Hij zei het zo kortaf, dat Andréani de indruk kreeg, dat Henri liever niet sprak. Nu is het in hem opgekomen, dat het gevaar in het donker, aan de zij van deze man, niet enkel veroorzaakt werd door die gaten om er je benen bij te breken. Wat heeft zijn vrouw bedoeld met haar „kijk goed uit”? Andréani tuurt rond om zich heen... De nacht zou stikdonker zijn, wanneer daar niet die geweldige haag van lampen en die helder verlichte vensters van het gebouw waren geweest, waaruit bovenmatig langgerekte schaduwen op het kamp werden geworpen, schaduwen van mensen, die menen onder ons te zijn, schaduwen, die gebaren maken en die de hele nacht in berocring brengen, alsof het nog stormde, ofschoon het sinds een uur volkomen windstil is; je zou zeggen, dat de lucht bevangen is van de kou. Hij houdt niet van dat krampachtig geknars van de oude baggermolen, die zonder onderbreking zijn reeks emmers laat passeren als een rozenkrans. Gewoonlijk sluit hij zich met Carlotta in zijn woning op, zodra de avond is gevallen; dan steekt hij zijn neus niet meer buiten de deur. „Pas op”... Wanneer ze zo ver willen gaan, enkel om die Henri in moeilijkheden te brengen, dan is het duidelijk, dat in dit duister, waardoor Henri zo maar voortwandelt, hem, nee ons, andere gevaren omringen.

Wanneer ze bij de grote weg komen, waar je wat beter kunt zien, hoe je je voeten neerzet en Henri al begint met: „Nu, tot ziens, meneer Andréani”, antwoordt die, zonder er zelfs over te hebben kunnen nadenken:

„Zoudt U dan helemaal in Uw centje terug moeten? Weet U dan niet, hoe gebeten ze op U zijn en wat voor gevaar U loopt?”

„We moeten niets overdrijven”, zegt Henri, die misschien een beetje moet glimlachen om de bezorgdheid van de oude heer.

„Ik heb de weg nu gezien. Ik kan het nu ook alleen terugvinden. Ik ga weer met U mee terug.”

Henri had bijna gezegd: „Bespottelijk”. Wat krijgen we nou? Ik ga met hem mee, hij weer met mij mee. Blijft dat de hele nacht zo doorgaan? En wat zou hij kunnen uitspreken? Als er iets mocht gebeuren, zou hij niets in te

brengen hebben... Als lijfwacht nog wel!... Henri houdt zich in. En hij heeft zelfs geen neiging tot glimlachen meer. Hij weet enkel, met veel omhaal, in het midden te brengen:

„Ach, meneer Andréani, het is heus niet zo ver...”

„Ik heb U niet om Uw mening gevraagd.”

Het komt er geheel onverwacht uit. Misschien doordat de nacht het gezicht van die knaap, die drie koppen groter is dan hij, voor hem verbergt. Ja zeker, daardoor herkrijgt hij al zijn trots en die strakke stem, die hij altijd gehad heeft, die toon, die geen tegenspraak duldt en die hij placht aan te slaan tegenover degenen, over wie hij te bevelen had in „zijn” hotel.

„Maar laten we voortmaken, want ik begin het koud te krijgen.”

Maar nadat Henri in het grote voorportaal van het gebouw verdwenen is, zonder dat hij een woord ten afscheid wist te bedenken (want wat zou bijvoorbeeld „dank je wel” hier hebben kunnen betekenen?), onmiddellijk nadat ze elkaar de hand hebben gedrukt en de ijzeren deur gesloten is, heeft Andréani het als een kleine jongen op een lopen gezet; hij keek elk ogenblik om of om zich heen, deinsde af en toe terug, schoot opzij, alles op het voetpad, dat hij gelukkig tussen de gaten van voormalige kelders terug had gevonden. Hij hoorde stemmen van de dichtstbiijstaande uitkijktoren, duidelijk, door de vrieslucht snijdend, maar onbegrijpelijk en vreemd zoals in boze dromen. Hij zag een zoeklicht draaien. Natuurlijk was het niet op hem gemunt, maar hij dacht van wel...

„Ben jij daar?” vraagt Carlotta die met wijd open ogen op bed op hem heeft liggen wachten. Met z'n kleren aan gooit hij zich naast haar neer, buiten adem en op van de zenuwen, en weet niets anders te doen dan aan één stuk door te huilen als een kind.

„Wat is er dan toch met je?... Zeg 't tegen me... Toe, ik wil het begrijpen!”

„D'r valt niets te begrijpen, Carlotta... Ik weet niet meer, wat ik doe.”

Wat Henri betreft, die heeft direct Paulette erop uitgestuurd om Guitton, Bouvard, Dupuy en Jojo te halen. „Jojo óók!” Nu ze op één trap wonen, duurt het niet lang, of ze

zijn er. De zaak kon geen uitstel lijden. Nog vannacht moest er een pamflet opgesteld en gestencild worden om de provocatie te verijdelen, in afwachting van verdere stappen. Guitton is op zijn fiets gesprongen om het district te waarschuwen en na te gaan, of het nog vroeg genoeg was om de krant op te bellen...

Jojo wilde er eerst niets van geloven. Eindelijk zei hij: „En wat dan nog? Dachten jullie, dat ik zo naïef zou zijn geweest?“. Daarop heeft hij eventjes gezwegen en ging een beetje op een afstand staan, alsof hij mokte tegen de anderen, die al met het manifest bezig waren; zijn gezicht was nog geler dan anders. Tenslotte is hij weer bij hen komen staan en heeft, sprekende tegen hun ruggen, gezegd: „Ze vinden zeker, dat ze me nog niet genoeg van die dingen hebben laten doen. Nòg een rekeningetje om te vereffenen.“

En toen zei Paulette zachtjes tegen Henri, terwijl ze op Jojo wees en een kwasi onverschillig en toegankelijk gezicht trok. „Kijk, daar heb je nou mijn narodowoltsi*)... ik mag dan niet met alle twee m'n benen op de grond hebben gestaan, maar ik was toch niet zo ver weg als jij dacht, zie je...“

Bouvard en Dupuy (en Jojo trouwens) snapten niets van dit gezegde.

---

*) *Narodowoltsi* („aanhangers van de volkswil“ in het Rusland van vóór 1917) waren, in tegenstelling tot de Marxisten, voorstanders van daden van individuele terreur, waarmee zij dan meenden het tsarisme te kunnen bestrijden. (Vertaler).

HET KLEINSTE KWAAD

Woensdagavond was de storm dus als bij toverslag geluwd. Toen je naar de bioscoop ging, moest je nog oppassen, dat je niet door de rukwinden tegen een muur werd gekwakt. Onder de gewelfde passage van de Grote-Klokstraat waren er plekken, waar het eenvoudig onmogelijk was om tegen de wind op te tornen. Je moest beschutting zoeken achter de zuilen, die in de gierende wind stonden als brugpijlers in een stroom. In de pauze had niemand zijn neus nog buiten de deur durven steken. Het regende in tot halverwege de hal van de bioscoop; de affiches werden doorweekt en zó door de wind door elkaar gesmeten, dat ze zelfs aan het plafond bleven plakken. Maar toen de voorstelling afgelopen was (niet te geloven): geen zuchtje meer te bekennen. Alleen maar kou, die nog heviger scheen te worden door de stilte en onbewegelijkheid alom. Maar afgezien nog van de kou was het echt noodweer midden in de winter, zwaar van stille dreiging. Het eigenaardigst was, dat je de zee in de hele stad kon horen, alsof zijn woede geen einde wilde nemen, alsof hij dagen lang te zeer in beroering was geweest om in enkele uren zijn volmaakte rust zonder wraakgevoelens te kunnen hervinden.

En doordat je de laatste tijd gewend was geweest, hetzij tegen de wind op te tornen hetzij tegenweer te bieden, als je hem in de rug had, kreeg je nu een soort leeg gevoel in je benen. Het was vreemd en zelfs ietwat onrustbarend om zo makkelijk in evenwicht te kunnen blijven.

De volgende morgen scheen de zon. Weliswaar een winterzonnetje, een beetje blekig en nauwelijks warmte uitstralend; zo was ie er en zo was ie weer weg; je kunt natuurlijk niet het onmogelijke verlangen. Maar hij scheen toch voldoende om de illusie van een Zondagmorgen te kunnen wekken. En Gisèle werd dadelijk naar het raam getrokken; zij was wakker geworden uit een lange, zware droom, die

de hele nacht geduurd scheen te hebben en waarvan het leek, alsof hij je de hele nacht uit je slaap had gehouden. Door dat zonnetje zou ze misschien wat opknappen. Vooral lichamenlijk: die onrust van gisteravond...

Toen ze uit de bioscoop kwam, had dat „tegendeel van een storm” elke zenuw in haar lichaam als het ware gespannen. Wanneer en hoe was de slaap gekomen? Stellig op het kwaadste ogenblik, toen dat ongezonde, koortsachtige wakker-blijven een hoogtepunt had bereikt; ze scheen de hele nacht van haar ene op haar andere zij te moeten draaien, die groene lamp te moeten aan- en uitdoen (waarom juist een groene?) die tijdschritten te moeten open- en dichtslaan; daarin zoenden grote mannenhoofden grote vrouwenhoofden met dromerige blik, grote gezichten in kleurenruk, zodat je de poriën van de huid zowat kon zien, telle kleuren, zoals je ze alleen in je droom weer tegenkomt. Dat was misschien het begin van die slaap geworden, die nare slaap...

Misschien kwam het ook door de bioscoop. Niet door de film... Had ze die gezien? Had ze ernaar gekeken? Het was zo simpel, zo makkelijk om te raden, wat er ging gebeuren. Maar wat moest ze anders doen bij zo'n soort bestaan? Ondanks alles maar weer de tijd doodslaan in die donkere zalen, net zoals bij de Zondagsmis, op bals en bij wandelingen, die daarop volgen en waarbij je het eigenaardige genoeg hebt om aan het eind het gezicht te zien, dat ze stuk voor stuk trekken, wanneer je „nee” tegen ze zegt, altijd „nee”. De film was het niet... eerder Alex. Maar met hem kon er nog minder sprake van zijn dan met anderen... Alleen die voornaam, Alexander (wat door „Alex” maar slecht gedekt wordt), zegt al alles. Hij is volslagen in overeenstemming met die voornaam, afgezien van zijn uiterlijk, dat nog al minnetjes is en zijn vriendelijkheid, zijn hoffelijkheid — vooral tegenover haar — achter het keurige, al te doorzichtige montuur van zijn brilleglazen, die aan 'n lorgnet doen denken. Tot zover is het Alex. Maar zijn leergierigheid, zijn scherp verstand, zijn omvattende kennis, zijn werkvijver, ouderwetse ernst, afkeer van dansen, van drukte en van domheden, dat is op en top Alexander. Het idee, dat je op een keer „Mevrouw Alexander” zou zijn en een nieuwe moeder zou vinden in de vrouw, die zo'n lange en hooghartige

voornaam voor hem uitgezocht heeft — even lang en hooghartig als de hijskranen uit de fabriek van haar echtgenoot — nee, dat is niets voor de Gisèles van onze tijd. Het vleit haar zeer, dat ze zo bemind wordt als te lezen staat in Alex' ogen, maar Gisèle vindt het voldoende, vaak vriendelijk tegen hem te zijn bij wijze van tegenprestatie en zich met hem te amuseren op dagen, dat ze bijna alleen zou willen zijn en alle andere dingen haar moe maken. Maar daar blijft het bij. Maar toen het licht was uitgegaan, heeft Gisèle, temidden van het gestommel van mensen, die altijd tot het laatste ogenblik wachten met te gaan zitten temidden van de luide accoorden bij het begin van het journaal, instinctief getracht, dichterbij hem te komen. Het beste aan Alex is zijn stem: zoals hij spreekt en ook wát hij zegt, een gezonde, sterke, fatsoenlijke stem. Wanneer hij in plaats van die bril — die de indruk wekt, alsof Alex zelf helemaal breekbaar is — zo'n mannelijk en knap gezicht had en zulke sterke spieren als die nietsnut van een Yves, die overigens niets opnem voor heeft, dan zou alles misschien anders zijn geweest... Maar zodra het licht uit was, zette Alex zijn bril af om de film beter te kunnen zien en dat was nog erger; meteen was Gisèle een eindje van hem weg geschoven, met een tikkeltje verachting. Hij had een hele tijd zachtjes moeten praten, in het donker waarin Gisèle hem niet zag, voordat ze het weer prettig begon te vinden, naast hem te zitten. Ze luisterde meer naar hem dan dat ze naar het doek keek en de mensen om hen heen begonnen verontwaardigd „ssst!“ te sissen. Eén keer was de ouvreuse zelfs gekomen om hun te vragen óf te zwijgen óf weg te gaan. Voor dat laatste voelden ze geen van tweeën iets. Ze hadden zich stil gehouden en naar het doek gekeken, maar ze peinsden alle twee over wat de ander wel mocht denken. Zij zat dus naar gewoonte te wachten op wat bijna iedere jongen deed, die voor het eerst met haar naar de bioscoop ging: iets „vragen“ met behulp van zijn elleboog of zijn knie. Hoe zou hij niet hebben kunnen weten, dat ze daarop zat te wachten? Zelfs op de middelbare school was al bekend, dat dit de meest klassieke manier was om te beginnen. Wat dat betreft, zijn de manieren der volwassen rijke, jeugdige leeglopers, onder wie Gisèle haar vrienden en vriendinnen telt, hoegenaamd niet veranderd. Maar hij vindt het niet in overeenstemming

met de liefde, die hij voor haar koestert, dat hij haar zo nederig toegewijd zou moeten zijn, dat zijn ja of neen verzwegen zou moeten worden en zich enkel zou moeten uiten door een gebaar of een blik, eventueel bij het belachelijke en zonderlinge af. Zij, van haar kant, vindt het idioot, dat hij niets doet, dat hij haar niet de gelegenheid laat om vriendelijk nee te zeggen, vriendelijk genoeg om hem op het spelletje te laten ingaan, begrijp goed: een spelletje... Eindelijk is zij zelfs af en toe een zuchtje gaan slaken, heel beschaafd, wat niets anders behoefde te betekenen dan dat ze ongeduldig werd en dat hij slechts had zitten wachten om daarop te mogen reageren... Maar op die manier had hij er zich na de pauze wel in moeten schikken, met een mengsel van hoop en teleurstelling wegens deze armzalige manier van toenadering. Elk woord zou nu vals hebben geklonken en hebben geleken op hetgeen in de film gezegd werd. Vooral „ik hou van je” zou komiek hebben geklonken. Toen hun ellebogen elkaar voor de eerste maal hadden aangeraakt, had ze haar vingers op de lippen gelegd, lachend en met een hoofdgebraar in de richting van de ouvreuse. Daar haar ijdelheid bevredigd was, trok ze haar elleboog niet terug. Voor hem betekende het intussen heel iets anders: hij verkeerde in de onjuiste mening, dat hij op dat ogenblik de overwinning van zijn leven behaald had; die vluchtige aanraking was voor hem als de opkomende zon. Maar voor haar was het enkel het begin van het spel, het opwindende doelloze spel, waarop ze maar al te verzot was en waarbij ze nooit verder was gegaan dan zulke oppervlakkige aanrakingen; behalve in het geval van Gérard, de enige die haar ooit in zijn armen heeft gehouden en gezoend heeft; maar dat is al zo lang geleden. En het hoort juist bij het spel, dat ze zich daardoor vaak Gérard levendiger voor de geest haalt, niet zoals hij nu is, want nu... maar zoals hij was op haar vijftiende. Eigenlijk deed Alex er niet veel toe. Integendeel, als ze hem zo bekeek... die ogen met het eigenaardige kenteken van de afgezette bril... dan schaamde ze zich ietwat. En zelfs wanneer ze zich, ondersteund door de film, een weinigje laat meeslepen en naar Alex toeschuift, hoeft ze maar te denken aan hetgeen Yves, Claude, Jackie en Gigi, zo zeer verschillend van Alex, afgezien van dit avondje naar de bioscoop, zouden kunnen ver-

onderstellen en zeggen . . . en de droom, die anders misschien opnieuw had kunnen beginnen, spat uiteen. Het is symbolisch voor haar hele leven, dat zij zo wil zijn, onverschillig voor al wat er om haar heen gebeurt, op duizend kilometer afstand van alles wat naar liefde zou kunnen zwemen, maar opgewonden naar lichaam en geest, zonder de voorstelling of de wens, dat er ooit of ergens ook voor Gisèle een doel, een haven zou kunnen bestaan. Symbolisch is het, dat zij zo wil zijn, vooral tegen het einde van de voorstelling, als Alex geprobeerd heeft een arm om haar heen te slaan en zij zijn hand heeft gepakt om 't te verhinderen en hij zijn arm achter haar heeft gehouden, zonder haar aan te raken maar op een haarbreed afstand.

Zoals steeds is het geëindigd met een onbevredigende aftocht naar haar eigen lege kamer. Zoals steeds heeft de bel van de deur van de slagerij vader wakker gemaakt. Hij had door de deur van zijn kamer gegromd: „Als je zo doorgaat, kom je binnenkort nog 's tegen zonsopgang thuis!” Even later was hij opgestaan en was in zijn wijde nachthemd komen kijken, of ze was gaan slapen. Hij had 't zich tot een vervelende gewoonte gemaakt, dikwijls haar kamer binnen te komen, als ze naar bed ging, onder het voorwendsel, dat hij niet wilde, dat ze te lang las of dat hij wilde controleren, of ze het licht had uit gedaan. Zij hield daar niet van. Ze trok dan de dekens altijd zo hoog mogelijk over haar hoofd. Ze hield zich slapend en deed het licht pas weer op, toen ze zijn bed hoorde kraken.

Zij voelde zich helemaal uit haar evenwicht en vol onrust, hoewel ze wist, dat er vandaag niets meer zou kunnen gebeuren, maar haar lichaam en haar geest waren te opgewonden om haar vlug in slaap te doen vallen. Waar zou een hart als het hare, dat zo vroeg was begonnen te leven en waarvan het leven opeens zo veranderd was, een ontworteld hart, een steunpunt kunnen vinden? Had het anders kunnen gaan dan het gegaan is? Zij kan zich zo iets niet meer voorstellen. Haar omgeving, dit onzuivere leven, deze onzuivere rijkdom, die welvaart-met-een-luchtje van de mensen, die toenadering tot haar zoeken, hebben haar al zo ver gebracht, dat alles wat ervan afwijkt, haar als een bedreiging voorkomt. Nooit stelt ze zich voor, dat ze de vrouw van een arbeider had kunnen zijn, dat er geen afgrond

had behoeven te ontstaan tussen haar en de Gérards. Een lisch voor haar hele leven, dat zij zo wil zijn, onverschillig onmogelijkheid. Een onmogelijkheid, waaronder een gehele wereld lijdt.

Op het ogenblik zou het kleinste kwaad nog iemand zoals Alex zijn. En het beste in Gisèle valt af te meten naar het soort medelijden, dat ze met hem heeft. Bij het uitgaan van de bioscoop zag ze, dat hij niet goed meer wist, waar hij aan toe was en dat hij had willen spreken, had willen weten. Toen was ze ook weer gaan spelen, gebruikmakend van Jackie, die ze in de hal al ontmoet hadden. Ze had net gedaan, of ze niemand anders meer zag dan hem en had hem gevraagd, mee te lopen tot haar huis. Jackie nam veel plaats in, hij sprak voortdurend en over allerlei dingen, waar Alex niet van hield. Alex had de hele weg bijna niets gezegd en vooral niet, wat hij graag had willen zeggen. Maar nog lang na het afscheid voelde ze zijn hand in de hare met die duidelijkheid, waarmee haar lichaam zulke herinneringen bewaart... Toen ze uit elkaar gingen, gaf Jackie een vluchtige handdruk, maar Alex een innige, die tegelijk een vraag, een verwijt, een gelofte inhield.

VII

LUCHTDOOP

Bij het raam hebben zich de ogen van Gisèle op de ingang van het ziekenhuis gericht om te kijken, of er eentje stond. Ze kon er niets aan doen. Weer zo'n morgen. Misschien zelfs naar Amerika... wie zal het zeggen? Wie kan weten, of er onder die mensen niet eentje is, die haar uit al die grauwheid zal verlossen, die dit bedroefde lijf en deze bedroefde ziel ver weg zal voeren, mee zal trekken in het glanzende licht van een schoon avontuur, zoals ze zo graag leest?

Die daar was een grote knaap, misschien een beetje te groot, met een openhartig gezicht, afgezien van dat herkauwen, dat ze altijd schijnen te doen, als ze kauwgummi binnen hebben en hun kaken daar losjes over heen laten glijden. En wat een mooi uniform! Gisèle keurde een Franse soldaat nooit een blik waardig. Ze zijn plomp gekleed, armetierig, miezerig. Niet mogelijk, in zo'n uniform je 'n beetje een houding te geven! De Amerikanen zien er allemaal uit, alsof ze een rang hebben. Precies. Die daar schijnt overigens werkelijk een rang te hebben.

Het leek Gisèle, dat hij af en toe naar het raam tuurde. Misschien had ze zonder opzet het gordijn bewogen. Haar hart sloeg vanmorgen nog al snel.

Terwijl ze het tot zwijgen probeerde te brengen, het als het ware in haar hand te verstikken, gooide ze het gordijn helemaal open om eens te zien, wat voor indruk het op de ander zou maken, als haar gezicht voor het raam zou verschijnen. Ze keek hem slechts van terzijde aan, alsof het haar niet interesseerde. Hij heeft haar direct gezien. Misschien stond hij op haar te wachten. Tot dusver was zijn houding enigszins slungelig. Nu richtte hij zich op en stak zijn borst vooruit zonder erom te veinzen. Zo zijn ze. En toen ze haar ogen naar hem keerde, heeft hij haar lachend toegewuifd. Ze deed alsof ze verrast was en een ogenblik

aarzelde en liep weg van het venster, maar liet het gordijn open, wat betekende, dat het daarmee niet afgelopen was. Er was niets vrolijks (eerder wat angstigs) in die grote nieuwsgierigheid naar wat zou kunnen gebeuren, naar wat ze zelf zou gaan doen, wat ze nog niet wist. Maar ze schoot vlug in haar kleren.

Het was nog vroeg, niemand op straat. Zodra ze naar buiten kwam, stak hij over en liep achter haar aan op dezelfde stoep. Ze begreep, dat hij haar ging aanklampen. Ze keerde zich enkel om, om te zien of haar vader niet aan de deur was verschenen. Niet dat hij veel bezwaren zou hebben gehad. Maar met het oog op een huwelijk was het niet goed zich zo in het openbaar bloot te geven: dat zou zijn plannen in de weg kunnen staan... De ander was haar al vlak op de hielen. Hij dacht, dat ze zich voor hém had omgedraaid. Hij had geglimlacht en een nieuw stuk kauwgom in zijn mond gestopt. Hij had haar meteen ingehaald. Zij had enkele door het accent verminkte, onverstaanbare woorden verwacht, gevolgd door het onvermijdelijke „wandelen, juffrouw?” Maar hij sprak goed Frans. Dat was een prettige verrassing. Overigens vroeg hij ook, of ze mee uit wandelen wilde gaan. Ze zei niet nee en haalde lachend haar schouders op. Zijn Frans stelde haar gauw op haar gemak en boezemde vertrouwen in.

Ze liepen naar het plein. Er waren gaandeweg meer mensen op straat gekomen, die met grote ogen naar dit meisje keken: een Franse vrouw met een Amerikaan, asjeblijft. Ze merkte het en werd er verlegen onder. Ze keek niemand aan. Misschien kwamen ze iemand tegen, die haar kende... Ofschoon ze maling heeft aan wat de mensen denken. Laat ze er maar aan wennen... Ze heeft er plezier in, ze op stang te jagen, ze te ergeren. Waar bemoeien ze zich mee? Maar moet ze zich dan altijd schamen voor wat ze doet, voor wat ze zou willen doen? Ze denkt opeens aan die keer — een hele tijd terug — dat ze op een Zaterdag tegen vijf uur met Gigi in de Grote-Klokstraat wandelde; er waren daar toen juist veel mensen, vooral jeugd. Onverwacht had ze Gérard zien aankomen, staande voortpeddelend midden op de weg, in werkkleren, die vol modder en gaten zaten. Ze had zich omgedraaid naar een étalage, met zó een ruk, dat Gigi, die van niets wist, haar had gevraagd, wat er met

haar aan de hand was. Toch was er maar één kans op de duizend, dat Gérard haar zou aanklampen; maar enkel het idee al, dat hij haar in het bijzijn van Gigi het één of andere teken zou hebben kunnen geven, goeiendag had kunnen wenken met z'n ogen... Daarna had ze nog eens omgekeken en had gezien, hoe Gérard, nog altijd staande op zijn pedalen, uit het gezicht verdween en ze had moeite gehad, niet te gaan huilen, waar Gigi bij stond.

Hij was in vier-en-veertig, vijf-en-veertig naar Frankrijk gekomen maar nog nooit in deze streek geweest. Zo was het... hij had op het punt gestaan, er nog iets aan toe te voegen maar had dat ingeslikt. Hij had herhaald: „Nee, ik heb hier nog nooit een voet gezet, zo zeggen jullie dat toch?” en hij lachte erbij, alsof het een mop was. Zij vond het helemaal niet grappig. Maar in het Amerikaans was het misschien leuk.

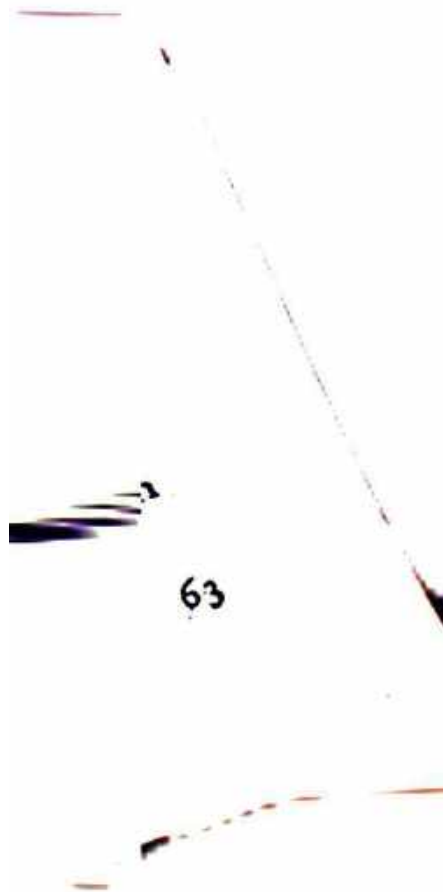
Op het plein en langs de vissershaven keken de mensen steeds vaker naar hen om. Bij Hotel Moderne hield hij stil, voor een met grote krijtletters geschreven tekst op de uitstalkast: „LUCHTDOOP”. Hij vroeg: „Hebt U al eens...?” en daar hij het woord niet kon vinden, bootste hij met z'n armen het vliegen van een vogel na. Nee, antwoordde ze. Het verwonderde haar, dat er in de winter rondvluchten werden georganiseerd. Zij dacht, dat dat alleen op feestdagen gebeurde, zoals vorig jaar lente. Het trok haar wel aan. „Wilt U?” vroeg hij. 't Zou 's middags zijn. Tien minuten. Ze keek niet eens naar de prijs. Dat was zijn zaak. „Ik ben piloot geweest”, zei hij trots. Dat er Amerikaanse piloten hier waren, had ze ook niet geweten. Weliswaar had hij gezegd: „Piloot geweest”. Waarom was hij het dan nu niet meer? Maar dat was misschien enkel een vertaalfout.

Op het terrein stonden een goeie twintig mensen te wachten en keken nog meer naar dat meisje met de twee Amerikanen dan naar het vliegtuig, waar ze voor het eerst zouden instappen; ze hadden al evenmin veel aandacht voor de uiteenzettingen van de piloot en de mecano. Het was een tweemotorige Goëland van een luchtvaartmaatschappij, waarvan de bemanning op Donderdag vrij had en bijverdiende door rondvluchten te maken. De Amerikaan van

strane... heel klein...
rijden... Gisèle...
blik later al die stemmen...
ook zitten turen en gezocht...
de dancing Métropole, het huis van...
keerde zich om en keek de mensen aan. Eerst...
ze enkel hun mond hielden door dat vervelende ge...
ook zij in haar neus en haar oren gewaar werd. Maar...
niet te definiëren manier naar haar twee Amerikanen.
Inderdaad had ze er niet op gelet, dat de hare zelfs met zijn
rug naar haar toe zat, zó was hij in intiem gesprek met die
andere; ze zaten alle twee tegen het raam gedrukt en wezen
met veel gebaren elkaar allerlei dingen beneden aan. Ze
gingen er zo in op, dat ze niet voelden, dat al die ogen op
hen gevestigd waren. Wat was er precies aan de hand? Ze
Gisèle begreep er niets van. Maar ze zag, hoe één van die
lui, een klein, nerveus persoon, type van de kleine fabrikant,
heel bleek, met zijn hoofd gebaarde en de anderen iets ver-
zekerde, steeds opnieuw met een gezicht van: „Ik wed met
je om wat je wil!” Gisèle kon niets verstaan door de
motoren. Het mannetje, dat zag, dat zij hem aankeek, had
eerst een ogenblik gearzeld, daarna had hij opzettelijk tegen
de anderen iets over haar gevestigd. De Amerikanen gingen een
seconde lang op haar gebaarden met hun handen, vooral die
woon door, ze gebaarden met hun handen, vooral die
soldaat, die haar mee had gevraagd. Hun handen zeiden: de
grote weg, daar, en dat is een landweg, die 'm snijdt en
daarachter de rivier, juist, het dorp ligt ertussen in, die
fabriek, die Gisèle door haar raampje zag en die het man-
netje aan de overkant aan de anderen probeerde te laten
zien door zijn raampje (voor zover mogelijk) om te bewijzen,
dat hij volgens de gebaren van de Amerikanen gelijk had en
zich niet vergiste! En wat verder — voor Gisèle kon er
geen twijfel bestaan — duiden die handen nogmaals de
grote weg aan, die het vliegtuig nog steeds volgde en opeen-
daarginds, jawel — ongelofelijk — dat geraamte van e

ur
rijze
netje,
aardig
beetje
Ze zet
aar bruine

ken op het
het vliegtuig
de startbaan
g meer mensen.
Gisèle met haar.
nen op een licht
n — stel je voor,
jongens luchtziek
). Het vliegtuig had
ie met een beetje te
ekklommen en verschei-
heid te nemen van de
dàár af al zo hoog was,
en!
oor het maken van lucht-
gehaald en vervangen door
was een lege ruimte, rond om
fotoestel stond. Op de bankjes
afwachten tegenover de mensen,
ijdringen. Weliswaar zat iedereen
door de raampjes te kunnen

vrachtauto dat nooit is opgeruimd: onder aan de berm, in de sloot, totaal verroest; het is de vrachtauto, die in 1944 een dorpsvoetbalelftal vervoerde en die gemित्रailleerd werd, waarbij de pachteres van het sportpark-koffiehuis het leven heeft gelaten, zoals ieder zich herinnert. Op dat ogenblik heeft Gisèle gedacht, dat er in die vliegmaschine ongelukken gingen gebeuren. De anderen, tegenover haar, keken haar allemaal strak aan, recht in haar ogen, tien ogen tegen twee en ze begreep nu maar al te goed, wat voor denkbeeld, juist of onjuist, er in ze was opgekomen. Ze wisten alleen nog niet, dat hij werkelijk vliegenier was geweest. Ze voelde, dat ze bleek werd en was bijna opgestaan om verder van die twee soldaten af te gaan zitten, die nog steeds converseerden zonder iets te merken. Maar ze was bang, dat ze door haar knieën zou zakken.

Maar toch heeft ze bij het verlaten van de kist die twee uniformen niet in de steek durven laten. Ze wist niet, hoe ze het aan moest leggen om er op een handige manier af te komen. Ze was bang, dat ze haar in de maling zouden nemen, wanneer ze uit de slagerij zou komen en ze daar allemaal voor de ingang van het ziekenhuis zouden staan en dat zou een hele tijd kunnen duren. Ze trotseerde nog liever de verachting van de anderen en dook maar weer in de overdekte jeep, die hen naar het terrein had gebracht. Maar ze was diep beschaamd en woedend op zichzelf, bang om wat ze begonnen was en waaraan ze nu geen eind durfde maken. Om verder te kunnen keuvelen over hun eigen aangelegenheden hadden die twee zich heel beleefd verontschuldigd, toen ze samen voorin gingen zitten en haar in haar centie achterin zetten. Ook dat nog! Waar zou ze in de bochtige en slecht geplaveide straten van de stad op hebben geleken, als die jeep niet overdekt was geweest? Ze hadden stil gehouden voor de marine-bar tegenover de vissershaven. Hun eigen kroegen hadden ze ook al. De mooie wagen van Yves stond juist geparkeerd bij de stoep, wat zelfs geen toeval mocht heten. Nou, hij zal de laatste zijn om er Gisèle een verwijt van te maken, dat ze met Amerikanen optrekt... Aan de bar heeft hij gezegd, dat het hem hoogst aangenaam was kennis te maken. Ze boden hem een glas aan. Wel wis en waarachtig was er

whisky! Die is een paar maanden vóór de Amerikanen zelf in de drankzaken gearriveerd, tegelijkertijd toen de bibliotheken de eerste bundels Amerikaanse pers-artikelen en strip-boekjes ontvingen; dat was de voorhoede geweest. Gisèle heeft ook een slok genomen om niet stumperiger te lijken dan ze was en om de kilheid te verdrijven, die zich in het vliegtuig en in de tochtige jeep van haar heeft meester gemaakt. Eén glas, niet meer. Bij het tweede zou ze op haar hoofd staan. Eén dan maar... Ze lachten er om met Yves, op slag dikke vrienden; en ze praatten zachtjes met elkaar en gaven elkaar schouderstoten. Ze zaten een tijdje te drinken bij het opflikkerend neon-licht, terwijl buiten snel de Decemberavond viel. Daarna riep Yves:

„Vooruit, instappen, we gaan aan boord!”

Onmiddellijk werd Gisèle angstig en weigerde. Ze had zichzelf gezworen nooit meer een voet aan boord van dat schip te zetten, sinds dat avontuur op zekere nacht. Het is een klein jacht, waar Yves en zijn kornuiten ongestoord de bloemetjes buiten kunnen zetten, zodra ze het ruime sop hebben gekozen. De jonge generatie van voorname huize: Yves Dumas Villedieu, de zoon van de scheepsbouwer; Claude Coubaert, zoon van de voorzitter van de kamer van koophandel; Jackie Delahaye, bankierszoon; Fred Blanc, de oudere broer van Alex en nog een paar van hetzelfde soort... Ze had haar nieuwsgierigheid eens willen bevredigen, nadat ze hen steeds maar in bedekte termen had horen spreken over wat ze daar allemaal uitspookten. Ze had Alex afgeblaft, die niet wilde, dat ze er heen ging en achter zijn bril bijna tranen in zijn ogen had gekregen. Aan boord van het jacht hebben ze een echte salon ingericht met tapijten, fauteuils, een bar, gordijnen, een bed... Toen ze haar daar allemaal hadden aangeaapt, had ze ogenblikkelijk angst in zich voelen opkomen. Ze hadden hem al flink om. Gelukkig was Yves die avond nuchter. En het was zijn schuit, niet? Hij deelde aan boord de lakens uit. De anderen mochten alleen maar knorren. Zijn voordeel zo veel mogelijk uitbuitend had haar redder haar in zijn auto teruggebracht en, op een meter of vijftig van haar huis, waar alles nog totaal uitgestorven is, midden tussen de puinhopen, had hij stilgehouden, al zijn lampen gedoofd en getracht haar te nemen.

Daar ze dat risico niet opnieuw wilde lopen, zei ze dit maal nee. Maar meteen bedacht ze, dat ze met die vreemdeling, die haar begeleider was... Vooral die whisky, die ze op had, maakte haar erg rustig, een soort rust van „Gods wil geschiede!” en „Na mij dan maar de zondvloed!” Ze moest zelfs toegeven, dat ze een vaag verlangen had om naar dat op het water wiegend salonnetje terug te keren.

De jeep was erin geslaagd, in de smalle straten, met zijn neus op de achterlichten van Yves' pijlsnelle wagen, het tempo bij te houden. En Yves (bij wie Gisèle was ingestapt) zei tegen haar, toen zij over die geschiedenis van de eerste keer begon: „Vertrouw maar op mij!”

IX

OVER DRIE DAGEN KERSTMIS

Op de „Ons Home” viel het ontzaglijk mee. Voor haar tenminste. Dat wil zeggen: dat dacht zij. Deze keer was het enkel maar drinken. Aan boord troffen ze eerst alleen Guy Fradin, de redacteur van de „Democraat”. Jackie en een andere, die Gisèle niet kende, verschenen even later. De whisky kwam er weer aan te pas en nog al fors. Naar mate ze meer hesen, kreeg Gisèle een soort bewondering voor ze. Zelfs die lichte angst, die ze voelde, hoorde bij het avontuur, die rillinkjes, vooral wanneer ze (voor de vorm, meende ze) haar lippen bevochtigde aan haar glas. En alleen de geur van die zeven whisky's en van de mannelijke gesprekken en ook het dansen van het schip maakten, dat ze het gaandeweg normaal ging vinden, dat geen enkel ding in evenwicht scheen te staan en dat de opmerkingen altijd een beetje bezijden het onderwerp bleven en dat zij daar zelf bij zat, niet helemaal op haar plaats... Door het superioriteitsgevoel, dat de eerste alcohol pleegt te verwekken, scheen het haar, dat de anderen tien keer zo zat waren als in werkelijkheid het geval was, zelfs Fradin, die nog geen druppel had aangeraakt en die hard zijn best deed om Engels te spreken. Ja hoor, ze hadden hem absoluut meer om dan zij. Ze had nooit gedacht, dat ze er zó goed tegen kon. Dat gaf haar dusdanige moed, dat ze de drang voelde het woord te voeren. Na nog een slok te hebben genomen, maakte ze radicaal een eind aan de Engelse conversatie van alle anderen en schreeuwde bijna, zelf verrast:

„Weten jullie, wat we vanmiddag beleefd hebben?... Machtig!”

Ze wisten hun weetje, die jongens, de Amerikanen zowel als de anderen. Ze lieten haar praten en luisterden zelfs naar haar. Vooral omdat die geschiedenis met die rondvlucht verdomd opwindend was. Het gebeurt niet vaak in een mensenleven, dat je in een zo buitengewone situatie verzeild

raakt. Yves, Jackie, Fradin en die andere was het te moe, of ze een existentialistische roman waren binnengestapt. Daar zaten ze van aangezicht tot aangezicht met die kerels, op wie — via die paar Fransen in dat vliegtuig — zich een ogenblik lang de haat had samengetrokken van alle slachtoffers en getuigen der misplaatste bombardementen, der moordpartijen bij vergissing, der zinneloze vernielingen, die tegenwoordig pas een betekenis begonnen te verraden... daar zaten ze te keuvelen met die kerels, vreemd, zeer vreemd, ja ja, de grenzen der menselijkheid werden benaderd... Verduiveld opwindend.

Maar de Yank die met Gisèle mee was, vatte het anders op en werd zo bleek als een doek.

„Wat?” vroeg hij aan Gisèle — en aan de anderen stelde hij met z'n ogen dezelfde vraag. „Nemen de Fransen ons wat kwalijk? Zelfs dat?”

Yves, Jackie, Fradin en die andere barstten in lachen uit. Hij was er nog verbaasd over ook, wat een bak, nou werd ze helemaal goed!

Wat hadden ze? Gisèle dacht, dat het goed zou zijn om mee te lachen met de Fransen.

Maar de Amerikaan werd nu van bleek, rood; hij was woedend. Zijn metgezel, die geen woord Frans verstond, wilde weten, wat er aan de hand was. Toen de eerste het hem aan zijn verstand had gebracht, was hij intussen wat gekalmeerd. Maar hij stelde nog de vraag:

„Waarom haten jullie ons om zo iets? Het was toch tegen de Duitsers gericht?”

„Jazeker”, sprak Yves verzoenend, „...maar ondanks dat... Je moet je in de plaats van die mensen stellen. Jullie bekijken het meer van boven af!”

Hij lachte in zijn eentje, zeer tevreden over zijn vondst. Z'n vrienden durfden niet te hard mee te lachen. Ze waren bang, dat de Amerikaan om een kleinigheid weer kwaad zou worden. Je kon toch van gedachten wisselen zonder herrie te krijgen, wat? Het werd juist zo interessant.

„Wij nemen het jullie persoonlijk niet kwalijk”, zei Yves nog, „Wij snappen wel. Oorlog is oorlog...”

„Juist, oorlog... en de rest”, voegde Jackie er met een nog al provocerend grijnsje aan toe... „Zeker, wij snappen het absoluut, hoor.”

De Amerikaan keek hem wantrouwend aan. Inderdaad, dacht Gisèle, wat bedoelt hij met z'n rest? Weet ie 't zelf wel? Nou, die hadden gedronken. Ze begon zich minder op haar gemak te voelen.

„Wat we gedaan hebben, was noodzakelijk, of niet soms? 't Was noodzakelijk om de moffen weg te krijgen. Die fabriek bijvoorbeeld...”

„Kom nou, dat was een pantoffelfabriek!”

De Amerikaan is weer lijkwit geworden.

„Of we moeten ervan uitgaan, dat ze de oorlog op hun pantoffels hebben gevoerd...”, gooide Jackie eruit. Hij was beslist in vorm. „Maar misschien deden ze dat in Amerika: oorlog met behulp van een druk op de knop...”

„En die gebouwen erom heen?”

„Arbeiderswoningen. Wat dacht je anders?”

De Amerikaan heeft alles meteen vertaald voor zijn vriendje, die een gebaar gemaakt heeft van „wat kunnen wij daaraan doen?”

„Maar het is een mooie karaktertrek van jullie”, zegt Fradin — het klinkt als spot — „dat jullie weer neerzetten, wat je vernield hebt... Neem die pantoffelfabriek, dat was de grootste, die we hier hadden, niet? Maar die ze nu aan het bouwen zijn, niet ver daarvandaan, is minstens twee keer zo groot en veel moderner en dat gaat allemaal met Uw hulp, met Amerikaans kapitaal...”

Als Fradin er niet zo eigenaardig bij gekeken had, was er voor de Amerikaan geen vuiltje aan de lucht geweest. Hij zou het doodeenvoudig niet begrepen hebben. Maar Jackie zei er nog even bij:

„Dat was nou juist wat ik bedoelde met: de rest.”

Toen is die Amerikaan met een ruk overeind gesprongen. Fradin begon 'm te knijpen. Hij was bijna óók opgestaan. Maar Jackie is, ofschoon de Amerikaan recht tegenover hem stond, op z'n stoel blijven zitten en heeft uiterlijk heel rustig gedaan:

„Maar zoals we al hebben gezegd: de rest snappen we óók wel. Zaken...”

Maar de Amerikaan nam er geen genoegen mee. Hij is vlug tegen z'n makker gaan praten in hun koeterwaals. Een hele conversatie. Hij was wild. Hij zei dat hij lak had aan zakendoen. Hem hadden ze verteld, dat het een oorlogsdoel

was: de fabriek, de gebouwen, de hele zwik. En wat waren dat voor insinuaties met die wederopbouw van de fabriek? Dat lapte hij óók aan z'n laars. Als ie teruggekomen is, dan alleen, omdat ie er dik duiten voor krijgt. Wanneer hij thuis weer een baan had kunnen vinden en als ie niet die stommititeit had uitgehaald, waardoor ie nou geen piloot meer kan zijn, dan zou ie hier in dat ouwe rotland, dat barst van de communisten, misschien nooit teruggekomen zijn.

En hij begon weer in het Frans, waarbij hij Jackie recht in z'n gezicht keek: „... communisten... en de rest!”

Yves en Jackie verstonden ook Engels. Ze knipoogden tegen elkaar. Gisèle kon alleen af en toe een woordje verstaan. Het was lang geleden, dat ze Engels had geleerd, omstreeks haar vijftiende; die ellendige vijftien jaren, die zelfs kans zagen, hier weer op te duiken.

„Hoor 's”, zei Yves vriendelijk, terwijl hij zijn brede schouders ophaalde, „Windt U maar niet op. Wij maken U geen verwijten. We spreken als vrienden, niet?”

De Amerikaan nam weer plaats; hij was nog ontevreden en dronk een groot glas. Zijn metgezel, die niet zo goed begreep, wat er allemaal gebeurde, deed maar hetzelfde.

„De communisten, dat is wat anders”, kwam Jackie weer, „De mensen óók. Dat geven we toe. We weten best, dat we jullie dankbaar moeten zijn. Jullie komen ons beschermen, niet? Daar willen jullie wat voor terughebben... Business is business... Daar hebben we 't! We mogen elkaar dan een beetje dwars zitten en zeggen, waar het op staat. Maar we knibbelen niet op de prijs.”

„Op voorwaarde, dat we het over de prijs eens zijn”, zei het onbekende mannetje, dat tot nu toe zijn mond had gehouden, „en als er maar niet de ene zwijnerij op de andere wordt gestapeld.”

„Prijs! Die kun je niet bepalen!” viel Fradin in. Hij nam z'n glas in z'n hand en liet het ronddraaien op de glazen plaat van de tafel of hij liet de whisky in het glas rondtollen, maar hij had nog niets gedronken. „Zonder de Amerikanen waren de communisten morgen aan de macht. Daar is geen prijs voor vast te stellen.”

„Door U stellig niet”, zei het mannetje, dwars tegen Fradin in, die hem had kunnen fijnknijpen. En hij lachte er nauwelijks bij om de pil te vergulden. „Kopij, kopij, niet?”

Of het nu de Standard Oil is of mijn vader, U betalen ze per regel!"

„En voor de rest!" zei Fradin nog, die lachte, omdat hij niet kwaad mocht worden. Alleen door dat „U", dat die kwajongen tegen hem zei, verloor hij niet al z'n waardigheid. Het betekende heel duidelijk: Yves, Jackie mogen dan desnoods nog „jij" tegen me zeggen, maar U beslist niet. Maar de nieuweling verwaardigde zich toch, met de anderen, te lachen om het cynische antwoord dat Fradin afvuurde. De nieuwe dronk ook weinig en blies nog al hoog van de toren, hoger dan z'n persoon rechtvaardigde. Gisèle, die hem als door een waas zag en haar hoofd liet meewiegen op de bewegingen van het schip, vond hem zelfs nog al belachelijk.

„De communisten", zei hij zonder de Amerikanen aan te zien, alsof hij benauwd voor ze was en alsof ze er niets mee te maken hadden, „de communisten kunnen we wel op een andere manier klein krijgen. We moeten het gezwel durven uitsnijden. Op deze manier jagen we alle mensen in hun armen onder de dekmantel van haat tegen vreemdelingen. Niet te geloven. Zelfs m'n broer, denk U eens in, een Dubreuil, die met olie gedoopt is... Lacht U daarom? Ze hebben m'n broer met de top van een vinger een druppeltje olie op z'n voorhoofd gesmeerd... Wel, hij is herrie met ons gaan schoppen. Hij heeft gezegd: „Jullie weten niet, aan welke kant jullie moeten staan. Je houdt geen rekening met de werkelijkheid. We staan voor deze keus: aan de ene kant de communisten, goed. Maar dat wil zeggen, dat we nog minstens tien jaar zaken kunnen doen in Frankrijk en in de koloniën. Want voor ze zover zijn, dat ze het in hun eentje voor het zeggen hebben en alles nationaliseren — als ze dat lukt — zal er een periode komen, dat ze water in hun wijn zullen moeten doen. Frankrijk is geen Rusland! En aan de andere kant hebben we de Amerikanen: die zullen binnen twee, drie jaar al onze zaken in handen hebben, zo vast als wat, onder het voorwendsel, dat ze ze dan beter tegen de communisten kunnen beschermen. Ik geef een voorbeeld: in het zuidwesten wordt hier olie gevonden. En wat gebeurt er zo vast als een huis? Subiet verleent de regering voor alle zes departementen een concessie aan de familie Rockefeller. En wij? Achter het net! En toch zaten we er boven op. Nu zitten de anderen er óók boven op.

Heel toevallig komen ze allemaal hier naar toe."

Hij liep hard van stapel, dat kereltje. Jackie en Yves waren weer in hun fauteuil gaan zitten en luisterden met open mond en nogal wezenloos.

"Goed. Als dus onze raffinaderij weggebombardeerd is onder het voorwendsel, dat het gemunt was op de duikbootbasis, die geen schrammetje heeft opgelopen, dan is dat een prachtige oorlog, maar ze moeten ons niet voor kinderen houden!" Zoals ik jullie gezegd heb, dat was de mening van mijn broer. Ik heb het zo niet gesteld, maar..."

De Amerikaan luisterde zelfs niet, alsof hem de hele zaak niet aanging. Hij keek op z'n horloge, stelde ongetwijfeld vast, dat het later was dan hij dacht en begon weer belangstelling te krijgen voor Gisèle met veel tederheid in zijn ogen. Jackie en Yves keken elkaar aan, keken de nieuweling aan, keken elkaar nog eens aan en hielden hun mond. In de ogen van Fradin, die nog altijd niet gedronken had, zag je een potloodje schitteren, dat zoveel mogelijk notities maakte over hetgeen de nieuweling had te berde gebracht. Gisèle probeerde zachtjes tegen haar Amerikaan te mompelen: „Ik wil aan land." Maar ze herkende zichzelf niet, toen er woorden uit haar mond vloeiden. Haar stem scheen uit te glijden over hetgeen ze wilde zeggen. Ze was nu bang, dat ze niet meer lopen kon en niet overeind zou kunnen blijven. Gelukkig kon ze op hem steunen. Hij voelde zich nog safe genoeg om in één teug een nieuw glas naar binnen te werken.

Opeens ging de deur open. Wat nou? In volle zee. Overigens zou ze, dank zij de alcohol, op dat moment evenmin erg verwonderd zijn geweest, als de keizer van China voor haar verschenen was. Het was de eerste keer, dat ze zich had laten overhalen tot drinken. Er was maar heel weinig nodig geweest. Bij de eerste druppel was de alcohol als overwinnaar binnengetrokken, begerig, verwaand en ongebreideld. En toen de bres eenmaal geslagen was, voelde ze zich weerloos en had ook geen zin om zich teweer te stellen. Ze was overrompeld, bevreemd en verloren temidden van de invasie.

Dat kwam allemaal van dat zeemansgedoe. De zee ging weer hol staan. Hij zei, dat ze volgens hem naar de haven moesten terugkeren. En Gisèle keek nieuwsgierig naar Fradin,

die opeens, als om de verloren tijd in te halen, twee glazen pal na elkaar leegdronk. En in zijn ogen schitterde nog steeds dat potloodje, dat in z'n eentje de nodige verbeteringen aanbracht...

Als ze de volgende morgen met een schok wakker wordt in die groenige en onfrisse kamer, waar alleen een rood licht aan één der muren op straat haar in staat stelt aan het hoofdeind van het bed het lampje te vinden, begrijpt Gisèle niet dadelijk, wat er gebeurd is. Haar hoofd is zo dof, dat het eerste ogenblik niet de minste herinnering tevoorschijn springt. Maar... opeens zit ze rechtovereind in bed; haar armen strekt ze voor zich uit. Met één slag storten zich alle nachtmerries van een jong meisje weer op haar (al jaren lang zijn het bijna steeds dezelfde) als een ijskoude waternival, een zondvloed, veroorzaakt door vannacht. Nu is ze dan op de hoogte! En het is iets afschuwelijks. Dat kun je zelfs geen herinnering meer noemen. De herinnering verloochent zichzelf als een vreselijk geheim. Maar ze is op de hoogte. Het geheugen wilde zichzelf slechts bedriegen. Op een huiveringwekkende manier flitst het beeld van Gérard door haar heen, dan dat van moeder Germaine, van Alex en zelfs van Paulette, plotseling, als een trommelvuur.

Gisèle laat geen traan. Ze richt zich met opeengeklemd tanden helemaal op, haar armen stijf langs haar lichaam, haar vingers gestrekt, alsof ze zichzelf op een afstand wil houden.

Al het overige heeft zo weinig te betekenen. Het komt niet eens in haar op, het geld, een paar bankbiljetten die hij op het nachtkastje heeft neergelegd, in elkaar te frommelen en op de grond te smijten.

Die duizeling, die de koude zee wind haar had bezorgd, toen ze van het schip aan land ging. Die walgelijke traagheid van haar hele lichaam, vooral haar ogen, die naar niets meer konden kijken en vanzelf dichtvielen. En waarom was ze midden in de nacht alleen met hem gebleven om door de straten van de stad te gaan lopen, die hun vorm hadden verloren en waarin geen sterveling meer was te vinden? Hij begreep niet meer wat ze zei. Met het ene glas na het andere had hij zijn Frans weggezopen. Waar is die andere met de jeep die haar naar huis had kunnen brengen, terwijl ze sliep; waar is die jeep, zeg? Die nauwelijks verstaanbare

woorden, die vanzelf naar buiten tuimelden, die tong alsof je medicijnen geslikt had en die in je mond scheen weg te smelten. En daarbij voortdurend, die halve slaap, waarin ze (hoe, dat mag Joost weten) bleef voortwandelen, steunend op een schouder, een slaap, die haar overmande, een onoverwinnelijke slaap. Niets hinderde meer: ergens naar toe, kan me niet schelen waarheen, zich laten neerploffen, meteen slapen, eindelijk...

Gisèle is bijzonder vlug in haar kleren. Ze wil thuis zijn, voordat de dag aanbreekt. Nadat ze even uit het raam heeft gekeken, weet ze, waar ze is. Een oud hotel bij het kanaal. Meer dan de helft van de weg zal ze langs de kade kunnen lopen zonder bang te zijn, dat ze wie ook tegenkomt.

Ze gaat in het donker de trap af, op de tast, want ze heeft op de gang het knopje van het electrisch licht niet kunnen vinden. Maar de straatdeur is op slot. Ze moet iemand wekken, roepen. De eigenaar komt direct te voorschijn, boven aan de trap en duwt zijn nachthemd in zijn broek.

„Ah!” zegt hij lachend, „ik had juist afgesloten, omdat ik midden in de nacht lawaai hoorde. Dat was Uw vriend, die vertrokken is zonder de kamer te betalen...”

Ze heeft de tegenwoordigheid van geest, te zeggen, dat hij het verschuldigde op het nachtkastje heeft gelegd en dat het bedrag, dat daar ligt, hoger is dan de rekening, maar hij gelooft het niet en komt niet eerder naar beneden om de deur open te doen dan nadat hij het geld is wezen opstrijken. Zij hoort nauwelijks nog zijn „Tot ziens, Mevrouw” en zijn „Dank U zeer”.

Thuis kan niets verhelpen, dat de bel van de slagerij gaat rinkelen. Haar vader heeft gemerkt, dat ze weg was. Hij stort zich op haar om haar af te ranselen, zonder een woord te zeggen, met rode ogen hetzij van woede of omdat hij gehuild heeft. De eerste klappen kan ze niet ontwijken, maar ze kan de trap op vluchten en haar voorsprong op hem wordt groot genoeg, dat ze haar deur kan sluiten en de grendel ervoor schuiven.

Dan komt opeens een grote zekerheid over haar, resultaat van zelfverachting en van al te sterke haatgevoelens jegens één enkele man; het is, alsof haar bloed plotseling in omgekeerde richting is gaan stromen. Het maakt haar zelfs

onverschillig tegenover die andere man, die uit alle macht op haar deur staat te bonzen. Vóór alles wil ze zich wassen. Ze voelt twee ogen op zich gericht, die haar hinderen. Maar het zijn enkel de ogen van haar laatste pop, die ze als herinnering bewaard heeft sinds... sinds meer dan tien jaar! Het popje toont haar knieën, rozig buigend, op het nachtkastje. De elektrische pendule op de schoorsteen slaat vijf uur. Vlak ernaast staat een kalendertje op een ivoren voet. Ze scheurt het blaadje van gisteren af.

Over drie dagen is het Kerstmis.

„LIEFDE”, ZEGT BOUVARD

„Liefde”, zegt Bouvard, „bestaat zo zeker als wat. Jullie lachen daar om. Zo ben ik óók geweest. Maar geloof mij maar, als ik jullie zeg, dat er zo iets als liefde bestaat; ik ben te oud om op dat gebied iets mals te zeggen of te doen.”

De drie recruten lachen hartelijk. Fernand en Théo stoten elkaar aan met hun elleboog en knipogen. Inderdaad lachen ze erom, maar wanneer iemand op die leeftijd zo spreekt, wil dat eigenlijk toch wel iets zeggen. Weliswaar ziet hij er ouder uit dan hij is, die Jérôme. Maar toch doen zulke woorden je extra goed, als ze afkomstig zijn van iemand met een gezicht zó vol rimpels. Je kunt er zo veel gijntjes over maken als je wil — vooral ook, omdat dat van een soldaat verwacht wordt — maar in werkelijkheid zit je elke minuut van de dag te wachten op de ware liefde en geloof je eraan.

Je kan niet zeggen, dat de Bouvards rijk wonen, maar vergeleken bij hetgeen ze vroeger hebben gehad en ook vergeleken bij de kazerne, is het er een waar paleis. Dat is het vast, wat Jérôme jonger maakt. Heb je hem ooit zo horen praten onder z'n lekkende plafond? Je voelt je hier best aan die tafel, achter dat glas rooie wijn met kruidkoek, die je zelfs niet helemaal op kan; met dat helder gewassen gloednieuwe roodgebloemde gordijn, dat zo vrolijk staat en waarover Bouvard's vrouw lachend zegt: „Van de steuncenten”, alsof ze zich meteen moest verontschuldigen voor een dwaasheid. Bouvard vertelt intussen, hoe hij in z'n dooie eentje uit krijgsgevangenschap is teruggekomen. Hij had al een hele tijd van niemand of niets meer wat gehoord door die geschiedenis met dat omsingelde gebied, waarvan hij zelfs niet wist, dat het omsingeld was! Maar zo koppig als een beest kwam hij weerom. Dergelijke dingen heb je ook in de liefde... ”Je had de stad moeten zien, hoe die toegetakeld was... ons huis... juist, het adres, waar je vader

naar toe geschreven heeft... Kon ik dat weten, toen ik 'm daarginds dat adres gaf? Een goeie kameraad, die vader van hem, hoor, een beste jongen! Als we elkaar niet gehad hadden, zouden we er vast niet levend uitgekomen zijn. Maar daar gaat het nou niet over..." Wel, hij had er vertrouwen in, hij wist zeker, dat iedereen hetzelfde zou hebben gedaan als hij, Bouvard, zowel mensen, die van elkaar weggerukt waren als mensen, die bij elkaar waren gebleven om geëvacueerd te worden. Al stond er geen steen meer op de ander, al was de haven niet meer te gebruiken, hardstikkevol met wrakstukken, al waren de fabrieken.. nou ja: alles... we kunnen er beter over zwijgen... al wisten we, dat er zelfs voor de helft van de mensen nog niet genoeg geld en voedsel zou zijn, toch kwam iedereen terug.... Je mocht zo ver weg zitten als je wilde... sommigen moesten van overzee komen, sommigen moesten reizen maken, waarvan je je geen voorstelling kan vormen en alles te voet, ouwe mensen en kinderen. Het was ermee, als met postduiven, iedereen moest met alle geweld weer bij de anderen terug, al was er van de duiventil geen plank meer over! Je had moeten zien, hoe 't in die dagen was! Daar had ook de liefde een heleboel bij te vertellen, liefde voor een bepaald ding. Wat Jérôme betreft, die had eerst zijn vrouw en zijn twee dochttertjes niet terug kunnen vinden. „Hoeveel jaar was die oudste toen? Negen. En de jongste, dat is gauw bekeken, die is geboren in de flut-oorlog*); verlof gehad; ja, dat klinkt grappig, maar dat wil zeggen, dat ze toen vijf jaar was en ik wist, dat m'n vrouw met die twee kleinen alleen zat, maar waar?..." Eerst had niemand hem raad kunnen geven. Het was zelfs niet bekend, of ze misschien niet onder zo'n hoop stenen of drek lagen, dat stonk zo verschrikkelijk, dat je je geen mens meer voelde, als je 't in moest ademen. Zelfs 't stof, dat met de zeewind meekwam, stonk naar lijken; en er was nog nooit zo veel stof geweest, er waren wervelwinden en het hechtte zich overal vast, in je kleren, alles!

Théo gaf Fernand opnieuw een knipoog maar deze keer

---

*) Tussen September 1939 en Mei 1940 hebben de westelijke geallieerden geen serieuze strijd tegen nazi-Duitsland gevoerd, hoewel de oorlog verklaard was. Het Franse werkende volk sprak schamper van een „flut-oorlog". (Vert.)

wees hij naar Michel, die zich juist naar Aline had gekeerd, heel voorzichtig, alsof hij 't ongemerkt wilde doen. Hoe oud is dat kind? Nog geen vijftien en toch... Michel kijkt naar Aline, dan naar de vrouw van Bouvard, dan naar de foto van de allerjongste op de schoorsteen, dan weer naar Aline, alsof hij bij zichzelf wil zeggen: ik had ze even goed nooit kunnen ontmoeten, ze helemaal niet kennen. Een uitdaging aan zichzelf, het peilen van zijn hart, bij het begin beginnen, zijn leven de revue laten passeren tot aan het moment, dat hetgeen waarvan je houdt, er bijna niet geweest zou zijn en je dan voorstellen, hoe je je zou voelen, als dat gebeurd was...

Bouvard zegt: „Je moet zulke dingen meegemaakt hebben om te weten, of je een hart in je lijf hebt.”

„Nou, dan op de gezondheid van het hart van Jérôme!” roept Théo.

„Op 't jouwel 't Mijne maakt het best”, zegt Jérôme, „dat van Léone dito, is 't niet? Ze voelt zich pas getrouwd, nu ze weer een nieuw kleintje heeft. Alles begint weer van voren af aan, zou je zo zeggen.”

„'t Lijkt net, of 't de eerste is”, zegt Léone, „'t Is gek met die kinderen.”

Ze is blij, dat ze dat gezegd heeft. Door haar glimlach verdwijnt die nerveuze rimpel, die de zorg in de rechterkant van haar gezicht heeft gegrift. Haar glimlach loopt van haar ogen — die ze een beetje gesloten houdt — tot aan haar mondhoeken, die opeens omhoog zijn getrokken.

„Mijn meisje”, zegt Théo, „heeft een baan. We zouden wel kinderen willen hebben, als we getrouwd zijn, maar we kunnen niet. Of we zouden haar moeder moeten laten komen om op ze te passen. Maar ik voor mij, ik zie niks in schoonmoeders in huis! Wat zeg jij, Jérôme?”

Jérôme kijkt zijn vrouw ondeugend aan.

„Daarover zwijg ik maar liever. Daar zouden nog drama's van komen...”

Waarachtig, het bevalt hun best.

„Als U het goed vindt, zou ik graag nog een stukje nemen”, zegt Fernand verontschuldigend en trekt de kruidkoek en het mes naar zich toe; hij voelt zich thuis.

„Natuurlijk. Maak alsjeblieft geen omslag”, antwoordt Bouvard. Dan borduurt hij voort op z'n thema: „Naar de

kinderen meet ik af, of mensen van elkaar houden, of dat het allemaal maar maniertjes zijn en burgerlijk geruzie. Of je moet werkelijk geen enkele mogelijkheid hebben... Het is natuurlijk niet de bedoeling, kinderen ongelukkig te maken. Maar jullie kunnen me geloven: voor mij wil ieder kind zeggen, dat het hart sterker is dan alle zogenaamde bezwaren. Of je nu al gaat zitten rekenen en nog eens rekenen, met het leven, dat je leidt zou je altijd van tevoren kunnen beweren, dat een kind erbij een soort ramp zou betekenen. Maar dan krijgt het hart de overhand. Het houdt vol en zo vindt het altijd een oplossing, waardoor de zaak op z'n pootjes terecht komt. Je hart is als een bliksem-afleider. Het ergste wat je zou kunnen overkomen, schijnt langs je af te glijden. Mijn kinderen zijn alle drie overwinningen op 't leven of een resultaat van strijd. Ze zijn allemaal een soort succes. Zij daar is het volksfront..."

Aline krijgt een kleur, als ze allemaal naar haar kijken.

„Ben je niet moe? Zou je niet liever gaan slapen?” vraagt haar moeder en strijkt haar over haar zwarte, glad naar achter gestreken haren.

„Hoe kom je d'r bij?” zegt Aline met een schouderophalen. Ze raakt een beetje van haar stuk. Waarom moet Léone haar nu veel jonger laten schijnen dan ze is, vooral tegenover die jongens?

Michel heeft het gevoel, dat hij ook een kleur krijgt.

„Als ik je goed snap, Jérôme”, zegt Fernand met z'n mond vol kruidkoek, „dan heb je ons een lesje willen geven.”

„En als dat zo zou zijn?” kaatst Jérôme terug, „'t Is onzin te geloven, dat het een heel aparte zaak is en dat jonge mensen er meer van zouden moeten weten dan ouwe.”

Die plagerijtjes slaan in, ze verschillen zo hemelsbreed van de drukkende eenzaamheid van de kazerne. Als antwoord trekt Théo een overmoedig gezicht en begint te zingen en met z'n vuist, als begeleiding, op tafel te slaan.

„Je blijft niet... altijd maar... twintig jaar!”

„Zing jij maar met je twintig jaar. Je zal er op een dag heus wel 's achter komen. De leeftijd betekent niet zoveel als je denkt. Maar als je wat ouder wordt, komen de zorgen. Dan krijgen je gevoelens een andere inslag. Het voordeel van twintig jaar is, dat je dan denkt, dat je d'r bent; je denkt:

zodra we maar met z'n tweeën zijn, dan gaat alles op rolletjes. Maar als het leven nu 's niet zo veel narigheid zou meebrengen... als er een leven zou komen, waarin alles goed zou gaan (dat kun je je voorstellen, nietwaar?), dan staat het voor mij vast, dat de leeftijd niets zou veranderen aan de gevoelens..."

Michel begint zich te verbazen over de vasthoudendheid van Jérôme. Ze hebben al zo'n beetje over van alles gesproken maar ze zijn nergens diep op ingegaan, ze zijn van de hak op de tak gesprongen, steeds maar achter elkaar door. Maar nu schijnt Jérôme ineens een heleboel op z'n hart te hebben en daarbij kijkt hij hem en zijn kameraden aan en ook Aline, alsof het meteen ook voor háár geldt. Zou hij wat vermoeden? Michel durft niet meer met z'n gezicht naar Aline toe te gaan zitten. Ze is nog zo jong. Misschien zouden ze kwaad kunnen denken van wat er in zijn ogen te lezen staat, als hij naar haar kijkt.

Meer verder schijnt die stunt met de wijn en de kruidkoek prachtig te lukken.

WIJN EN KRUIDKOEK

Kijk, toen het vaststond, dat Michel hierheen zou moeten, heeft z'n vader gezegd: „Dat is een bof! Ik heb daar een goeie kameraad zitten, die tegelijk met mij krijgsgevangen is geweest. Hij heet Jérôme Bouvard. Je zal zien: 't zal net wezen, of je daar familie hebt. Ik schrijf 'm een brief. Als ik antwoord van 'm heb (want je kan nooit weten, we hebben elkaar sinds vijfenveertig niet meer gezien en een ongeluk is gauw gebeurd) dan kan je 'm opzoeken. Ik weet zeker, dat ie zich voor je zal inspannen, alsof ie een broer van me was.”

De brief werd dus gericht aan het adres in de oude weggebombardeerde stad, maar daar Jérôme bekend is als de bonte hond, heeft de post het veranderd. Jérôme had dadelijk geantwoord; het deed hem plezier, dat hij zijn makker teruggevonden had en hem schreef hij graag een brief, want daarbij behoefde hij zich geen kopzorgen te maken over de fouten; hoewel z'n makker in Parijs is gebleven, spreekt en schrijft hij zoals iedereen, zo goed als het gaat en wanneer Léone Jérôme's brief heeft doorgelezen om er de ergste fouten uit te halen, dan kunnen we er zeker van zijn, dat die kameraad zich bij het lezen van de brief niet over ons vrolijk zal maken. Toch had hij met het antwoord een beetje in zijn maag gezeten. Want hij zou natuurlijk al het mogelijke doen, maar... het valt niet mee zo iets op schrift te stellen... we hebben al zo'n moeite om er te komen en daarom zou hij misschien niet alles kunnen wat hij wilde doen en wat z'n plicht was. Michel's vader, die het leven hier niet kent, had de brief niet erg geestdriftig gevonden.

Terwijl die briefwisseling plaats had, maakte Michel kennis met de geneugten van het kazerneleven, het rotste ogenblik van je bestaan, waarop je het hardst kankert. 't Was me een leventje wel, dat daar een aanvang nam. „Nou, jongens, heb ik eventjes geboft: met zo'n bruggehoofd in de stad, ben ik

binnen. En jullie mogen ervan mee profiteren. We zullen tenminste een plekkie hebben om af en toe de tijd 's dood te slaan. M'n vader heeft gezegd, dat we d'r kind aan huis zullen zijn."

't Was geen geringe slag voor Michel, toen hij zich op 't nieuwe adres meldde; dat was een bakstenen krot aan het eind van de woonwijk bij de watertoren, zo vochtig als wat en met een aangestampte aarden vloer. Hij had zelfs een ogenblik geaarzeld, voordat hij aanklopte. Het leek wel een beetje op een film van Charlie Chaplin, die pijnlijke teleurstelling, wanneer een droom in elkaar stort. Ja, Michel heeft aan Charlie Chaplin gedacht, eer dat hij naar binnen durfde gaan. De puinhopen en het stadsvuil achter hem vormden een soort bouwterrein, een zone. En daar liep hij, tussen al die rommel, in dat malle uniform en die laarzen, die niet goed zaten.

Jérôme had het dadelijk uitgelegd. Dat ging gemakkelijker dan in een brief. Nu kon je zeggen: „Zie je” en de ander zou het snappen door z'n ogen de kost te geven. Dan zou hij meteen zien, dat de hulp nu niet bepaald in het vlak van het materiële zou kunnen liggen. Michel kwam onder de indruk: Jérôme en ook Léone stonden als mens niet op het peil van hun krot; ze bleven er een verdieping boven en ze zouden niet omlaag komen ook. Dat viel van hun gezicht te lezen. Het leven en de rest zouden op een goeie dag wel genoopt zijn naar hen omhoog te stijgen door uit de kuil te kruipen, waarin het leven terecht was gekomen. Maar intussen kon je fluiten naar die gezellige visites en al die andere heerlijke dingen, die hij zijn makkers had voorgespiegeld. Dat zag er waarempel fraai uit!

„Hé, zeg, hoe zit 't met dat eerste smulfeest? Wanneer krijgen we dat nou?” Théo en vooral Fernand, met wie Michel het direct goed had kunnen vinden, begonnen ongeduldig te worden en wonden er geen doekjes om.

„En we zouden ook graag 's kennis maken met die tante van je. 't Is toch een knappe griet, hè? Hoe oud is ze?”

„Kom nou! Ik heb 't nog nooit over een tante gehad!”, verdedigde Michel zich en raakte nog meer van zijn stuk, omdat de anderen aandrongen op het inlossen van de beloften, die hij hun gedaan had.

„Ga nou gauw: de vrouw van je oom, de broer van je

vader!" Straks zou je nog geloven, dat Michel hun een kasteel voor ogen had getoverd en Léone beschreven had als een burchtvrouwe in avond-toilet met blote schouders en zo. Waarschijnlijk overdreven ze expres.

Michel had zijn vader geschreven en hem de zaak uitgelegd. Als je zijn brief las, zou je zeggen, dat hij Jérôme in verdediging nam. Hij wijdde uit over de armoe hier en gaf nog allerlei bijzonderheden; het was heus niet Jérôme's schuld, hij was een beste kerel en een arbeider ook; in Parijs had hij zich nooit een voorstelling kunnen maken van het leven hier. En hij wees er vooral op, dat hij ondanks alles best tevreden was, een aanloop te hebben gevonden bij mensen zoals hijzelf, arbeiders, bij wie hij zich thuis voelde. Het was wel niet helemaal zoals hij gedacht had, maar vader had toch gelijk gehad, toen hij gezegd had, dat het een bof was, dat hij die kameraad hier nog had zitten. 't Was inderdaad een bof.

Michel durfde voor zichzelf niet direct toe te geven, dat die bof vooral bestond in Alientje. Maar of ze er nu al ouder uitzag dan ze was (want dit soort leven had haar vroeg volwassen gemaakt), dat veranderde niets aan het feit, dat ze nog maar veertien jaren telde. Toen Michel voor het eerst merkte, hoe prettig hij 't vond, als ze thuis was, begon hij dan ook met zich daartegen te verzetten. Hij kreeg het bijna benauwd bij zo'n krankzinnig idee. Veertien jaar! Wat zou iemand daarvan moeten denken, als hij 't zich kon voorstellen? Wat voorstellen overigens? Wat was precies die onrust, die zich van je meester maakte en die je niet zou kunnen omschrijven, dat drijfzand in je bewustzijn? Het schuchtere gevoel, dat Michel met verwondering en met het besef een beetje schuldig te zijn bij zichzelf gewaar werd, als hij naast Aline zat, was meer op de toekomst dan op het heden gericht. Want op het ogenblik is Aline nog helemaal een kind. Het kinderlijke vermindert enkel iets, doordat ze werkt... Ze gebaart en zegt een paar woorden, als ze thuis komt van haar werk en haar zwarte haren zitten een beetje wild en weten niet wat een kapper is; ze glanzen des te meer, nu ze strak en glad naar achteren gekamd zijn, in een knot, wat noodzakelijk is, want anders houdt het niet en moet je ze elk ogenblik met je vette

vishanden uit je gezicht strijken. Onder die haren schijnt haar gezicht langer en blanker, vooral 's avonds, als het in de hut gauw donker wordt en de toch al trieste vermoedens van dat werk haar gezicht bedekt als een glazen masker; ze vertoont een zweem van een glimlachje, een beetje raadselachtig... een klein beetje raadselachtig. Voor de rest is het nog een kind en alleen haar nog al nauwe jurk, die even strak zit als haar haren, laat raden wat een schat van een meisje ze zal worden. Maar Michel laat zich geen ogenblik gaan. Hij zou zich geschaamd hebben, als hij in zijn hart iets anders zou hebben overwogen dan een toekomstplan en iets anders zou hebben gevoeld dan de zekerheid, dat het wonder zich zou voltrekken. Dat was misschien de reactie op de vuiligheid van de kazerne.

Daarom bewaarde hij tussen het kind en zichzelf een heilige afstand, hij zweeg en hield de lucht zo zuiver, dat hij zich wel eens afvroeg, of hij zich niet vergiste, of datgene, wat zo nauw merkbaar scheen te ontkiemen, wel ooit aan de dag zou komen en of hij niet met open ogen liep te dromen...

Het antwoord bleef niet lang uit. En het was nog wel gelegen in die haat tegen haar werk. Hij wist er enkel van, wat zij vertelde, maar dat was genoeg. Het ging niet om het werk zelf, maar om het feit, dat een kind zoals zij het moest doen en om alles wat het in dit geval onmenswaardig maakte... Het werd alleen verricht door vrouwen en vooral heel jonge meisjes, een stuk of twintig, als het met de visvangst op z'n best ging. Ze waren, net als bij de kunstmestfabriek, niet aangesloten bij een vakbond. En Jérôme had er op een dag aan toegevoegd: „En ook niet bij de Partij”... Wat voor partij? Aldus had Michel vernomen, dat de Bouvards communisten moesten zijn. Dat was niets meer of minder dan een verrassing. Zijn vader placht socialistisch te stemmen. Hijzelf had nog nooit kunnen stemmen, dus... Op de fabriek zat hij, als zovelen, tussen twee stoelen, weifelend tussen de C.G.T.¹⁾ en de F.O.²⁾, hoewel hij altijd een beetje moest lachen, als hij „ongeorganiseerd” werd genoemd. Dat maakte op hem de indruk, dat hij

---

1) Vooruitstrevende vakbeweging.

2) Vakbeweging onder rechts-socialistische leiding.

zo'n beetje als een weekdier beschouwd werd, centje zonder ruggegraat. Hoe dan ook, als er iets te doen was, liep iedereen te hoop, of je moest geen benen hebben. In dat geval deden etiketten er niet veel toe... En je hoefde tenminste geen contributies te betalen en was ook niet verplicht alle vergaderingen bij te wonen, niet soms? Hij zwierf liever met z'n schilders-spullen langs de Marne; de Seine is dichterbij, maar daar zijn altijd mensen, die achter je staan te koekeloeren en dan zit je niet op je gemak, want het is inderdaad nog verre van volmaakt wat hij presteert... terwijl langs de Marne de vissers en ook de arbeiders snappen, dat je d'r niet met één slag kan zijn; ze moedigen je aan. En vooral, als hij tegen ze zegt: „Ik ben geen beroeps, zie je? Ik ben metaalbewerker bij Citroën...”, dan zijn ze van mening, dat hij 't er machtig goed afbrengt... Wat de boeren aangaat, als er centje, wanneer hij van z'n akker naar huis loopt, zijn blik over Michel's schilderij laat weiden, dan doet 't hem plezier, dat de schilder houdt van wat hemzelf ook na aan 't hart ligt; hij ziet daar groen, bomen, gras en de hemel; de manier, waarop 't gedaan is, interesseert hem niet in de eerste plaats; de boer vindt, dat 't ermee is als met zijn eigen leven, dat ook niet helemaal volmaakt is...

Maar dat is een ander sjapiter. Afgezien nog van het excerceren: als dat zo dóórgaat, zal het met hem binnenkort net zo zijn als met Aline: als ze van haar werk thuis komt, is ze te moe en uitgeput om nog ergens zin in te hebben. Negen uur lang met haar voeten in de pekkel en het ijs en dito dito met haar handen, waarmee ze de vis er uit moet halen. In beginsel moesten ze een voorschoot van zeildoek dragen. Sommigen hebben er nog één, maar als dat scheurt of de gaten erin vallen, dan is het niet meer mogelijk, van de patroon een nieuwe los te krijgen: met die werkloosheid sinds het laatste half jaar en al die vrouwen, die klaar staan om de plaats in te nemen van wie ontslagen wordt of weggaat. Je zou zelf een nieuwe moeten kopen. Wat de laarzen betreft, die zijn er al heel lang niet meer bij.

De vrouwen binden dus wat ouwe lappen om hun benen en voor hun buik... Je kunt je voorstellen, wat dat wordt met dat vocht en dat zout... Delassus, de baas, denkt, dat hij zich steeds meer kan permitteren. Kort geleden nog, met die storm, was de aanvoer van vis bijna geheel opgehouden.

Toen hebben ze stof moeten afnemen en z'n plés moeten schoonmaken, die zo vol waren, dat de potten sprongen, wanneer het bevroor. Dat rommeltje moest in een grote kuil gesmeten worden, die ze achter in z'n tuin hadden moeten graven. Maar dat liep toch de spuigaten uit. Het schijnt bekend te zijn geworden en de arbeids-inspectie zal erbij komen. Dat zal overigens de eerste maal niet zijn. En vorige keren heeft het niets geholpen.

„Het ongeluk is dit”, zegt Jérôme, „In uithoeken zoals deze zijn er van die dingen, waartegenover de beweging nog machteloos staat. Als er niet eentje is, die zijn baantje durft te riskeren, weten we er geen oplossing voor. Dat komt pas in orde, als al het andere ook in orde komt. Zo'n vent is in zes-en-dertig of bij de bevrijding één van de eersten geweest om alles in de steek te willen laten. Toen stierven ze van angst. Maar we krijgen ze nog wel, als 't weer zover is, verdorie-nog-an-toe!”

Zoals in alle bedrijven, waar vrouwen werken, is de baas ook als man een vijand. Wanneer hij als heer en meester de ronde doet in de loods, waar ze werken, kijkt hij ze aan op een manier, dat je je ogen niet durft op te slaan; behalve die éne, die 'm 's een keer een handvol ijs in z'n smoel heeft gegooid om hem een beetje op te frissen... Natuurlijk kon ze meteen gaan... Maar voor ze de deur achter zich dicht trok heeft ze zo 't een en ander gezegd over de moffen en of ie dacht, dat ie weer opnieuw kon beginnen, nu de Yanks er waren en dat ie bij de bevrijding zich d'r onder uit had weten te wurmen, maar dat collaborateurs zoals hij zich de volgende keer geen illusies moesten maken en dat zij de eerste zou zijn om hem z'n ogen uit z'n kop te krabben en 'm z'n vis rauw te laten vreten met de graten on het ijs en de darmen erbij! Oplazeren, jawel: hij dacht zeker, dat 't met de Yanks weer net zo zou worden als met de moffen, toen je te kiezen had tussen op je rug te gaan liggen voor hem of op te lazeren. Vuile smeerlap!

Aline en de andere kinderen hadden met vreugde en angst naar dit alles geluisterd. Ze hadden nog nooit een vrouw zo door het dolle heen gezien, haar zo rauw en woest horen uitgillen, wat ze allemaal in het diepst van hun hart haatten en vreesden, en waarvoor Aline, dat kind, zelfs geen woorden wist. Nog nooit hadden ze zelfs een man zo

wild gezien als deze vrouw. Zou een man in zijn woede ooit zo ver gaan? Het was een verschrikkelijke openbaring voor ze, maar ook een openbaring van de ongemeten kracht, die ze allen met zich omdroegen. „En als ze samendoen allemaal!” zei Bouvard, die erdoor herinnerd werd aan iets, dat hij over de vrouwen van de Commune had gelezen in de Huma.

„Dat ze op haar leeftijd zulke dingen moet horen en navertellen”, had Léone 's avonds in bed gezucht, na een hele tijd stil aan haar kind te hebben liggen denken en omdat Jérôme niet het eerste woord wou zeggen.

„Ze spreekt er met afkeer over, dat zie je”, heeft Jérôme geantwoord. „Ze is gelukkig uit het goede hout...”

In die afkeer, die Michel is gaan delen (en die hij als het ware helemaal tot de zijne wil maken) heeft hij de zekerheid nog het duidelijkst weerspiegeld gezien: op het ogenblik kon hij met Aline enkel nog maar omgaan als met een kind en haar af en toe een beetje plagen, omdat ze nog zo kinderlijk was; hij verzette zich er zelfs tegen, verder te zien dan nu, haar anders te zien dan ze op dit moment was; maar hij wist zeker, dat hij later nooit van iemand anders zou kunnen houden. Met z'n twintig jaren zat hij al op haar te wachten in de toekomst, háár toekomst. Enkel maar te wachten... Een wachten, waarbij hij nu al zat te denken aan de herinnering, die hij later zou hebben aan wat nu nog nauwelijks geboren was; een wachten op het ogenblik, dat hij haar portret zou willen schilderen en zeker zou zijn, dat het lukken zou; hem, aan wie nog nooit een portret gelukt was.

Maar met dat alles schoten Théo en Fernand geen snars op, vooral omdat ze er niet van op de hoogte waren.

„Hé, ouwe, eerst heb je ons zitten opjutten met mooie praatjes en nou laat je ons in de steek! Je wil zeker alles voor jou alleen hebben, hè?”

„Nou moeten jullie niet overdrijven. Ik heb helemaal niet zo veel beloofd. Jullie verzinnen van alles, nou jullie zien, dat ik gedonder heb.”

„Niet beloofd?! Niet beloofd?! Hé, Théo, die heeft het lef te beweren, dat ie niks beloofd heeft. Ga nou gauw, zwendelaar!”

Het leek erop, dat ze er veel pret in hadden, hem op de

kast te krijgen, zodat ze ook niet merkten, dat hij even te voren zijn best had gedaan om de zaak uit te leggen.

Nou, ze moeten nodig beweren, dat er geen toeval bestaat. Vlak na elkaar zijn er twee dingen gebeurd, waardoor alles op z'n pootjes terecht kan komen. Eerst die bezetting van het gebouw en de verhuizing van de familie Bouvard. Want het was al veel makkelijker, Théo en Fernand hierheen mee te nemen dan naar die vorige woning. Ginds zouden Jérôme en Léone (en Alice) het pijnlijk gevonden hebben, want die liepen niet graag met hun armoe te koop.

En toen kwam als grote verrassing die brief met postwissel van de jongens van Citroën. Onder de brief stond: „De Cel”. De cel van de Communistische Partij van zijn werkplaats. Wat betekende dat? Wat wilden ze? Het was een postwissel van vijfhonderd frank. Uit de brief bleek, dat de cel op het idee was gekomen een collecte te houden, voor de kameraden, die in dienst moesten, want de arbeiders vergaten niet, dat een werker van Citroën een collega en strijdmakker bleef, ook als hij een uniform droeg. Dit denkbeeld werd uitvoerig ontwikkeld en Michel had het allemaal gelezen en af en toe het gevoel gehad, dat ze stilzwijgend veronderstelden, dat hij overtuigd was van allerlei dingen, waarover hij nog nooit ernstig had nagedacht. Daarom had hij zich eerst zelfs afgevraagd, of het niet een vergissing was en of het niet bestemd was geweest voor een lid van de cel, die een verkeerd adres had opgegeven. Hij had verscheidene malen gelezen: „Waarde Kameraad” ... Of zat Bouvard er misschien achter? Had hij ze geschreven? ... Maar nee, er stond een zin in, die duidelijk liet uitkomen, dat de cel dit toestuurde aan alle kameraden van de werkplaats, die waren opgeroepen, „ongeacht hun politieke, wereldbeschouwelijke of godsdienstige overtuiging.” Er viel verder te lezen, dat vijfhonderd frank geen groot bedrag is „als gevolg van de ononderbroken politiek van prijsverhoging, gevolgd door de regeringen, die achtereenvolgens zijn opgetreden sinds de verwijdering van de communistische ministers”, maar de volgende keer hoopten ze wat méér te kunnen doen. Verder dacht de cel, dank zij de medewerking der arbeiders van alle opvattingen, binnenkort een kerstpakket te kunnen sturen. Voor Michel was het een volslagen onverwachte meevaller. En hij was nog al onder de indruk van het feit, dat de

makkers van de werkplaats aan hem hadden gedacht en speciaal hadden dit degenen gedaan, die de brief hadden geschreven en zich gezamenlijk „De Cel” noemden. Wat hij tot dusver van de cel wist, was veeleer, dat er niet mee te spotten viel; voor hem was het veel te serieus, een kouwe aangelegenheid en vast en zeker nog al link ook en het vergde veel te veel van je, vooral op zijn leeftijd. Maar nu kreeg de cel leven voor hem, ze werd van vlees en bloed. Wanneer al die makkers een ogenblikje aan hem gedacht hadden, wanneer ze geld hadden willen geven en surprises voor die pakketten, dan had die cel ze toch op het idee gebracht. Wie waren het eigenlijk, die cel? Daar had je ouwe Tatave met z'n ene kapotte oog en z'n versleten snor, die altijd vol zat; Janin, zo'n grote jongen, die altijd de machines en het gereedschap scheen te strelen, een gewoontegebaar; Veron van de vakbond, hij voetbalt, een goeie links-buiten; Mercier, ook geen kwaje knaap maar die nog al 's een stuk in zijn kraag heeft onder het voorwendsel, die ie weduwnaar is en wat is ie dan kleverig! Micheline een poezelig kind, heel jong maar al lang in het bedrijf! haar vader is in de oorlog gefusilleerd; de laatste tijd is ze nog al 's gezien met Janin, die gast, die de machines streelt... Sébastien, die uit z'n kracht is gegroeid en handen als kolenschoppen heeft en die altijd net als Yves Montand probeert te zingen, met van die langgerekte trillers; en Voltaire, die elke morgen probeert, je bij de ingang van de fabriek de Huma in je handen te duwen, met elke dag hetzelfde smoesje, dat je zo zou gaan geloven, namelijk, dat de Huma over jou schrijft: „D'r staat iets in, dat jou zeker zal interesseren. Moet je zien: dit of dat...” Wel sympathiek. In de grond van de zaak waren ze allemaal heel sympathiek. Trouwens, rotlui, die had je in de werkplaats niet veel. Goeie kameraden net als de anderen. Maar nu kwam er iets bij. Michel kon ze zich niet meer afzonderlijk voorstellen, zo'n beetje verloren tussen de anderen, neen, ze waren nu samen iets: de brief, de postwissel, de toewijding voor de pakketten. Allemaal bij elkaar betekenden ze meer dan in d'r eentje. Eigenaardig woord: een „cel”. En het moet ook iets merkwaardigs zijn, als die vergaderen, want ze verschillen nog al van elkaar, ze hebben elk hun eigen karakter, Janin en Micheline, Voltaire en Sébastien. Misschien

„Het ook niet zo vervelend als het leek. Natuurlijk had Michel er dadelijk aan gedacht, ze brief te schrijven om ze te bedanken en ze te vragen, dank over te brengen aan alle makers. Het adres van „secretaris van de cel” was erbij. Dat was Janin. Die ha natuurlijk de brief opgesteld en van tijd tot tijd langs z'n penhouder geaaid. En misschien had ie af en toe ook een beetje aan Micheline gedacht, eenvoudig een kwestie van even omschakelen. Die Janin! Sta je naast zo'n knul te werken en je vermoedt niks... Verdomd als ik die knaap z'n portret ook niet 's op een keer schilder, zodra ik ertoe dan enkel een brief schrijven. Hij had z'n vader een kattebel gestuurd en 'm gevraagd op 'n avond even bij de uitgang van Citroën te wachten om de jongens persoonlijk te bedanken. Op de fiets was 't maar 'n klein rot-endje, niet?

De postwissel bracht hem onmiddellijk op het idee van die kruidkoek en een fles wijn om z'n gezicht een beetje te redden voor Théo en Fernand. En waarom dan niet met anderen. De fles had hij in de zak van z'n soldatenjas en de verse kruidkoek hield hij onder z'n arm. Eerst heeft Jérôme hem scheef aangekeken. Hij dacht, dat Michel cadeautjes ging meebrengen. Dat zou hem gehinderd hebben. Alleen al, omdat ze verder toch niets voor hem konden... Daarop heeft Michel zijn lezing van de zaak gegeven: hij wilde z'n vriendjes mee laten profiteren en had gedacht, dat de beste plek om dat te doen, bij Jérôme thuis was, in de familiekring om zo te zeggen. „Daar heb je gelijk in”, heeft Jérôme prompt gezegd, „bij ons ben je zo gezegd als kind aan huis.” Maar hij zei het langs zijn neus weg. Wat hem niet losliet, zich deed inhouden, waren die brief en de postwissel. Hij kon 'r zijn ogen niet van afhouden.

„Weet je zeker, dat het van de cel is?” vroeg hij, alsof t te mooi was om waar te zijn.

„Natuurlijk; ik kan heus wel lezen! 't Staat er, asjeblijft.” Jérôme heeft de brief gretig tussen z'n grote vingers men, helemaal opgewonden.

„Aarachtig”, heeft hij gezegd, „Verdorie”.

hele gezicht glom. Hij las vlug, alsof hij de brief al

em
int
e

uit z'n hoofd kende en best zinnen kon overslaan. 1
barstte hij los:
„Denk je eens in, Léone, de kameraden, de kamerad
van Citroën in Parijs, is dat even wat?” En hij dook we
in de brief en nam snel die Janin in zich op, die er zijn adre
had bij gezet. Michel snapte niet precies, wat Jérôme had;
die straalde en in z'n ogen blonk trots, wegens die kamera-
den, die zo ver weg zaten en die nu onverwacht z'n pad
kruisten. Michel was ietwat verbaasd en zelfs ongerust over
Jérôme's opwinding: hij zou er in zijn enthousiasme mis-
schien tegen de anderen over gaan spreken. Dat zou fataal
zijn, want Michels plan bestond hierin, Théo en Fernand te
laten geloven, dat de Bouvards op de kruidkoek en het be-
wijntje getracteerd hadden. Dat was dan wel niet het be-
loofde feestmaal maar tenslotte altijd beter dan niets en
het kon doorgaan voor een begin, enkel om 's kennis te
maken.

EEN GEWONE PARTIJGENOOT

Tot dusver — nu Jérôme zich op die liefdeszaken heeft geworpen, al is dat wat ongewoon — schijnt het plan te zullen slagen. Fernand en Théo tippelen er blijkbaar in en geloven, dat ze door de Bouvards zijn uitgenodigd. Ze houden er zelfs gasten-manieren op na, die ze misschien achterwege hadden gelaten, als ze hadden geweten, hoe de vork in de steel zat.

Maar Jérôme heeft nu genoeg over de liefde gepraat. Hij heeft alles gezegd, wat hij al een hele tijd op z'n hart had, sinds hij geraden heeft wat Michel voelt voor Aline; en dat heeft hij hem nu eens met een onnozel gezicht willen voorhouden: liefde is geen lolletje maar iets heel machtigs en je moet liefde altijd hoog houden, in wat voor omstandigheden je ook komt. Bij 't eind heeft hij Léone aangekeken, die hem begrepen heeft. Dat zit erop...

„Ondertussen moesten we maar gauw afzwaaien!” zucht Théo, helemaal buiten de zaak om; misschien zegt hij 't expres om van onderwerp te veranderen.

„Jawel!”, komt Fernand, „als we achttien maanden in dienst moeten blijven, zijn we nog niet eens op de helft.”

„'t Staat nog niet vast, dat dat zal moeten”, zegt Théo geruststellend.

„Sommigen zeggen”, verklaart Michel voorzichtig, „dat 't afhangt van de kwestie, of er nog meer Yanks komen en of de Duitsers weer een leger willen opbouwen.”

„Hoe dat zo?” vraagt Jérôme.

„'t Gaat erom, of onze verdediging sterk genoeg is. Als er hier Amerikaanse troepen zijn en een Duits leger tussen ons en de Russen, dan zijn die achttien maanden niet meer nodig, beweren ze...”

„Potdome! Wat een smeerpippen!” roept Jérôme uit.

„Ik weet 't óók zo net nog niet”, zegt Théo, „ik zou eerder het tegendeel denken. Wanneer d'r voor de zoveelste

maal een Duits leger komt, dan zijn daar juist die achttien maanden voor nodig, want dan blijft 't oppassen. We beginnen opnieuw ons niet lekker te voelen."

„Let wel", voegt Michel er als correctie aan toe, „Ik zeg dat niet. Het zijn opvattingen, die je zo hoort."

„Die laten ze je horen", zegt Jérôme, „enerzijds om jullie rustig te houden en anderzijds om jullie lekker te maken voor de Duitse herbewapening en voor de ontschepping van Yanks."

„Juist", stemt Fernand toe, „Van die achttien maanden doen ze niks af. Wat ik je brom!"

„Dat is vers twee", antwoordt Jérôme. Daarna gaat hij voort: „In die tussentijd schotelen ze jullie de dingen omgekeerd voor als ze zijn. Hoe meer Yanks in Frankrijk en kanonnen in Duitsland, hoe langer jullie bij 't leger zitten in plaats van korter, achttien maanden, misschien twee jaar. Al die dingen gaan samen. Dezelfde truc."

Bijna had hij gezegd: „dezelfde politiek"; maar hij was bang, dat misschien één van de drie recruten zich schrap zou zetten, omdat ze dan „op politiek terrein kwamen". Met die „truc" kan 't geen kwaad en het komt op 't zelfde neer. Toch zegt hij, terwijl hij naar de drie gezichten kijkt om te zien, of hij niet te hard van stapel is gelopen: „Geloven jullie dan niet, dat de Amerikanen achter die achttien maanden zitten?" Hij is van plan, niet verder aan te dringen en over iets anders te beginnen, wanneer mocht blijken, dat één van de jongens het hem kwalijk neemt.

Ook Léone is in spanning. Haar hart begint altijd een beetje te bonzen, wanneer ze merkt, dat Jérôme een discussie begint met mensen, die niet overtuigd zijn; hij gaat voorzichtig te werk en neemt het heel ernstig op, als iets dat de meest mogelijke aandacht vergt. Zal ie 't winnen en ze overtuigen, of zal hij, wanneer ze weg zijn, teleurgesteld achterblijven, ontevreden, omdat het niet lukken wilde, ontevreden met zichzelf? Ze weet maar al te goed, hoe onprettig hij 't vindt, als 't zo zou eindigen, want is het niet tevens háár zaak, een zaak tussen haar hart en haarzelf?

Maar Fernand zegt integendeel:

„Zo denk ik er ook over, gezien dat alle Franse politieke partijen ertegen zijn..."

„Waar zie je dat aan?" vraagt Jérôme en strijkt langs

„Choisy bijvoorbeeld...” hij een neiging om
werpt Léone een blik toe, „Choisy-le-Roi?”
„Jawel”, zegt Fernand, „Hoe zo?”
„Dan ken je Maurice dus?”
Fernand vraagt zich even af, welke Maurice. Dan twijfelt
hij geen moment meer. Er is maar één Maurice.

„Thorez? Natuurlijk. We kennen hem tenslotte allemaal.”
Fernand maakt hieruit op, dat Jérôme communist is en
Théo trekt dezelfde conclusie. Eerlijk gezegd hadden ze 't
al zo'n beetje gedacht. Maar wat vooral in het oog valt, is,
dat hij geen moeite doet het te verbergen. Het komt er
heel natuurlijk bij hem uit, alsof hij de één of ander goeien-
dag zegt. Hij is dus niet zoals sommige anderen, communis-
ten of wat ook, die hun speldje op- of afdoen naar gelang
van de plaats, waar ze op zo'n moment zijn.

„Verdorie! En zie je 'm vaak?”
„Vaak genoeg, hoor.”
„Verdorie! Wat 'n toeval!”
„In Choisy woont nog iemand”, zegt Léone, „die onder-
wijzeres, die de kleine Georgette bij zich in huis heeft
genomen.”

„Dat is zo; misschien ken je haar wel”, zegt Jérôme
tegen Fernand, „Ik weet helaas haar naam niet. Léone, vraag
je 't aan Georgette?”

„Die kleine heeft vanmorgen juist geschreven”, zegt
Léone.

„Wat had ze te vertellen?” vraagt Jérôme gauw; hij ver-
geet er de politiek haast door. „Gaat 't goed met 'r?”

„Dat wel, maar intussen...” antwoordt de vrouw en
denkt aan haar eigen kinderen. Het is even stil. Fernand
maakt daar gebruik van om z'n betoog voort te zetten.
„Ja, nou, m'n vader heeft me geschreven, dat veertien
dagen geleden de hele gemeenteraad bij ons in Choisy het
zwaaien van het tweede van het negen-en-veertigste heeft
ist vóór Kerstmis. En er zitten dertien communisten in
raad, tien gaullisten en drie, vier socialisten en katho-
n. Nou... aangezien alle Franse partijen ertegen zijn,
ik ook, dat het van buiten af komt.”

k
de
me
voor
ginne
ze den
wat de
eraan. H
moest op
stad, altijd
dat ze hem
een belachel
al te veel in
Om het gevaar
„Moeten jull
We moeten de z
En hiermee vo
Jérôme drinkt er
z'n hand ronddr

„Aan de ene kant is het waar wat je zegt, aan de andere kant niet”, antwoordt Jérôme. „Ik wil niet be-
 er in de andere partijen alleen maar schurken zien
 een feit is, dat de leiders, in de regering en in de
 behalve de communisten, vóór de achttien maanden
 geweest... Als de Yanks hun mond opendoen, zeg
 meteen oké.”

„De politiek met al z'n intriges”, verzucht Théo,
 kom je nooit uit. We zijn altijd 't kind van de reken-
 „Wat kan de Yanks die anderhalf jaar schelen?” be-
 Michel, „In het leger worden ze goed betaald, vooral als
 'n rang hebben. Voor hun is 't 'n manier om hun vacante
 door te brengen.”

„Behalve in Korea”, gooit Fernand ertussen door.
 Jérôme kijkt hem een beetje van opzij aan. Maar 't staat
 vast, dat Fernand geen kwade bedoelingen heeft gehad.
 „Dacht je soms, dat ze ons met onze tien franken per
 dag niet als stukkie's ongeluk beschouwen?”

„Wij zijn net goed genoeg om 't verkeer voor ze te
 regelen”

Dat heeft Fernand gezegd. Maar Michel herinnert zich
 eens, dat hij een paar dagen geleden bevel kreeg een
 uispunt hier dicht bij te bewaken, waar een oude man uit
 stad was doodgereden. Hij moest voorkomen, dat de
 'em overstaken, wanneer de Amerikaanse vrachtauto's
 'em overtrokken op weg naar het kamp. En de mensen be-
 of ze willen of niet te grijzen; je kan raden wat
 'em. Sommigen spreken is nog het gekstere uit. Maar
 mensen zeggen, dat Michel dat karweitje
 't was niet de eerste keer, dat hij, zo dicht bij de
 rappen. Maar 't ergste is, dat Michel dat karweitje
 bang moet zijn, dat Aline er zal aankomen en
 zal zien in die belachelijke situatie; niet alleen
 te... Hij vindt 't niet prettig, dat het gesprek
 'e richting gaat. Hij moet een beetje bloz-
 te bezweren zegt hij:
 „niet 's drinken? Jullie
 rgen toch een beetje
 rekt zich de
 zeg

„Zo ... geen gek wijntje, hè, van Citroën!”

Dit maal bloost Michel tot over z'n oren. Théo en Fernand zien het wel maar begrijpen er eerst niets van. Als Michel niet was gaan blozen, hadden ze 't misschien voor 't merk van de wijn gehouden, een beetje gek merk, maar goed ...

„Ha” roept Michel, overdreven hard lachend, „Een gijntje tussen Jérôme en mij.”

Dat was teveel. Als hij nog had gezegd „een zaak tussen Jérôme en mij”, had het ermee door gekund. Maar ...

„Wat voor gijntje?!” vraagt Jérôme, „Is die brief, die je me hebt laten zien, soms een gijntje?” Hij kijkt vlug naar Léone en is verdrietig en ontevreden over Michel. „Dat is niet juist”, voegt hij eraan toe.

„Ja, maar zo bedoel ik 't niet”, haast Michel zich te antwoorden, die alles liever wil dan dat Jérôme zo iets denkt.

Théo en Fernand durven niet meteen verder te vragen, maar ze zijn door het gebeurde zo verbluft, dat Michel met dezelfde gedwongen lach nog eens meent te moeten verzekeren:

„Niks aan 't handje ... een zaak tussen Jérôme en mij.”

Waarop de twee een beetje zwijzaam worden als mensen, die zich teveel voelen. Zodat Jérôme recht op z'n doel afgaat.

„Ik snap 'r niks van. Waarom mogen ze niet weten dat ze de wijn drinken en de kruidkoek eten van de kameraden van Citroën? Schaam je je d'r soms voor? Als je je d'r voor schaamt, had je de centen niet moeten aannemen, die ze je hebben gestuurd.” Hij staat op en het scheelt niet veel, of hij is woedend. „Aan dat geld zit geen enkel luchie, hoor!”

Michel weet niet, hoe hij zich houden moet. Hij werpt een steelse blik op Aline, die hem net als de anderen met verbaasde ogen aangaapt.

„Jérôme”, roept hij, „Maar daar gaat het helemaal niet om!”

„Zo, waar gaat het dan wèl om?” vraagt Jérôme nogal onvriendelijk, „Ik snap niks van dat gijntje van jou.”

Maar opeens springt Théo overeind.

„Ik snap 't wèl”, zegt hij.

Verrek, gaat die zich nou óók kwaad maken?!

Nee, eerder het tegendeel. Hij kan zich moeilijk meer

inhouden en geeft Michel een forse onhandige klop op z'n rug, die harder aankomt, dan hij bedoeld was.

„Vreselijk ventje!” zegt hij om zijn ontroering te verbergen, „is het je dan niet opgevallen, dat Fernand en ik je al weken lang zitten te stangen?”

„Wat...”

„Je gelooft toch niet, dat we 't allemaal echt gemeend hebben, van dat smulfeest en van je tante en zo? We deden maar net alsof, we hebben 't expres overdreven. Om 's te kijken wat je zou doen. Want zodra we hoorden, dat Jérôme bootwerker is, hebben we wel begrepen, dat 't bij hem geen vetpot was. We zijn geen kinderen!”

En dan wat zachter tegen Fernand:

„Hoewel ik nou geloof, dat we 'r niet de gek mee hadden mogen steken.”

En tegen Jérôme en Léone:

„U moet 't maar niet kwalijk nemen. Ik weet wat 't zeggen wil. Fernand ook. We snappen het best.”

En daarop stilte, 't wordt te moeilijk. Hij keert zich weer naar Michel en geeft hem opnieuw een stomp in zijn ribben:

„Nou zie je, in wat voor situatie je ons gebracht hebt met je geheimzinnig gedoe. Jij dacht zeker, dat we te stom waren, hè? Nou zitten we met onze mond vol tanden. Gewoonweg verschrikkelijk!”

Deze uitval brengt redding, want de spanning was werkelijk ondragelijk geworden. Jérôme, Léone en ook Aline hebben het nu vast allemaal begrepen... Er moet nu op de één of andere manier een eind aan komen. Michel is wild op die twee anderen, vooral die Théo en zou ze het liefst op hun nek springen, vooral die Théo. En de ribbestoot ontketent gelukkig een kwajongensachtige reactie.

„Zo!” schreeuwt hij en springt van z'n stoel maar lacht, „zo zo, zo... zitten stangen, zeg je... Daar zal je voor boeten.”

En Théo en hij beginnen, als jongens, een schijngevecht, om hun zenuwen wat tot rust te laten komen. Ze houden zich aan elkaar vast, want ze kunnen niet meer staan of ademen van het lachen; de anderen lachen ook en Fernand speelt voor scheidsrechter en gooit zich ertussen en roept: „Los, los!” Ze lachen en bakkeleien, tot ze er tranen van in hun ogen krijgen.

Jérôme is zelf ook verrast en meent, dat het zo in elk geval beter is. Hij schenkt de fles leeg in zijn glas en zegt: „Daar gaat ie... op de gezondheid van de sterkste.”
„Wat een kwajongens!” zegt Aline.

Als ze weg zijn en Aline naar bed is, zegt Jérôme tegen z'n vrouw:

„Je moet dat kind 's zien... Heb je opgemerkt, hoe ze keek? We hebben ons niet vergist.”

„Ze is nog te jong. Ze moeten zich niks in hun hoofd halen.”

„Weet je, hij is een goed kereltje, dat kun je wel zien. Alleen, als ie naar Parijs teruggaat, kun je er niks van eggen. Hij is ook nog maar jong. Misschien is ie 't zo zeer vergeten...”

„Parijs is een heel eind. En dan: wat kan er in drie, vier jaar niet gebeuren? Eerder kan er toch nergens sprake van zijn. Ze moet niet al zo jong één of ander verdriet te verstouwen krijgen... Misschien hadden we... Misschien zou 't beter zijn, er nou meteen maar een eind aan te maken...”

„Dat mogen we niet doen. Vooral niet omdat er geen kwaad in steekt. Dat zou onjuist zijn. Al is ze te jong... Ze moet ons later niet iets kunnen verwijten... Daar hebben we 't recht niet toe.”

„Hij maakt een portret van d'r... Ze zitten uren bij elkaar zonder een woord te zeggen...”

„Jij bent er toch bij.”

„Ik weet niet, wat er in d'r hoofd omgaat. Misschien hadden we dat met dat portret niet goed moeten vinden.

„In elk geval lijkt 't”.

Aan z'n zwijgen merkt ze, dat hij over iets ligt te denken. Ze wacht.

„Jammer”, zegt hij eindelijk, „dat die zegels zo'n hoop centen kosten.”

„Wat voor zegels?”

„Nou, postzegels, natuurlijk!”

„Hoezo?”

Hij draait zich een beetje naar haar toe, alsof hij om een grote gunst gaat vragen.

„Ik heb dat adres opgenomen. Denk je niet, dat 't goed

zou zijn, dat 't ze plezier zou doen, als we ze 'n paar woordjes schreven... die kameraden van Citroën?"

„Vijftien frank, dat zal ons ook niet veel armer maken.”

Hij kent haar: als de postzegels vijftig frank hadden gekost, zou ze in zo'n geval hetzelfde gezegd hebben. Dat is haar manier om een presentje te geven en zijn „uitspattingen” door de vingers te zien.

„Denk je?”

Ze kijkt hem aan en lacht, een beetje spottend. Haar ogen zeggen: „Doe nou niet net, of je niet wil... Daar trap ik niet meer in, dat weet je best”.

„Maar we hebben geen briefpapier meer.”

„Dan neem je een velletje uit het schrift van het kind. Uit het midden, dan merkt ze 't niet. Achter de kalender zit nog een enveloppe. Die zit daar al een hele tijd.”

Hij zet zich in postuur.

„Schrijf je met potlood?”

„Nee, nee, maar dit doe ik eerst in klad.”

„Neem dan geen mooi papier.”

„Doe 'k ook niet. Ik schrijf op de achterkant van het manifest, dat we gisteren gemaakt hebben. Ik heb er nog één over.”

„Waarom heb je de achterkant wit gelaten?”

„Dat was vooral om ze vlugger te kunnen draaien... Dan hoefde 't maar aan één kant. Als we ze vanmorgen niet verspreid hadden, zou de boel nou misschien al in de lucht zijn gevlogen.”

„Geloof jij, dat ze 't nou niet zullen doen?”

„Nou ze eenmaal ontmaskerd zijn, zal 't ze niet makkelijk vallen. De misdaad zou al van tevoren gesignaleerd zijn. Sinds vanmorgen heeft iedereen 't erover. Er zijn hopen mensen, die 't niet geloven. Maar als ze die stunt nog zouden uithalen, dan zou 't op hunzelf terugslaan.”

„Denk je, dat we 't hier zullen klaren? Als we naar ginds terug zouden moeten, Jérôme...”

„We zullen alles doen wat we kunnen. Wat kun je d'r van zeggen? Moet je horen. Denk je, dat 't begin zo kan?: „Waarde kameraden. Deze brief is afkomstig van een gewone partijgenoot, die persoonlijk schrijft. Maar van deze plaats, midden tussen Amerikaanse bezetters, zou hij jullie willen zeggen...”

SNEEUW IS PRETTIG

„Moeten de kinderen helemaal alleen blijven?”

„Wou je soms zeggen, dat ik niet naar die vergadering moet gaan?” vraagt Paulette.

Henri heeft zijn vraag zonder nadenken eruit geflapt, zonder zich te durven bekennen wat ze eigenlijk inhield. Hij weet nu niets anders te doen dan zijn schouders op te halen en tegen zichzelf te zeggen, dat hij niet oprecht is. Het innerlijk is nog achter, nog niet genezen!... Het is gewoon om te schrikken, wat er zo opeens tussen man en vrouw opduikt, wanneer de contrôle op jezelf een ogenblik ontbreekt. Hij zou zich geschaamd hebben, ja te antwoorden en zijzelf zou misschien meteen hebben kunnen zeggen, hoe ze daarover dacht; en dat hij comédie had gespeeld, als hij haar telkens weer aanspoorde om deel te nemen aan de strijd; en dat de kinderen evengoed alleen moesten blijven, als ze werkte; dat wil zeggen: in werkelijkheid waren ze nooit alleen, want de burens zaten hier nog dichterbij dan Marie in de tijd van de barak enz. Nu hij erover nadenkt, begrijpt hij 't zelf al. Jammer, dat hij zich die paar woorden heeft laten ontsnappen, die niets anders dan een verwijt kunnen inhouden. Heeft ze 't geraden? Dat zal wel. Maar ze doet, alsof zijn schouderophalen haar helemaal gerust heeft gesteld. Daarop zegt hij:

„Je geloof toch niet, dat ik 't met je zou hebben voorbereid, als ik had gewild, dat je d'r niet zou heengaan?”

„O nee”, zegt ze en lacht een beetje. Dan voegt ze er aan toe: „Deze keer kan jij best op ze passen, als je wilt. Waarom niet eens de man achter de kachel?”

„Leg me niet in de mond, wat ik niet gezegd heb.”

„Zonder gekheid...” — zij gaat dicht bij hem staan en neemt verzoenend zijn hoofd tussen haar handen — „...denk jij ook niet, dat de beste manier om op ze te passen, is, ervoor te zorgen, dat we de woning niet kwijt-

raken? Denk jij, dat het beter zou zijn, voortdurend naast ze te blijven zitten, totdat ze ons met de kinderen terugsturen naar de barak?"

„Dat hoef je mij niet uit te leggen, dat weet je wel”, verdedigt hij zich, terwijl hij haar bij haar schouders grijpt, maar hij laat haar meteen los en is erg ontevreden over zichzelf. Dat gebaar was niet oprecht, bekent hij zichzelf. Leugonachtig. Je staat jezelf ook wat wijs te maken.

Ze merkt duidelijk, dat hij nogal in verlegenheid is geraakt. Daarom komt ze hem voorzichtig te hulp.

„Ik ben er anders ook niet erg gerust over, weet je. Ik heb nog nooit op die manier gesproken.”

Hij maakt daar gebruik van om z'n fout te herstellen.

„Dat heb je de eerste keer altijd. Je zal zien, dat het veel makkelijker gaat dan je denkt. Vooral omdat de mensen fel tegen die uitzetting zijn, dat is beslissend.”

„Ja, ja”, zegt ze gekscherend, „probeer wat ik ga doen, nu niet te bagatelliseren. Kalm aan, maar!”

Nee, nu houdt ze hem voor de gek of ze vergist zich. Dit maal heeft hij aan zo iets niet in het minst gedacht.

„Waarom zeg je 'dit maal'”? informeert ze.

Hij is eerlijk. Hij bekent haar, wat er in zijn binnenste daareven voor verkeerd aan de gang was. Op die bekentenis heeft ze als 't ware staan wachten om hem om de hals te vallen. Hij voelt, dat ze werkelijk erg zenuwachtig is wegens deze eerste vergadering, waar ze meer gaat doen dan enkel luisteren. Deze keer zonder het minste verwijt, zegt ze tegen hem:

„Je hoeft niet bang te zijn. Georgette heeft beloofd, dat ze bij de muur zou luisteren... En voor alle zekerheid heb ik haar de sleutel gegeven. Ze komt van tijd tot tijd luisteren. Je gelooft toch niet echt, dat ik ze zonder oppas zou hebben gelaten? Niet meer ongerust, pappie?”

„Je maakt misbruik, hè? Je neemt me te grazen.” Hij pakt haar bij haar polsen. „Ik bijt je in je oor!”

In een seconde tijd zijn ze weer schoolkinderen geworden; in de vijftien jaar, dat ze van elkaar houden, zijn ze wat dat betreft niet veranderd. Ze kunnen nog spelen.

„Voorzichtig”, roept ze... „Ik ben toch niet bang voor je!”

Hij slaat zijn armen om haar heen en probeert haar in

haar oor te bijten, het gewone grapje. Dat is zijn manier om haar te „bestrafen”. Ze stelt zich te weer en lacht even hard als hij. Maar in haar hart is ze een beetje bang, als een kind, dat Roodkapje en de wolf speelt. Wanneer hij nu eens echt zou bijten. Wanneer ze niets meer terug kan doen en zijn tanden vlak bij haar oor zijn, zegt hij:

„En nou genade...”

„Ik heb nog nooit iemand genade gevraagd! En als je bijt, stop ik twee dagen lang je pijp weg!”

Hij bijt haar zachtjes, laat haar los en dan gaat het erom, wie het eerst bij de pijp is, die in de hanger van de kalender ligt. Nu is hij op z'n beurt een beetje benauwd. Twee dagen lang zal ze 't niet doen. Maar ze is in staat, hem vanavond het roken onmogelijk te maken. Gelukkig is hij er meestal het eerst bij. Maar de kalender raakt op die manier gauw versleten.

„We lijken net gek”, zegt ze, buiten adem van het lachen. „Als ze ons zo zagen...”

„Kom nou! De anderen zijn net zo. Wie maakt er af en toe niet 's 'n gijntje? Zelfs al kijken ze, alsof ze niet op de pot kunnen...”

Op gemaakt verontwaardigde toon zegt ze:

„Kameraad afdelingssecretaris!”

Ze beginnen tegelijkertijd hard te lachen.

„Hé! Alleen onze tegenstanders beweren, dat we zo stijf als planken zijn. In „Lenin in October” *) heb je kunnen zien, hoe hij geweest is. En hij had toch zorgen genoeg...”

„Wat niet wegneemt”, zegt ze, terwijl ze op hem wijst, „dat we er zelf wel eens aanleiding toe geven. Jij bijvoorbeeld...”

„Wat?...”, zegt hij en trekt een heel erg verbaasd gezicht, omdat hij voelt, dat ze gelijk heeft.

„Wat'... 'wat'... Je wil me toch niet zeggen, dat jij nooit overmatig ernstig doet?”

„Soms is 't nodig.”

„Niks! Niet alleen in discussies. Maar bij demonstraties bijvoorbeeld. Ik kijk wel 's naar je. Je maakt je gewichtig, hoor, je loopt er stoer bij.”

*) „Lenin in October” is een bekende Sowjet-film over de proletarische revolutie van 1917. De film werd in 1938 opgenomen onder regie van Michajl Rom. (Vert.)

„Dat is uit trots. Maar je overdrijft evengoed... Ik moest je...”

Ze daagt hem uit.

„Ha, ha! En dan te laat op je vergadering komen!”

„Verhip... je hebt gelijk. Ik heb nog maar vijf minuten. Geef me m'n jas 's aan! Luister 's, het zijn geen lange vergaderingen. De ene is met de secretarissen van de cellen van de spoorwegmannen. Ze zijn met z'n drieën. De andere is met de secretarissen uit de metaalbedrijven, vier of vijf. Als die eerste gauw afgelopen is, kom ik tussen de twee vergaderingen een stukkie eten. Dan zie ik je nog vóór de jouwe.”

„Als je niet meer naar huis kan komen, zal je dan in elk geval aan me denken, als 't zo ver is? Afgesproken?”

Hij is er met een grote vaart vandoor gefietst, inwendig glimlachend. Misschien ook uitwendig, waarachtig, in de avondlucht. Het was prettig koud, goed, droog koud. Een heel lichte sneeuw begon te vallen. Voor het eerst sinds jaren vindt hij de sneeuw weer prettig. Hij was zo iets vergeten. Want in de barak als het sneeuwde... weet je nog?!

EEN GEVAAR

„Als we enkel met z'n vieren bij elkaar moeten komen”, had onlangs Arthur Garçon gezegd, „dan heeft 't geen zin om naar de afdeling te gaan: we kunnen dat rustig bij mij thuis in de keuken doen. Het is dichterbij 't station ook.”

„Vindt je vrouw dat goed?” had Henri gevraagd.

„Die is partijgenoot.”

„'t Zou toch gekund hebben.”

Zeër zeker. Het bewijs daarvan is, dat Arthur, zodra de discussie begon, Henri, die aan het woord was, onderbrak om aan z'n vrouw te vragen:

„Wat doe je, Constance?”

Ze zat op haar hurken en was bezig een steen onder in het fornuis te schuiven.

„Ik maak m'n steen warm. Ik ga naar bed. Anders zit ik jullie maar in de weg”.

„Ben je nou helemaal? Zo vroeg?”

„Als er iemand in de weg zit, bent U 't in elk geval niet”, heeft Henri gezegd.

Daar had ze op gewacht. Ze is weer gaan zitten. „Zo heb ik 't niet bedoeld”, protesteerde ze volkomen oprecht. En toch, al is ze lid van de Partij, heeft ze misschien gedacht, dat het er nog maar aan zou mankeren, dat ze in haar eigen huis teveel zou zijn!

Maar wel of niet thuis, het is een feit, dat ze toch een klein beetje in de weg zit. Dat lijkt misschien geringschat- tend tegenover de vrouwen, maar als ze een man was geweest, zou het er precies zo mee hebben gestaan. Ze is namelijk minder politiek geschoold dan die andere vier; soms vragen ze zich af, of zij niet verkeerd begrijpt, wat ze hier aan het voorbereiden zijn. Het is misschien ook nog maar een voorlopig plan, dat ze opstellen. Maar 't komt erop neer, dat ze bij 't geen ze te berde brengen, ook reke- met haar, dat ze argumenten toevoegen om

...moete begrepen zouden hebben.
...voordeel is tenminste, dat het in die keuken
...is. Zelfs te lekker, want Sébastien zit erbij met lodde
...ogen, die maar een klein zetje nodig zouden hebben
...licht te vallen.

Sébastien is de secretaris van het stationnetje „t Groene
...sje”, waar de Amerikanen juist hun treinen, die bestemd
...voor het kamp, laten stilhouden. Hij is machinist.
...„Neem me niet kwalijk”, zegt hij opschrikkend, „ik heb
...ard gewerkt vandaag.”

Henri krijgt een schok, als hij dat hoort. Maar meteen
...edenkt hij, dat zo iets niet mogelijk is: voor de Amerikanen
...kan hij zich niet zo te sappel hebben gemaakt.
...„Je zult zien, dat we gauw klaar zijn”, verzekert hij
...zonder het minste verwijt tegenover zijn kameraad. „Ieder
...weet, wat 't zeggen wil.”

Henri heeft uiteengezet, dat het hem erom te doen was,
...met ze te spreken vóór de afdelingsbestuursvergadering van
...morgenavond, waarbij ook de celsecretarissen aanwezig
...zullen zijn. Want met de havenarbeiders en de metaalbewer-
...kers zijn zij in de afdeling van het meeste belang. Zo zou
...dan het terrein al geëffend zijn en zouden ze tussen nu en
...morgen over bepaalde kwesties beter kunnen nadenken. De
...voornaamste vraag was: hoe is de strijd van de spoorweg-
...mannen tegen de Amerikaanse bezetting steeds doeltreffen-
...der te maken?

„Dat is geen eenvoudige zaak”, zegt Sébastien, die, door
...'t eerst het woord te nemen, ongewijfeld wil tonen, dat hij
...niet zo slaperig is, als ze misschien dachten.

Henri ziet de twee andere kameraden knikken.
...„Niets is een eenvoudige zaak”, zegt hij.
...„Let wel”, gaat Sébastien verder, „niet omdat de jongens
...tegen zouden zijn, maar we weten enkel niet, hoe we 't
...moeten gaan aanpakken.”

„Op de keper beschouwd”, zegt Victor Tricot, de secre-
...taris van het goederen-dépot, „ligt 't inderdaad niet
...eenvoudig.”

Het is moeilijk te vatten. Henri weet, dat hij drie goe-
...strijdbare kameraden voor zich heeft, die niet voor moeili-

heden plegen halt te houden, vooral Bastien en Tricot niet. Toch meent hij iets te beluisteren, dat niet klopt en dat hij niet direct kan thuisbrengen. „Op de keper beschouwd”, heeft Victor gezegd. Zou dat niet kunnen betekenen, dat Henri de zaak enkel uit de verte bekijkt? Toch, wie weet? ... Wat hij van dichtbij ziet, zijn de aangelegenheden van de bootwerkers, niet die van de spoorwegmannen. Dat kan intussen niet hetgene zijn wat Victor wilde zeggen. Henri weet ook wel, dat niets op de keper beschouwd eenvoudig is. Hij is heus niet van plan, hem te verblijden met kant en klare beslissingen. Wat weet hij er van tevoren van? Nieuw. Hij is aan 't zoeken met hen samen. Eerst naar ze luisteren.

„Je moet niet denken, dat we niks doen, dat we niet bezig zijn”, zegt Arthur op zijn beurt.

Hé, dat is ernstiger. Henri vermoedt het één of andere misverstand. Hij zegt:

„Wat krijgen we nou, kameraden? Jullie praten alle drie, alsof je van mij verwijten te horen hebt gekregen.”

„Luister 's, kameraad, laten we eerlijk zijn”, zegt Tricot, „we zijn geen kinderen. We weten best, dat er soms gezegd wordt, dat de boten niet weggelaten maar de treinen wel. Sommigen zien er zelfs geen been in, om ons dat in ons gezicht te zeggen. Dus, ook als je niet met critiek komt en ons enkel maar, zoals nu, bij elkaar roept, wil dat al zeggen...”

„Nee, nee!” meent Henri te moeten interrumperen. En hij zegt nog eens: „Nee, jullie hebben ongelijk, als je zo denkt, kameraden.” Hij heeft dit vooral herhaald om wat tijd te winnen, want hij wist nog niet, wat hij daarna zou zeggen. Hij heeft het niet mis gehad. Hij is bezig de vinger op een wonde plek te leggen, een heel ernstige zaak. — Hij denkt nog eens aan Gilbert (zowel in zijn leven als in zijn werk) en hij is een beetje beangst, dat hij het verkeerd zou kunnen aanpakken. Hij merkt vooral op, dat die drie kameraden elkaar als spoorwegmannen gaan ondersteunen tegenover hem, die geen spoorwegman is. En dan de manier waarop Tricot zoëven over boten en treinen heeft gesproken ... Dat hij bootwerker is, is misschien niet vreemd aan de onbehagelijkheid, die er tussen hen heerst. En alles wat deze kameraden naar voren brengen, schijnen ze te zeggen

om zich te verdedigen, alsof ze zich schuldig voelen en alsof ze menen, dat er verdenkingen tegen ze bestaan. Het is een feit, dat vooral de bootwerkers hoge eisen stellen. En het is ook een feit, dat ze daartoe het recht hebben, gezien de opofferingen die ze zich getroosten. En het is ook niet overdreven te noemen, wat Tricot beweent over de praatjes, die soms over de spoorwegmannen in omloop zijn. Maar van zo iets naar...

„Luister, kameraden”, gaat Henri voort, „Jullie praten als beklagden, die zich verdedigen. Kijk, er is hier iets, dat me verbaast. We zitten hier bij elkaar als vier partijgenoten, jullie zijn alle drie celsecretaris. Goed. Laat ik dan eerst mogen zeggen, dat, zelfs als het zo zou zijn, dat de spoorwegmannen niet alles doen wat mogelijk is (— ik zeg niet, dat dat zo is, Arthur, ik zeg: zelfs als het zo zou zijn), dan zouden jullie nog niet tegenover mij in de verdediging moeten gaan. Is dat niet zo? Het is ongetwijfeld een feit, dat jullie een hele hoop kunnen doen om de spoorwegmannen mee te krijgen; maar dat wil niet zeggen, dat jullie jezelf als de schuld van alles moeten gaan beschouwen... Zelfs als het helemaal mis zou zijn, wat zou dat dan willen zeggen? 't Zou dan willen zeggen, dat er ernstige oorzaken zijn, die we samen zouden moeten opsporen en niet, dat de kameraden spoorwegmannen, die dezelfde verantwoordelijkheid dragen als de andere kameraden, beginnen of zich te verontschuldigen of te jammeren...”

Maar Henri voelt, dat het niet voldoende is, wat hij zegt. En Sébastien zegt er nog bij:

„Het gaat er helemaal niet over, te protesteren. Maar 't is niet prettig, weet je, om te beseffen, wat er omgaat in het hoofd van sommigen van ons, zelfs partijgenoten, vooral wanneer je weet, dat je niks ongedaan laat.”

„Onze vijanden willen de spoorwegmannen omlaag halen”, voegt Tricot er aan toe, „Anders redden ze 't niet. Goed. 't Is juist, dat we niet zo veel doen als de havenarbeiders. Maar de omstandigheden zijn anders. En we moeten daar op letten. We moeten begrijpen, dat daarin een gevaar is gelegen.”

Een ontzaglijk gevaar... Henri voelt angst, bijna ontzetting (lichamelijke ontzetting) in zich opkomen voor hetgeen hij hier ontdekt. Want het is duidelijk, dat, wan-

neer drie kameraden zoals deze op die manier geen reageren, zo'n geestesgesteldheid zich al meer of minder verspreid moet hebben onder de andere spoorwegmannen; want in aanmerking moet worden genomen, dat deze drie kameraden de dingen toch eerst als communist en dan pas als spoorwegman bekijken en dat het niet makkelijk is, hun 't hoofd op hol te brengen en een gevoel van schuld ten opzichte van de havenarbeiders bij ze te verwekken, een gevoel van schuld, dat makkelijk zou kunnen omslaan in echte vijandigheid.

En dit is heus niet het gevolg van de één of andere kleinigheid, die een havenarbeider zich ten onrechte hier of daar zou hebben laten ontvallen. En ook is het waar, dat we niet altijd voldoende letten op wat we zeggen, al gebeurt het dan bij wijze van grap of om de wedijver op te wekken tussen de verschillende organisaties. Dat mag alles zo zijn, maar dat kan niet zulke gevolgen hebben gehad. Vast staat, dat de vijand aan de gang is, dat ie overal tussen probeert te komen, altijd om verdeeldheid te zaaien. Dat verschrikkelijke gevaar is er.

„Dat gevaar”, gaat Victor daarop aansluitend verder, „blijkt uit een vlugschrift van de F.O., waarin staat, dat de communisten de spoorwegmannen hebben losgelaten en dat ze de eisen van de spoorwegmannen niet meer verdedigen en woedend zijn, omdat de spoorwegmannen niet in staat zijn het Amerikaanse oorlogsmateriaal tegen te houden, want dat laatste zou het enige zijn wat de communisten interesseert. Belachelijk. Een volkomen verdraaiing van de feiten. Maar het moet onze aandacht hebben.”

Henri is van mening, dat de vijand in omgekeerde zin ook onder de havenarbeiders probeert te werken, hetzij om ze op te hitsen tegen de spoorwegmannen, hetzij om ze in hun hoofd te praten, dat de Partij ze in de steek laat en niet zorgt voor ondersteuning van de rest van de arbeidersklasse, zodat ze als proefkonijn dienst doen. Tegelijkertijd zou een deel van de bevolking in het harnas worden gejaagd tegen de spoorwegjongens, terwijl het andere deel zich ongerust zou maken, omdat de havenarbeiders zogenaamd altijd in uitersten zouden vervallen en alles zouden overdrijven.

„Nou, laten we 's kijken hoe dat er bij ons voorstaat”, begint Sébastien tenslotte.

Henri luistert naar Sébastien, die de feiten over zijn stationnetje uit de doeken doet en alle mogelijke moeilijkheden van de spoorwegmannen schildert. Hij schrijft het belangrijkste op, maar hij kan niet nalaten bij zichzelf te herhalen, wat oók meetelt (— verdorie, we hebben Gilbert nog niet geschreven. En dat is toch een bijdrage tot zijn genezing —) ... namelijk dat gevoel — niet in algemene zin maar juist met het oog op de strijd — dat gevoel in de harten van die drie kameraden, dat een weerspiegeling kan zijn van wat bij vele spoorjongens leeft. Dat gevoel laat zich niet in één keer raden. Dat is altijd iets nieuws, iets onverwachts, dat niet in een vooropgezet plan verwerkt kan worden.

Wie zou bijvoorbeeld kunnen geloven, dat Henri diep in zichzelf juist de reden ontdekt heeft van een vaag gevoel van vijandigheid, waartegen hij zich daareven niet kon verweren, vijandigheid ten opzichte van Arthur en ook zijn vrouw? Die duistere reden, die hij nauwelijks al tastend, met de hulp van zijn geweten, heeft kunnen opsporen, is ongetwijfeld gelegen in de atmosfeer van welstand in deze keuken; als we, wat niet onder woorden is te brengen, honderd maal te sterk willen uitdrukken, komt het er op neer, dat hij jaloers was op de kameraad, die zijn volle loon opstrijkt en misschien wel, omdat hij niet net zo ver in de strijd is gegaan als Henri. Zelfs Henri kan dus zo voelen. Nogmaals: heel vaag, in het vlak van de dingen, die je jezelf niet wil bekennen, die je afwijst maar die niettemin bestaan en die moeilijk zijn uit te roeien, in slaap te sussen of tot zwijgen te brengen. Het is, alsof je onwillekeurig zijdelings ergens naar kijkt maar zonder dat iets aan je blik ontsnapt. En deze hele gedachtengang breidt zich als een fijn waas uit over hetgeen Sébastien zegt en waaraan Henri zijn volle opmerkzaamheid wijdt, maar hoe fijner dat waas is, hoe meer je de drang voelt om het te verscheuren. Hoe kunnen we vooruit komen, als Henri zelf aarzelt, die kleine aanvechting te overwinnen, die ieder zeker zou kunnen begrijpen en rechtvaardigen? Hoe kunnen we verder komen, als je je laat remmen door welke twijfel, welke verdenking ook ten opzichte van een kameraad als Arthur? Wat zouden we dan wel van de duizenden en duizenden anderen moeten denken, die minder doen dan hij? Henri herinnert zich een

zin van Maurice Thorez, een zin, die hij maar van de andere kant hoeft te benaderen, als een spiegelbeeld, om er een les voor zichzelf uit te trekken; het was zo iets als: „Als je de socialistische arbeiders niet meer begrijpt, dan ben je er na aan toe om de communistische ook niet meer te begrijpen.”

Ja, zo is het: je moet zo iets uitdoven en als as onder je voeten vertrappen. Arthur heeft in het concentratiekamp gezeten; hij geeft al zijn krachten aan z'n cel; elke maand staat hij duizend frank van zijn salaris af voor de bootwerkers, ongeacht wat hij op lijsten intekent, zijn contributies en zijn kranten. Ook zijn vrouw doet verdienstelijk werk. En als je 't van onder op bekijkt, moet je niet denken, dat de levensvoorwaarden voor de spoorwegmannen gunstig liggen.

Henni gaat meteen over op een andere gedachte (van Lenin ongetwijfeld) — een gedachte, die hij tussen de bedrijven door nauwelijks kan omlijnen — namelijk, dat uiterste armoede allermint de beste voorwaarden voor een strijdbare mens schept... Wanneer hijzelf nu al zulke leemten in zijn bewustzijn blijkt te hebben, hoeveel geheime innerlijke discussies zullen anderen dan wel niet dagelijks moeten voeren en tot een goed eind brengen? Elk van die miljoenen anderen, die per slot van rekening één leven leiden en schouder aan schouder strijden? Hun kameraadschap sluit als een balsem die ontelbare wonden, die onbekend bleven maar waar je rekening mee moet houden, want de vijand blaast erop als op gloeiende kolen. Bastien, Arthur, Victor zijn, net als Henri, nu nog uitzonderingen, mensen, die zichzelf leiding geven, die kunnen redeneren, die zichzelf de les kunnen lezen, als er iets niet klopt. Maar hoeveel zijn er niet nog steeds, die hun eerste reacties voor zoete koek opnemen, zowel de juiste als de verkeerde? In ieder mens, ook de beste, heeft de vijand zijn vijfde-colonnetje, dat je voortdurend in het oog moet houden. En het is verwonderlijk, hoe zelfs de goede dingen, de goede bedoelingen, de juiste gedachten op allerlei dwaalwegen kunnen raken.

„Wij zijn bereid”, zegt Sébastien, „om net als de haven alles te weigeren. Maar we krijgen de kans niet. Ze hebben ons zelfs niet gevraagd, hun treinen te lossen. Dat doen ze

zelf of liever gezegd kerels, die hun uniformen dragen maar Duits of Pools spreken, het schuim van de oude regiems uit die landen. Dat heeft ons hele plan in duigen gegoooid."

"Je schijnt het nogal erg te vinden", grijnst Henri, „Geloof jij niet, dat dat al een overwinning op zichzelf is?" Bastien maakt een gebaar, dat laat zien, dat hij niet overtuigd is.

"Jawel, verdorie!" gaat Henri voort, „Dat is iets, dat de arbeiders vertrouwen geeft. Dat de Amerikanen geen staat op ze durven maken! Dat is al een terugtocht van de Amerikanen voor de arbeiders!"

"Dat kan dan wel! Maar 't verandert niets aan de zaak", zegt Bastien. „Alles wordt gelost. Je moest 't 's zien: vrachtauto's vol!"

"'t Verandert wèl iets aan de zaak. 't Verandert dit, dat de arbeiders, in plaats van te denken, dat de hele zaak onmogelijk is, zich sterker zullen gaan voelen, als we ze het besef van een overwinning bijbrengen. Wij hebben zo'n overwinning behaald en we houden ons koest. Ja, we houden ons koest. We zijn bang om het ze te vertellen!"

"Toch kunnen we daar niet tevreden mee zijn", zegt Bastien weer, „Als je spreekt van een overwinning, vestig je de indruk, dat we kiet zijn en met een gerust geweten naar huis kunnen gaan."

Straks heeft hij zich tegen de critiek verdedigd. Nu stelt hij zelf de hoogste eisen.

"'t Gaat er enkel om, wat we kunnen doen. Alles bij elkaar zijn we misschien met vijftig man. Ik laat nog dáár, dat er maar tien partijgenoten bij zijn, want dat zegt niets. Op een paar steenezels na zijn we allemaal bereid om te weigeren. Maar vijftig is vijftig en niks méér. Kunnen we met z'n vijftigen verhiitderen, dat ze lossen? Dat gaat maar zó niet. Daar heb je die MP's van ze met hun stenguns. Dan heb je nog soldaten, het leger, ik bedoel ons eigen leger... hoewel de recruten natuurlijk nog een zaak apart zijn... Maar als we 't op die manier zouden proberen, krijgen we ongenadig op onze lazerij. En laten we één keer geluk hebben, dan gaan ze de volgende dag gewoon verder. Nou? Dat kan dus niet. Buiten ons heb je d'r nog een stuk of vijftig, je weet, hoe het daar gesteld is. D'r liggen drie, vier huizen om dat station, maar het dorp is een heel eind

verder en maar klein. Ze hebben het mooi uitgekiend, dat is een feit!"

„Ik geloof, dat we hiermee aan de kern van de zaak raken", tracht Henri uiteen te zetten. „De mensen om de spoorwegmannen heen. Als de spoorwegjongens alleen staan, is het inderdaad moeilijk. En zonder dat we ook maar in enig opzicht terugkrabbelen, moeten we zelfs vaststellen, dat het gevaarlijk zou zijn, van de spoorwegmannen in hun eentie méér te eisen dan ze redelijkerwijze voor elkaar kunnen krijgen." (Hij meent dit allereerst te moeten zeggen als antwoord op de pijnlijke twijfel, die hij van het begin af bij deze kameraden heeft kunnen waarnemen). „Wanneer we parolen uitgeven, die bezijden de werkelijkheid zijn, dan zouden de jongens ons op z'n zachtst genomen voor grapjassen houden, voor kwakzalvers. Eén van de wegen naar een oplossing is dus gelegen in de actie van de hele bevolking samen met de spoorwegmannen. Dat moeten we dus trachten te organiseren. Maar dat houdt natuurlijk niet in, dat we ondertussen met onze armen over elkaar kunnen gaan zitten en dat er niets zou zijn, dat de spoorwegjongens ook niet in hun eentie afkunnen. Daarover straks."

Het is duidelijk, dat Henri niet nog even naar huis zal kunnen gaan. Zoals 't nu loopt, zitten we er tegen negen uur nog. Als Paulette nou maar niet al te erg de bevert heeft...

HOE JE EEN LAWINE KUNT VEROORZAKEN.

„Bij ons is het ten dele net zo, ten dele anders”, zegt Arthur, „Er komt op volkomen ongeregelde tijden zo'n Amerikaanse trein voorbij, zonder voorafgaande waarschuwing of wat ook. Wat moeten we daartegen doen? Soms stopt ie niet eens. Hij haalt 't locaaltreintje in en komt van de noordkant aan bij 't „Groene Bosje”. Ik denk, dat ze die omweg alleen maken, als de directe verbinding geblokkeerd is. En zelfs als je 't eventjes van tevoren zou weten, heb je dan tijd om een manifestatie te organiseren? Maar afgezien daarvan: dat is alles wat wij van de Yanks merken.”

„Dat weet ik nog zo net niet”, interrumpeert Henri. Daarna bedenkt hij zich en zegt: „Daar moeten we straks ook nog op terugkomen.”

„Wat ten hoogste nog wel eens kan gebeuren”, gaat Arthur voort, „is, dat we een locomotief voor ze moeten rijden, hetzij enkel, of aan een lege trein gekoppeld. Voor de volle treinen gebruiken ze geen locomotieven van hier. Dat is maar één keer gebeurd. Hij was zo vol, die trein, dat er een locomotief bij moest om hem in de richting van Saint-Germain te duwen. De stoker en de machinist waren geen partijgenoten. Wat moet je in zo'n geval doen? Ze hebben die opdracht uitgevoerd, tja... Niet dat ze 't met plezier deden. Vooral dáárom niet, omdat er gevaar bij was. Achter de voorste locomotief kwamen eerst wegens de sintels veertig lege wagons, omdat de rest ontplofbaar was. En wat 'n trein! Daarvoor moesten ze achteruit en manoeuvreren tot aan de eerste wissel. Ze hebben toen dertig lege wagons aan de kop gelaten en tien achteraan gekoppeld (vóór de locomotief, die moest duwen, want aan de achterkant is het gevaar kleiner, omdat het vuur naar achteren slaat, behalve natuurlijk als de wind verkeerd staat). Maar wanneer d'r als regel veertig wagons vóór komen, dan mag je aannemen, dat dertig te weinig is. Goed, maar daar gaat 't nu niet over. Wat

moet je in zulke gevallen voor maatregelen nemen?" — Hij aarzelt — "Als mij zo iets zou passeren, moet ik me dan de zak laten geven en alle partijgenoten dito dito, zodat er zelfs niet ééntje meer zou overblijven om het aan de anderen uit te leggen? Als jullie me zeggen dat dat moet, dan doe ik 't. En andere kameraden zullen net zo handelen. We hebben wel voor heter vuren gestaan. Maar is het nodig? Daar gaat het om."

"Waarom kijk je mij zo aan?" vraagt zijn vrouw hem opeens, „Heb ik ooit gezegd, dat je iets niet doen moest?"

De uitval is op zichzelf zo erg niet, integendeel, maar toch... Ze trekken een ietwat pijnlijk gezicht, vooral Arthur, niet alleen omdat ze een vrouw is, hoewel dat er vast ook een beetje achter zit. Arthur's hand valt op de tafel neer, waarmee hij wil zeggen: je had beter je mond kunnen houden. Want ze blijkt de discussie niet begrepen te hebben. Wat Arthur wilde zeggen, was juist het tegendeel: dat hij niet de minste persoonlijke redenen zou hebben om te aarzelen, als zou vaststaan, dat dit de beste methode zou wezen. En de anderen menen evenals hij, dat het alleen dáárom gaat.

„We moeten elk geval op zichzelf bezien", antwoordt Henri, daarbij meteen bedenkend dat hij niet is ingegaan op wat Arthur's vrouw heeft gezegd, alsof hij haar opmerking zelfs niet gehoord had. Dat zal Constance zich misschien aantrekken, wat jammer zou wezen. Dat verdient ze niet... Intussen in Henri's antwoord er een met een slag om de arm. De zaak is, dat ook hij aarzelt. Het geval is hem verre van duidelijk. Dit geval en menig ander. „Van uit de verte bekeken", zoals Tricot zou zeggen... Wanneer je iets doet en het lukt, dan lijkt het, alsof het vanzelf is gegaan; twee dagen later ben je vergeten, voor welk dilemma je hebt gestaan op het ogenblik, dat je een beslissing moest nemen. Want op dat ogenblik, van tevoren dus, is het steeds een open vraag. Voordat je het geprobeerd hebt, is er geen zekerheid. Misschien zijn er kameraden, die in hun leven al zoveel gedaan hebben, dat elk probleem bekend terrein voor ze is. Ervaring... Waar dan bij komt, dat je in staat moet zijn twee keer in die menigte van moeilijkheden, die bliksemsnel voorbijtrekt, twee gezichten op te merken, die op elkaar lijken... En hiermee is het dan weer zo gelegen, dat op dit

gebied gelijkenis soms nog het bedrieglijkst van alles is... Hoe 't zij, bij Henri is zelfs hiervan geen sprake. Bij elke stap, die hij doet, kan hij verrast worden door een onbekende hindernis. En het is nooit mogelijk, zich met behulp van een vage formule eruit te redden. En dan zijn er nog mensen, die geloven, dat wij blindelings bevelen uitvoeren, dat wij machines zijn... Die gedachte komt vaak in Henri op en doet hem het hoofd vooruitsteken als bij een belediging. Ze zouden overigens wel willen, dat we zo waren... want dan zouden we er niet veel van terecht brengen! Waar zijn ze, die „instructies van boven af”, die „blindelings uitgevoerd” moeten worden? Zeker, soms kun je leunen op scherp omlijnde parolen of op concrete voorbeelden van wat elders goed is gegaan. Gelukkig maar. Maar in de meeste gevallen moet je er zonder zulke hulp uitkomen. De aanwijzingen, die de Partij geeft, de partijlijn, bevatten nooit een „recept” voor alle gevallen (— Henri heeft dit vaak gelezen en het komt hem woordelijk in de gedachten —), maar vooral de geest, waarin je „blijk moet geven van initiatief” bij het uitvoeren van die lijn. En vaak wordt niet voldoende begrepen wat dat menselijkerwijze gesproken betekent. Asjeblijft... Een papieren oplossing voor een probleem te vinden — een oplossing, die ook niet verder komt dan het papieren stadium — dat is iets totaal anders. De elementen van het probleem zijn mensen van vlees en bloed. Hier kan de geringste fout een ramp veroorzaken. Hoeveel drama's, waar leven en dood soms mee gemoeid zijn, kan niet een enkel verkeerd geplaatst woord teweegbrengen? Een misstap kan de misstap van een hele bedreigde menigte worden, die toch al te veel te verduren heeft. Tegenover deze mannen en vrouwen, tegenover al deze levende mensen, die gedreven worden door vertrouwen, liefde, hoop en haat, ben je verantwoordelijk voor je gedachten, voor de kleinste beslissing, zodra je — gelijk dat heet — een „verantwoordelijke functie” hebt. En je kunt je geen voorstelling maken van de talloze beslissingen, waarbij (dat weet je) die verantwoordelijkheid op het spel staat, die verantwoordelijkheid en het vertrouwen, dat ze in je stellen en de trots, dat je dit vertrouwen verdient en zal blijven verdienen. Denk je even in: Er wordt opnieuw over verzet gesproken, zegt er één; geloof jij ook niet, dat er gevallen zijn, waarin we zonder te

saboteren, zonder gevaar te veroorzaken... bijvoorbeeld een middel zouden kunnen vinden om een sluis te blokkeren op de dag, dat die schuit met wapens zou aankomen?"

Een ander vraagt je: „Denk je niet, dat we een soort waarschuwingsbrief zouden kunnen sturen aan de nieuwe collaborateurs om ze tot nadenken te stemmen? Niet aan de kleintjes die niet beter weten, maar aan de grote, die vorige maal óók gecollaboreerd hebben? Tijdens de oorlog hebben we ze doodkissies-in-zakformaat gestuurd. Wat denk je, Henri: enkel een brief?"

Of: „Wat vind je ervan: in het bedrijf gaan ze een uur staken, we maken een manifest; denk jij niet, dat driekwart van de mensen het ermee eens zou zijn, als we de Duitse herbewapening als punt één opnamen en onze eisen in het bedrijf als punt twee? En wat is beter, een manifest van de vakbeweging of van de Partij? Wat denk jij, Henri?"

Of: „Geloof jij niet, dat het goed zou zijn om na die rede van Truman, alle mensen, die voor Stockholm hebben getekend, opnieuw te laten tekenen? We weten nu, waar ze zitten, in elke straat."

En onlangs Marcel en Jojo: „Mogen we in dat kamp van ze gaan werken?"

En zoveel andere dingen. Vanavond vindt hij het antwoord misschien in één van de delen van Maurice, waarin inderdaad nu juist de beslissingen staan, die niet alleen maar tot het papier beperkt blijven. Dat klinkt droog: „studeren", „je ideologisch peil verheffen"... In werkelijkheid is het vaak een kwestie van gevoel, de behoefte om een gewetensbezwaar kwijt te raken, een zuivering van het bloed. Als je verstand onzeker is, is je gevoel het ook, dat is bekend.

Intussen probeert Henri hardop te denken in het bijzijn van zijn kameraden, zonder ook maar te trachten, ze te laten geloven, dat hij er méér van weet dan in werkelijkheid het geval is.

„Het belangrijkste is de massa-actie. Dat weten jullie ook. Dus in die richting moeten we het zoeken. Maar... zijn er geen gevallen, waarin de individuele actie niet in strijd is met de massa-actie? Nemen we bijvoorbeeld Raymond Dien, Henri Martin, Michel Bottin. Niet? Als je die gevallen wat nauwkeuriger bekijkt, kun je niet spreken van individuele actie. Voor Henri Martin en Bottin is dat zonder

meer duidelijk: ze hebben manifesten opgesteld en verspreid, wat duizenden kameraden elke dag doen. Bij Raymonde Dien is het misschien wat minder duidelijk, maar in principe is er geen verschil. Ze is op de rails gaan liggen, maar we mogen niet vergeten, dat ze niet in d'r centje optrad. Er had een manifestatie plaats. Zonder die manifestatie hadden ze kameraad Raymonde Dien van de rails weggesleept en die trein was gewoon verder gereden. We moeten als we voor zulke problemen staan, de dingen praktisch zien. De feiten doen niets af aan de moed van Raymonde. De conclusie, die we mogen trekken, is, dat zo'n optreden, zelfs als 't bij een enkel geval blijft, soms tot een waardevol symbool kan worden. Geloven jullie ook niet, dat we het volgende mogen zeggen?: in bepaalde gevallen staat de individuele actie, mits we daarbij duidelijk ons gezicht laten zien, niet ver van de massa-actie af. Wanneer zulk individueel optreden op de juiste manier gebeurt, gaat er een mobiliserende werking van uit; de mensen worden meegesleept, het optreden dient als voorbeeld; er blijkt uit, dat er iets gedaan kan worden."

Henri stopt even. Hij is zelf onvoldaan. De kameraden net zo. Ze hebben een meer omljnd antwoord verwacht. Ja of nee. Maar Henri voelt zich niet zeker; en nog het minst zeker over de vraag, of dit alles simpelweg met ja of nee te beantwoorden is. Hij gaat voort:

„En let wel: ik wil het voeren van solidariteits-acties en het verzet tegen dwangmaatregelen daar nog helemaal buiten laten. Dat is een zaak apart. De vraag is: moeten we ons aan rancune blootstellen? Ook hierbij moeten we, voor elk geval, het vóór en het tegen afwegen. Aan de ene kant mogen we de actie niet van z'n leiding beroven; en zelfs moeten we, menselijk gesproken, nagaan, hoe zwaar het offer is, dat we van de één of andere kameraad verlangen. We mogen natuurlijk nooit spelen met de mensen. Aan de andere kant kan zo'n offer juist een zweepslag betekenen voor de massa-actie. In elk afzonderlijk geval moeten we onze hersens laten werken, kameraden, en niet bang zijn, verantwoordelijkheid te nemen. Geen nutteloos gedoe, geen bravour-stukjes die niets opleveren, maar alles in het belang van de actie, wat ook de moeilijkheden zijn. Wat is jullie mening hierover?"

Tricot geeft te kennen, dat hij op zijn depôt de Amerikanen nog minder te zien krijgt dan Arthur. Alleen die locomotieven van tijd tot tijd, waarover Arthur het nodige gezegd heeft.

„Goed”, zegt Henri en dringt niet verder aan, „Dan kunnen we gaan sluiten en morgen verder zien. Alleen nog één ding, kameraden, naar aanleiding van wat Tricot en daareven Arthur gezegd hebben.”

In werkelijkheid heeft hij ze vooral bijeengeroepen om ze juist over het nu komende te laten nadenken, maar daar hij op ongedwongen manier kan aansluiten op iets wat ze zelf gezegd hebben, zullen ze er nu meer waarde aan hechten dan wanneer ze zouden weten, dat hij er straks al mee rondliep.

„Afgezien van de treinen, die passeren, valt er niets te doen, heeft Arthur gezegd, omdat je de Amerikanen niet te zien zou krijgen. Dat is geloof ik niet juist. Onze fout is, kameraden, dat we menen, dat het tegenhouden van de treinen de enige actie is, die de aandacht verdient. Dat is in zoverre een positieve houding, dat er uit blijkt, dat we ons bewust zijn van onze verantwoordelijkheid als spoorwegmannen. Maar ten eerste hebben we gezien, dat de spoorwegmannen in hun eentje niet altijd in staat zijn deze actie, die beslissend is, te voeren. Ten tweede dit: wil, één en ander zeggen, dat we niets anders zouden kunnen doen? D'r zijn tientallen dingetjes, die we kunnen organiseren. Zeker, Bastien heeft gelijk als hij zegt, dat we niet de weg van de geringste weerstand mogen bewandelen of op een makkelijke manier kiet willen zijn. Maar kleine acties helpen grote voorbereiden. Ze geven de mensen vertrouwen. We zeggen en we schrijven: „De Amerikanen naar Amerika” of „Geen wapentransporten voor de Wehrmacht”. Dat is goed, dat is noodzakelijk. Maar wanneer de voorwaarden nog niet geschapen zijn om de actie tot op die hoogte door te voeren, moeten we begrijpen, dat het zou betekenen, dat we hersenschimmen najagen, als we ons in dat geval uitsluitend aan deze parolen hielden. Niet? Moet je horen. Op de stations doen de Yanken bijvoorbeeld net, of ze thuis zijn. Ze houden zich aan geen enkel voorschrift. Ze rijden met hun vrachtwagens over de perrons zonder zelfs maar „kijk uit” te roepen. Ze gaan overal door en langs zonder ooit te vragen.

of zo iets is toegestaan. Geloven jullie ook niet, dat daar voor ons ontelbare practische daden van verweer tegen de bezetting in zitten? D'r zijn toch Franse wetten en verordeningen, waar of niet? Die worden zo vaak tegen ons gebruikt, dat we toch ook wel 's een keertje het recht hebben om ons erop te beroepen. Nou: dan moeten we telkens weer eisen en ervoor zorgen, dat de Amerikanen geen overtredingen kunnen begaan."

Henri, die zich voortdurend afvraagt, hoe ze over dit voorstel zullen oordelen, ziet twijfel in de ogen van Tricot rijzen, zo iets van: als we niks beters kunnen vinden dan zulke flut-dingen. Maar Tricot zwijgt. Hij behoort tot het soort kameraden, dat al door de Partij is gevormd; hij houdt zijn eerste opwelling niet zo maar voor de beste; hij denkt in elk geval goed na, wanneer de Partij (en Henri is in dit geval de Partij) met een aanwijzing komt, vooral omdat je nooit weet, of dit niet via Henri door hogere partij-instanties wordt voorgesteld, misschien wel door de partijleiding... Henri beseft heel goed, dat ze mede om deze reden met zoveel aandacht naar hem luisteren. Hij draagt altijd iets mee, dat boven hemzelf uitgaat. Ook daarvoor voelt hij zich verantwoordelijk. Hij heeft voortdurend het gevoel, dat hij ernaar moet streven, zich te verheffen tot het peil van hetgeen hij vertegenwoordigt. Als hij enkel maar namens zichzelf zou spreken...

„We moeten nooit op het standpunt staan, dat kleinigheden onbelangrijk zijn. Een succes, zelfs op een ondergeschikt punt, is een belangrijke stap in de richting van een groten doel, terwijl — als we ons enkel zouden houden aan het parool „de treinen mogen niet verder” — het gevaar zou bestaan, dat alles onmogelijk of moeilijk schijnt. Eerlijk gezegd, kameraden, wanneer iemand ons bij het begin van deze vergadering had gehoord, dan had het geen optimistische indruk op hem gemaakt, niets soms? Je zou niet geloofd hebben, dat de Amerikanen gelijk hebben met zo voor ons in hun stinkerde te zitten als inderdaad 't geval is. En toch hebben ze daarin gelijk. Dat is één van de weinige opzichten, waarin het gelijk aan hun kant is!”

„Ja, vanzelfsprekend”, zegt Arthur, „we moeten er geen drama van maken. 't Is onze gewoonte om, als we bij elkaar komen, alleen te spreken over wat niet goed gaat. Wat

hebben we eraan om onder kameraden alles te gaan zitten ophemelen wat wèl goed gaat? We komen bij elkaar om het werk te verbeteren, om leemten aan te vullen. Die kleinigheden, waarover jij 't bijvoorbeeld hebt, daar stoot je bijna dagelijks op. Onlangs nog..."

„Nee, Arthur, laten we ermee kappen!... 't Is te laat geworden om nu nog te gaan uitweiden. En er moet voor morgen ook nog wat overblijven. 't Is inderdaad zo, dat je d'r dagelijks op stuit. Alleen twee dingen nog. Ten eerste moet dat allemaal nog een beetje op goed geluk gedaan worden; 't zal in meer of mindere mate afhangen van de persoonlijke reacties van de één of andere kameraad. Daar moeten we dus goed over nadenken. Ten tweede: die kleine successen worden nog niet voldoende verzameld om ze te populariseren, om iedereen te laten zien, dat de mogelijkheid bestaat om de Amerikanen de baas te blijven, ook in die kleinigheden; en wanneer het éne lukt..." (hij maakt het gebaar van het afhakken van een vinger) „...dan zal ook het andere lukken." (Volgt het gebaar van het afhakken van een arm vlak bij de schouder).

„Inderdaad", zegt Tricot, „als we een lijst gingen maken van de gevallen, waarin we ze bij 't depôt de dampen aangedaan hebben, soms zonder dat we er zelf erg in hadden, dan werd het een hele riedel... Want als je voet bij stuk houdt, dan kijken ze wel uit om een grote bek op te zetten. Eergisteren komt er..."

„Begin jij nou ook?" interrumpeert Henri grinnikend, „Als Bastien z'n overwinninkies gaat opsommen, dan zijn we nog niet jarig!" Hij voelt, dat er nu een gijntje op kan overschieten. „Hé, toen ik jullie bij 't begin hoorde, was er zogenaamd niets mogelijk. En nou gaat alles opeens vanzelf."

Dat betekent, dat ze gaan opbreken. Tricot haalt z'n tabaksdoo's te voorschijn, voorzien van een apparaat om sjekkie's te draaien, dat aangebracht is in het deksel.

„Je hoeft ze alleen nog maar te rollen", zegt hij en lacht ook.

„In alle ernst", zegt Henri weer om er een goed slot aan te geven, „'t Gebeurt soms inderdaad, dat we, wanneer we de moeilijkheden onder de loep nemen, zoals 't moet, toch vergeten ze in het juiste licht te zien, om zo te zeggen: in

het kader van alles wat wél goed gaat en waarop we moeten steunen om die moeilijkheden op te lossen. D'r zijn honderd dingen, die we kunnen doen. Alles is van groot nut. We moeten dienovereenkomstig handelen, al gaat 't om nóg zo'n kleinigheid. Op die manier veroorzaken we een lawine.

„Moet je d'r één?“, vraagt Tricot en houdt Henri de eerste sigaret voor, die hij gedraaid heeft. Hij gaat met z'n tong langs de bovenrand, terwijl hij zegt: „Ik zal zelf maar effe likken?“

„Ga je gang“, zegt Henri, „je hebt toch geen schurft. Maar ik maak me sterk, dat jullie, als je tussen vandaag en morgen je gedachten er 's over laat gaan, met belangrijke voorstellen op de bestuursvergadering kunnen komen.“

„Ach“, zegt Bastien, terwijl hij zijn erg gerafelde jekker tot aan z'n hals dichtknoopt „Ik ben voor het eerst uitgenodigd. Ik laat de andere kameraden het woord maar doen.“

„Maar waarvoor dacht jij dan, dat we je uitgenodigd hebben?“, vraagt Henri, die begrijpt, dat Bastien enkel een aanmoediging nodig heeft.

Ze staan op en rekken zich een beetje. Bij die hitte ben je al gauw zowat vergroeid met je stoel.

„Gaan jullie niet in m'n keuken zitten roken“, zegt Constance en lacht een beetje zuinig, „Wacht asjeblijft, tot jullie buiten zijn. De hele boel gaat ervan stinken.“

„En alles wordt vuil“, vult Tricot aan, die juist de deur naar het achterplaatsje heeft geopend om z'n fiets te pakken. „Wat heeft 't gesneeuwd, terwijl wij binnen zaten!... 't Zal wel niet veel schelen, of ik blijf midden onderweg steken met die halve meter sneeuw... Ik zal 't er af moeten halen om de vloer niet vuil te maken.“

„Je hoeft enkel maar de krant neer te leggen, dan valt 't daar wel op“, adviseert Constance.

„Ben je nou helemaal? De Huma van vandaag! En ik heb enkel nog maar het nieuws van Jeannette over Maurice *) gelezen. Hebben jullie 't gezien?“

„Ik denk, dat iedereen dat wel 't eerst gelezen zal hebben“, zegt Henri.

*) In die tijd was Maurice Thorez ernstig ziek en zijn vrouw, Jeanette Vermeersch, hield de Franse werkers geregeld van Thorez' toestand op de hoogte. (Vert.)

Dan ziet hij — op 't moment, dat Bastien en Tricot er vandoor gaan — hoe Arthur hem beduidt, dat hij nog even moet wachten; Arthur geeft een knipoog van verstandhouding. Henri houdt daar niet zo van. Maar hij moet nu wel blijven.

„Heb je 't klaar?” vraagt Arthur daarop aan z'n vrouw. „Ik zal 't halen”, antwoordt zij en opent een deur, die te oordelen naar de geur van schimmel de kelderdeur moet zijn.

„Asjeblieft”, zegt Arthur, „Die ene keer, dat je komt, willen we je niet met lege handen laten gaan. Ik had een zak aardappelen voor je klaar gezet. En een eendje; m'n rouw heeft 'm geplukt. Ik had er twee panklaar. Dat is an voor Kerstmis.”

Henri denkt er niet aan om hem lang te laten aandringen. Die kameraad geeft het van ganser harte. Hij heeft 't alleen beter gevonden om de anderen eerst te laten vertrekken. Weliswaar is niemand van ons een bedelaar; niemand behoeft zich te schamen. Maar met anderen erbij zou er toch verlegenheid kunnen ontstaan...

„Alleen: ik ga niet meteen naar huis”, zegt Henri, „ik moet nog naar een vergadering op de afdeling.”

Als 't niet zo gesneeuwd had, zou Arthur het zelf wel gebracht hebben. Maar nu...

„Moet je horen. Kom dan straks nog even terug. We liggen er dan wel in, maar je hoeft enkel maar tegen het naampje te bonzen.”

„Dan kom ik er even uit”, zegt Constance, „Jij moet morgen om vijf uur weer op je werk zijn.”

ROEST

Toen Henri vertrokken was, is Paulette, gelukkig als een kind, bijna voortdurend in haar eentje blijven glimlachen. Ze is zelfs voor de spiegel gaan staan, heeft ook tegen zichzelf geglimlacht en gekeken, hoe ze eruit zag. Is het nog ècht zo, als ie zegt, dat ik mooi ben? Moet je die haren zien, die er maar bij hangen! Het is niet uit eigenliefde, dat ze daar zo op let... Als 't alleen voor d'r zelf was, dan had ze wel wat anders aan 'r hoofd... Maar 't is voor hem. Ze probeert zichzelf te zien, zoals hij haar ziet. Nu staat zij niet meer voor de spiegel, maar hij, terwijl hij 'r aankijkt. Ze probeert... ze probeert eigenlijk zich in zijn plaats te stellen. Ze is bleek, vooral haar neus, zodat ze wat mager lijkt; maar ze heeft geen rimpels, niet echt rimpels: tenminste wanneer ze ervoor zorgt, dat ze niet die melancholieke trek om haar mond heeft. Maar 't is niet gemakkelijk zich voor te stellen, welke indruk de één op de ander maakt. Overkomt het Henri ook wel eens, dat hij op deze manier blij met haar is? Misschien stelt hij al zulke vragen wel niet. Zouden 't echt van die vragen voor een vrouw zijn? En wat dan nog? Als ik er nou plezier in heb om „met z'n tweeën” te denken? Ze kan zich niet voorstellen, dat Henri voor de spiegel staat en zich afvraagt... Nee, dat is zot. Dat zij het doet, is trouwens óók mal... Dat is zo... Maar je moet ook niet denken, dat ze het váák doet.

Gewoonlijk kam je voor de spiegel even vluchtig je haren, werktuigelijk, zonder dat je echt op jezelf let. Ze heeft nooit tijd en ook geen zin, om zichzelf, in d'r gezicht te turen. Nu doet ze 't, omdat ze overgelukkig is. Ze wilde haar eigen ogen eens zien: ze vindt 't heerlijk, dat ze zo schitteren. Dat betekent, dat er nog niets verloren is. Alles komt voor elkaar, als die rottoestand maar eindigt.

Er zijn verrassende dingen. Ze ontdekt nu — een wereldschokkende ontdekking — dat haar ogen een beetje groen zijn. In de boeken lees je van mensen, waarvan je zou

...ogen hebben. Ze zien 't meteen, de eerste keer, dat ze je ontmoeten... Maar wat voor kleur ogen heeft Henri nou eigenlijk?

Vijftien jaar lang hebben ze elkaar zo vaak in de ogen gezien en nog is ze niet zeker... Ze meent, dat ze blauwgrijs zijn, een beetje aan de staalblauwe kant... Henri balt bijna nooit z'n vuisten... Wanneer ie nijdig wordt, zou je zeggen, dat ie 't vertikt om z'n vuisten te ballen, dat ie zich verzet tegen deze eerste reactie. Hij opent juist z'n handen, die zich dan om iets klemmen, de rand van de tafel, de rugleuning van een stoel, het kaste van een boek en z'n twee duimen komen omhoog en trillen een beetje... Maar of 't nou echt staalblauw is... 't zou ook kastanjebruin kunnen zijn... Tevergeefs probeert ze zich een meer omlijnd beeld voor de geest te halen... Ze ziet wel heel duidelijk die hoektand rechts, die een beetje vooruit steekt en waarmee ie op z'n lip bijt, zodat er 'n wit plekje ontstaat, waaruit 't bloed wordt weggeperst... Zijn tanden ziet ze hij die over die hoektand schuift, als ie probeert z'n lachen in te houden... Of die gekke manier om, wanneer ie zit z'n tong z'n bovenlip laat zwellen, als ie probeert z'n lachen na te denken... Maar of die ogen nou blauw of bruin zijn, daar zou ze geen eed op durven doen... Soms stel je jezelf domme vragen... Is ze er wel steeds zo zeker van, dat je in een spiegel alle kleuren ziet en dat het geen zwart-wit-beeld is zoals in de bioscoop? Ze moet dan gaan kijken om zekerheid te hebben. Ongeveer op dezelfde manier is ze ook 'n twijfel over de kleur van Henri's ogen. Het is een feit, dat als Paulette en hij bij elkaar zijn, ze wel andere dingen hebben om over te denken en dat wanneer ze 'n ogenblikje voor zichzelf hebben, het veel belangrijker is, wat er in hun ogen te lezen staat dan wat de kleur ervan is. Daar letten ze nauwelijks op... Het zal zelfs wel niet waar zijn, dat er mensen bestaan, voor wie die dingen echt zo belangrijk zijn zoals in die liedjes en verhalen... Opeens heeft Paulette een stap achteruit gedaan. Die ge-

dachte heeft met één slag de herinnering g
afgrijselijke verhaal, dat Gisèle vanmorgen te
Misschien deinst ze terug om die dingen niet
met wat ze in de spiegel heeft gezien... De
Gisèle, haar stem, zonder één traan, als een
rivierbed, hebben zonder ophouden de hele ri
oren van Paulette geklonken. Zelfs toen Henri
was, heeft ze er niet met hem over willen spre
er geen recht toe, geloofde ze. Dat zat haar d
dwars, omdat ze nooit iets voor hem wilde verbe
het slag niet op z'n weg, dat soort verdriet. En z
één man zijn, zelfs Henri, die het medelijden zo
delen, dat zij voelde als vrouw? Hij staat mijlen ve
iets af! Misschien zal ze 't hem morgen vertellen
Vandaag is 't leed nog te vers om 't niet als een geh
haar, van Paulette, te beschouwen. Ze had er maar e
ogenblik niet meer aan gedacht, dat heerlijke ogenbl
ze waren gaan lachen en stocien. Zo volkomen het
deel was dat. Maar 't keerde al weer terug.
Paulette had gewerkt en als gewoonlijk had Gisèle
haar bed gelegen en niet de minste poging gedaan om
te helpen... Voor de vorm haalde Paulette de plun
over het ivoren kalendertje, toen Gisèle opeens met
heel strakke stem zei:
„Weet je, Paulette, mij zul je nooit meer zien huile
Paulette heeft zich zelfs niet omdraaid. De plumc
bleef speuren naar stof, dat altijd in de gleuf van de spiege
komt te zitten; geen mens zou kunnen zeggen, wat daarva
de oorzaak is in een kamer als deze, waar nooit iets word
uitgevoerd. „Pas nou op. Ze heeft weer iets nieuws“, zei
Paulette bij zichzelf.
„Want iets ergers dan me nu gebeurd is, zal me nooit
meer kunnen overkomen, Paulette.“
Bijna had Paulette haar schouders opgehaald, maar ze
bedwong zich zonder te weten waarom. Wat zou voor dit
verwende schepsel dan wel het ergste kunnen zijn? Paulette
heeft hard in de sierschelp geblazen, die naast de spiegel
aan de muur hangt; om het stof eruit te krijgen. Dat klinkt
altijd als een soort muziek, een heel weke en treurige toon.
Daardoor heeft ze niet gehoord, dat Gisèle van haar bed
is gekomen en nu stond ze opeens voor haar.

...wekt aan
...vertellen
...te verme
...woorden
...uitgedro
...orgen in
...traks th
...em, ze ha
...s te mee
...gen. Maar
...u er wel
...kunnen
...van zo
...f later.
...im van
...n kort
...s, dat
...eigen-

...op
...laar
...eau
...en

...
...
...

„Deze keer is 't echt zo, Paulette.”

Een heel ander gezicht had ze nu. Hoewel er misschien niet veel voor nodig was om haar in zo'n toestand te krijgen, dit kind met 'r stommitesten en d'r verzinsels over sjieke avonturen.

„Erger kan 't niet, Paulette. Jij zal me begrijpen...”

Een feit is 't, dat ze geen traan gelaten heeft, terwijl ze 't verhaal deed. Paulette was eerst naast haar op de rand van het bed gaan zitten. Later kon ze 't daar niet meer uithouden en is overeind gekomen en een eindje van Gisèle af gaan staan... Ze had net 't gevoel, of ze een nog al smerig en kwaadaardig diertje in haar handen hield, maar 't had wel pijn; je moest 't tot bedaren brengen en het tegelijkertijd op een afstand houden. Paulettes medelijden was sterk vermengd met minachting. En wanneer die oude vriendschap uit hun kinderjaren er niet was geweest, zou Paulette zeker geweigerd hebben, verder te luisteren. Zelfs nu kon ze geen goed woord voor Gisèle over haar lippen krijgen. Er was al een wereld geweest, die hen scheidde; nu kwam er een tweede bij. Dat die vent, die haar in 't voorbijgaan even besmeurd had, een Amerikaan was, scheen voor Gisèle niets uit te maken, zij zag alleen de man in hem. Dat wekte bij Paulette diepe verachting op; Gisèle was half-medeplichtig aan haar eigen ongeluk. Pas later, toen ze van Gisèle was weggegaan en in de richting van de watertoren liep, begon Paulette dwars door die twee werelden en die hevige verachting heen Gisèle te zien als een slachtoffer, „meer beklagenswaardig dan schuldig” zoals dat heet.

Lag hier voor haar als vrouw ook niet een plicht, iets, dat je doen moet? Telkens kreeg ze weer de neiging om haar schouders op te halen, een gebaar, dat Henri zo vaak maakte en dat ze van hem had overgenomen. Ze kon er zich nauwelijks tegen verweren, want moederziel alleen als ze daar in die kou liep, als in een woestijn, hielden haar eigen gebaren haar tenminste nog wat gezelschap. Ze passeerde die uithoek, waar de puinhopen van de oude stad er uitzien als graftombes, bij de voet van de onaandoenlijke watertoren, die witter dan ooit leek tegen de vuile lucht, die op barsten stond en het is evengoed gek, dat de hemel zwartgrijs is, als het zal gaan sneeuwen, want dan zou hij eigenlijk helemaal wit moeten zijn... Wat voor plicht?

Waarom zij? ... Die smerige griet, ze moet 't zelf maar weten! Ze zouwen 'r, verdorie, moeten... En vroeger was 't zo'n leuk vriendinnetje, een beetje knots, maar opgewekt... Toen had ze vlechten. Haar moeder maakte nog al veel werk van 'r. Hoeveel tijd bracht die niet zoek met 't maken van die vlechten? 't Is of je ze in gedachten weer ziet rondzwieren, zo bruin! Alsof je ze nog tegen je hals voelt tikken, met zo'n heel klein beetje 't zelfde gevoel als van die in elkaar gedraaide sjerpen, waarmee je elkaar ook sloeg net als je 't de jongens deed; ze tikten zachtjes tegen je nek, wanneer je je samen voorover boog bij de smalle etalage van de krantenwinkel, tegenover de school, waar altijd dezelfde dingen uitgestald lagen, dezelfde tasjes met een patroontje erop, dezelfde twee of drie boeken, allemaal vergeeld en vol ezelsoren... maar af en toe lag er opeens een heel klein nieuwigheidje, bijvoorbeeld een puntenslijper die het één of ander voorstelde, een benen penhouder met een kijkglasje erin, waardoor je eilanden kon zien en dat was voor ons dan de gebeurtenis van de dag. Wie had zo iets toen kunnen denken? „Jij hebt geboft!” heeft die Gisèle nog durven zeggen. Zij dacht zeker óók aan onze kinderjaren... „Tegenwoordig”, had ze nog gezegd, „heb ik alles wat ik begeer, maar 't voornaamste schijnt me te ontbreken; en wat dat voornaamste is, dat voel ik wel, maar wat 't precies is, weet ik niet.

Ik voel me altijd alleen, zelfs als er een hele hoop mensen bij zijn. D'r bestaan verschrikkelijke scheidsmuren. Jij en alle anderen, met wie ik gespeeld heb, toen ik klein was, jullie zijn allemaal bij elkaar gebleven. Met mij lijkt 't net, of ze me hebben beetgepakt en overgeplant. Dat is zeker de reden, dat ik hèm daar zo haat!” Ze wees naar de gangdeur, die openstond, zodat je de geur in je neus kreeg van de pensen, die ze beneden klaarmaakten, één van de specialiteiten, waaraan de firma haar centen had te danken... Paulette moest aan haar eigen ouwe vader denken, die helemaal alleen was gebleven, al vier jaar weduwnaar; ondanks alles lukte 't — met hulp van Henri — om hem te ondersteunen, in het huisje, dat ie gelukkig nog bezat uit de tijd; dat ie samen met de vader van Marcelle een werkplaats had; zo voorkwamen ze, dat ie naar 't gesticht voor ouden van dagen zou moeten.

„Tussen die nieuwe dingen en die nieuwe mensen”, had Gisèle gezegd, „voel ik me altijd een beetje onwennig; weet je, als ik goed naga, zijn er maar twee, die ik dat kan vertellen, aan jou en aan een jongen die ik ken, juist omdat ie anders is dan de anderen, een beetje komiek, met 'n bril, maar goed-bij en fatsoenlijk... de enige die 'r net zo veel verdriet van zou hebben en die zich net zo zou schamen en net zo vol haat zou zijn als ik, misschien méér...”

„Die snotmeid is gek!” bromt Paulette nu en dan in zichzelf, waarbij ze vergeet, dat Gisèle een paar maanden ouder is dan zij. Hier straalt ook dat tikkeltje geringschatting door, dat je altijd hebt voor mensen, bij wie je werkt...

De hele middag heeft ze die verwarde en pijnlijke gedachten moeten verjagen. Wat voor plicht? In welk opzicht heeft zij daarmee te maken? D'r zijn al zo veel dingen! En van tijd tot tijd moet ze ook ineens denken aan die geschiedenis met mevrouw Duquesne, die bij haar man weg moest; Henri heeft dat verteld... waarom brengt ze die twee dingen met elkaar in verband? Wat hebben Gisèle en mevrouw Duquesne gemeen? Niets natuurlijk... Ze heeft er alleen toevallig zo aan gedacht. En ze wil er niet aan denken. Maar mevrouw Duquesne kon ze nog moeilijker kwijtraken dan Gisèle. En steeds bracht de één de ander mee, terwijl Paulette bij zichzelf thuis de boel aan kant maakte... Het vloeide samen met de voorstellingen en bewegingen van hetgeen ze deed. Die kachel hebben ze van haar moeder geërfd. Toen die stierf, zei vader: „Ze hield veel van die kachel, maar voor mij alleen is ie te mooi. Nemen jullie 'm maar en geef mij jullie ouwe...” Paulette had hem een beetje laten aandringen, maar ze hebben geruild. Vader zag met een wat bezwaard hart het mooiste cadeau het huis uitgaan, dat ie ooit voor z'n vrouw gekocht had in de tijd, dat de zaken nog goed gingen. Maar tenslotte was het 'n feit, dat die kachel bij de kinderen beter dienst zou kunnen doen en hij veraangenaamde hun bestaan... Die kachel was in zekere zin een soort geëmailleerd fornuis, met bloemen op de deurtjes van de oven, weet je... Kinder, in de barak vielen er altijd druppels op van het plafond en die maakten roestvlekken en als je die de ene dag wegwreef, dan waren ze de volgende dag weer terug... Maar hier beginnen ze te vervagen; sinds een paar dagen bewerkt ze ze twee maal per

etmaal met haar poetsdoek met kachelglans, die lekker fris ruikt. En terwijl zij ze uit alle macht staat weg te wrijven, zodat ze er zowat buiten adem van raakt en zich met tussenpozen naar links en naar rechts buigt om te kijken of ze onder alle gezichtshoeken van het blinkende zwart verdwenen zijn, spoken voortdurend Gisèle en mevrouw Duquesne door haar hoofd. Het was bij lange na niet zo eenvoudig als het eruit zag. Ze legde geen helder verband tussen de vlekken en die twee vrouwen. Zij was aan het poetsen, dat was al. Ze was blij, dat ze poetsen kon en gooide zich daar met haar hele jonge lijf op, of 't een pretje was, want daardoor zou 't huis een beetje mooier worden.

HET VERDEDIGINGSCOMITE WORDT BREDER

En nu, op de vergadering, die 'bijeën is geroepen door het verdedigingscomité van het gebouw, zit ze er nóg over te denken. Overigens schijnt een zwager van mevrouw Duquesne in de zaal aanwezig te zijn, een boer, die met onteigening bedreigd wordt. Hij heeft twee andere meegebracht; één ervan kent Guitton.

Toen ze elkaar hier ontmoetten, zou je gezworen hebben, dat ze elkander voor 't laatst in het leger hadden gezien, zo omstandig ging dat toe. Maar toen ze samen begonnen te praten, kon je eruit opmaken, dat ze pas veertien dagen geleden hadden kennis gemaakt; helemaal het toppunt! 't Was eigenaardig met die boeren... Je zou eerst hebben gedacht, dat bij de verhuizing van de woonwijk naar het gebouw het verdedigingscomité zou inkrimpen, alleen al doordat er ginds in de barakken een aantal mensen was achtergebleven. Maar nee. 't Ging juist andersom. En uiteindelijk valt dit te verklaren uit die moeilijkheden wegens dreigende algemene evacuatie, waarover Guitton het in z'n uiteenzettingen gehad heeft. Iedereen snapt, dat dit gebouw betekent: alles of niets. Wanneer ze er niet in slagen ons, bezetters van het gebouw, eruit te krijgen, wat zouden ze er dan nog aan hebben, de woonwijk te laten ontruimen? Maar als ze ons er daarentegen wél uit zouden krijgen, dan kun je er alles onder verwedden, dat zij ons niet weer in de hutten stoppen, maar gebruik zullen maken van het feit, dat we daar uit eigen beweging zijn weggetrokken en dan zullen ze ons tot in d'r eeuwigheid laten rondzwerven.

Vandaar, dat naast Guitton in het presidium die grote dikzak zit, met een gezicht, alsof je iedereen graag mag, een beste kerel, die iedereen trouwens goed kent, de voorzitter van het buurtcomité van winkeliers; 't is de kruidenier met de papegaai, de papegaai voor de kinderen. Want het

magere halve maantje, dat er aan de zoom van de naoorlogse woonwijk is overgebleven van de halve ring van winkels om de vroegere binnenstad, zou over de kop gaan, als het op die manier beroofd zou worden van de helft van z'n klanten, dat is vast. Tot nu was dat winkelierscomité meer een feestcommissie geweest, die één keer per jaar iets deed; hun grote daad bestond in het aanbrenge van vanen en lampions tussen de winkelpanden en in de étalages; verder organiseerden ze de uitverkoop, loofden premies en prijzen uit, bij wedstrijden in het zaklopen en de veldloop met hindernissen; zij zorgden ook voor dingen ter verloting of om „op z'n Amerikaans” te verkopen („op z'n Amerikaans” nog wel).

En kijk, een paar dagen geleden waren ze toevallig bij elkaar om iets dergelijks voor het komende voorjaar te bekijken. Maar het gesprek kwam al gauw op de zorgen. De kunstbloemen en de lampions gingen onder de tafel en ze waren begonnen te spreken over die kwestie van het gebouw, de eventuele uitzetting en de geruchten over evacuatie. Natuurlijk hebben de communisten de anderen voor hun karretje gespannen; maar al was het de duivel! Wat heeft dit met politiek te maken? Blijven-bestaan of de winkel dichtgooien, daar gaat het om. Straks zou in het voorjaar de straat misschien uitgestorven zijn, de gordijnen neergelaten en de luiken op slot... Ditmaal was er tijd genoeg om de bloemslingers klaar te krijgen, de ideeën voor de feestelijkheden te noteren, te beslissen, voor welke knijp de stoet zou vertrekken, voor welke knijp ie zou eindigen en voor welke knijp de muzikant zou komen te staan, want dat was altijd een kwestie van kiesheid wegens de schele ogen. Zodat meestentijds de beslissing afhing van de grootte van de bijdrage van deze of gene in het gemeenschappelijk comité-fonds.

Evengoed klonk het gek, toen Guitton, die nogal in z'n maag zat met dat comité (dat inderdaad naamloos was) de heer Tourné voorstelde als „de voorzitter van de feestcommissie”. Feestcommissie, nog al liefst! Natuurlijk klonk er gelach en iemand riep:

„Brengt ie dan die honderd briefjes van duizend mee?”

Dat was de mop over het comité sinds de vorige keer. Maandagavond, na drie dagen lol, waarbij 't mooi weer was geweest en heel wat mensen uit de stad waren komen kijken,

wat 't feest gered had, want met de mensen van hier begon her er beroerd uit te zien; die geschiedenissen met de „Paimboeuf” en de „Coutances” waren er toen al geweest... Maandagavond dan was het comité bijengekomen om de balans op te maken in de eetzaal van „De Gouden Ster”, de kroeg die 't meest had afgeschoven. Maar 't Comité was tijdens de boekhoudkundige werkzaamheden gaan hijsen. Om twee uur in de ochtendstond, na enkele walsjes met de grootmoeders uit de buurt (op de tonen van een piston, die met de grote trom als enige was overgebleven, want de accordeonist had al drie dagen lang geen kracht meer in z'n armen) was het hele comité hardstikkelazerus. Van de tien waren er niettemin een paar, die geprobeerd hadden om naar huis te komen, terwijl de rest liever als een kind in slaap was gevallen om de ronde tafel van „De Gouden Ster”. Intussen was de penningmeester, de man van mevrouw Lebon, die in garen en band doet, zonder te weten hoe, om vier uur 's morgens terechtgekomen in „De Lekkere Druif”, dat wil zeggen precies recht tegenover de plek, van waar hij vertrokken was. Zijn kwitantieboekje had ie onder z'n arm. De bazin was stomverbaasd; ze was niet naar bed geweest en ze was al bezig de sigarenpeukjes en de lucifers uit het proeflokaal te vegen, voordat ze met dwijlen begon, want de „pret” van de feesten komt pas achteraf... Ten overstaan van deze bazin had hij ontdekt (terwijl een kouwe rilling langs zijn rug liep en het hele comité met één klap nuchter zou zijn geworden, als ze nog hadden zitten vergaderen), dat ie ergens z'n grote zwarte zakagenda had laten liggen, in welke agenda duidelijk onder de laatste optelling door hem was neergeschreven: batig saldo honderdduizend frank en wat kleingeld... Nou, de volgende morgen vond iemand weliswaar die agenda voor hem terug en kwam hem brengen, maar de honderdduizend frank van het comité waren — zonder nu bepaald schandaal te verwekken — het gesprek van de dag geworden, zodat zelfs in de krant een mededeling verschenen was, dat dertig duizend frank ten bate van de armen zouden worden gebruikt en de rest zou dienen ter vermeerdering van de feestvreugde van volgend jaar. Vooropgesteld natuurlijk, dat er een feest zou zijn.

Van hieruit kon je niet goed zien, wie daareven zo grappig was geweest. Het achterzaaktje van „De Droge

Keel" is eigenlijk te klein; je zit er als haringen in een ton en dat komt door al die mensen, die daar opeengepakt achteraan staan. Maar zonder nou direct hatelijk te zijn, was het wel een beetje een zure aardigheid tegenover die Tourné, voor die ene keer, dat ie 's bij ons komt... Je kon alleen zien, dat 't van de kant van Papillon kwam. Misschien is hij 't zelf wel geweest. De zaak is, dat we er, zoals iedereen weet, nog nooit in geslaagd zijn, hem aan z'n verstand te brengen; dat er ook onder de winkeliers fatsoenlijke mensen zijn. Voor hem is ieder, die ergens winst op maakt — millionnair of niet — één pot nat: een parasiet. Vertrouwen in ze hebben? An me-nooit-niet. Als ze met ons meedoen, is 't alleen, omdat ze er voordeel in zien. Misschien heeft Guitton 't goed gehad, dat het Papillon is geweest en daar Guitton er zit om stomiteiten te voorkomen, heeft ie direct een flinke slag met z'n vuist op de tafel gegeven en, bijna boos, geroept:

„Stilte asjeblijft!”

Waarna het stil werd. Aan stilte ontbreekt het vandaag niet: de diepe stilte van de sneeuw. Er is zoveel stilte, dat het net lijkt, of die het buiten benauwd had en alleen heeft gewacht op het teken van Guitton om zich ook hier te verspreiden. Hij strekt zich hier en ginds tussen de woorden uit en roept in de hoofden van de mensen een volkomen wit beeld op van dikke sneeuw, die snel is gevallen, in een paar uur en toen opeens is opgehouden... Overigens is het een verscheurde stilte, want onophoudelijk blijft het geknars van die baggermolen weerklinken; die je langzamerhand hoofdpijn bezorgt, al die dagen en nachten, dat ie in je oren blijft tetteren als een radiostoring... En misschien ook voor de oorlog. Want hij is misschien achter het havenhoofd ruimte aan het maken voor die schuiten, die ze gaan sturen.

* * *

Behalve de heer Tourné en Guitton zit achter de tafel een soort arbeider, die niemand hier kent maar die Guitton heeft voorgesteld zonder „meneer" erbij te zeggen: Armand Vignerou, secretaris van het „Verdedigingscomité van het Centrum voor Beroepsopleiding". Met hem ligt de zaak nog weer heel anders. Hij is metaalbewerker, sociaal-democraat en niet zo'n beetje. Eén van de oudste partijleden uit zijn

afdeling en een activist. Guitton herinnert zich zelfs, dat het maar weinig had gescheeld, of hij was vóór de oorlog 's een keer in de feestzaal met hem op de vuist geweest. (We zitten vandaag wel in de feesten).

Van knokken gesproken: in dat verdomde „Verdedigingscomité van het Centrum voor Beroepsopleiding” is geknokt, weliswaar niet met de vuisten maar ondertussen. Je was het bestaan van dat comité zowat vergeten. De rechtse socialisten hadden er de leiding en vooral die lange „Laadboom”, één van de ergsten, die zijn bijnaam alle eer aandoet, een broer van de beruchte burgemeester; hij is een gewezen bootwerker, die kroegbaas is geworden op het grote plein en die z'n mannetje staat...

En ziedaar: die papsoldaten, die hun comité nog geen tweemaal bij elkaar hadden geroepen om iets te ondernemen tegen de sluiting van het Centrum, werden opeens klaar wakker, toen de arbeiders het gebouw bezetten. De volgende morgen hebben ze aan de ouders van de leerlingen subiet een rondschrijven toegestuurd, dat weliswaar begon met te „eisen”, dat de door de oorlog getroffen en de daklozen beter gehuisvest zouden worden, maar dan betoogde, dat „de gewelddadige bezetting van het gebouw, waaraan zij hadden deelgenomen, alle hoop vernietigde, dat onder de huidige verhoudingen het Centrum weer opengesteld zou worden.”

Die circulaire (dat mag je gerust beweren) was een grote stommiteit. De volgende morgen verschenen de C.R.S.-ers in het kamp, 's avonds had die protest-demonstratie plaats. Al die dingen, die gebeurden tussen de circulaire en een vergadering, hebben in de hele stad grote deining veroorzaakt. Iedereen was vóór de veroveraars van het gebouw. Aldus wijs geworden was het plotseling ontwaken van de leiding van het comité aan veel ouders van leerlingen verdacht gaan voorkomen. En op de vergadering in kwestie had nu juist deze Armand Vigneron de kat de bel aangebonden. (De vorige avond had hij de deur van de Socialistische Partij achter zich dicht gesmeten).

„Wat hebben we nou?” heeft hij gezegd, zonder omhaal van woorden. „Wie zijn de oorzaak, dat het Centrum gesloten is? De Amerikanen. Daartegen hebben jullie nog nooit duidelijk geprotesteerd. Jullie hebben integendeel het comité in slaap gesust. Waar of niet waar?”

Maar nou komt 't een stelletje arme slemielen voor de winter onderdak zoeken en ineens zetten jullie zó'n bek op. Alsof die mensen de schuld zijn. Alsof we die mensen d'r uit moeten trappen om het Centrum weer open te krijgen. Dat is bedrog. Dat is niet eerlijk! Als het gebouw dan toch bezet moet zijn, dan heb ik liever, dat het door die arme slemielen bezet blijft dan door de Yanks, want de Yanks krijg je d'r niet makkelijk meer uit, dat staat vast. Maar met onze eigen mensen kunnen we het altijd eens worden door te gaan praten; als we 'n plek hebben om ze onder te brengen, zullen ze heus niet iets beters verlangen. Waar of niet waar?"

Iedereen was het met hem eens geweest. Zo zelfs, dat de „Laadboom" geprobeerd heeft te beweren, dat zijn brief misschien ongelukkig gesteld was maar dat hij hetzelfde bedoeld had. Toen ontstond er een moordherrie. „De Laadboom" trok tenslotte aan z'n kuit en sloeg de deur hard achter zich dicht, nadat hij bedreigd was met schandaal. Zo gaat het. Iemand had het voorstel gedaan, dat er een nieuw comité-bestuur moest komen en of die Vigneron al tegenstribbelde en zei, dat hij misselijk werd van de hele zaak en zich liever nergens meer mee bemoeide, ze maakten hem secretaris. Dat heeft opzien gebaard. En daarom is Guitton hem gaan opzoeken om ronduit met hem te spreken, van mens tot mens. Vigneron heeft gearzeld. Hij was bang, dat het comité z'n eigenlijke bevoegdheden zou overschrijden, als 't verder ging dan een neutrale houding tegenover de bezetters van het gebouw; wat natuurlijk niet wegnam, zei hij, dat hij er een eigen mening op na hield. Guitton heeft niet losgelaten. Het gebeurde allemaal in de keuken van Vigneron. Ze zaten er alleen. Hij was weduwnaar en z'n kinderen waren getrouwd, behalve één jongen, die naar bed was; die was leerling van het Centrum. Ze hebben vier uur bij elkaar gezeten, tot diep in de nacht, met z'n tweeën tegenover elkaar. Ze hebben alle kaarten op tafel gelegd, nu ja misschien niet alle maar de meeste . . . Toen ze afscheid namen, was Guitton in een stemming, waarin je iemand zou kunnen doodschieten, als je 'm in je vingers had. Wie? Blum, Moch, Ramadier? Geen van allen precies. Maar iemand die boven die marionetten staat. Of nog veel meer iets, dat bij al die kerels achter hun schijnheilig gezicht schuil gaat.

Ze zeiden alle twee: „Tot ziens, kameraad”. Maar toch was Guitton er lang niet zeker van, dat hij hem overtuigd had. Toen hij hem evenwel (net als met die boer) bij 't begin van de vergadering de hand schudde, zou je gezegd hebben, dat het makkers waren, die elkaar na lange, lange tijd hadden teruggevonden.

Toen Guitton Armand voorstelde, was in de zaal natuurlijk die spanning te merken, die ieder kent, wanneer hij zo iets wel eens heeft meegemaakt. Het zijn ogenblikken, dat eens mens verandert en dat de blik van allen, die op hem of haar gericht is, ook verandert; ogenblikken, dat de gevoelens van de mensen omslaan als een blad aan een boom... alsof het beste in iemand zich keert tegen de gisteren nog bestaande dwaze vijandigheid tussen mensen, die in hetzelfde schuitje zitten. En hoe verder een makker weg geweest is, des te schokkender is het weerzien. Zulke gebeurtenissen zijn het, waaraan misschien het sterkst de hoop, de zekerheid ontspruit, dat de overwinning behaald zal worden. Zij groeien uit de hoogtepunten van strijd, waarin de mensen elkaar juist terugvinden. Er ontstaat een gevoel, dat misschien nog het meest weg heeft van vergiffenis maar het is honderdmaal groter; het is onvergelijklijk; het gevoel bij een genezing, waarop niemand meer had durven hopen, het gevoel van een grote overwinning, ook op zichzelf.

Voor één keer is de grappigheid van Papillon ergens goed voor geweest. Ze heeft alles in de richting van de lach getrokken, toen hij riep: „Laat ie fijn zijn, Armand!”, alsof ook hij hem al jaren bij z'n voornaam had genoemd. Ieder was zo beginnen te bulderen, dat meneer Tourné en de boeren mee instemden.

Het was geen vergadering, waar veel te discussiëren viel. Een verklaring van meneer Tourné, van Armand, van een boer en daarna vraagt Guitton, bijna voor de vorm, of nog iemand het woord verlangt. Guitton staat al met de tekst van een „Oproep aan de bevolking” die hij samen met Henri heeft opgesteld en die hij in stemming wil brengen, in z'n hand. De tekst moet aan Paulette worden doorgegeven, die hem zal voorlezen en toelichten, vooral voor de vrouwen, die in deze vergadering ver in de meerderheid zijn. Maar daar steekt Roger Langlois zijn hand op. Het is een partijgenoot onderwijzer. Een jonge knaap, die pas sinds

October hier is en dus niet veel belangrijks te zeggen kan hebben. Het is een beste kameraad, maar die het gebrek heeft, dat hij graag het woord voert, verschrikkelijk. Hij beweert, dat hij niet zou hebben verzocht, wat te mogen zeggen, wanneer er vandaag op school niet iets gebeurd was, dat elke aanwezige behoort te weten . . .

INKT GEMORST

Die jongens zijn nog niet goed gewend aan hun nieuwe onderwijzer, sinds Roger in functie is (nog geen drie maanden). Het is zijn eerste baan. De meesten zijn nog verlegen. Maar twee maken er ruzie om een verwisseling van inktkokers. Die van de een is van fijn aardewerk en gloednieuw, die van de ander is van lood, vol blutsen en vol groen en zwart en dat andere vale groen, dat overblijft bij het opdrogen van blauwe inkt. Het zijn anders best aardige jongens. Degeen, die zijn inktkoker van aardewerk verdedigt, heeft er zijn hand overheen gelegd; de ander heeft de rand gegrepen van het vierkante stuk vilt, dat als onderlegger voor de kokers dient. Hij rukt eraan, terwijl Roger een zijdelingse blik op ze werpt. De jongen z'n haren zitten in de war als gras, waardoor de wind heeft geblazen. Roger doet net, of ie niks ziet maar hij voelt, wat er gaat gebeuren, en ook inderdaad gebeurt. De eerste trekt onverwachts z'n hand weg en daar ligt de inktpot ondersteboven op tafel als een gek punthoedje en allemaal natuurlijk lachen. De twee jongens zijn overeind gevlogen. De één beschuldigt de ander. Degeen die aan de onderlegger heeft staan rukken, heeft z'n knie vol inkt en een machtig plakkaat op z'n bloes.

„Dat is gemeen!”

Roger heeft gearzeld, wat hij moest zeggen om de sympathie van die grappenmakertjes te winnen en ze tegelijkertijd op hun baadje te geven. Vermoedelijk was hij de plank niet ver mis, want de twee schuldigen zijn niet al te zeer onder de indruk. Ze lachen mee zonder stoutigheid. Roger zat meer in z'n rikketik dan zij, want het hoofd zou hem kunnen aanspreken over die grote vlek op de mooie nieuwe, pas geel governiste tafel. Het zou lijken, alsof meneer Langlois niet voldoende orde kon houden. In werkelijkheid ligt het anders. In de school heerst een politieke sfeer sinds er twee klassen gevorderd zijn voor die Amerikaanse kinderen.

Dat was begin November. Daarvoor, de eerste maand, heeft Roger getracht een indruk te krijgen van zijn collega's en zijn collega's (het hoofd inbegrepen) hebben hetzelfde getracht ten opzichte van hem. Onder hen scheen het beginsel te heersen, dat er nooit over politiek werd gepraat. Behalve natuurlijk, als ze dat deden zonder het zelf te merken. Het hoofd was een groot bewonderaar van Gide, die hij altijd om onbekende redenen Gidé noemde, waarbij hij zijn grote witte wenkbrauwen optrok en zijn stem aarzelde, alsof het hem moeite kostte de naam uit te spreken. Hij sprak daarover met „zijn” onderwijzers, zoals hij 't uitdrukte, wanneer ze gezamenlijk in het speelkwartier over de binnenplaats heen en weer wandelden. Met Roger sprak hij als met de anderen, handen op de rug en — hup! — bij elke hoek van de binnenplaats opeens een halve slag om. Maar na de vordering van die twee klassen was dat alles veranderd.

De zaak was, dat ze al nauw behuisd waren. En tegelijkertijd werd nu ook duidelijk, waarom ze begin October het aantal onderwijzers met twee verminderd hadden, zodat de baas en meneer Tirmont twee klassen kregen; een „grote” lette op de éne, terwijl de onderwijzer bezig was met de andere. Nu moesten al die kinderen in de vijf klassen geperst worden die er overbleven.

En dat alles moest aan de orde worden gesteld. Te meer daar er in en buiten de school al gauw schande van werd gesproken. Eerst is de vrachtauto van de gemeente gekomen en heeft al het materiaal van de twee klassen ingeladen, met inbegrip van de schoolborden, de lampen en de lampekap. Daarna is er een reinigingsploeg verschenen, naar 't leek vanwege de inktvlekken... Daarna zijn ze wezen schrobbon. De vloer had nog nooit zo'n grondige beurt gekregen. En toen kwam diezelfde vrachtauto terug met spiksplinternieuw materiaal, tafeltjes voor elke leerling, echte zwarte borden... Maar het indrukwekkendst was het aanbrenge van de nieuwe neon-verlichting en het neerzetten van de vier kachels, twee per klas, want de Yanks hadden te kennen gegeven, dat ze een constante temperatuur van 65 graden wensten. Dat had hun onderwijzeresje, dat elke dag de stand van zaken kwam opnemen, tegen het schoolhoofd gezegd en wel in het Engels, want ze kende geen woord Frans.

Voortaan viel de armoe van hun school aan onderwijzers en kinderen nog meer op; de kinderen spraken er thuis over. Voor ieder was dat iets grievends. De onvoldoende verwarming in de klas, te weinig licht in sommige klassen, smerige muren, die opnieuw geschilderd hadden moeten worden, materiaal van het jaar nul, dat alles werd niet zo zeer meer als materiële nood gevoeld maar als een morele klap. Onderwijzers, kinderen, ouders, ondervonden op een crue manier de verachting, die de bezetter koestert voor de bewoners van het land dat hij bezet. Of de directeur zich al te doen maakte: dit onderwerp van gesprek was niet te vermijden. Vooral ook die bijzonderheid, die ons een pijnlijk lachje ontwingt: de meerderheid van de gemeenteraad heeft een symbolische huurprijs voor de twee klassen, afgestaan aan de Amerikanen, vastgesteld: een dollar. En wat voor symboliek! En Roger heeft zich verplicht gevoeld, daarop bij de discussie de nadruk te leggen, tegen de pogingen van het schoolhoofd in en ondanks het risico, dat hij daarbij loopt. Want nu kon men ook zien, waar die van Vichy overgenomen methode (waarvan ieder voelde, dat het een truc was) op uit draaide, namelijk de methode om praktisch niemand een vaste aanstelling te geven. Tegen een onderwijzer, die sputtert en die geen vaste aanstelling heeft, behoeft zelfs geen enkele strafmaatregel te worden genomen: hem wordt eenvoudig meegedeeld, dat hij geen plaatsvervanger meer is, de uitbetaling van het salaris eindigt; of wel: hij wordt naar een uithoek, naar een van de wereld afgesloten dorpje gestuurd. Waarbij de gewone gang van zaken bovendien is, dat je (zoals ook Roger) probeert een examen voor te bereiden, terwijl je voor de klas staat. De baas, die bijna even slecht betaald wordt als de rest, blijft zich even vrolijk als een vertegenwoordiger van het gezag beschouwen. Hij denkt daar z'n waardigheid mee op te houden, maar is enkel een beetje belachelijk. Alle onderwijzers zijn zich daarvan bewust, maar afgezien van Roger en een andere jonge onderwijzer, een zekere Pic, die een onafhankelijk karakter heeft, geven ze er de voorkeur aan, tegenover de baas (zoals zij het uitdrukken) de diplomaat te spelen.

En Roger heeft best begrepen, dat het niet lang zou duren, of de baas zou voorwendzels zoeken om zich van hem te

ontdoen. Bijvoorbeeld in verband met dat orde-houden. Hij blijft dan ook in de buurt van de jongens, terwijl ze bezig zijn hun banken op te ruimen; schijnbaar doet hij 't om van meer dichtbij op ze te letten, met een streng gezicht. In werkelijkheid gebeurt het om zijn lichaam dienst te laten doen als scherm tussen de ramp en het raam van de gang, voor het geval de baas voorbij mocht komen. Hij is gezegd een beetje medeplichtig.

De aankomst van de Amerikaanse kindertjes, ook allemaal in het gloednieuw, zonder uitzondering officiers-spruiten, heeft een nieuwe omwenteling op school veroorzaakt. Er is een tweede onderwijzeres verschenen, ook tamelijk jong en ook met net zo'n zwarte jurk aan als die eerste. Pic zei voor de grap, dat ze d'r wel leuk uitzagen, maar hij bekoelde gauw. Het schoolhoofd had de onderwijzers gepolst over een kleine welkomstreceptie. Roger had even zijn mond gehouden maar had klaar gestaan om de verantwoordelijkheid op zich te nemen voor een weigering, als het nodig mocht zijn. Maar meneer Tirmont, de onderwijzer van de tweede, die al vijftien jaar lang vast aangesteld is en zelfs langer op school is dan de baas, heeft gezegd:

„Meneer Chevrot, U weet, dat ik daar persoonlijk niet tegen zou zijn, maar er wordt al zo veel gekletst bij de leerlingen thuis. U zoudt kunnen doen, wat altijd gebeurt bij aankomst van een nieuwe leerkracht: ze aan ons voorstellen in onze eigen klas.”

Vermoedde hij iets of was het alleen zijn bekende eerbied voor stelregels, bijna heilige handelingen in het schoolleven? Hij paste ze sinds vijftientig jaar met de grootste nauwkeurigheid en pietepouterigheid toe, zoals zijn vrouw dat al bijna even lang deed op de meisjesschool, vijftig meter daarvandaan. Vast staat, dat de Amerikaanse juffrouwen botweg geweigerd hebben. Ze vonden het belachelijk om zo door die klassen te moeten schuiven, die smerig waren door te veel kinderen en zich te moeten laten voorstellen aan die meesters en die leerlingen. De juffrouwen hebben iets nogal geringschattends over de Franse hoffelijkheid gezegd. Zelfs meneer Chevrot begreep, dat zij de afstand wilden bewaren. 's Morgens vroeg, tegen twaalf uur en tegen het eind van de middag doemde een hele vloot van jeeps, grote Chryslers en geruisloze Soto's op, om de juffrouwen en de kinderen te

halen en te brengen. Je begrijpt, wat die bengels van ons bij dat alles een grote ogen opzetten en dat het een toer is ze te verhinderen om de beurt stiekum op te staan om te kijken, wat er op straat aan 't handje is.

Voor al nu, na het ernstige incident van onlangs... Een hele tijd lang zijn de Amerikaanse kindertjes tegelijk met de onze de school binnengestapt en hadden tegelijk met ons hun speelkwartier. Kinderen zijn kinderen. Zij nemen minder een blad voor hun mond dan de onderwijzers. Er waren duidelijk twee kampen te onderkennen. Sommigen wilden met die nieuwelingen spelen en anderen wilden er niks mee te maken hebben. Eerstgenoemden zouden het pleit zeker gewonnen hebben, als niet de Amerikaanse onderwijzeressen waren begonnen met te eisen, dat hun kindertjes op een afzonderlijk gedeelte van de binnenplaats zouden spelen, dat voor hùn gereserveerd moest blijven en als die juffrouwen niet vervolgden, om de scheiding nog duidelijker te maken, hun speelkwartier op een ander tijdstip hadden gesteld, zodat ze dan de hele binnenplaats voor zich alleen hadden. Daardoor had het tweede kamp de overhand gekregen. Het gevolg is geweest, dat er in de klassen een sfeer van samenzweren merkbaar werd. En op een middag, bij het uitgaan van de school, voltrok zich het drama. Hoe het precies begon, weten we niet. Eén ding is zeker: die kleine van Guitton, één van de beste leerlingen van de eerste klas, is boven op zo'n Amerikaanse jongen gesprongen (die overigens groter was dan hij) en kreeg hem op de grond. Naderhand heeft ie gezegd, dat die anderen „ons zo idioot stonden aan te kijken” en dat het „altijd hetzelfde” was bij elk in- en uitgaan van de school. Die andere jongen heeft zich begrijpelijkerwijze verdedigd en voordat we ze konden scheiden, waren er al tien anderen aan het knokken. Een onbeschrijfelijke herrie. Dat gebeurde allemaal bij de grote poort van de binnenplaats, voor het oog van de moeders, die hun kinderen kwamen halen en van de chauffeurs van Amerikaanse jeeps en grote auto's. Meneer Chevrot deelde links en rechts oorvijgen uit, aan z'n eigen leerlingen wel te verstaan, maar de Amerikaanse juffrouwen deden hetzelfde, alleen niet aan hun eigen leerlingen. De moeders wisten niet wat te doen, vooral niet, toen ze zagen, dat Amerikaanse soldaten kwamen aanrennen om de jongetjes

te scheiden. Gelukkig deed meneer Chevrot dit maal iets, dat noodzakelijk was om verergering van de toestand te voorkomen. Hij posteerde zich voor de Amerikaanse soldaten en verbood ze de toegang tot de binnenplaats met zoveel nadruk, dat ze afdeinsden, waarna Chevrot met eigen hand de twee vleugels van de grote poort sloot. Nog nooit waren de jongens zo wild geweest. Ze vochten zelfs tegen de baas, die toch gewoonlijk groot gezag heeft. Alsof hij opeens alle macht over ze verloren had, schreeuwden ze tegen hem: „Waarom slaat U ons? 't Is toch onze school, of niet soms?” De jongens, die niet vochten, gingen om de anderen heen staan; ze hinderden meneer Chevrot en zijn helpers en ze riepen, wat ze overal horen en lezen: „De Amerikanen naar Amerika! Naar Amerika!” Ondanks alles duurde de hele zaak maar kort, minder dan een minuut. De schade was aan weerskanten klein. Maar het probleem was gerezen, met al z'n ernstige consequenties.

Dat zijn dingen, die je niet in de doofpot kunt stoppen. De volgende dag sprak iedereen erover. Op school heerste een stemming, zoals nog nooit was voorgekomen. Veel jongens waren weggebleven uit protest. Toen kwam meneer Chevrot met een beslissing om de schuldigen te straffen, waartegen meneer Tirmont zich verzette. Zelfs was hij in woede uitgebarsten en had zijn collega's verzocht, het eveneens niet te nemen. Meneer Chevrot was stomverbaasd en ontdaan; hij zag, hoe de ongedisciplineerde houding van de kinderen op de onderwijzers oversloeg. Hij probeerde het eerst met dreigementen, maar meneer Tirmont, daarin ondersteund door de overigen en wel wetende, dat ook de ouders op zijn hand zouden zijn, hield vol, dat het onmogelijk was, dat het niet rechtvaardig zou zijn om van één kant te straffen.

Daarmee was de zaak weliswaar nog niet op de juiste wijze gesteld, maar het was toch beter zo dan de angst voor het gezag, die meneer Chevrot zo te pakken had, hetgeen niet kon verhinderen, dat twee dagen later de inspecteur bij hem binnenstapte en een grote mond opzette, hem de vreselijkste uitbrander van z'n leven gaf en dreigde met maatregelen. Dat gebeurde in meneer Chevrot's eigen huis, dat aan de school grenst. Meneer Chevrot kwam er bevend uit en zag geen oplossing meer. Hij had nog getracht de ver-

antwoording af te schuiven op zijn onderwijzers, die geweigerd hadden streng op te treden. Maar de inspecteur, die er niets voor voelde, zelf tegen de hele groep in het krijt te moeten treden, had zich z'n prooi niet laten ontglippen. „Staat U aan het hoofd van deze school of ik? Als ik me met alle scholen uit het arrondissement moest gaan bezig houden, waar zou 't dan heengaan? Dat vraag ik U. U geeft geen antwoord op m'n vraag, meneer Chevrot...” Meneer Chevrot kwam bijna in tranen weer bij z'n ondergeschikten terug.

„Door Uw toedoen zal ik voor 't eerst straf krijgen in m'n hele loopbaan!”

„Hoe zo door ons toedoen?” heeft Roger gevraagd, „Is 't soms onze schuld, dat die Amerikanen bij ons binnenvallen?”

Dat was zonder uitleg duidelijk. In geen enkel gesprek was Roger tot nu toe zo ver gegaan. Maar de stemming was van dien aard, dat zijn collega's bij deze uitval nauwelijks iets mompelden. Meneer Chevrot heeft hem daarentegen vreemd aangekeken, alsof hij opeens een idee kreeg, hoe hij uit de knoei zou kunnen raken...

Hij heeft hun de rug toegekeerd en is weer naar zijn klas gegaan. Pic merkte op:

„Even goed een rare situatie voor een schoolhoofd.”

„Schoolhoofden”, zei meneer Tirmont, terwijl hij met zijn collega's de gewone wandeling over de binnenplaats maakte, „ach ja, ik heb er tientallen gekend en velen ervan van heel nabij. Je hebt ze in twee soorten...”

Hij zei het achteloos, misschien zo de één of andere gedachte, zonder samenhang met de gebeurtenissen van nu...

„...Twee soorten. Ten eerste zij, die hun plaats door hun werk hebben verdiend, op een fatsoenlijke manier, door zich te wijden aan de leerlingen. Dat is gelukkig de overgrote meerderheid. Die mensen zijn voor niemand benauwd. Ze doen hun plicht. Zelfs in de oorlog, in de tijd van Vichy, toen de inspecteurs ze soms het bloed onder hun nagels hebben vandaan getreiterd, zijn ze geen duimbreed geweken. Zo heb ik ze gekend... En niemand heeft ze met één vinger durven aanraken. Maar er is ook een ander soort, tenslotte maar 'n paar, die je hier en daar ontmoet. Dat zijn de strooplukkers, die hun baantje hebben gekregen ten koste van ja en amen zeggen tegen wie-je-maar-wil. Die hebben er

soms de schrik in bij hun ondergeschikten, maar zelf knijpen ze 'm nog veel meer. Die leven niet voor hun werk maar ze verkeren in voortdurende angst, dat hun meerderen hen niet gunstig beoordelen, wie die meerderen dan overigens mogen zijn. Ze snappen heel goed, dat ze des te gemakkelijker van hun post ontheven kunnen worden, omdat ze die nooit waardig zijn geweest."

„U durft heel wat te zeggen", kwam Pic.

„Hoezo? Legt U me vooral niet in de mond, wat ik niet beweerd heb", verbeterde Tirmont even achteloos. Wat zijn eigen persoon betrof, was hij er stellig van overtuigd, dat niemand iets tegen hem zou kunnen ondernemen, daar hij zijn werk altijd onberispelijk had gedaan. En dat berustte niet enkel op een kinderlijk vertrouwen. Aan zijn rustige manier van spreken kon je horen, dat hij op z'n ervaring afging.

Chevrot verscheen weer.

„Heren", sprak hij, plotseling plechtig, alsof hij zich tot vreemden richtte, „in elk geval moeten we aan onze leerlingen uitleggen, dat zulke wrijvingen tussen kinderen onzinnig zijn."

Natuurlijk. Dat was alleen makkelijker gezegd dan gedaan. Onze jochies begrijpen best, dat er aan de kant van de Amerikanen iets niet klopt. Ze vangen gesprekken op, ze kunnen lezen, wat er op de muren staat en ze ervaren ook al heel wat aan den lijve. Niemand zal ze wijs kunnen maken, dat er niets aan 't handje is, dat de verontrusting en verontwaardiging bij hun ouders en de grote strijd, die in de hele stad toeneemt, geen enkele grond hebben. En hebben we afgezien daarvan het recht, bij de kinderen zelf een begin van nationale trots te bestrijden onder het voorwendsel, dat die trots zich niet geheel in de juiste richting uit? In werkelijkheid moet er maar één ding uitgelegd worden: dat we de Amerikaanse kinderen er niet op kunnen aankijken. Maar hoe spelen we dat klaar, zonder tegelijkertijd de ware schuldigen aan te wijzen?

En Chevrot ging voort:

„Maar, wat ik U verzoeken mag, geen politiek in de klas. Als er mensen zijn, die zelfs onder de kinderen haat zaaien...

Stom genoeg, dat Roger als antwoord niets anders wist te

doen dan een hoge fluittoon te laten horen. Tirmont, Pic en Périer zelf zouden vast geen moment op het denkbeeld zijn gekomen, dat de communisten de schuld waren van de wanordelijkheden op school. En dat wilde Chevrot nu juist insinueren. Tirmont is net als Chevrot socialist. Het is vooral om deze reden, dat Tirmont er een eer in stelt, alles wat Chevrot fout zegt, weer recht te zetten. Het lijkt er wel op, dat Tirmont zich verweert tegen de verminking van zijn eigen denkbeelden.

„Weet U, Chevrot, in een situatie als deze hoef je onder de kinderen geen haat te zaaien. Die groeit vanzelf. Alles wat wij kunnen doen, is ervoor te zorgen, dat ie niet scheef groeit. Hij moet recht groeien.”

Dat is nu precies wat Roger gedacht had. Overigens scheen voor de kinderen zelf de zaak al veel duidelijker te zijn geworden. Blijkbaar hebben ze thuis de nodige uitleg gekregen. Al hadden ze dan geen spijt, ze waren toch ook niet bar trots op hun daad... Thuis had men de kinderen blijkbaar verteld, dat, wanneer die vreemde officierszoontjes verkeerd opgevoed waren, het hun schuld niet was. Daar twijfelt geen mens aan. Ze gaan gekleed als prinsjes, hebben vanzelfsprekend aan niets gebrek, hebben heel nieuw speelgoed, worden rondgereden in een auto en toch worden ze zelfs door de armste bootwerkersvrouw met een zeker medelijden bekeken. Een soort medelijden, alsof het zelf slachtoffers zijn van hetgeen waar tegen wij strijden. Dat medelijden is de tegenhanger van de haat, die we koesteren jegens degenen, die de kinderen mengen in de schande van een bezetting, degenen die de kinderen aan zo iets blootstellen, ze zo vroeg de school laten doorlopen van verachting voor mensen en volken, de school van de oorlog. Ze zijn eerder te beklagen. Je hebt enigszins het gevoel, dat je ook voor die kinderen verantwoording draagt, meer dan hun eigen ouders, die de kinderen verraden door ze op die manier door de modder te sleuren. En dezelfde man, die vannacht dat enorm grote „Go home” op een muur heeft gekalkt, streelt misschien nu één van die verwaande jochies over z'n kruin, die zich al thuis voelen in onze parken en die je bij de eerste oogopslag herkent, nog voordat ze een kik gegeven hebben. Dat is ook een manier om heimelijk je gemoed lucht te geven en te weten, dat je

in je recht staat. Onder zulke omstandigheden is het bezijden de werkelijkheid de politiek uit de klas te willen weren. Buiten de school staan de kinderen midden in de politiek. Als de onderwijzer ergens niet op wil antwoorden, vragen ze het thuis. En het kan een grote ontdekking voor een kind zijn dat de armste havenarbeider beter in staat is om de achtergrond van de dingen te belichten dan de officiële verbreiders der wetenschap dat vermogen. Dat kan verstrekkende gevolgen hebben en niet noodzakelijkerwijs goede.

De kern van Roger's trots, dat hij nu een man is en een beroep uitoefent, bestaat misschien hierin, dat hij moet afmeten, wat voor verwoestingen één enkel woord zou kunnen aanrichten, wat zo'n woord zou kunnen opwekken in de toekomst, nu het op zulke jonge grond terechtkomt, waar alles zo snel groeit. Temidden van de kinderen kent hij nog altijd die momenten van een beetje onnozele vertedering, waartegen hij zich nauwelijks kan teweerstellen. Wat er in onze tijd nog overblijft aan romantiek is niet zo schrikbarend veel, dat men het zou moeten verstikken. Hij herinnert zich, dat op de normaalschool veeleer de gewoonte bestond om met alle ernstige dingen — alles wat boven het gewone uitging — de spot te drijven. Tegenwoordig betrapt hij zich er soms op, dat hij achteraf bloost om wat hij vroeger heeft durven denken en zelfs zeggen: over vrouwen, politiek, liefde, vaderland, grote schrijvers en het onderwijzersberoep, waartoe hij „veroordeeld” was, zoals hij toen beweerde. Als hij daarover bloost, is de oorzaak deze, dat hij af en toe nog restjes van deze ziekte in zichzelf, in verborgen hoekjes, aantreft...

Vlagen van trots voelt hij vooral in zich opkomen, wanneer hij de kinderen zelfstandig, zonder zijn hulp, ziet werken. Aan de muren van het klaslokaal hangen hun spullen op kapstokjes. Alleen die spullen — die je met je blik in je kunt opnemen — hebben al hun gevoelswaarde. Het zijn hun winterkleden: uiteindelijk alles, wat iemand tegen kou beschut. Er zijn mutsen met een gat in het midden; dan is de bloemsteel van stof er met de tanden afgerukt (dat staat vast), zoals Roger het in zijn jongenstijd zelf placht te doen; het is nog kort genoeg geleden om hem weer die smaak in de mond te geven van natte mutsenstof... Maar er hangen ook hoedjes van grijs linnen — meer geschikt

voor de lente — versleten aan de randen en op de naad... In het knoopsgat van een jas steekt een lepel (alsof het een clubspeldje was); die is zeker op de vuilnisbelt gevonden, of het moest zijn, dat er vanavond gegeten wordt bij gromoe, die maar één lepel bezit voor zichzelf... Er hangt ook een bloesje, zeker van een thuisblijver. Er zitten drie knopen aan, twee witte en een zwarte. Voor de moeder moet het heel wat zijn geweest, dat ze geen derde witte knoop heeft kunnen vinden om er aan te zetten en geen geld had om er één te kopen en dat ze ook geen drie zwarte knopen had en het daarom voorlopig maar zó heeft moeten doen. Het is Roger, alsof hij haar met een zenuwachtige vinger tussen de oude knopen ziet rondscharrelen, knopen, die ze waarschijnlijk in een doos heeft...

Morgen hebben de kinderen vrij en dank zij de vereniging van niet-godsdienstige onderwijzers en de Lyonse school, die de onze geadopteerd heeft, zullen de kinderen een kerstboom hebben. Dat zal zeker het enige speelgoed zijn, dat er voor die kinderen bij is. Overigens bestaan er geen geheimen meer voor ze. De groten, die belast waren met het optuigen van de boom in de rommelkamer, die achter de klas van meneer Chevrot ligt, zijn zo opgetogen geweest over de bloemslingers, de lampions en de veelkleurige, glanzende bollen, die zij een plaats moesten geven, dat ze hun mond niet hebben kunnen houden. Zo moest het wel uitlekken. En ze spreken over niets anders meer, hun ogen schitteren bij het vooruitzicht... Maar alleen voor Roger verbergt die boom al hun nijpende armoe.

Intussen werkt het bovenbeschreven drama nog lang na. Wat Roger gevreesd had, gebeurde. De deur gaat open. Alle kinderen staan in één bruisende golf op. Daarna een lange stilte. Meneer Chevrot is de klas binnengestapt. Maar hij schijnt de inktvlek niet te zien en ook niet, dat één van de kinderen op een onhandige manier die vlek wegmoffelt onder de doek van het bord, die vol vegen van allerlei kleurkrijt zit en als onderlegger dienst doet. Chevrot houdt een papier in zijn hand.

„Ga maar weer zitten, kinderen”, zegt hij en wenkt Roger om naar de tafel voor de klas te komen.

HET SCHIP IS BESLISSEND

„Dat papier”, gaat Roger verder, nadat hij 't uit z'n zak heeft gehaald en het de aanwezigen in de zaal getoond heeft, „was een rondschrijven van de inspecteur, dat het schoolhoofd zo juist ontvangen had, of liever: het was een door hem met eigen hand vervaardigd afschrift, dat hij ons „bij wijze van kennisgeving” voorlegde. Ik vraag alleen het woord om U daarvan op de hoogte te stellen. U ziet, dat dat niet veel tijd in beslag zal nemen...”

Roger brengt de brief dicht bij zijn ogen, want de verlichting is hier niet best. Er zijn wel twee lampen, maar één ervan, die achter-in, schijnt doorgebrand te zijn. Dat geeft hem een eigenaardig gevoel, hetzelfde, dat hem bekwam, toen hij die nieuwe trap van de Amerikanen via het handschrift van Chevrot zelf in ontvangst moest nemen; het handschrift is overigens volmaakt, echt de hand van een schoolhoofd... Gelukkig dat er nog mensen zijn om het schrijven op peil te houden, anders zou je over een halve eeuw zulke handschriften nergens meer vinden... Raar, die overbodige gedachten, die altijd de overhand dreigen te krijgen over hetgeen je aan het doen bent; het is, alsof je verstand spijbelt... Natuurlijk ook weer een echte tekortkoming van een intellectueel, die zich nooit helemaal houdt aan de zaak, die aan de orde is.

„Ik verzoek U mij de volgende door de prefectuur verlangde inlichtingen te verstrekken” — hier onderstreept hij met stem en gebaar de inhoud — „...met het oog op een eventuele evacuatie van de burgerbevolking...”

Dat brengt sensatie teweeg, veel meer dan hetgeen zoëven Guitton erover gezegd heeft. Want nu is er een officieel stuk, het bewijs, zekerheid.

„Dat zou in de krant moeten”, roept er één.

„Ze plaatsen 't niet”, zegt Noël schouderophalend. Hij herinnert zich, hoe zijn blad, „De Democraat”, dat geval met de richtvaantjes heeft verslagen.

„D'r is d'r één, die het wèl zal opnemen”, verbetert Papillon.

Roger gaat verder: „Ten eerste: voor Uw gehele gemeente (of wijk) een lijst der schoollokalen (klasselokalen, speelplaatsen, gymnastieklokalen enz.) (bruikbare).”

Nog weer zo'n dwaze gedachte, die komt storen: Roger stelt vast, dat het woord „bruikbare” op een zonderlinge wijze apart staat. Net als bij Mallarmé, *) alsof ze de betekenis ervan nog eens wilden beklemtonen. Dat doet cynisch aan.

„Ten tweede: voor ieder lokaal moet bij benadering de oppervlakte worden aangegeven alsmede het aantal personen, dat het tijdelijk zou kunnen herbergen. Omgaand antwoord wordt verzocht. Getekend: de inspecteur van het onderwijs.”

De brief verwekt zoveel deining, dat Roger zich even afvraagt, of hij de rest van wat hij te zeggen had, er nog wel aan toe zal voegen. Hij zegt het toch maar, als bijkomstigheid.

„En juist mij heeft hij gevraagd, me te willen belasten met de telling, meting enz. voor zijn antwoord!”

„Dat doe je toch niet!” roept Papillon dadelijk.

Roger keert zich met een wat bleek gezicht naar hem toe:

„Dat valt hoe dan ook buiten deze vergadering”, zegt hij.

Hij gaat weer zitten, terwijl ieder om hem heen hardop praat, alsof niemand zich meer voor hem interesseert, behalve misschien Papillon, die van mening is, dat deze vergadering wel degelijk iets te maken heeft met de kwestie, of Roger het doet.

Voor al de vrouwen zijn hevig ontdaan. Niemand zegt evenwel iets concreets en ze praten allemaal door elkaar.

„Ze willen er hun troepen in hebben!”

„De moffen zijn ook met de scholen begonnen.”

„Maar wat kunnen we ertegen doen?”

Aangezien geen van haar echt het woord vraagt, staat Paulette op. Haar armen en benen trillen. Het flodderpapier, waar de oproep op getypt is door het dochttertje van Bouvard, schemert een beetje voor haar ogen. (Dat dochttertje tikt met twee vingers. Paulette gaat er misschien ook mee beginnen, het is nuttig). „Dat er een dergelijke meer-

*) Stéphane Mallarmé (1842—1908), Frans dichter, een „symbolist”. (Vert.)

derheid van vrouwen aanwezig is, stelt haar al gauw op haar gemak. Ze voelt zich thuis. 't Is zelfs verbazingwekkend, dat er mannen zijn, die het woonprobleem op deze manier afschuiven op de vrouwen. Zeker nog een overblijfsel van de opvatting „de vrouw hoort in haar huis”, jazeker.

Ze begint voor de vuist weg te spreken, zonder omhaal, op haar eigen manier. Misschien verontschuldigt ze zich alleen een beetje te vaak, dat ze niet spreken kan, naar ze zegt; alsof ze aangemoedigd wil worden, wat trouwens telkens gebeurt.

De vragen van vrouwen, die ze al vaak in gesprekken gehoord heeft, geven haar de gelegenheid meteen te komen met het antwoord, dat Henri haar aangeraden heeft met alle kracht te verdedigen: Jawel, we kunnen er iets tegen doen. Hoe? Zo:...

Henri heeft erop aangedrongen, dat ze de zaak vooral in verband zal brengen met dat schip met wapens, dat ze gaan sturen; en dat ze zal aantonen, dat het schip voor de hele zaak beslissend kan zijn.

Al is die samenhang voor veel mensen niet duidelijk, zeker is, dat de verwachte komst van het schip in aller harten een mist heeft veroorzaakt, die alles doorsijpelt en versombert. Maar als Paulette onomwonden verklaart, dat hulp aan de havenarbeiders om de ontscheping van de wapens te verhinderen, de beslissende maatregel kan zijn om zich te handhaven in het gebouw en de algemene evacuatie te voorkomen, ontstaat er hier en daar een beetje verwarring en worden de tekenen van bijval geringer. Dit moet dus nader toegelicht worden.

Henri heeft ook nog gezegd: „Je mag het vooral nooit als eis stellen, zodat het een belemmering zou worden voor de eenheid bij de verdediging van de daklozen, maar je moet ze overtuigen, ze het perspectief te laten zien” — een geliefde uitdrukking van Henri — „laten zien, dat ieder pas echt en veilig in zijn eigen woning zal zitten, wanneer die anderen naar Amerika zijn verdwenen.”

Toelichten dus... Waarom willen ze evacueren? Wegens dat kamp, wegens de konvooien, die allemaal zouden binnenlopen en die ze geheim willen houden, verder wegens het brand- en ontploffingsgevaar en ook omdat zij natuurlijk hoe langer hoe meer troepen erom heen willen hebben. Goed.

Maar het kamp zonder de haven, zonder de mogelijkheid hier direct hun ladingen en troepen te ontschepen, zou ze in grote moeilijkheden brengen. En de eerste klap kan alles beslissen. (Zo heeft Henri het zelfs woordelijk gezegd). Wanneer we hun eerste schip dwingen om z'n anker te lichten, wie zegt dan, dat ons verzet geen verandering in hun plannen kan brengen? Wie zegt ons, dat dan niet juist zij hun kamp allengs zullen ontruimen? In elk geval zou het ze moeilijk vallen het op onze kosten uit te breiden.

Paulette geeft ongetwijfeld een antwoord op verontruste vragen van allen... Want het verweer tegen de C.R.S., de manifestatie van Dinsdag, dit brede comité, de petitie, die Paulette gaat voorlezen en die door de hele stad ondertekend zal worden, de reacties van onze kranten op het algemene protest, dat alles kan volgens velen de overwinning wel voor een ogenblik verzekeren, zelfs voor een heel tijdje maar niet definitief. Om te maken, dat niet de hele zaak elk moment opnieuw gevaar loopt, moeten we de dingen grondiger aanpakken. En inderdaad: terwijl aan de ene kant al die activiteiten moeten worden voortgezet en versterkt, kunnen we aan de andere kant een nieuwe situatie scheppen door de eerste schuit rechtsomkeerd te laten maken. Op z'n minst kan het een uitgangspunt zijn om te verhinderen, dat alles steeds rotter wordt. De afwijzing van die wapens is een soort veiligheidsrendel.

Maurice Tourné overweegt niettemin bij zichzelf, dat zijn feestcommissie wel een beetje ver meegesleept wordt. Niet, dat hij ertégen is. Als je die Paulette hoort, is de zaak duidelijk. Hij is er absoluut van overtuigd, dat ze 't bij 't rechte eind heeft. Maar hij vraagt zich af, of hij voor zijn vrienden van de commissie even overtuigend deze gloednieuwe gezichtspunten naar voren zal weten te brengen. In zichzelf zit hij al te bedenken, hoe hij 't zou moeten aanpakken. En daarop steekt zijn hele aarzeling: wanneer hij er niet in zou slagen, ze te overtuigen, zal hij nooit durven verklaren, dat hij 't oneens met ze is. Wanneer ze bijvoorbeeld zouden zeggen: „Geen politiek in de commissie”, zou hij er zich bij neerleggen. Wanneer hij maar eenvoudigweg tegenover hen dezelfde argumenten als van die vrouw zou kunnen gebruiken, zou hij zich niet schamen, ze van haar over te nemen. Maar tegenover Vigé, Lebon, Marin en

„Pépette” moet hij andere argumenten aanvoeren, die direct op hen betrekking hebben en die aantonen, dat op die manier ook over leven of dood van hun winkels beslist zou kunnen worden. En meneer Tourné durft niet van zijn instemming blijk te geven, zo lang hij niet zeker is, dat hij zijn vrienden mee heeft. Hij kijkt zelfs een beetje gereserveerd, hij doet heel voorzichtig en op een afstand. Maar intussen weten die grieten de dingen toch maar te zeggen, ze hebben hun woordje klaar... Nou ja, ze zijn het gewend.

EEN BEETJE WARMTE

Terwijl hij door de sneeuw, die al hoog lag, naar het afdelingsgebouw peddelde, heeft Henri zich afgevraagd, of Baron voor een beetje warmte zou hebben gezorgd. Je zou zeggen, dat het de laatste tijd niet goed gaat met die kamerad. Nog nooit is het afdelingsgebouw zo slecht beheerd. Niet alleen dat soms hele dagen de luiken voor de étalage ramen aan de straatkant blijven, maar 't is in die étalage een smerboel van je welste. Daar liggen boeken en brochures, die in geen jaar verwisseld zijn, vergeeld, de letters half uitgewist; soms zijn de titels niet meer te lezen en wat een sombere, ontmoedigende indruk maken die verbleekte foto's van onze partijleiders op die omslagen met omgekrulde hoeken. En een stof en een spinnewebben en een dooie vliegen, die van de ruiten zijn komen vallen!... In het lokaal zelf zijn de portretten van Maurice, Jacques en Marcel van de muur losgeraakt en vol kinkels, dat het een schande is, een belediging voor die leidende kameraden; het waren mooie, grote portretten in kleuren, die ze een paar jaar geleden uit die prachtige aanplakbiljetten hadden geknipt, die ze toen hadden ontvangen; ze hadden ze aan de muren geplakt. In het begin, toen Baron die twee kamers en die muurkast op de eerste verdieping kreeg onder voorwaarde, dat hij de rest van het gebouw zou bewaken en een beetje in orde houden, was hij één en al vuur geweest. Maar nou...

Henri had gelijk, toen hij twijfel koesterde.

„We begonnen net te bevriezen”, was het eerste wat één der kameraden zei, die in het afdelingsgebouw op hem zaten te wachten. Hij had nog geeneens goeienavond gezegd.

„De eerste keer, dat ik met jou een vergadering heb als afdelingssecretaris, kom je al te laat”, merkte een ander op.

„Dat is zo”, heeft Fernand Clerc bevestigd, een metaalbewerker, lid van het afdelingsbestuur. Hij was dat zelfs al eerder dan Henri. Dit schiet Henri onmiddellijk te binnen. Daar kan hij niets tegen doen, hij komt er maar

niet overheen; tegenover meer verantwoordelijke kameraden of kameraden, die nog kort geleden meer verantwoordelijkheid hadden dan hij, is hij altijd wat minder zeker. Een restje van verlegenheid, waar ook eerbied, bewondering en meer dergelijke dingen mee vermengd zijn.

Maar de kameraden weten immers, dat hij van een andere vergadering komt. En ze zouden zeker geen woord van verwijt geuit hebben, als er een beetje warmte was geweest om ze door die ongelukkige tien minuten wachten heen te helpen. Dat is óók politiek: drie of vier blokkies hout en een lucifertje eronder. Voor de kolen zouden ze zelf wel opgestaan zijn om er tijdens de vergadering een paar schepjes bij te gooien. Het toppunt.

„Vincent had toch wel een vuurtje kunnen aanleggen”, zegt trouwens Alcide Mortier, de oude secretaris van de vakbondsafdeling bij Blanc. Vincent is de voornaam van Baron. Alcide denkt over het beheer van het huis ongetwijfeld net zo als Henri.

„Dat is zeker” zegt Henri, die zijn fiets in de gang neerzet en z'n broekveren afdoet.

„We betalen 'm daar wel niet voor, maar we rekenen ook geen huur. Was 't dat maar alleen, hij moest 't als een plicht beschouwen... Is ie thuis?”

„Z'n vrouw zegt, dat ie juist is weggegaan.”

„D'r zit iets niet goed met die kameraad”, voegt Alcide er aan toe, „Ik heb 't al 's meer opgemerkt in de fabriek...”

* * *

In de fabriek is er wat nieuws op komst. De oude Blanc heeft de zaak overgedragen aan zijn zoons. Hij moet zich nog met allerlei bemoeien, om te verhinderen, dat er bij de beheersoverdracht brokken van komen, maar duidelijk is, dat hij zijn kwartier voor de oude dag gaat opzoeken, zoals een leger zijn winterkwartieren betreft. Dat zal zijn vrouw wel niet bevallen, die nog altijd wil doorgaan voor dame-van-middelbare-leeftijd. Een malloot, die vrouw, een treffend voorbeeld van hoe mensen veranderen. Alcide kent het bedrijf al van het ontstaan af, in de twintiger jaren. Het was aanvankelijk maar een kleine werkplaats, waar ze met z'n tienen stonden. De oude Blanc zal toen twintig, vijf-en-

twintig jaar geweest zijn. Hij was begonnen als eenvoudig handwerksman, maar had een slag weten te slaan met oorlogsschade, wat hem de middelen had verschaft om uit te breiden; het fijne van de zaak zijn we nooit te weten gekomen.

Voordien was hij al getrouwd met een goedhartig kind, een beetje onnozel en vóór haar huwelijk nogal lichtzinnig, een vissersdochter met zout water in d'r aderen en zee-anemonen in d'r huidje; op de stormachtige dag, dat zij 't levenslicht aanschouwde, had de kust vol kwallen gelegen. Ze was eerlijk gezegd niet mooi maar zo buigzaam als staal en met ogen, die je als man door je ziel sneden . . . Edoch: toen ze bij stukjes en beetjes een dame moest worden, raakte ze helemaal uit haar lood.

In het begin leek het, of ze dol op elkaar waren. Ze zaten voortdurend zo aan elkaar te plukken, dat het niet mooi meer was. Dat kwam van haar temperament. Maar al gauw . . . kon zij niet meer netjes blijven, zo zelfs dat het leek alsof ze niet goed bij haar hoofd was. Van hem moet gezegd worden, dat hij zijn zaken probeerde te behartigen. Hij werkte aan één stuk door, studeerde techniek, zocht bestellingen en was drie kwart van de tijd op reis. De werkplaats liep goed, er werd veel aangenomen en er was al sprake van uitbreiding.

Maar zij voelde zich de vrije teugel gelaten en misschien ook wat eenzaam. Toen begon ze vaak bij ons in de werkplaats te verschijnen en daar de mevrouw uit te hangen; eigenlijk om je rot te lachen. Ze vond het leuk om haar helgekleurde jurken te laten wapperen in de buurt van tanraden en om haar borsten te vertonen door zich over werkbanken te buigen, die zwart zagen van de wagensmeer. Als de metaalzagen opeens gingen knerpen, rilde ze van top tot teen en wanneer er vuur sissend in het water gedooft werd, kreeg ze 't koud en warm tegelijk en idem dito, wanneer een stuk gereedschap door het metaal sneed als door boter. En wij hadden er lol in om die gijntjes uit te halen, alleen om haar kippevel te bezorgen. Overigens keek ieder nogal op haar neer, omdat 't een loeder was, totdat desondanks de jonge Trufin, die haar steeds weer haar groen-en-oranje snuit in het schijnsel van zijn solderbout had zien steken, bij zichzelf zei, dat hier de mogelijkheid lag van een toeslag in natura

op het loon, ten koste van de baas. Hij hoefde niet erg handig te zijn om haar, met de hartstocht van zijn achttien jaren, zo ver te krijgen. Na Trufin kwamen er nog een stuk of wat aan de beurt, totdat op zeker ogenblik „Turnin”, een smid die drie maal zo groot was als zij, er genoeg van kreeg, haar er zo bij te zien zitten — ze tilde d'r onderrok op, wanneer ze op z'n aambeeld plaats nam. Hij pakte haar bij d'r kladden en zette haar onder gelach en bravo-geroep beleefd maar beslist buiten de deur van de werkplaats... precies op 't moment, dat Blanc, die uit Parijs terugkwam, z'n auto om het fonteintje heen stuurde, dat midden op de binnenplaats staat. Doek! Opheldering gewenst... We hebben haar nooit meer in de werkplaats gezien. Ze is d'r kunstjes elders gaan vertonen.

Die twee hebben daarop om zo te zeggen gescheiden onder één dak geleefd, hij tot aan zijn nek in het werk. Van de beide kinderen, moet alleen het jongste van hem zijn. Dat is Alexander. Die is sprekend zijn vader, toen die zo oud was als hij nu. Waar ze de oudste vandaan heeft, weet geen mens. Dat is Frédéric, een deugniet, die alles over de balk smijt wat de ouwe bijeengeschraapt heeft en die het bedrijf in moeilijkheden zal brengen, wanneer Alex hem niet klein krijgt.

En op haar ouwe dag is ze opnieuw veranderd. Van het hippie, dat ze geweest is, is alleen het pruimemondje overgebleven, dat ze nu in preutse plooiën trekt, waarbij ze zich voortdurend opricht om van hoge komaf te lijken met een lognet op een stokkie in d'r hand en de hele rataplan en meneer Pastoor vóór en Monseigneur ná. Zo zijn er hopen, de buitenkant van het regiem. Ze vergeten, dat „hun” arbeiders door die buitenkant heen kijken en dat die een heel andere indruk maakt, dan het regiem wil.

Eén en ander heeft er misschien toe bijgedragen, de kloof tussen de ouwe Blanc en zijn arbeiders te vergroten. In het begin verscheen ook hij, (wat afkomst betreft nauwelijks van zijn arbeiders verschillend), vaak in de werkplaats. Een feit is, dat je tegenwoordig niet meer kunt spreken van een werkplaats maar dat het een echte fabriek is geworden. Hij is meer en meer „op een afstand” gaan doen, hij is een patroon geworden, waar niet mee te spotten valt, bars, zoals mensen zijn die in hun eentje leven en zeker niet

gelukkig; eenzaam was hij, afgezien van de reisjes naar Parijs, die hij af en toe maakte en waar hij zich, naar verluidde, vóór alles een stuk in z'n kraag dronk. En hoe ouder hij werd, hoe gemener, behalve in de oorlog, toen is hij goed gebleven. We hebben verschrikkelijke veldslagen tegen hem gevoerd. In '47 heeft hij ons tot zes weken staken gedwongen zonder een duimbreed te wijken en toen heeft hij ons zonder één enkele van onze eisen te hebben ingewilligd terug laten komen. Meer dan honderd man waren verslagen en vernederd door één zo'n schoft. We hadden hem wel kunnen doodschieten... Voor hem moet dat anders ook een harde dobber zijn geweest, hoewel de anderen (de Kamer van Koophandel) hem natuurlijk hebben geholpen, zich staande te houden. Zo gaat dat. Het jaar daarop, in '48, hebben we opeens gevoeld, dat er iets loos was. We hebben hem snel ouwer zien worden. Het gezicht van een mens kan in een mum van tijd vervallen. Eerst dachten we, dat ie ziek was, maar toen we op een keer onze eisen gingen overhandigen, heeft ie zich vooral tot Alcide gewend, hij heeft er op zijn beurt als een overwonnene uitgezien en heeft werkelijk ontdaan uitgeroepen: „Jullie geeft er je geen rekenschap van, dat ik tussen twee vuren zit!” Hij had het vaantje gestreken. Hij had z'n twee handen op de glazen plaat van z'n bureau uitgespreid, terwijl hij vroeger altijd z'n vuisten gebald hield. Maar hij kneep ze toch weer dicht om nog te zeggen, steeds met z'n hoofd naar Alcide gekeerd: „Communisten... er is geen gemener soort dan jullie! Jullie zeggen, dat je tegen het Marshall-plan bent, maar terwijl wij daarheen aan het vechten zijn, vallen jullie ons met je stakingen in onze rug aan.” Alcide wist niet dadelijk, wat hij moest antwoorden. Of hij nu al met grote vreugde de officiële kamerverslagen pleegt te lezen, wanneer daarin ergens geestige opmerkingen en vlotte antwoorden van Jacques Duclos in de Nationale Vergadering vermeld staan, zodat Alcide's uitroep „die Jacques” al even vermaard is geworden als zijn Benoit-Franchon-pijp, die hem nooit verlaat („Die Jacques... Wat heeft ie ze weer te pakken gehad! En hij denkt er geen ogenblik over na... Dat komt er allemaal zó uit... Die Jacques, verdomme”)... Alcide blijft evengoed met wijd open mond voor de ouwe Blanc staan, vooral nadat Blanc zoëven dat gezicht heeft getrokken, of ie om genade smeekte.

Zelfs nadat ie zo lang een schoft was geweest, riep ie herinneringen wakker aan de tijd van dat werkplaatsje in het begin, ondanks alles. Hij was toen net als Alcide vijf-entwintig jaar, stak af en toe nog z'n handen uit de mouwen en was geen kwaje vent, helemaal niet. Alcide heeft alleen gezegd om iets te antwoorden: „Ik sta hier niet als communist maar als vertegenwoordiger van de vakbeweging,” waarna Blanc z'n schouders heeft opgehaald. Begrijpelijk. Het juiste antwoord heeft Alcide pas gevonden, toen hij aan de arbeiders verslag uitbracht van het onderhoud. Ongelofelijk, hoe de juiste gedachten, de juiste woorden vanzelf komen, wanneer je tegenover arbeiders staat, alleen al doordat je probeert antwoord te geven op de vragen, die in hun ogen te lezen staan en alleen al door de manier, waarop de zaak gesteld wordt en waarin het antwoord haast opgesloten ligt.

„Eén ding staat vast: we gaan onze eisen niet dáárom inslikken, omdat we tegen het Marshall-plan zijn! Als ie tussen twee vuren zit, moet ie maar tegen het slechte vuur strijd voeren en leren begrijpen, dat het goede zelfs als tegenvuur kan dienen. Dat zit zo: hem zetten ze 't mes op de keel door hem de uitvoer van hijskranen enzovoort te verbieden, de uitvoer van vóór de oorlog; goed, maar daar moet ie òns niet scheef om aankijken, integendeel; hij zou verstandig doen, als ie op ons steunde, wanneer ie wil, dat ze z'n pogingen ernstig nemen, dat z'n pogingen gewicht in de schaal leggen.

En hetzelfde geldt voor de opdrachten, die ze 'm afnemen om ze in het buitenland te plaatsen, in Amerika of Duitsland. Is dat soms onze schuld? Wij willen niets liever dan 'm in deze zaak ondersteunen, want het is ons broodje óók.

Maar dat moet voor hem een reden te meer zijn. Want het is zeker, dat, als wij onze armoe zouden accepteren zonder er een hand tegen uit te steken, dan zou het hek van de dam zijn, dan zou er geen enkele hindernis meer voor ze bestaan om de ontwikkelingslijn door te trekken en alles zou erger worden: onze fabrieken dicht, meer concurrentie van Amerika en van wat ze in West-Duitsland produceren. Een baas klinkt dat misschien niet logisch in de oren, maar de arbeiders weten, dat hogere lonen eisen óók een manier is om de fabriek te verdedigen. Dat is duidelijk. Of niet, kameraden?”

De kameraden hebben erom gelachen als om een uitval, waarbij de spijker op de kop wordt getikt. Maar toen het applaus ophield, was het juist Vincent Baron . . .

* * *

„... ik had al 's 'n keer, begin '49 de indruk gekregen”, zegt Alcide, terwijl hij van de gang naar de kamer van het afdelingssecretariaat loopt, waar de vergadering gaat plaats hebben, „dat ie behoort tot het soort communisten, die niet trots genoeg zijn op hun communisme, die hun gezicht niet echt laten zien, als het nodig is. En bij nóg een gelegenheid.”

* * *

... Vincent Baron, die naast hem stond en zachtjes zei:

„Volgens mij was het niet juist om in een vakverenigingsvergadering te gaan vertellen, wat de directeur tegen jou als communist heeft gezegd. Er kunnen socialistische makers bij zijn, die dat niet waarderen.”

„Hoe zo?”, heeft Alcide geantwoord, „Zo is het bij het onderhoud gezegd. Waarom zou ik dat niet mogen vertellen. Dat kan er alleen maar toe bijdragen, dat de arbeiders weten, dat de ondernemers de hand van de Communistische Partij zien, zodra er sprake is van strijd. Daar moeten we trots op zijn!”

„Maar die socialisten . . .”

„'t Zou je misschien verbazen, als je hoorde, dat veel socialisten dat erkennen. Al blijven ze hun partij trouw, ze betreuren 't toch, dat de vijand (al in hele lange tijd) hun partij die eer niet meer aandoet. Je moet je niet op 't standpunt stellen, dat alle niet-communisten de Partij haten . . .”

„Dat is wel zo.”

Dat is wel zo. Dat is wel zo. Het is verschrikkelijk met kameraden, die aan alles twijfelen.

Wat ook verschrikkelijk is, is dit: wanneer zulke herinneringen opduiken, lijkt het net, of 't geheugen steeds meer te voorschijn delft. In luttele seconden (niet meer tijd dan nodig is om een paar zinnen over Vincent te zeggen) komt er genoeg voor de dag om bladzijden en bladzijden van een boek mee te vullen, als je daar tijd voor zou hebben. Weliswaar zijn het van die dingen, waarover je niet in boeken leest.

Goed. De ouwe draagt de zaak dus over en een strijd om de macht tussen de twee broers is onvermijdelijk. Blanc, die heeft gedacht, dat de jonge generatie beter dan hij de firma zou kunnen redden en de moeilijkheden de kop indrukken, beseft, dat het niet juist is geweest, ze de vrije hand te laten. Ze verschillen als dag en nacht. Als de één naar links wil, wil de ander naar rechts. Hij durft te minder ingrijpen, daar de oudste, met zijn gewone heftigheid, hem ervan zou beschuldigen, dat hij partij kiest voor de jongste, wat inderdaad zo is. Als je Frédéric zijn gang zou laten gaan, dan zou hij al het kapitaal op het spel gaan zetten bij beurs-speculaties, dat is minder vermoeiend. Of hij zou door dik en dun gaan met de Amerikanen en dergelijke dingen, waarvan je wel weet, hoe 't begint maar niet, hoe 't zal eindigen.

Alex is daarentegen goed onderlegd. Hij is zelfs bekwaamer dan zijn vader. Hij heeft technische kennis maar bekijkt de dingen ook politiek. De wereldmarkt kent hij op z'n duimpje, zowel de grondstoffen-reservoirs als de afzetgebieden. Het is alleen akelig, dat Alex soms de indruk heeft, dat hij in een gevangenis zit, omsingeld is, tot machteloosheid gedoemd. Aan de ene kant het ijzeren gordijn. Verboden. Aan de andere kant overal Amerikaanse zaken, ook in Frankrijk en dan steeds méér: weer die Duitsers. Maar goed, hij zoekt gaatjes om eruit te komen. Hij is ernstig, misschien te. Hij beschikt over alle voorzichtigheid, die een industrieel in een tijd als deze nodig heeft, maar hij heeft ook grote denkbeelden over de toekomst van de firma en hoe hij 't eens zal kunnen worden met de arbeiders. De ouwe Blanc vindt zijn ideeën soms wat hersenschimmig, maar ook dat is een kwestie van vooruitgang; de ervaring moet leren, wat het oplevert. Als je er nu in kon slagen de sfeer met de arbeiders te verbeteren, zodat ze minder zouden gaan eisen en meer produceren, dan zou dat toch wel de inspanning waard zijn, niet? Tot nu toe werd beweerd: tijd is geld. Tegenwoordig zou je óók moeten zeggen: sfeer, stemming is geld. En 't is in elk geval minder gevaarlijk dan de fantasieën van Fred.

Maar de toestand wordt erger. In het kantoor, waar ze zouden moeten samenwerken, komt Frédéric alleen om zijn broer de huid vol te schelden. Eén keer werd het bijna vechten en de arbeiders hebben ze moeten scheiden; dat

waren er drie, onder wie Alcide; ze werden meteen als delegatie naar de directie afgevaardigd, alsof ze begrepen, waar de zwakke plek zat en daar misbruik van maakten, zei Blanc bij zichzelf. Fred is veel sterker dan Alex, wat de laatste er niet van terug houdt behoorlijk partij te geven en geen centimeter opzij te gaan. Hij heeft de koppigheid en het doorzettingsvermogen van zijn vader en zelfs als ze slaags waren geraakt, had kracht alleen nog niet hoeven te beslissen, dat is bekend.

Toch laat de grote er zich op voor staan. Hij durft te hreeuwen, dat Alex wel 's op z'n donder zal krijgen, wanneer z'n bril pissen is, zonder-dat ie dan zal weten, waar de klappen vandaan komen en dat hij, Fred, hem als een kleine jongen over de knie zal leggen... Na dit incident grijpt de ouwe Blanc al z'n moed bij elkaar en mengt zich erin. Er ontstaat hooglopende ruzie tussen hem en z'n zoons of liever één zoon en die andere. Het gevolg is, dat de oudste het bedrijf niet meer in komt. Ze hebben hem in ander opzicht schadeloos moeten stellen om gedaan te krijgen, dat hij de zaak aan Alex overlaat. En van dat eigenste ogenblik af is de werkwijze van Alex wet.

De ouwe zie je maar zelden. De jonge is bijna voortdurend in de werkplaats. Hij hangt de goeie patroon uit. Hij ontkent met klem, dat ie ons op onze vingers kijkt, zelfs niet stiekum.. Hij verkondigt: „Wie niet veel uitvoert, zal over een jaar, als ie begrepen heeft, wat m'n bedoeling is, naast me staan. Ze zullen uit zichzelf leren inzien, dat de verhoging van de productie ook in hun belang is.” Hij probeert met ons mee te praten en nooit in de contramine te zijn. Hij verzekert, dat de arbeiders het recht hebben, er hun eigen denkbeelden op na te houden en dat hij niet zo dwaas is om te menen, dat die denkbeelden veranderd zijn om de firma beter te laten draaien met behulp van de arbeiders. Hij neemt zelfs een merkwaardig standpunt in ten opzichte van de C.G.T., die meer dan 75 % van de stemmen in de fabriek op zich verenigt en die de sympathie van alle arbeiders heeft behalve van een stuk of tien leden van de F.O. en de C.F.T.C. 1)

De ouwe heeft altijd op die laatsten gesteund. Van de tien waren er zes of zeven misleid en drie of vier waren

1) C.F.T.C.: Katholieke Vakbond.

zijn mannetjes, de verklikkers van de afdelingen. Alex daarentegen buigt voor de werkelijkheid. Hij zegt, dat hij erkent, dat de C.G.T. het vertrouwen van de arbeiders heeft en doet net, of hij daar rekening mee houdt, waarbij hij zelfs een soort minachting voor de scheurmakers aan de dag legt. (Het blijft natuurlijk de vraag, of hij de verklikkers toch niet stilweg wat in 't handje stopt).

Natuurlijk, wij communisten houden 'm in de gaten en houden ons hoofd koel. Als ie mocht besluiten een concessie te doen, is het altijd meegenomen. Voor de rest kan ie omvallen. Maar er zijn ook kameraden, die er niet meer uit wijs kunnen en die zich hopen illusies gaan maken. Hij imponeert er heel wat met z'n optreden. Hij kent z'n vak en houdt ervan. Hij kan bijna elke machine in het bedrijf bedienen. En als hij de ronde doet, dan heeft hij om zo te zeggen de houding van een fatsoenlijke arbeider. Hij is op de hoogte met nieuwe modellen. Daar praat hij met de jongens over. Dat hebben de metaalbewerker graag; ze dromen ervan, betere machines te krijgen, die mooier werk afleveren en vlugger. En niet allen bedenken er meteen bij, dat die mooie machines en wat je je daarbij verder voorstelt, alleen maar werkelijkheid kunnen worden, wanneer alles anders zal zijn. Hij jut de jongens op, door aan machines, die in werking zijn, te demonstreren, wat de nieuwste verbeteringen voor verandering zouden inhouden. Hij zegt: „Mijn grote ideaal is, dat hele zaakje te vernieuwen en jullie beter gereedschap te geven. De communisten hebben geen ongelijk, als ze beweren, dat de arbeidsproductiviteit niet alleen mag bestaan in grotere inspanning door de arbeiders. Hoewel in de Sowjet-Unie... hm?... de Stachanow-arbeiders...”

De Sowjet-Unie is nu juist de Sowjet-Unie. Daar werken de arbeiders voor zichzelf. Dat verandert wel iets... Hij haspelt alles door elkaar, maar aangezien ook voor alle arbeiders niet alles duidelijk en klaar is, voegt hij iets toe aan het mengelmoes, dat al in de hoofden van sommigen aanwezig is. Hij beweert, dat hij grote bewondering heeft voor wat er in de Sowjet-Unie gebeurt. „Maar bij ons is zo iets niet mogelijk”, zegt hij erbij, „wij zijn te veel individualisten. We moeten dezelfde resultaten bereiken maar met onze eigen methoden.”

Zijn stokpaardje is de vereniging van arbeid en kapitaal. Wij zijn gelukkig door de Partij daarvoor gewaarschuwd en de wetenschap, dat Alex dus de denkbeelden van Pétain, de Gaulle en Franco voorstaat, is al voldoende om ons op onze hoede te doen zijn. Hij wil ons lekker maken om ons beter te kunnen flessen. Maar hij speelt zijn rol inderdaad zo goed, dat je er soms bijna aan zou gaan geloven... Op zekere dag...

Op zekere dag was Alcide zo stom de nagel van z'n grote teen te verliezen; hij liet er twee grote stalen hoepels op vallen, die ie moest klinken... Stom — zei Alcide bij zichzelf — want voor één keer was het nu eens niet de schuld van het jaagsysteem zoals gewoonlijk. Misschien kwam het door het kriebelige gevoel, dat ie achter je stond en je op je vingers keek en bovendien is het verboden zulke zware voorwerpen door één man te laten vervoeren... Het was stellig het eerste ongeluk, dat de jonge directeur onder z'n ogen zag gebeuren. En dat soort ongelukken lijkt altijd erger, dan ze in werkelijkheid zijn. Eerst krijg je pijn tot aan je knie, soms tot aan je heup. Je hart raakt zelfs beklemd en je wordt helemaal bleek, je gezicht en je handen worden zowat groen. Mooi om aan te zien is het niet, maar als je eraan gewend bent, nou ja...

Alcide werkte in blauwe gymnastiekschoenen. Wanneer je oordeelde naar de snelheid, waarmee de schoen aan de gewonde voet de kleur van bloed aannam, zou je hebben gedacht, dat de voet volkomen verbrijzeld was. Toen we hem die schoen hadden uitgetrokken, zagen we met het bloed de nagel meekomen, maar hij zat nog vast aan de teen en wel zo, dat we hem niet zonder voorzorgsmaatregelen durfden afrukken. De jonge directeur werd al gauw even wit als Alcide. Hij strekte zijn handen uit, die trilden als espenblaren, alsof ie dacht, dat ie zo ergens mee zou kunnen helpen. „Wat moet er gedaan worden?” vroeg hij aan de arbeiders. Zoals bekend weten op zulke ogenblikken de arbeiders het best wat er gedaan moet worden. Hij voelde zich een beetje als een kwajongen tussen volwassenen.

De zieken-auto was juist in reparatie.

„Gaat U een verpleegster opbellen!” zei een kameraad.

En Alex gehoorzaamde. Op dat ogenblik was hij geen directeur meer.

„Breng 'm maar naar mijn kantoor, dat is beter”, riep hij en rende naar de telefoon.

Inderdaad: in zijn kantoor was centrale verwarming. Om het linoleum dat was opgewreven als een spiegel niet smerig te maken, werd een krant uitgespreid onder de bloedende voet van Alcide. Het was „Le Monde”. En Alex kon zijn ogen niet meer afhouden van die voet en de kop van de krant. De verpleegster was gauw ter plaatse, waarop de kameraden achterwaarts, met hun gezicht naar Alcide, naar buiten liepen... Véron, de secretaris van de cel, had wel willen blijven, maar bij afwezigheid van Alcide moest er iemand zijn, die de kameraden organiseerde om de zaak in de fabriekshallen toe te lichten. Want... het ongeluk hing toch samen met het jaagsysteem: zulke zware stukken moesten niet met de hand versleept hoeven te worden. Het is makkelijk genoeg, te spreken van „toeval”. Maar een ongeluk is nooit alleen aan pech te wijten.

Alex is op de gedachte gekomen, dat een glas sterke drank de gewonde misschien goed zou doen. Hij heeft een fles en een glas te voorschijn gehaald uit het voormalig bureau van Frédéric. Onder de neus van Alcide heeft hij het glas volgegoten, terwijl Alcide met een eigenaardige blik naar het etiket lag te staren.

„'t Is niet van mij maar van m'n broer”, zei Alex als om zich te verontschuldigen en hij werd zelfs lichtroze, „Ik en sterke drank...”

't Was whisky. Als die Frédéric dat uit zo'n glas dronk, dan kon ie 'r flink mee overweg. 't Leek wel een bierglas.

„Genoeg, genoeg” riep Alcide, z'n hoofd opheffend, terwijl hij 't glas naar z'n mond bracht, „Moet ik nou ook nog dronken worden?”

Naarmate de ander vriendelijker werd, wilde hij norser zijn. Want het is altijd link. En dan dat bloed en die whisky, die hij voor 't eerst proefde. En „Le Monde” onder z'n stekende voet... Je mag zeggen wat je wil, maar hij moest opeens aan Korea denken en dat daar enige van die fijne lui moesten zijn, van die gasten, voor wie whiskey en bloed op dezelfde manier samengaan. Dat drankje smaakt niet slechter dan wat anders, maar je hoeft enkel aan dat soort dingen te denken en aan waar 't vandaan komt, of je krijgt er 'n walging van.

Toen de verpleegster het verband had aangelegd, zei ze, terwijl ze Alex en Alcide tegelijk nieuwsgierig aankeek:

„U moet naar huis. Maar eerst moet U even zitten... Hoe denkt U naar huis te komen?”

„Ik breng 'm wel thuis in m'n wagen”, zei Alex vlug. Alcide begon schoon genoeg te krijgen van Alex' ijver om behulpzaam te zijn. Het is een feit, dat juist de gemeenste en felste ondernemers zich nooit de gelegenheid laten ont-nemen om te trachten een vakbondssecretaris op de één of andere manier aan hun kant te krijgen of in opspraak te brengen. Hij bedenkt niks nieuws, die kwajongen.

Maar intussen moest Alcide een stijf kwartiertje tegenover hem blijven zitten om zijn voet rust te geven, die ontzettend pijn deed. Hij voelde zich niet best in z'n maag en z'n hoofd en van tijd tot tijd leek 't, of er een bel van die whiskey naar zijn keel steeg.

En natuurlijk kletsen. Dat wil zeggen Alex. Het is gemakkelijk genoeg om de mensen in te delen, R.P.F. (gaul-listen), M.R.P. (katholieken), socialisten, communisten. Maar je kunt je nauwelijks voorstellen, wat die mensen, afgezien van de communisten, voor kronkels in hun hersens hebben. Als je ze elk op zichzelf neemt, zijn ze practisch niet bij een groep onder te brengen. Je zou zeggen, dat ze allemaal een beetje communistische indruk maken, ondanks de onzin die ze kunnen uitkramen naast allerlei dingen die juist zijn.

Zelfs dat jonge kereltje. Nadat hij verteld heeft, dat hij nog nooit z'n stem heeft uitgebracht, omdat geen één partij hem bevredigen kan, zegt hij toch maar kalmweg:

„Volgens mij hebben Hitler en Mussolini en nu weer de Gaulle, op het laagst mogelijke niveau het fascisme oneer aangedaan. Maar afgezien daarvan was het in het westen de enige oplossing. Let wel: een waarachtig fascisme! Dat je tegenwoordig trouwens anders zou moeten noemen om de mensen niet op 'n dwaalspoor te brengen maar dat misschien niet zo hemelsbreed verschilt van jullie communisme, als jullie denken.”

Alcide heeft dit als een belediging opgevat. Maar daar hij misselijk van de pijn was en niet de minste lust in discussie had (vooral niet om orde te scheppen in een dergelijk hude-jemudje) heeft hij enkel z'n schouders opgehaald. Zelf zes-en-vijftig jaar oud en vergrijsd als strijder en arbeider, zag

hij deze blaag als een wrak van de oude wereld, zonder kompas ronddobberend en meegevoerd op de stroom, terwijl het wrak zich verbeeldde, dat het de stroom zou kunnen meevoeren...

Maar Alex praatte als maar door, alsof hij sinds lang op een gelegenheid had gewacht om z'n hart te kunnen uitstorten voor een man als Alcide. Want het is duidelijk, dat hij zelf in die verhalen gelooft. Hij gelooft erin met al zijn jeugdig vuur. Hij verzekert:

„De Gaulle is een combinatie van domheid en rotheid. Dat is alleen een dekmantel voor de oeroude reactie.”

Alex daarentegen droomt van een bondgenootschap tussen arbeiders en ondernemers, van een „revolutie”, meer een samenzwering of staatsgreep maar niet tegen de arbeiders, maar steunend óp de arbeiders... Hij is van mening, dat er buiten de arbeidersklasse — „die helaas slecht geleid wordt” — en een handjevol industriëlen, vooral jonge, niets gezonds bestaat; ja, jonge industriëlen, „die begrijpen, dat het tijdperk van de uitbuiting voorbij is en die net als de arbeiders schoon schip willen houden onder de zakenlui, de bankiers, de sjacheraars en die de handel willen zuiveren om nog maar te zwijgen van de boeren, bij wie de stal uitgemest moet worden en die stipt moeten leren gehoorzamen.”

Wat voor nut heeft 't, dacht Alcide, om hem te vertellen, dat ie niet alles door elkaar moet haspelen of dat, als wij de teugels in handen nemen, we de dingen zelf zullen regelen en ons niet bij volmacht zullen laten regeren? Hij loopt met een plank voor z'n hoofd, als ie gelooft, dat 't fascisme iets anders kan zijn dan het was en is..

Alex zag wel, dat Alcide onberoerd bleef bij alles, wat hij, Alex, beweerde. Daarom gooide hij al z'n kaarten op tafel.

„'t Zijn niet enkel woorden! Heb ik soms niet meteen voor Stockholm getekend? Heb ik soms m'n naam niet gegeven voor de brief tegen de Amerikaanse bezetting? Doordat jullie je werk nog niet goed genoeg doen, hebben jullie 't me nooit gevraagd, maar ik zou direct ja gezegd hebben, als jullie me in het Vredescomité hadden willen hebben...”

Hij wond zich op.

„Het is een feit, dat jullie soms falen. Jullie praten in jullie kranten practisch nooit over de handel met Rusland,

die de Amerikanen verbieden. Je moet weten, dat ik af en toe in de Huma kijk, uit nieuwsgierigheid en om 's wat anders te lezen... Je kunt je niet indenken, hoeveel belangstelling er in onze kringen weer groeit voor zaken met de andere kant. Jullie laten volgens mij de gelegenheid voorbijgaan. Wanneer iemand — misschien niet de Partij zelf maar weet ik veel wie — wanneer iemand 's een soort van opinie-onderzoek naar dit soort dingen zou instellen, dan zou je voor verrassingen komen te staan..."

Ook dat is een eigenaardige gewoonte van veel mensen buiten onze rijen. Ze zijn altijd aan het denken over dingen, die zouden moeten gebeuren. Bij nader inzien komen ze tot de slotsom, dat enkel de Communistische Partij het zou kunnen. Als de Partij het dan niet doet, worden ze boos. Zelfs zulke verwijten zijn nog een uitvloeisel van een zeker vertrouwen, dat je in die gedaante aantreft bij mensen, van wie je het 't minst zou verwachten. En wanneer op een goede dag de Partij met hun inzichten rekening houdt en datgene doet, wat zij hadden voorgesteld, dan ontploffen ze om zo te zeggen: ze zijn er trots op, als gold het een persoonlijke overwinning, meten het breed uit tegenover iedere communist, die ze tegen 't lijf lopen en soms zelfs tegenover anderen. In zijn lange strijdersloopbaan heeft Alcide tientallen van zulke gevallen gekend.

„Ik kan je ook zeggen (onder ons), dat we verschrikkelijke herrie hebben gehad, m'n vader, Frédéric en ik, toen jullie geweigerd hebben om die Amerikaanse drijvende kranen te monteren. Ik heb beweerd, dat jullie gelijk hadden en dat jullie de eer van de firma hooghielden. Daar hebben jullie misschien zelf niet aan gedacht, maar 't is toch zo. Ons laten ze geen kranen meer maken, wij zijn net goed genoeg om de kranen in elkaar te zetten, die ze in 't buitenland kopen. Alleen al hierom zou ik liever een paar honderdduizend frank verliezen dan toelaten, dat we zo in een hoek worden getrapt. Toentertijd had vader alles nog in handen. Het scheelde niet veel, of ie erkende, dat ie er niet aan had moeten beginnen, maar ja, jullie weten, hoe ie is: hij had getekend; en getekend was getekend. Hij wilde geen contractbreuk plegen. En verder heeft Frédéric op z'n heerszucht gespeculeerd: buigen voor de arbeiders, nooit! Daarom heeft ie ondanks alles geprobeerd om jullie uit te sluiten. Maar

jullie zouden 't niet zo makkelijk gewonnen hebben, dat kan ik je wel zeggen — en trouwens, jullie kennen 'm even goed als ik —, wanneer 'r bij hem geen gebrek aan overtuiging achter had gezeten. Eerlijk gezegd, hij had geen moreel meer. Hij is er nog nooit zo weinig van overtuigd geweest, dat jullie ongelijk hadden en hij gelijk. En hij zag 'r geen gat meer in ook. Hij heeft steeds weer tegen me gezegd — dat was zijn probleem: „We zitten tussen hamer en aambeeld”. En daarom is ie 'r uitgeschejen.”

„Ik zou nou wel naar huis willen”, zei Alcide, „ik krijg pijn in m'n kop”.

Toen Alex nog een kind was, zei hij „jij” tegen 'm. Toen werkten er weliswaar nog maar vijftig man in het bedrijf en zat de ouwe nog niet zo op de centen. De jongen kwam vaak met ons mee naar huis een stukje eten. Hij had altijd een matrozenmuts op z'n hoofd en een bril droeg ie ook al. Op z'n tiende jaar zag ie 'r uit als acht maar goed-bij. Méér dan nu, want voor je al dat verdraaide oud roest uit z'n hersens geveegd zou hebben...

Alcide herinnert zich, hoe de arbeiders hem een „boterham met brood” hebben leren eten. „Kijk, als je nou later in dienst moet, dan krijg je brood op je boterham. Je snijdt 'n stukkie brood af en dat leg je op je boterham en dan zeg je: dat stukkie dat's vlees, of dat's pastij of ham of kaas. Verandering van spijs doet eten, nietwaar? Het water loopt je gewoon in je mond. En dan krijg je 't makkelijker dóór!”

Maar nou is ie aan 't hoofd van de zaak staat... en zelfs al eerder... toen ie uit Parijs terugkwam met z'n malle gewoonte om enkel fluwelen jassen te willen dragen.. Garin, een jongen van zijn leeftijd, riep, toen ie 'm zag: „Hé ouwe, draag jij óók van die jassen van gegolfd plaatijzer?” Wat had Alex toen vuil gekeken. „Ach zo, hij vindt z'n eigen een heer”, had Garin er pal boven op gezegd, „'n Reden te meer om 'jij' tegen 'm te blijven zeggen...”

Voor Alcide lag de zaak beslist anders. Ten eerste had hij niet meer de leeftijd om mensen te provoceren, en bovendien had het politiek evenmin nut. Sinds dus Alex terug is gekomen, vermijdt hij zowel het „U” als het „jij”. Hij formuleert z'n zinnen anders.

Alex heeft vroeger de arbeiders ook met jij en jou aangesproken. Hij zegt:

„Doet 't pijn, 't lopen?”

Hij heeft een gebaar gemaakt om Alcide te ondersteunen, maar die heeft het liever op één been geprobeerd en is de trap afgeschoven op een manier, of ie aan de brug werkte tussen de trapeuning en de muur.

„Koud?” heeft Alex gevraagd, toen ze naast elkaar in z'n auto zaten. Als je niet lekker bent, ril je bij elke kleinigheid. Alcide liet toe, dat Alex de dikke Schotse plaid voor hem van de achterbank pakte.

In de auto was er opnieuw gelegenheid om te praten. En langzamerhand zou Alcide minder wantrouwend zijn geworden, als hij niet van tijd tot tijd gedacht had: de kameraden moeten vooral niet geloven, dat ik me in de luren laat leggen. Vanzelfsprekend zou 't niet goed zijn, het hoofd te buigen en de vlag te strijken. Dat gebeurde ook niet. Eerder het omgekeerde.

In wat dat jochie zei klonk een zekere inschikkelijkheid door. Misschien ook een beetje, omdat Alcide twee maal oud genoeg was om z'n vader te kunnen zijn; maar niet alleen daarom, dat is duidelijk. Toch zei Alcide nog altijd niets.

Hij heeft nog verscheidene minuten nodig gehad... Maar toen hij zag, hoe Alex, bij Alcides huis, op een nog al onhandige manier probeerde de luiken voor de vensters open te maken en ze aan de muur vast te haken, heeft Alcide bij zichzelf gezegd, dat het niet juist zou wezen om iemand, die op deze manier toenadering zocht, meteen een trap te geven. (De luiken van Alcides woning waren gesloten, omdat Alcides vrouw op haar werk was in de haven.) En in het keukentje met rode tegels, waar de jonge Blanc nieuwsgierig z'n blikken over de voorwerpen liet glijden, heeft Alcide eindelijk iets geantwoord op al die babbels, die eigenlijk alleen neerkwamen op onbeantwoorde vragen.

„Een knapie zoals jij”, heeft hij bars gezegd, „zou onder ons regiem geen directeur meer zijn maar daar zou je misschien meer mee winnen dan verliezen. Misschien zou je beter leven dan wie ook. In elk geval zou je meer plezier in je leven hebben. En zeker zou je de kennis, die je bezit, beter kunnen gebruiken dan je nu doet!”

„Dat verschilt niet zoveel van wat ik gezegd heb”, antwoordde Alex, min of meer verrast.

„Niet zoveel misschien”, zei Alcide, „als je je niks aan-

trekt van de afstand, die d'r tussen ligt!" En toevallig lag tussen hen in de verzakking van de oude roodstenen vloer, veroorzaakt door het weglopen van het zand naar alle kanten, dat in beweging komt, wanneer het veel regent, zoals deze herfst het geval was geweest.

* * *

„... En nòg wel 's 'n keer heb ik tegen 'm moeten zeggen: ik verbaas me over je, Vincent... Zelfs dat jochie van Blanc, honderd-procent ondernemer, beseft onze kracht beter dan jij. Dacht jij, dat ze al die kunsten zouden proberen om hun zaken te redden, wanneer ze zich sterker voelden dan de arbeiders? Dan zouden ze zoveel omslag niet maken maar recht op 't doel af gaan. Maar omdat ze weten, dat ze met 'n sterke tegenstander te doen hebben, zijn ze gedwongen list te gebruiken en te manoeuvreren... of ze beginnen zich bepaalde dingen af te vragen, tenminste wanneer ze niet door en door verrot zijn... Want die Vincent is volslagen in de put. Je krijgt 'm niet meer bij de cel. Hij ziet geen mogelijkheden meer. 't Is net als in negen-en-dertig, beweert ie. Over een jaar zijn hier tien maal zoveel Amerikanen als nu en waar is het goed voor, je te sappel te maken? Niets verhindert ze om ons allemaal in de lik te gooien. Hij loopt niet meer warm... geen vuur meer", besluit Alcide en wijst met een stalen gezicht op de kachel. „Daar ligt 't bewijs."

HOE STAAT 'T ERMEE, KAMERADEN?

Maar dat is geen reden om de vergadering niet te laten doorgaan. Ze hebben wel erger dingen meegemaakt. Ze zijn dus om het vroegere bureau van Gilbert gaan zitten. 't Is minder makkelijk dan een tafel, wanneer je aantekeningen wilt maken, want je zit met je knieën tegen het hout. In de lengte zit je niet goed. Iedereen houdt z'n overjas, jekker of das aan. Die kachel staat op uitgaan, dat voelt nog kouder aan, dan wanneer ie uit zou zijn. Je hoeft 'r maar naar te kijken om de rillingen te krijgen.

„Nou, hoe staat 't ermee, kameraden?”

Hoe staat 't ten eerste met morgen, de 23ste? Ieder heeft het zijne gauw verteld. Sinds die nationale dag tegen de Duitse herbewapening wordt voorbereid, is ie overal aan de orde gesteld. In alle bedrijven zal het werk één, twee uur worden stopgezet, op verschillende tijdstippen, overeenkomstig de mogelijkheden. Op de scheepswerven is, in vereniging met alle vakbonden, besloten tot drie uur.

De kameraad van de werven, Brassard, zegt: „Ze hebben, waar ik bij was, juist een nieuwe cel gevormd met de jongens uit de dorpen, die we nog nooit eerder bij elkaar hebben gekregen. Ze komen in autobussen. Als 't werk eindigt, worden ze meteen weer ingeladen. Als je tijdens de werkuren met ze zou willen praten, bij al dat geraas in de dokken, dan zou je moeten brullen als 'n stier en dan horen ze je nog niet... Henri, jij weet 't, je was er 's 'n keer...”

Henri herinnert zich inderdaad dat lawaai, dat hem duizelig maakte. Temidden van die herrie had hij in minder dan geen tijd het gevoel heel klein te zijn. Eerst boven dat ruim, aan de rand van die kuil met loodrechte wanden zonder leuning of iets; onder je twee reusachtige schepen, die nog nat waren en die op een onderlaag van volmaakt schoongespoelde stenen rustten, afgezien van de plassen water en menie; het leek wel helder rood bloed, precies een

siachthuis voor monsters. Daarna een afdaling, heel voorzichtig, langs glibberige treden zonder zelfs een touw als houvast tussen de gladde wand en de reusachtige scheepsrompen en daarbij de steilte en het schijnsel van de soldeerpijpen, die je beneveld maken, zodat je op je benen staat te trillen. Er komen boven altijd mensen kijken, die een beetje duizelig worden. Henri herinnert zich die nieuwsgierige jongen van een jaar of twaalf, dertien, die juist werk had gedaan aan een plezierjacht, dat gekalefaterd werd bij de volgende kade . . . Hij was letterlijk gekleed in de verse teer, die nog niet goed hard was geworden, een echt pantser dat helemaal glom aan de voorkant van z'n lange jas vol gaten, tot op 't bovenleer van z'n soldatenlaarzen. Ze stonden naar 'm te kijken, hoe ie z'n benen voortsleepte, z'n armen onbewegelijk en stijf langs z'n lichaam, enigszins als een duiker. Hij lette er niet eens op. Waarschijnlijk was hij dat gewend. Ook hij kwam aan de rand van de kuil staan kijken, hoe gevaarlijk dat werk van die anderen was. Beneden, tussen de balken, die het schip ondersteunden, was Brassard Henri tegemoet gekomen, waarbij hij z'n reusachtige leren handschoenen uitdeed en z'n grote ijzeren bril afzette. De randen van de bril hadden twee brede ovale witte kringen om z'n ogen gevormd, de rest van z'n gezicht zat vol menie of roest. Henri kon niet precies zien, wat 't was. Hij droeg een muts, waaraan ie zó vaak z'n handen had afgeveegd, dat ze alle kleuren van de regenboog had gekregen.

En inderdaad was 't niet makkelijk een gesprek te voeren. Toch hadden verscheidene kameraden het werk onderbroken en kwamen om Henri en Brassard heen staan. En als je d'r weer uit bent, vind je je eigen stem gek klinken. 't Lijkt net, of je voortdurend staat te schreeuwen. Dat verklaart die eigenaardige afwisseling tussen hard en zacht, wanneer Brassard het woord voert.

„'t Was eenvoudig genoeg, maar je moet erop komen. De oplossing lag in die autobus. Een cel in de autobus, met vergaderingen onderweg, misschien volgens het beginsel „God zegen de greep”, maar 't is beter dan niets. Het bewijs is, dat 't lukt. Wat wil je meer? Er was wel iets geweest, dat ons had doen aarzelen: de niet-communisten in de autobus. Maar geheimen zijn er niet en de anderen hebben 't goed opgenomen. Zelfs als d'r ééntje bij is, die

'n duit in 't zakkie wil doen, laten we 'm z'n gang gaan. Onze vergaderingen zijn om zo te zeggen steeds uitgebreid met sympathisanten. En er is zelfs nog een voordeel aan verbonden" — Brassard slaat schaterlachend met z'n hand op de tafel — „D'r blijft 'r nooit eentje weg op onze vergaderingen! Maar je kunt je niet indenken, wat dat voor 'n uitstekend middel is om de stemming onder de mensen te peilen. Die schuit met wapens interesseert heus niet alleen de havenarbeiders. De hele autobus spreekt erover, sinds de cel het aan de orde heeft gesteld.”

Félix Pavot is een jonge kantoorbediende van de S.N.C.A.S.O., een pittig, opkomend strijdertje. Hij neemt de plaats in van Edgar Leroy, Henri's oom, die tengevolge van een soort griep z'n huis niet uit kan. Met al die gevallen van griep — er zijn er nog nooit zoveel geweest als dit jaar — mogen er wel eens maatregelen genomen worden.

„Ik had gedacht”, zegt Félix Pavot, „dat een manifest over de Duitse herbewapening, concreet gesteld en rondgedeeld op een ogenblik, dat het werk stil ligt en dus iedereen de tijd heeft om het met aandacht te lezen, een goeie zaak zou zijn. Dat staat vast.”

Henri zegt niets, maar hij weet, dat het idee niet van Félix is maar van Edgar. Dat komt nog wel eens voor, vooral bij jonge kameraden, maar ook bij anderen, dat de kameraden ideeën van anderen overnemen en er mooi weer mee spelen om zich 'm beetje op de voorgrond te dringen, vooral tegenover verantwoordelijke functionarissen. Henri heeft voor zulke gevallen al een doeltreffende methode gevonden. Hij doet net, of ie mal is, zelfs wanneer z'n eigen ideeën op die manier geannexeerd worden. Wat doet 't er uiteindelijk toe? En de kameraad, die leentjebuurt speelt, neemt als 't ware een taak op zich. Want die zal z'n voorstel toch moeten helpen uitvoeren. Eerlijk gezegd laten zulke praktijken Henri tamelijk koud.

De bescheidenheid van de leidende partijgenoten is ook een stuk strijd. Je moet wel 's je mond kunnen houden en niet om de haverklap alle fouten tegelijk willen uitroepen. Er zijn kameraden, bij wie kleine tekortkomingen van de genoemde soort een motor vormen. Zo lang het niet ernstiger wordt, moet je d'r geen drama van maken. Laat ze maar op hun eigen manier hun gang gaan.

Edgar is een voorbeeld voor Henri geweest, meer dan z'n vader, die eer socialist was. Met de grote lijnen was die 't eens, maar als 't er op aankwam, was ie 'n opportunist tot en met! Maar ondertussen hield vader er de anarchistische manier van spreken van de oude havenarbeiders op na. Toen Henri nog bijna een jochie was en nauwelijks met werken in de haven was begonnen, had ie 'r pret in, de ouwe met zichzelf in tegenspraak te brengen, op elk gebied. Dat was makkelijk. Door thuis steeds maar weer te discussiëren leerde Henri politiek denken. Communisten, socialisten, syndicalisten, dat begon hem bij stukjes en beetjes duidelijk te worden. Vader hield er niet van, zo in een hoek te worden gedreven. 't Scheelde niet veel, of ie werd kwaad en hij riep: „Jij bent nog maar een kwajongen! Wat weet jij daar allemaal van? Als ik jou in je neus knijp, komt er nog melk uit!” En dan zei moeder, die de rauw gebakken aardappelen omkeerde (dat deed ze bijna elke dag, want ze hadden vet via een broer van 'r, die slagersknecht was): „Is 't nou uit met jullie politiek? Hebben we zó al niet genoeg zorgen?”

„Zo'n kwajongen is 't niet”, zei op zekere dag oom Edgar, „Hij stelt 't beter dan jij, Frans, hij is meer communist dan jij.” Edgar had veel invloed op z'n broer. Voor Henri had die eerste waardering van de zijde van oom Edgar een grote betekenis; hij wist toen practisch nog niets van het communisme af. Dit is ongetwijfeld het begin van alles geweest. Daarom meent Henri nu ook, dat hij gepantserd is tegen opportunisme. Het overkomt hem in moeilijke gevallen wel eens, dat hij zich afvraagt, wat z'n vader gedaan zou hebben. Het is, alsof dit hem helpt bij 't tijdig opmerken van fouten bij zekere kameraden. Het is er ongeveer mee als met ziekten, die je als kind hebt gehad. Dat maakt je immuun...

Het is ongelofelijk, wat een scherp inzicht Edgar heeft voor een havenarbeider, die nooit uit boeken gestudeerd heeft. Alles wat hij leest, is zijn dagelijkse Huma, maar dan ook van de eerste tot de laatste letter, behalve soms de zogenaamde lichte kost zoals het feuilleton en de misdrijven. Wanneer ie tijd te kort komt of moe is, slaat hij dat over. En na tientallen jaren, dag in dag uit, is het heel wat, dat hij langs deze weg geleerd heeft.

Eén van de dingen, die Henri 't meest getroffen heeft, is dat met die vliegtuigramp: een S.O. 93 in Buenos Aires, die een hoop deining veroorzaakte. De kranten brachten het eerst onder de gemengde berichten.

Maar Edgar had begrepen wat niemand toen begreep: „Dat is een smerige stunt tegen ons!” zei hij.

Wie zou geloofd hebben, dat een ongeluk aan het andere eind van de wereld hier zulke verstrekkende gevolgen zou hebben?

Het duurde geeneens maanden...

„Zie je? Wat heb ik je gezegd? Daar heb je 't bewijs! Verdorie! Had ik toen m'n opvatting maar aan de Huma geschreven! Dan hadden we 't kunnen signaleren. Wat 'n stommeling ben ik geweest dat ik gearzeld heb!”

Schijnbaar toevallig heeft de directie van de S.N.C.A.S.O. het ongeluk in Argentinië als aanleiding gebruikt om het fabriceren van de SO 90 stop te zetten en dit type uit de circulatie te nemen. En dit gebeurde in '48, kort nadat de SO 95, die als twee druppels water op de SO 90 lijkt, de internationale rallye van Cannes voor passagiersvliegtuigen gewonnen had! Het was dus (direct of indirect) een streek van de Amerikanen, die niemand toen doorhad. En ze stelden zich voor, de arbeiders de keus te laten tussen ontslag of de vervaardiging van de M.D. 315, een vliegtuig voor de koloniale politie, dat bovendien tegen de bevolking in Frankrijk zelf gebruikt zou kunnen worden.

Voor Henri was het in één woord een openbaring. Nog nooit had hij zo tastbaar met eigen ogen gezien, hoezeer het volk een leidende kracht kan zijn. Tot op dat ogenblik had hij dit wel gevoeld. Dat hoorde bij zijn zelfvertrouwen, maar nog nooit had hij 't zo practisch kunnen vaststellen: er zijn dingen, die de mensen aan de basis eerder dan ieder ander en beter dan ieder ander kunnen zien, omdat ze met hun neus op de problemen gedrukt worden. Op elk gebied, in alle uithoeken van het land, zijn er miljoenen Edgars, die — ieder op eigen terrein — zich uitspreken over belangrijke aangelegenheden, die op dat moment alle anderen ontgaan, al zijn het de grootste geleerden. Wat een kracht kunnen deze geweldige waakzaamheid, dit geweldige inzicht hebben, wanneer ze in hun geheel op eenzelfde doel gericht zijn!

„Ik ben van mening, dat kameraad Leroy...”

Henri schrikt op. Felix is nog altijd aan het woord. Zelfs op een vergadering gebeurt het wel eens, dat de gedachten afdwalen en soms raak je de draad kwijt van wat de anderen zeggen. Leroy? Gaat het over hem of over Edgar?

„...’s ’n keer ’t woord moest voeren bij de poort van de S.N.C.A.S.O. Ik geloof...” (Moet die knaap beslist overal „ik” bij zeggen?) „... dat hier een tekortkoming ligt: de arbeiders krijgen de afdelings-secretaris van de Partij of de kameraden van het district nooit te zien. Ze kennen alleen de kameraden van de vakbeweging. In de tijd van Gilbert was dat óók al een tekortkoming. De arbeiders kenden hem niet. En er zijn problemen, die de kameraden van de vakbeweging niet zo kunnen stellen, als de Partij dat zou doen. De Partij kan niet vervangen worden door iets anders. Neem bijvoorbeeld, zoals Brassard heeft gezegd, dat schip met wapens. Wij zitten óók vlak bij de haven, bijna net zo dicht als jullie op de werf. Daarom is het nodig, dat de Partij de arbeiders komt voorlichten. Met Indochina is dat altijd behoorlijk gegaan. We mogen zeggen, dat de S.N.C.A.S.O. de haven altijd krachtig ondersteund heeft. En als de afdelingssecretaris komt, is dat altijd nog beter, dan wanneer wij, vooral de vakbewegings...”

„Accoord”, zegt Henri en haalt z’n opschrijfboekje te voorschijn. „Laten we meteen maar een datum en een uur vaststellen.”

„Hoewel”, zegt Felix, „ik... het zou misschien goed zijn er met Edgar over te spreken. Dat bedenk ik me nu juist...”

„Schiet in elk geval op”, zegt Brassard, die z’n leren jas weer toeknoopt en met z’n handen op z’n knieën trommelt, „We verrekken hier zowat!”

Nu hijzelf aan ’t woord is geweest, heeft ie haast. En de vergadering begint nog maar net.

EEN DAPPER MAN LET NIET OP 'T UUR

Toen ze vertrokken, zowat bevroren, zo stijf als planken en met knieën, die bij 't fietsen niet meer wilden buigen, kraakte de vers gevallen sneeuw onder hun schoenen.

„Het lijkt Rusland wel”, zei Fernand Clerc, „'t Moet trouwens niet leuk zijn, als je daar elke dag van de fiets gebruik maakt.”

„Die Russische kameraden hebben een warm hart”, zei Félix, „ze hebben stuk voor stuk innerlijke centrale verwarming.”

„Nou, ik ga d'r eentje pakken bij Verdi”, zei Brassard, „dan kom ik weer 'n beetje bij.”

„Ik ga met je mee”.

Verdi, dat is recht aan de overkant, een hotelletje met een groot raam, waardoorheen de sneeuw verlicht wordt; een partijgenoot.

„Jongens, neem me niet kwalijk”, zegt Henri, „ik ga d'r meteen weer vandoor”.

Eerlijk gezegd zou een cognacje hem óók goed doen, maar hij herinnert zich niet, ooit een voet in een knijp te hebben gezet zonder daartoe wegens een vergadering verplicht te zijn geweest. Bovendien heeft ie geen cent op zak. De kameraden hebben daarentegen werk...

„Je slaat 't toch niet af? Dan word ik kwaad”, zegt Clerc, „'t Is mijn beurt.”

Verdi staat achter z'n toonbank en is bezig met 't opwrijven van een indrukwekkende rij glazen.

„Hé, we zien jullie ook niet vaak” zegt ie.

* * *

„Wat moeten jullie me vandaag toch allemaal apart spreken!” zegt Henri hardop, terwijl hij de twee trappen afdalt, die naar de keuken van Verdi leiden. Die sluit de deur achter zich. „Daareven Arthur Garçon en nou jij weer.”

„Je moet me raad geven, dat kan toch, hè?” zegt Verdi en keert zich naar Henri, die al op een hoek van de tafel zit, „Wil je nog 'n glaasje? Van mezelf. Speciale kwaliteit.”

Hij heeft 't buffet opengedaan en haalt er twee glazen uit en een fles brandewijn, één en ander met de kundige greep van de caféhouder, die dat hele geval in één hand houdt, de voeten van de glazen tussen z'n vingers. Hij maakt de indruk van iemand, die een moeilijk onderwerp moet aansnijden en die tijd wil winnen. Z'n hand trilt 'n beetje tijdens 't inschenken... En opeens gaat hij erbij zitten, zet z'n fles neer als iemand, die een steunpunt loslaat en zegt:

„Dat kan zo niet dóórgaan, Henri...”

't Zou niet netjes zijn geweest, als Henri had gedaan, of 't hem verraste. Hij kan raden, waar 't over gaat. Hij heeft er al van gehoord. De vraag „Wat is er aan de hand, René?” slikt hij dus in.

Verdi gaat trouwens voort: „Je weet best, dat ik d'r niks aan doen kan... In bijna elk hotel hebben ze kamers gevorderd, één of twee, net als bij mij. Alleen: in mijn geval weet iedereen, dat ik communist ben. Daarom is 't niet goed, dat ze aldoor die Amerikanen bij mij zien. Dat maakt de indruk, dat 'k ervan profiteer, vat je? En in dit geval zeggen de mensen niet: „Dat is nou René Verdi”, maar ze zeggen: „Dat is nou de Communistische Partij. Hoor naar m'n woorden maar kijk niet naar m'n daden.” Ze hebben me zelfs verteld, dat iemand gezegd heeft: „Verdi, die heeft de vorige maal in een kamp gezeten. Hij gelooft 't nou wel. Dit maal kiest ie partij voor de sterkste.” Begrijp je, Henri? En onze kameraden... 't Is een feit, dat ze steeds minder bij me komen... Onlangs zelfs die kleine George Dupuy, je weet wel „Jojo”... hij mag 'm dan een beetje om hebben gehad, want ie heeft niet veel nodig. Als ie enkel maar drank ruikt, is ie al weg... Maar ondertussen... Toen die gasten van mij thuis kwamen en eerst nog wat dronken, vóór ze naar boven gingen, hebben ze Jojo een sigaret aangeboden en ook aan twee kameraden, die bij 'm zaten. Ze hebben alle drie geweigerd. Die gasten, die nog geen woord Frans verstaan, hebben zúlke rogen opgezet. Als ze de duivel in eigen persoon hadden gezien, hadden ze niet verschrikter naar de toonbank kunnen terugschuifelen. Toen

is die jonge Dupuy opgestaan en heeft geroepen: „Ik kom wel 's terug, als je die hufters niet meer bij je in huis hebt.” Hij heeft de deur achter zich dichtgesmeten en zijn vertering zelfs niet eens betaald. Wat je? Die vertering zal me 'n zorg zijn, maar niet de gevolgen, die dat voor mij kan hebben, terwijl ik van begin af aan bij de Partij ben geweest. Zelfs Gilbert, vóór z'n ziekte, heeft me 's 'n keer naar 't secretariaat geroepen en toen heeft ie gezegd: „Dat schept een probleem, kameraad... ik weet ook niet, hoe 't opgelost moet worden... maar dat schept 'n probleem.” Ik geloof, dat ie te ver is gegaan. Alleen al die uitnodiging om op 't secretariaat te komen. Officieel. Alsof ie niet binnen had kunnen lopen, als ie in de buurt moest zijn en de zaak rustig als kameraad met me bespreken... En me dan zo in een hoek te drijven!... Nou ja, ik begrijp 't wel, ik kan me de gedachtengang van die kameraden wel indenken. Wat moet je dan doen?”

Het is nauwelijks een vraag, maar toch heeft Verdi eventjes gewacht, of Henri wat zou zeggen, voor hij er kortweg aan toevoegt:

„Ik verkoop de zaak!”

Henri onderdrukt een gebaar van protest maar niet helemaal op tijd.

„Wat?” vraagt Verdi meteen, „vind jij dan, dat ik dat niet moet doen?”

Henri herstelt zich en haalt z'n schouders op:

„'t Is moeilijk om je daarin raad te geven, René. Het is een persoonlijke aangelegenheid.”

Maar onmiddellijk bekent hij zich zelf, dat dit een uitvlucht is. Hij voelt zich vermoeid. Het is al laat. En die kou maakt je suf. Daarmee verontschuldigt hij zich. Maar hij zit zichtbaar in moeilijkheden. Verdi kijkt hem strak aan en wacht, alsof er een vonnis gaat volgen.

Maar of Henri zich nu al schaamt, dit is nog wat anders dan straks met die locomotief. Dit maal heeft hij niet het flauwste begrip; hij zou het niet weten en hij durft geen raad te geven.

„Dat is alleen jouw zaak, René”, zegt hij nog om het onrustige gevoel te verjagen.

Maar hij zal er de hele verdere avond bijna wroeging over hebben, dat weet hij nu al; wroeging omdat hij gefaald heeft

en nog niet voldoende kennis had om op elke vraag een bevredigend antwoord te geven; en nog eens wordt hij als 't ware duizelig, als hij denkt aan de verantwoordelijkheid, die zich als een afgrond uitstrekt voor één man, die zulke verantwoordelijkheid tegenover duizenden draagt.

* * *

Met die sneeuw zie je geen hond meer op straat, als Henri weggaat bij Arthur met z'n eend en z'n aardappelen. Constance is uit bed gekomen, zoals ze beloofd had. In 'r nachthemd, zonder zich voor Henri te schamen; alleen had ze gezegd: „Excuseer...” Overigens was het een nachthemd, dat geen problemen schiep, mouwen en alles eraan. Ze droeg ook bruine wollen kousen, die eigenaardig afstaken bij het wit van 't hemd. En met zulke kousen kan ze slapen! Constance staat te rillen. (Met die steen van 'r was daareven ook een stunt...) De zak stond kant en klaar op de ronde tafel in de eetkamer; daar was alles zo keurig ingedeeld, zo netjes neergezet, dat je direct begreep: wanneer 't één keer per jaar van z'n plaats ging voor een maaltijd, dan was dat een gebeurtenis... zo schoon was alles en zo leek 't (wat dat betreft) op 'n museum, de glazen keurig op een rij in 't buffet, een overvloed van vazen en aan de muren ingelijste platen met in de hoeken dan nog foto'tjes, die soms ook vastgestoken waren tussen de lijsten en 't behang; op een tafeltje een opgezette fazant en onder een blinkend gewreven kap een naaimachine, als op een tentoonstelling.

„'t Gaat misschien een beetje moeilijk, maar ik heb maar twee zakken. Voor de aardappelen kan ik je m'n goeie niet geven. En deze kan niet afgesloten worden. Die zou je dicht moeten houden.”

Zo rillerig als ze is, heeft ze Henri tot aan het einde van de gang gebracht bij de deur. Ze zal daar trouwens de grendel weer voor moeten schuiven.

„Je kan zien, dat mannen nooit boodschappen doen. Jullie houden zo'n zak vast als ik-weet-niet-wat... Denk je, dat je d'r mee op de fiets kan?”

„Daar wringt nu juist de schoen. En de zaak is geenszins opgelost, wanneer Henri gezegd heeft: „Maak je daar maar geen zorg over!” Vooral niet met die twee voet sneeuw. Er is maar één plek, waar hij misschien zal kunnen fietsen,

helemaal bij de rand van het plaveisel, waar de sneeuw een geul vertoont boven het ijs op de kleine steentjes, dat kraakt onder de wielen. Maar het ijs is glad. Hij moet dus rijden met in één hand die zak, die al zwaar wordt en die je na tien meter al voelt wegglijden ... Henri stopt om hem beter vast te grijpen. Als dat zo doorgaat, is ie over een uur nog niet thuis. Paulette is in staat om maar vast naar bed te gaan. Potverhierenginder! Hij staat in z'n eentje hardop te vloeken in de verlaten straat. Mensen, die hem in hun kamer kunnen horen, moeten denken, dat ie bezopen is. Misschien staan sommigen even op om door de spleten van de jaloezieën een blik te werpen op die burger, die zó zat is, dat ie ruzie maakt met een zak en een fiets, terwijl ie tot aan z'n enkels in de sneeuw staat. Deze burger was 'n half uur geleden nog in vergadering en torste een zware verantwoordelijkheid. En terwijl iedere stadgenoot nu op één oor ligt, staat hij zich daar nog in z'n eentje te sappel te maken als een mier die in gevecht is met een strootje helemaal onder aan een grasheuveltje. Waarbij je je afvraagt, waarom die mier dat doet, want van boven af bekeken lijkt 't allemaal even gek en ongeloofwaardig, net zoals van achter de jaloezieën van de eerste of tweede verdieping; de huizen hebben hier zelden meer verdiepingen ... Maar ondertussen moet je aannemen, dat die mier weet, wat ie doet. Wat niet wegneemt, dat ie vloekt op z'n strootje en z'n grassprietjes en ze naar de gloriende jeeuwel wenst. Die mier heeft nog eens in dienst een maat gehad, die uit Valenciennes kwam en daarvoor in z'n eigen dialect een schitterend woord had ... Dat noemen ze daar ontploffen. Zo was 't. Terwijl ieder ander d'r mee gekapt heeft en onder de warme dekens ligt ... dat moest ik verdorie óók doen in plaats van me hier als 'n idioot druk te maken; en die anderen misschien nog lol achter hun gordijntjes!

Het duurt maar heel even, juist lang genoeg om die fiets een flinke mep te geven, dat ie naar rede luistert ... Hart en verstand zijn net als je lichaam. Ook zij moeten zich af en toe even ontlasten, effe pissen of hun neus snuiten. En zelfs als de vloek, die er dan uitkomt, wat zwaar blijkt te zijn, dan bewijst dat enkel, dat hart en verstand tenminste geen last hebben van verstopping. Even later ben je 't vergeten. Of liever: je neemt 't je zelf erg kwalijk en vindt 't

liederlijk. Je bent er zelfs trots op, jezelf tegenover alle anderen in 't ongelijk te stellen, zelfs tegenover degenen, die niets van de hele zaak weten of die het verkeerd opnemen. De kou, de nacht, die eenzame omgeving, dat is allemaal beroerd, maar wie heeft zo iets nooit meegemaakt? 't Scheelt niet veel, of Henri gaat hardop tegen zichzelf zeggen: „Eigenlijk ben je niet eens zo'n kwaje kerel, hoor!” Vooral omdat het morgen met die eend thuis feest zal zijn. Dat is nog wel een rukkie waard! En zelfs tegen de fiets begint Henri te praten, nadat ie 'm weer overeind op de weg heeft gezet; hij wil vrede sluiten: „Nou, vooruit... Hort sik!... We moeten naar huis, hup!”

Twintig meter verder, juist als 't 'n beetje vlot begint te gaan, komt er 'n auto aan, waarvan de koplampen Henri fel beschijnen; die wagen remt opeens bijna pal tegenover 'm, gilt met z'n claxon dat horen en zien vergaat en 'n man binnen in roept: „Meneer Leroy!... Meneer Leroy!”

Henri is al op handige wijze met zak en al uitgeweken om te passeren, maar de stem klinkt bekend:

„Meneer Leroy!...”

Henri stapt af en loopt terug. 't Is dokter Degand.

„Dat treft, dat ik U tegenkom”, zegt Degand, „ik had juist 's met U willen praten.”

Henri denkt óók, dat 't net goed uitkomt wegens de hand van de kleine.

„Op dit uur?” vraagt hij.

„Een dapper man let niet op 't uur!” En Henri voelt, meer dan hij 't ziet, de goedmoedige lach van de man-met-de-pijp; zo is die dokter. De warmte en de tabaksrook, die uit het portier komen, dat maar een klein eindje geopend is, vormen op zichzelf al een zuiver beeld van de gemoe-delijkste man, die Henri kent.

„Ik ben op weg naar huis”, zegt Henri en lacht ook, „Tenminste als 'k 't haal, want 't is hier erger dan aan de Noordpool! Je mag 't gerust 'n expeditie noemen!” — Hij wijst op de zak met de eend — „Met zo iets... En koud, verschrikkelijk!”

„Zal ik even meegaan?” vraagt de dokter, „Geef in elk geval die zak hier... En stapt U zelf ook in, dan kunt U Uw fiets door het portier heen vasthouden.”

„Maar dan schuur ik langs Uw auto...”

„Als U 'n beetje oplet . . . als U de band tegen 't spatbord laat rusten, dan gaan we, met 'n kalm gangetje.”

Een andere oplossing zou geweest zijn, Constance nog eens te wekken en haar te vragen, de fiets te houden tot morgen. Maar dan zou hij morgen te voet erheen moeten om de fiets op te halen. En dit maal zou je Constance inderdaad horen „ontploffen”, dat staat vast. Wat ruikt 't overigens lekker in die wagen: dat leer, die pijp, de benzine . . . En dan dat lampje op die wijzerplaat tussen Henri en Degand, het geronk van de motor, dat hun stemmen dempt, echt geschikt om 'n gesprek bij te voeren. 't Enige hinderlijke is die hand daarbuiten, die de fiets in de kou vasthoudt en die wel afgesneden schijnt van de rest van 't lichaam, alsof de fiets op eigen kracht ging . . . Het ongeluk is, met die omweg, waartoe ze je dwingen wegens de werkzaamheden aan de kanaalsluis (wat zit daar trouwens achter?), dat je gedwongen bent langs de kust te rijden aan de kant van de S.N.C.A.S.O. en daar is de weg een baan van enkel cement, die de Duitsers opnieuw hadden aangelegd tussen de ruïnes van de weggebombardeerde stad, zonder stoepen en zelfs met gras en vol gaten en bulten. Aangezien er niet veel auto's zijn, die op dit uur een bezoek gaan brengen aan de watertoren en het gebouw, is de sneeuw ongerept, bijna helemaal vlak zowel op de weg als aan de kant. Ze hebben nog geen vijftig meter afgelegd, of ze zijn als in de woestijn. De auto moet in de blinde rijden, op de tast. En natuurlijk zijn ze in minder dan geen tijd van de weg af en met een wiel in een gat.

„U zou misschien beter regelrecht naar huis kunnen gaan,” stelt Henri voor. „Dan zou die discussie . . . nou ja, dan zou dat gesprek een andere keer kunnen plaats hebben.”

Maar dan kende hij de dokter niet. Hij is de koppigheid in eigen persoon. Is er een hindernis of een moeilijkheid, hij stelt zich te weer, al is het voor z'n dooie plezier, al heeft 't geen nut; alsof hij aan één stuk door uitgedaagd werd. Vandaar ook zijn voorliefde voor gewichten en halters. 't Ligt in z'n natuur. Z'n tanden op elkaar zetten, van de grond tillen wat tegenstand biedt, daar heeft hij pret in . . . Maar niettemin zou 't redelijk zijn een auto niet verder dit onbekende in te sturen, waar je aan 't wit even weinig hebt als aan 't zwart, met als enige bakens: achter je de lichten van de antennes van de S.N.C.A.S.O., links het eentonig

ruisen van de zee, een eindje voor je de lichten van het havenhoofd en een beetje naar rechts, voorbij de bocht van de kust, het grote draaiende zoeklicht, dat niet helpt maar de zaak in de war stuurt en steeds weer voorbijschiet als een vod, langs de goeie richting, waarin je dacht te gaan.

„Hadden we maar 'n lamp” zegt Degand, „om de weg terug te vinden. Want die van de wagen schijnen recht vooruit de natuur in, zie je.”

„We zouden de lantaarn van m'n fiets kunnen gebruiken”, zegt Henri, die de hardnekkigheid van Degand verwent zou hebben, als hij niet had moeten erkennen, dat hij 't er met zijn vehikel in deze omgeving niet veel beter afgebracht had.

„Uitstekend!” zegt de dokter.

En nu moet Henri z'n fiets omhoog tillen en met z'n hand het wiel laten draaien om met behulp van z'n lantaarn om zich heen naar de weg te zoeken. Als ze ons konden zien, nou, dacht hij. Met een kameraad bij zich, zou hij hardop gedacht hebben, maar om de dokter niet te kwetsen, houdt hij z'n mond.

Nadat de weg teruggevonden is, achteruit, kwartslag om, weer starten en langzaam vooruit.

„Nou goed opletten en 'r niet weer afraken, verdorie”, zegt Degand. Hij heeft dat op zo'n toon gezegd, dat Henri 'm 's goed aankijkt, gebruikmakend van het zoeklicht, dat langs schiet. Het is duidelijk, dat in deze man van middelbare leeftijd iets is blijven hangen van de kinderlijke lust tot avontuur, de drang naar grote daden, die nu opeens ontwaakt is, zij 't op een ongerijmde manier, doelloos; maar 't zou ook op een betere manier kunnen.

Drie keer hebben ze nog moeten stoppen en dat grapje met de dynamo moeten herhalen, één keer om de weg terug te vinden en twee keer om te zien, of ze d'r nog op waren.

Rare pill!

DE HAND VAN DE KLEINE

Maar 't sterkste is dit: als het gebouw in zicht komt en de auto langs het prikkeldraad van het kamp glijdt, brandt er niet alleen geen licht bij Henri thuis, maar uit de verte kunnen ze zien, dat in „De Droge Keel” de lampen in volle glorie aan zijn, alsof de vergadering nog steeds voortduurt.

„Ik wed om wat je wil”, zegt Henri, „dat m'n vrouw daar nog zit.”

Dit maal kijkt de dokter hem met bevreemding aan.

„Voor een vergadering dan altijd”, verduidelijkt Henri, die de verbazing van de dokter heeft opgemerkt. „Verder niet”.

„Ik dacht al. Zullen we even gaan kijken?”

De vergadering is in werkelijkheid al een uur geleden gesloten. Maar het is zo gegaan, dat de discussie, die tijdens de vergadering nauwelijks gevoerd werd, achteraf weer aan de gang raakte. Toen ze zouden vertrekken, is iedereen begonnen van zijn inzicht blijk te geven, in het café-zaaltje zelf, bij de toonbank, om de tafels, achter een glas van 't één of ander (of, zoals in de meeste gevallen, achter helemaal niets). Bijna niemand verdween. En na gesprekken tussen twee of drie personen, zijn de stemmen weer luider geworden en gingen de groepen elkaar vragen stellen.

„Hé, Guitton, hoe dank jij daarover? En U, meneer Tourné?”

Degenen, die zoëven in het presidium hebben gezeten, vormen al gauw het middelpunt van alle gesprekken, Paulette evengoed als de anderen, ja, juist zij; alle vrouwen staan om haar heen en die zijn verreweg het hevigst geïnteresseerd.

Oprecht verrast kijkt Henri nu naar haar door het raam.

„Kom, laten we naar binnen gaan”, zegt de dokter.

„Nee, nee, wacht even”, zegt Henri.

Hij wil, zonder zelf gezien te worden, nog even naar zijn Paulette kijken... hoe die zich d'r door slaat. Wonderlijk!

't Gesprek is zo levendig, dat niemand blijkbaar de auto heeft horen stoppen voor 't café of de fiets tegen de muur heeft horen zetten.

Paulette praat en praat. Henri kan niet goed horen, wat ze zegt, maar aan de gezichten van de vrouwen, die naar haar staan te luisteren, ziet hij, dat ze 't goed doet. Zijn Paulette... verrek nog an toe... en ze is nog verdomd mooi ook, als ze zich zo druk maakt!... Misschien let hij er meer op, doordat hij haar nauwelijks verstaan kan, maar hij heeft 'r nog nooit zo met haar handen zien spreken. Hij is er van onder de indruk, hoe ze heen en weer springen, opengaan, dichtgaan, vingers tegen elkaar, handen in elkaar, handen uit elkaar; en ze zijn helemaal wit door het licht.

De komst van Henri en de dokter maakt alles anders. Ieder wendt zich nu tot die twee.

„Ik geloof, dat er goed werk gedaan is, vinden jullie ook niet?” zegt Guitton, die zich bij 't eerste gedeelte van z'n zin naar Henri toekeert en bij 't laatste naar alle aanwezigen, die hem ondersteunen.

Eén is er bijzonder blij met de komst van de dokter. Dat is de heer Tourné. Weliswaar heeft hij zich net als de anderen door het gesprek zo laten meevoeren, dat hij tot nu toe niet de minste lust kreeg om weg te gaan, maar aan de andere kant hinderde 't hem een beetje, dat hij uit zijn kringen de enige vertegenwoordiger is tussen al die arbeiders. Met die boeren lag het nog anders. Maar hij als winkelier zat er in z'n eentje bij en hij vroeg zich van tijd tot tijd af, of hij hier wel op z'n plaats was. Maar nu de dokter op deze manier ten tonele verschijnt, in gezelschap van Leroy, de communist, alsof 't kameraden zijn, is hij helemaal gerustgesteld. Hij gaat hem de hand drukken.

„Héla, Tourné”, zegt de dokter ietwat verwonderd. „Geeft U 'n rondje?”

Meneer Tourné kijkt de zaal rond. Hij voelt er best iets voor, hoewel 't evengoed 'n heel bedrag is. Geld heeft hij óók bij zich, maar z'n vrouw zou 't huis overeind zetten.

„De handel is hard ziek”, zegt hij ter verontschuldiging, als antwoord op het grapje van de dokter. „Die zou 's naar de dokter moeten...”

Iedereen lacht.

„Dus alleen U doet zaken”, zegt de dokter tegen de waar-

din van de „Keel”, die achter haar oude, vervelozе toonbank staat; ze heeft het gezicht van een bejaarde boerin en krijgt nog al gauw een rood hoofd; op de punt van haar neus zit een grote pukkel.

„Dat valt tegen”, antwoordt ze, een beetje in haar wiek geschoten, „Ik dring niet aan. Een vergadering is een vergadering. Niemand is verplicht wat te drinken. Maar de vrouwen hadden wel eerst een kummel kunnen nemen. Die zie ik hier niet zo vaak. Maar tegenwoordig heeft niemand meer centen.”

„Windt U niet op”, zegt Degand, „Slecht voor de gezondheid.”

„Ik wind me niet op; ik zeg alleen, hoe 't is.”

„Maar tegenwoordig zijn 'r toch nieuwe klanten in ons land?”

„Die durven hier niet te komen” — het is Papillon, die het antwoord geeft — „Hier zijn we onder òns”.

„Zo is 't, zegt de waardin, groots op dat „onder ons”. Als er wat werk is, dan verandert „De Droge Keel” in een waar hoofdkwartier van de havenarbeiders.

Eén ding heeft Henri vooral getroffen: Paulette houdt haar mond, sinds hij erbij is. Ze is vlak naast hem komen staan, blij dat hij er is. Ze pakt z'n arm.

Zachtjes vraagt hij:

„Ging 't?”

„Ik geloof van wel”, zegt ze met stralende, een beetje vochtige ogen en vlijt zich even tegen zijn arm.

Maar daar blijft het bij. Terwijl ze een minuut geleden zo prachtig wist te spreken, komt er nu geen woord meer uit. En Henri is ongetwijfeld niet de enige, die opmerkt, hoe ze dekking bij hem komt zoeken. Je zou zeggen, dat ze niets meer waard is wanneer hij verschijnt. Dat is zo haar manier om hem haar vertrouwen te tonen, van hem te houden, de zachtmoedige en benauwende onderworpenheid van een vrouw tegenover haar man...

„Zeg je opeens niks meer?” vraagt hij.

„Ze heeft alles al gezegd!” roept dikke Martine, de vrouw van de meesterknecht, die dadelijk in de rede wordt gevallen door Fernande, de vrouw van Papillon; met een lach verwijt ze Henri:

„Zie je niet, dat je d'r bang maakt? Je doet net, of je

van niks weet, maar thuis ben je natuurlijk een dictator. Net als de mijne, al ziet die d'r niet naar uit, want 't is maar zo'n kleintje..."

En terwijl Papillon met een zuur lachje iets antwoordt, alsof z'n vrouw wat kletst behalve dan wat z'n kleine gestalte betreft, zegt Martine weer:

„Leer jij d'r zo discussiëren? Binnenkort kan ze beter spreken dan jij... Nou, ouwe jongen, als je d'r alles zo goed leert als dit... Dat moest je Alphonse óók 's uitleggen..."

Martine hoeft haar mond maar open te doen en iedereen staat al klaar om te lachen. De zaak is, dat ze er van alles uitflapt zonder met haar ogen te knippen. Een manier van spreken, die bij haar past. Je hoeft enkel maar te zien, hoe ze de vier machtige rondingen van haar schouders en boezem vooruitwerpt om voor zichzelf plaats te maken in een kring; ze richt zich op en haalt diep adem, vóór ze wat zegt, want ze is ietwat asthmatisch; daardoor lijkt ze enigszins op een vis. Iedereen doet z'n lippen van elkaar op 't zelfde ogenblik als zij. Een lach staat te wachten om weg te springen als een hardloper bij de start.

„Hé, dokter?"

Waarom zou ze zich voor hem inbinden; hij heeft haar acht kinderen op de wereld helpen brengen... Nee, zeven. Dat eerste...

„Daar heb je háár weer!" zegt Paulette toch maar om zich een houding te geven en wordt meteen bloedrood. Ze gaat nog wat dichterbij Henri staan.

Martine is al weer tussen een groepje vrouwen gesprongen, waar ze vertelt, dat haar eerste, dat was Gertrude, door de oude vroedvrouw (en nu mag je van vroedvrouwen zeggen, wat je wilt)... Nou ja, toen is ze daarvoor naar de dokter gegaan... Vooral omdat die man aan onze kant staat, niet? En met die dingen is 't vertrouwen een hoop waard, geloof mij maar, Francine...

Francine zegt: „Ik ga naar 'm toe voor Jacques z'n arm, die niet erg gauw beter wil worden."

„Natuurlijk", heeft de dokter geantwoord, toen Francine, die een zet kreeg van Martine, hem heeft durven aanspreken. „Laat hem maar op 't spreekuur komen. Kan dat?"

„Ja, ja".

Degand ziet er werkelijk goedaardig uit . . . Maar geeft hij er zich echt rekenschap van, wat hij in uiterste nood voor het lijden en het harde leven van de mensen hier betekent? Uit macht der gewoonte behandelt hij de meest ontstellende dingen een beetje als alledaagse aangelegenheden, je zou soms zeggen met een soort achteloosheid, onverschilligheid.

„'t Is me wat laat om nog te gaan bomen”, zegt hij tegen Henri, als hij samen met de anderen uit „De Droge Keel” komt, „En ik heb m'n vrouw beloofd . . . Nu is 't wel zo . . .”

„. . . dat zij d'r ook aan gewend is”, zegt Paulette, de zin makend. En daarop tegen Henri: „Tegen jou zeg ik altijd, dat je op dat punt net als 'n dokter bent.”

„Wanneer d'r mensen in nood zijn, bestaat er geen dag of nacht”, voegt Degand er aan toe.

„Over Uw vrouw gesproken”, zegt Paulette dan, „waarom zou die geen lid van het comité kunnen worden? Dat zou ons weer 'n eind verder brengen.”

„Ik wil er wel 'n balletje over opgooien maar ze loopt alleen echt warm voor ideeën, die van anderen dan van mij komen. Zo is ze. 't Zou beter zijn, als U ze 's opzoekt. Dan zal ze direct op me afstuiven om er met me over te spreken — ik ken 'r — met opgestreken zeil. Ik doe in zo'n geval net, of ik van niks weet en waarschijnlijk denkt ze dan, dat ze 'n soort overwinning op me behaald heeft . . .”

Henri en Paulette beginnen hard te lachen, terwijl ze hand in hand door de nacht lopen, die van onderop helemaal helder wordt door de sneeuw. Aan z'n andere kant sleept Henri nog altijd de vermaarde fiets mee.

„Yvette heeft 'n zeer onafhankelijk karakter”, vertrouwt de dokter hun nog toe, als was hij daardoor gevleid.

Intussen wordt er maar geen afscheid genomen. Al gauw staan ze voor de poort van het gebouw. De dokter zegt:

„'t Is misschien toch niet meer de moeite, dat 'k op dit uur mee naar binnen ga. En m'n wagen staat ook helemaal onbeheerd buiten . . .”

„'t Kind”, fluistert Paulette heel zacht in het oor van Henri.

„O ja”, zegt Henri, „Als U 't niet te lastig vindt, hadden we toch graag, dat U even keek naar die kleine. De brandwond heelt niet gauw. We zijn 'n beetje bang . . .”

„Ik zal even mee gaan”, antwoordt de dokter prompt, alsof hij graag van de gelegenheid gebruik maakt.

„Ze zijn geen één keer wakker geweest”, zegt Georgette, die nog op is, wanneer Paulette de sleutels bij haar komt terughalen. „Ik ben drie keer wezen kijken, maar ze zijn niet eens gaan verliggen. Ze verschillen heel wat van de mijne, vooral die kleine, wat 'n getob met dat kind!”

Lucien, haar man, komt met Guitton achter ze aan.

„Ik hoop maar, dat ze niet al te veel moeilijkheden krijgen met dat rijtuigje van ze, zo 's nachts in die sneeuw”, zegt Guitton.

Hij heeft 't over z'n boeren. Dat herinnert Paulette aan 't pakje, dat Guitton zoëven in de zak van haar mantel heeft laten glijden, toen hij terugkwam; 't voelt wat koud en vochtig aan. Je zou zeggen: een half pond boter. Guitton heeft onderweg blijkbaar uitgedeeld, want toen ie uit de „Keel” kwam, waren z'n zakken dakker.

„'t Zou jammer zijn om 'm wakker te maken”, zegt de dokter, „maar 't verband is niet zo goed.”

Hij heeft voorzichtig het handje plat op de zijne gelegd. Paulette verdedigt zich:

„Hij speelt altijd in de smurrie, maar van binnen is 't schoon, ik geef 'm elke dag 'n nieuw, U kunt 't nakijken! Maar als windsel heb ik alleen dat, 't is niet van 't beste...”

De dokter is op één knie gaan liggen, op een oude wollen lap, de rug van een kapotte trui, die zo'n beetje als bedmat dient, want 's morgens is onder je naakte voeten de cementen vloer koud.

„Let U maar niet op die ouwe jas”, verontschuldigt Paulette zich nog, „Die leggen we op hun dekens, als 't kouwer wordt.”

Achter de rug van de dokter tikt Henri met z'n hand tegen Paulette's arm. Hij weet, wat ze voelt, als 'n vreemde op die manier 't huis binnenkomt, vooral in de kamer met al die armoedige dingen.

„Daar hoeft U zich voor mij niets van aan te trekken”, zegt Degand heel zachtjes, „En nu allemaal stil. Ik zal proberen te kijken zonder 'm wakker te maken.”

De ogen van Paulette en Henri hebben elkaar nog even ontmoet, voordat ze zich over de schouder van de dokter heen op het windsel richten, dat van het handje wordt

Kind beweegt niet. Z'n hoofd heeft hij naar z'n zusje toege-
draaid; dat in volkomen ontspanning naast hem ligt,
zelfs heeft ze de meest vreemde houding aangenomen, één
arm boven haar hoofd gebogen, als 'n danseres, de andere
hand tegen haar hart gedrukt, haar mond een beetje open
met 'n schijn van 'n glimlachje, alsof ze in haar droom een
gesprek voert met een sprookjesprins... Alleen kinderen
kunnen zo vast slapen. Paulette en Henri houden hun adem
in om Degand niet te storen, enigszins met beklemd gemoed
naar mate het windsel verder afrolt en ze de grote rode en
gele brandwond op het handje van 'het slapende kind ver-
wachten.

„Niets bijzonders”, fluistert de dokter, terwijl hij 't handje
op de zijne laat rusten, zodra het verband eraf is en hij 't
licht erop laat schijnen, dat door de deur van de keuken
naar binnen valt, „Ik kan er dit zelfs wel weer even om
doen.”

Hij begint het er weer om te winden met dezelfde zorg,
dezelfde kundige bewegingen van handen en vingers; alleen
het uiteinde van het verband scheurt hij eraf, omdat dat vuil
was geworden. Pas als hij klaar is en het handje weer onder
de dekens heeft laten glijden, richten Paulette en Henri zich
op 't zelfde ogenblik als hij op en lozen net zo'n zucht,
alsof ze zo juist met z'n drieën een krachttoer hebben
verricht.

Ze gaan naar de keuken terug; Paulette sluit voorzichtig
de deur.

„Ik had wat met U willen praten over die vredesbeweging
van U”, zegt de dokter tegen Henri, „maar 't is nu te laat.
Zoudt U morgenmiddag niet bij me kunnen komen? Ik zou
dan de hand van de kleine opnieuw kunnen verbinden en U
meteen twee of drie windsels geven en wat er verder bij
oort. Als U zoudt meekomen” (zegt hij tegen Paulette),
„Zoudt U meteen met m'n vrouw kunnen spreken, wat
ikt U?”

Morgenmiddag zal moeilijk gaan”, zegt Henri, „dan
kunnen we dat solidariteits-kerstfeest voor de kinderen. En
a is 't kerstfeest op school.”
„ja?” zegt de dokter, „We hebben ook gegeven. Zelfs
wou speelgoed afstaan. Maar laten we dan zeggen:

ve
Bo
con
Deg
niets
„T
„Ik
hij nog
die in d
schien d
meer de
aan hem l
behulp van
we gekomen
„Gaan we
„D'r blijft
„t Gaat no
„Misschien k
zien.”
Henri is op de
„Oef! 't Was
gevaaren?”
„Ik geloof ve

Zondagochtend... Die hand is niet ernstig, weet U.
gerust een dagje zo blijven."

Paulette en Henri zeggen geen ja en geen nee. Da
bezoek maakt ze een beetje kopschuw. Paulette is nog
legen. Maar de dokter doet niet in 't minst uit de h
Daar zit 't 'm niet in. Degand is enigszins verwonderd
de armoedigheid van die twee vertrekkende, zoëven de ka
en nu de keuken met z'n al te kale muren en het ge
raam zonder gordijnen, dat de dokter Paulette en Henri a
alles verhindert niet, dat de dokter Andréani da
deed. De dokter heeft daartoe nog een reden. Want in zijn
ogen vertegenwoordigen Henri en Paulette niet enkel zich
zelf. Achter die twee bespeur je de Partij, iets heel groots
em verhevens. Zij kunnen nooit als minderen tegenover wie
ook staan... En bovendien houdt Degand er hoe dan ook
iet van, zich te verbeelden, dat hij méér is dan 'n ander.
at toch niet wegneemt, dat Paulette niet geestdriftig is
or een bezoek aan het gezin in het mooie huis op de
leevard Jean-Bar, waar zij één keer is geweest voor een
int; ook Henri vindt het niet aanlokkelijk, maar als
ad bij het weggaan zegt: "Tot morgen", weten ook zij
anders te zeggen dan:

"morgen".
"Oop, dat ie m'n raad opvolgt", zegt Henri, terwijl
ems voor het raam gociendag wuift tegen de dokter,
smeeuw gewandelt. "Over de grote weg is 't mis-
e maal zo ver, maar dan zal ie tenminste niet
ms lopen, in een sloot terecht te komen. Als 't
s, zou hij de weg enkel terug willen vinden met
le sporen, die de banden hebben gemaakt, toen
zijn..."

"'t morgen heen?"
ms niet veel anders over!"
al erg officieel."

men we op goeie ideeën... We zullen wel
and van de tafel gaan...
e 't avondje...

„Drie vergaderingen met ons tweeën... Als ze dat alle-
maal deden...”

„De mensen hebben nog nooit zóveel op vergaderingen
gezet...”

Paulette moet vooral denken aan de vergadering van de
feestcommissie en aan die van het verdedigingscomité van
Armand Vigneron.

„Juist wij”, gaat ze voort, „zijn ons daar niet altijd be-
wust van. We organiseren ze dikwijls nog een beetje sche-
matisch. Maar wanneer d'r zóveel en bovendien zo belang-
rijk gebeurt, dan lijkt 't wel, of de mensen er uit zichzelf toe
gedreven worden, méér samen te gaan doen, met elkaar te
praten, zich aaneen te sluiten. Geloof jij ook niet?”

„Ja. 't Is haast niet te begrijpen; er zijn nog altijd kame-
raden, die vergaderingen zo'n beetje beschouwen als 'n for-
maliteit, iets dat buiten het leven staat, alsof ze naar de
bioscoop gaan of naar 'n rugby-wedstrijd.”

Inderdaad: nu 't leven van de mensen zo veelbewogen is,
schieten de vergaderingen van het leven.

„Als je d'r over gaat nadenken, wat er allemaal achter
een enkel zinnerje kan steken van een kameraad, die dis-
cussieert...” zegt Henri weer. En zonder overgang voegt
hij eraan toe:

„Evengoed moeten we een stukkie eten voordat we naar
bed gaan.”

Op 't zelfde ogenblik horen ze de wagen van Degand voor
de „Keel” starten en herinnert Henri zich, dat ie de zak
van Constance op de achterbank heeft laten liggen. De
eend voor morgen! Maar voordat hij ook maar even heeft
kunnen vloeken, heeft Paulette al geantwoord:

„Ik heb helaas niks anders dan 'n boterham met boter
en koffie.”

b
so
nie
het
en d
hier,
vijftig
het kar
lijkse to
„Ik da
een kind
m'n kamer
„Zeg, jo
't Ruikt. R
iets was om
meerde envelo
„Laat nou 's
„Ja, maar la
Niettemin lie

Georgette haar zin af en keek de andere vrouwen elk om beurten aan met een vragende blik.

„Ach, die kinderen!” zegt Fernande weer, „Door zó'n kleinigheid zijn ze soms van streek... Stil toch jij!”

Dat was tegen de poes, die weer uit alle macht was gaan miauwen, steeds maar om ze heen draaiend, alsof 't 'r in d'r kop was geslagen.

„Wat is 'r met dat dier?” vroeg de postbode.

„Hij kan niet wennen. Hij is helemaal in de war, sinds we verhuisd zijn. Elk ogenblik zit ie weer bij die barak; krabben tegen de deur; de deur koppies geven; z'n pootje d'r onder om 'm open te krijgen. Ik kan 'm hier niet houden. En ie schijnt niet meer te vreten. Moet je kijken, hoe ie d'r uitziet...”

„En d'r zijn toch ratten genoeg in de kelder!” zei Paulette, „Om 'r bang van te worden!”

„Nou, kom!” probeerde Fernande en wilde de poes naar haar kamer hebben; ze deed de deur open. Maar de poes drong zich hardnekkig tegen de muur aan de andere kant van de gang; ze zette een hoge rug op en zette zich schrap, alsof die open deur d'r benauwd maakte.

„Ik heb nooit van zwarte katten gehouwen”, zei Martine, „Ze zeggen wel 's...”

„'t Is 'n lief beest”, brengt Fernande hiertegen in, „Hij heeft verdriet...”

„D'r terug laten komen...”, zegt Georgette weer, die evenmin als Paulette van gedachte is veranderd. Paulette kijkt haar aan. „Ik zou niks liever willen. Maar wie kan zeggen, wat 'r gaat gebeuren, als dat schip aankomt met die wapens...? Lucien zou ook niks liever willen. Als je maar zekerheid had... Maar van tevoren kunnen we niks doen... 't Is nog maar een kwestie van dagen, zeggen ze...”

„Ja, vandaag staat 't ook nog zo in de krant”, heeft Paulette aangevuld.

Dat is Donderdag gebeurd. Daarna is het hele gebouw over die brief blijven spreken, want stenen muren — 't mag vreemd klinken, maar 't is waar — scheiden ons nog minder dan die tussenschotten in de barakken, die we achter hebben gelaten. Eerlijk gezegd zijn er geen muren, die ons scheiden.

Voor al die onderwijzeres, waar Ginette over geschreven heeft, daar kan geen mens iets van begrijpen.

„Dat is sterk”, heeft Alphonse gezegd, „Nou zou je denken, dat Parijs zo ver en zo groot is en zo'n kind vindt er direct kennissen terug.”

„Parijs bestaat helemaal niet”, heeft Papillon grappig opgemerkt, „Die Parijzenaars zijn allemaal mensen uit de provincie, die naar Parijs verhuisd zijn, niet soms? Dus is 't heel begrijpelijk.”

Allen weten, dat Lucien nog meer dan Georgette de bedroefde toon van het slot van de brief ernstig heeft genomen en dat hij z'n kind per omgaande heeft geantwoord. We hebben geen geheimen voor elkaar, we verbergen niets. Wanneer 't dochtertje van Francine sinds een paar dagen landerig is en zo'n rugpijn had, dat ze naar bed moest, dan is dat even goed de zaak van Fernande en Martine. Dupuy, Henri en Guitton vergeten geen ogenblik, dat die vervloekte arm van Jacques op 'n onrustbarende manier z'n goeie en slechte dagen heeft; sinds een paar etmalen scheen het goed te gaan, maar Woensdag nog deed ie pijn tot aan z'n oksel, waar je 'n soort bobbel voelde . . . Henri en Paulette hebben direct te maken met het feit, dat de vrouw van Jojo, de kleine Josseline, nu overend begint te komen, na die ziekte waar niemand iets van begreep. Natuurlijk zal ze niet morgen aan de dag kunnen werken. Ze ziet nog zo pips, dat je zowat door d'r heen kan kijken, maar toch is 't prettig voor Jojo, die 't al zo zwaar te verduren heeft.

Zo is het met alles. De geschiedenis met die katholieke liefdezuster, die er niet op aan bleef dringen, dat Léon vanwege de kerk zou worden begraven, hoewel de ouwe Mélie zo benauwd werd, dat ze met genoeg over de ideëen van haar oudje heengestapt zou zijn om meneer pastoor een plezier te doen . . . En het is juist, dat diezelfde zuster Mélie toch in hun gesticht heeft opgenomen ondanks het geklets dat was ontstaan door die burgerlijke begrafenis.

Daar heb je die ruzies die Gérard en Marie van tijd tot tijd maken. Het loopt wel niet hoog maar wanneer de karakters verschillen, dan verwijt de één de ander gauw alles wat niet goed gaat.

Een soldaat schildert het portret van de dochter van Bouvard. 't Lijkt aardig behalve dat ie ze te jong heeft gemaakt . . . Léone laat het iedereen stiekum zien, wanneer het soldaatje en Aline niet thuis zijn. Ze zijn er groots op.

Indien het ook het verhoel van de ruchtige herver-
kocht dragen en papieren blaasde bij Jette's Grietse. Ze
kreef even, die doges te rukken. Ze is er van de meer
meer begrepen voor het sluitmaken van de Partij, ja, een
werk te maken. Ze heeft een zeer tijd gehad voor productie
op groot schaal, maar ze heeft behield, dat ze 't voor 't
"algemeen" voor "algemeen" in verloop tege-
nwoord, met ook te kent. De Partij werd voor papier,
veel vanden van ongeschiktheid, rood, groen, geel, dat
een keuzen of draak te slaan. Het gevolg is, dat haar woning
of blaasde kragt en dat de haan ook volge hebben, maar
ze geeft ze van tijd tot tijd weg, als iemand er vraag
mette vinden.

Onders 't blaasmen van de Partij zijn, acht ze 't juist, dat
je ze vooral het vinden op onafhankelijk en schouwen,
aan de reuze gepakt, kunnen overal, want ze leeren. Dat is
geen mogelijk paper.

Soms is 't zelfs nodig een korte vergadering van alle
bewoners te hebben om het een te worden een diegen
die het alle gebasee zeggen. De bevestiging is het geest
Yuanf. Toen het gebasee was degen kragt was, de Yuanf
kragt vragen, of er geen plan kon worden gemaakt voor
niette Nigayam en Mochikone karteelen. Dat is normaal.
We kregen maar al te goed de overtuiging, want was al de
gevoelens Juyang, vooral met hetgeen de bevestiging. Ze
hooren naar Erechtik, zorgde voor het een te weten of
verloren door de overtuiging te hun land, die over het woord
"vriend" met een zeer aangenaam kon worden. Ze kregen
dat, vooral de Juyang, niet een van hen, want de bevoeren,
die ze niet hier hebben overzagen, hebben het al duidelijk
gezaakt, dat 't met hier afsluitende een paradijs is. Vast
kregen ze, omdat het niet overlijdt dat het een kragt te
kregen of te overtuigen, ze hebben geen andere kragt dan
een overtuiging, die een wonder uitbrekt naar een werk. En
als ze er dan niet naar Mochikone gaat, of er worden
ten minste samen, die kragt is er die door de anderen
gevoelens wordt. Dit...

Die die 't te overtuigen en bij 't vallen van de overtuiging, vooral
te de bevestiging, die overtuiging kragt met helle
kragen en kragt dat het iemand een wonder kragt, te de
verloren tegeven. Die overtuiging allen, het over

groter is dan hun eende, ondertussen te slaker, zulten
niet kragt en helpen slaker met een kragt en een lichte
de overtuiging en overtuiging slaker. Wie een woning heeft,
geeft al zijn kragt, die er gite hebben, overtuiging. Soms of
nog minder is voldoende met op te slagen. Er niet een te
minder of dan niet kunnen samen met degen, die in het
verloren zijn schouwen. Zeden over de kragtenaar
naar de woning van, die hij kan een kragt, een slo of twee
periooden verhoed heeft te bevestiging voor de anderen zijn.
Er zal overtuiging een kragt kragt, dat de haan kragt. Maar
er is lang...

Er waren twee overtuiging bevestiging, maar niet iedereen
was er erg voor dat 't te zeggen tegen Yuanf.

"Als je zeker was, dat ze allemaal met Yuanf waren",
en Nigayam, ondertussen door Nigayam, en dat..."

"Die niet slaker", viel Papillon in, "maar als er een vijf-
tig Mochikone te die over kragt kragt, dat kan
dan een overtuiging worden voor de politie van man-
reppen naar een te gite samen. Ze weten hooren, dat er
waarschijnlijk plan hebben. En dat met zelfs verhoed
kragt hebben bij overtuiging kragt, die een te over-
tuiging, dat overtuiging we bevestiging, geest allen met er over
Mochikone verhoed wordt. Die manen Yuanf bevestiging
bevestiging. Maar dat ik die geest. Ik kan die kragt op de
kragt. Niette kragt, die een in een kragt hebben, geest
de man. Maar we overtuiging er rekening met kragt..."

"Er is je niet al te best kragt", valde Nigayam een, "want
meer je niet al te kragt kragt, ook al zijn de 't een te
erg te overtuiging, dat kragt te overtuiging. Dat heb
te kragt een van 't Yuanf..."

Hij stiepde een te overtuiging een kragt te over
overtuiging, die hij, want ieder hij was, van Yuanf te kragt
kragt, met degen geest te de kragt. Yuanf is een
kragt, met kragt overtuiging. Hij is een Mochikone
kragt, met hij dat is 't hij de geest kragt over-
tuiging is... Hij heeft niet kragt, dat te te Mochikone
de "Mochikone kragt" overtuiging. Hij heeft duidelijk te
kragt kragt, dat kragt, die die kragt kragt, want
er is op de kragt met, overtuiging met op de kragt
kragt, die het kragt te kragt met kragt hebben,
"kragt" was degen de kragt kragt kragt kragt van

Pedro geworden, een bijnaam die veeleer iets goeds dan iets kwaads aanduidde. En kijk, nadat het jaren lang heeft geleken, dat Pedro die bijnaam aanvaard heeft, zegt ie kort geleden tegen Gégène, heel rustig, zonder boos te worden of zijn stem te verheffen, eerder zachtjes, in zijn korte Franse zinnen:

„Hoezo, Gégène? Kruik! Altijd Kruik! Waarom Kruik? Waarom? Ik heet Pedro.”

En iedereen was onthutst.

Per slot van rekening was het verzoek van Youssef toch ingewilligd. Er zouden niet meer dan vier of vijf mensen in elk van de twee kamers komen. Youssef, een beetje in z'n wick geschoten door de aarzeling van Alphonse en Gégène, had er voor ingestaan. Na twee dagen was Alphonse overtuigd. Het was juist geweest, ze die kamers te geven.

„Ik moet erkennen: dit bewijst weer eens, dat we ons soms laten ompraten door onze tegenstanders”, zei hij.

• • •

Een andere gebeurtenis uit het gemeenschappelijk leven, die zich niet zo zou hebben toegedragen, als ze in de woonwijk waren gebeven, was dat solidariteits-kerstfeest voor de kinderen, waarbij de stemming een klein beetje gedrukt was door het feit, dat de mannen ontbraken. De afspraak was geweest: twee uur 's middags; tot drie uur is er gewacht en de vrouwen vroegen zich af, waarom de mannen niet naar huis kwamen. Alles was ingericht in één van die kanjers van kamers beneden, te groot om in te wonen. Er stond zelfs een hel verlichte kerstboom, die op alle manieren was omwonden en met alle hoeken van het vertrek was verbonden door middel van Jeanne Guitton's bloemslingers, die het ook op Kerstmis heel best doen, net als op 14 Juli of 1 Mei... Tenslotte is de hoofdzaak, dat ze bijdragen tot de feestvreugde.

De boom scheen óók te wachten, domweg met alle lichtjes aan midden op de dag; en ook de kinderen er om heen wachtten en vonden het niets, dat éérst de vaders zouden moeten verschijnen; alsof die niet vroeg genoeg zouden thuiskomen om zelf te gaan zitten spelen met de presentjes, die de kinderen zouden krijgen. De accordeonist en de clarinettist gaven stukjes weg, die gauw uit waren — dat

was hun manier van wachten — en de trommelslager begeleidde maar af en toe, omdat het nog niet echt begonnen was.

Om drie uur was er iemand komen medelen, dat de mannen weg hadden gemoeten om die boerderij te verdedigen en dat het feest maar zonder de mannen moest doorgaan. De mensen thuis hoefden zich geen zorgen te maken. Ze waren daarginds met zóveel, dat er niks kon gebeuren. De C.R.S.-ers, die erop af gestuurd waren door de Amerikanen, zouden zich er nooit aan wagen.

Maar daarmee was wel een ietwat vreemdsoortige kerststemming geschapen. De afwezigheid van de mannen en de gedachte aan wat er niettemin aan de andere kant van het kamp zou kunnen gebeuren, gaven de vrouwen nog meer de indruk (die ze toch al makkelijk kregen) van een armzalig surrogaat-kerstfeest. Want of de kinderen het speelgoed, dat uit alle hoeken van Frankrijk bij elkaar is gesprokkeld, nu al met vreugdekreten in ontvangst nemen, veel van dat speelgoed is versleten en je begrijpt, dat de moeders met een ongerust hart speuren naar wat er door die vreugde heen schemert, wat de keerzijde van die vreugde is: wanneer er tien maal hard gelachen wordt, zegt ze dat misschien minder dan het eventjes-teleurgesteld-kijken (zo weer vergeten) van een meisje, dat een pop heeft gekregen met nog maar één oor, of een jongetje, dat nog eens onderzoekt, of die grote houten, bijna nieuwe vrachtauto evengoed maar drie wielen heeft... Tanden op mekaar, natuurlijk... En 't is ook zeker, dat de sfeer van dit kerstfeest in werkelijkheid bepaald wordt door de afwezigheid van de mannen, die misschien aan 't knokken zijn. Dat herinnert ook steeds aan de strijd..

Maar dat alles was op slag vergeten van het ogenblik af, dat Youssef verscheen. Hij is regelrecht naar de kerstboom gelopen en met alle lichtjes achter zich heeft ie wat gezegd. Het kwam hierop neer, dat afgezien van kerstmis en godsdienst zijn kameraden bij deze gelegenheid iedereen wilden bedanken voor de twee kamers, die hun ter beschikking waren gesteld; ze waren hierdoor zeer getroffen en aangezien ze niet ondankbaar zijn...

Een ware uitbarsting van vreugde is hierop bij de kinderen gevolgd, nog versterkt door het feit, dat eerst niemand begreep, wat er ging gebeuren. Youssef had een nog al weids

gebaar in de richting van de deur gemaakt. Daarop had een vreemde muziek weerklonken, de muziek van Youssef's vaderland en toen hadden ze vier muzikanten zien binnenkomen, voorzien van de ongewoonste muziekinstrumenten, die kinderen uit een Franse havenplaats ooit onder hun ogen hebben gehad. De kinderen, die eerst verbluft waren, hadden al gauw de muziek overstemd met hun gejuich en hoerageroep. De muzikanten waren onder de kerstboom gaan zitten (terwijl Youssef gebaarde, dat hij helaas moest vertrekken) en ze hadden doorgespeeld. En dat was nu 's echt iets helemaal nieuws geweest!

Een soort viool, waarbij je je arm zowat uit 't lid speelde; een soort gitaar, waarop je op 'n eigenaardige manier moest tokkelen; een langgerekte trommel, waar je met je handpalmen op moest slaan, allemaal verrassingen voor oog en oor! En je mocht dichtbij komen en je oor tegen het instrument leggen om 't te horen trillen en brommen, dat vonden de muzikanten goed. Ze voelden zich gelukkig. Ze waren er trots op, dat ze zo'n schep kinderen tegelijk blij konden maken. Daar waren ze voor gekomen. Een echte delegatie met woordvoerders en muzikale medewerkers, die vanavond verslag zullen uitbrengen over de manier, waarop ze zich van hun taak hebben gekweten (als van een zending), wanneer ze met hun landgenoten zullen samenkomen in dat achteraf-straatje van de oude stad.

Het duurde bijna een uur. Dat was het werkelijke kerstfeest voor de kinderen en de moeders.

Nu ze weg zijn, komt langzamerhand de teleurstelling terug over het feit, dat de mannen er niet bij zijn. Er worden nog eens wat koekjes uitgedeeld. Maar de gedachten zijn er in deze grote en nogal kale kamer niet meer bij. Martine, wier man een zeeijkker bezit, is zelfs op het idee gekomen op het dak te klimmen en in de richting van de boerderij te kijken. Zonder iemand iets te zeggen is ze naar boven gegaan, maar ze is onverrichterzake teruggekeerd, want het wordt gauw donker en bovendien snijdt daarboven de kou dwars door je heen...

Tenslotte is het bijna een opluchting voor alle vrouwen, als er een man hard komt aanlopen en roept: „Ze vechten daarginds!”

„Zullen we d'r heen gaan?” vraagt Paulette.

Iedereen is al onderweg, zelfs Fernande, die, terwijl ze hard rent, toch nog roept:

„Maar 't is ver. Als wij d'r aankomen, is 't al afgelopen.”

De avond daalt over het kamp, waar de vrouwen dwars doorheen lopen.

Na een ogenblik zegt Paulette: „Ik weet niet, wat 't is. 't Lijkt net, of 'r 'n beest achter ons aandraaft.”

„Ik wed met je, dat 't de kat is!” zegt Martine.

BEESTEN

Eerlijk gezegd is het gevecht hier nog niet helemaal begonnen. Wel is zo juist de versterking van de C.R.S. aangekomen. Twee vrachtauto's vol. En toen die kameraad op weg ging om de jongens van de werf en van de S.N.C.A.S.O. te alarmeren en hij de vrouwen op de terugweg even gewaarschuwd heeft, had hij alle reden om aan te nemen, dat ze vóór zijn terugkeer slaags zouden zijn. Maar er is nog niets gebeurd. Terwijl de avond valt, hebben de C.R.S.-ers zich opgesteld, maar hun officieren blijven be- raadslagen. Ook zij aarzelen blijkbaar, net als die van vanmorgen.

Toen ze die morgen met z'n twintigen uit hun vrachtauto stapten, midden op het erf, was Grangeon, de boer, niet onvoorbereid. Hij had al tegen 20 December zijn boerderij moeten ontruimen. Het is nu de 23ste. Het ligt voor de hand, dat hij de één of andere dag iets zou kunnen verwachten. Hij had erop gerekend. Hij was klaar... Nadat hij van alles geprobeerd had, de tussenkoms van al zijn relaties had ingeroepen, had hij begrepen, dat er geen hoop meer bestond om goedschiks tot een oplossing te komen. Te meer, daar Grangeon invloedrijke mensen kent, tot aan de prefectuur toe en misschien nog hoger, want hij is altijd bezig met politiek. Hij is een soort radicaal, die altijd rechtser dan rechts stemt, want hij heeft een heilige afkeer van de roden. Boeh! Twee-en-twintig koeien, twee stel ossen, zes varkens, waar zou 't heen moeten, als je dat allemaal moest gaan verdelen? Een janboel zou 't worden! En de rest idem dito: de akkers, het huis... Als zijn machtige relaties onmachtig bleken, bleef er maar één ding over: z'n tanden laten zien, zich verweren. Hij had dus met behulp van zware balken een heel systeem ingericht om deuren en vensters te versterken, ook die van de stallen, om de eerste stoot te kunnen opvangen. Daarna was een afspraak met

alle dorpelingen gemaakt: hij had een elektrische zaag; ieder weet, wat voor lawaai die machines veroorzaken, als je d'r 'n beetje dikke stam onder legt. De zaak was gemonteerd in de stal. Het stalraam bleef open en de zaag zou dienst doen als sirene. Hij zou 'm met kleine stootjes laten lopen voor 't onderscheid met werkelijk gebruik.

De C.R.S.-ers begrepen het niet eens. Zij dachten, dat er echt eentje hout aan 't zagen was. Ze waren zo zeker van hun zaak, dat ze tamelijk rustig bleven wachten, tot de zaag ermee ophield, voordat ze bevelen gingen geven. Nauwelijks hadden ze een mond open gedaan, of het hele dorp stond tussen hen en de hofstee. Helemaal verrast zijn ze afgedeinsd. Dat was een beetje te groot brok voor ze. Vooral omdat de boeren de gewoonte hebben met een stok te lopen; dan kunnen ze beter op de grond leunen.

Maar de partijen stonden nog maar gelijk, dat was wel duidelijk. Daarom heeft Noël geopperd, dat Guitton gewaarschuwd zou worden. Een jongetje is hem gaan zoeken op de fiets, de kant van de haven op. Hij heeft 'm niet gevonden, maar heeft de zaak aan degenen, die 't eerst aankwamen, verteld. Op dat uur hadden Henri en een paar anderen juist gestempeld. Vandaag is er zelfs geen schaduw van een schuit in de haven, wat werk zou hebben betekend. Dat waren wat je noemt de donkere dagen voor Kerstmis... Hoewel Kerstmis niet kon verhinderen, dat er morgen of overmorgen een Amerikaanse lading „gemengd goed” zou kunnen aankomen. In een ommezien hadden ze met Henri besloten, dat iedereen erheen moest, omdat bovendien ook iedereen zowat vrij was. Verder zouden die dag in verband met de stakingen tegen de Duitse herbewapening veel kameraden vroeger uit de bedrijven kunnen vertrekken. Die werden op de hoogte gesteld. Ze zouden óók komen. Inderdaad zijn ze binnengedruppeld en zo waren er méér dan honderd, arbeiders en boeren, op het erf van Grangeon... Ze hebben er twee potten met gloeiende kolen neergezet, want de boerderij ligt nogal hoog en de wind, die noord is geworden, is er heer en meester; onverwacht laat hij de sneeuw rondwervelen en ben je helemaal nat en wit. Het beetje zon dat er is, doet meer kwaad dan goed; je zou beter droge voeten kunnen hebben dan te moeten rondsoppen in dit begin van dooi, waar je toch niets aan hebt, want 't wordt

meteen weer lekker hard op de plekken, waar schaduw is... Wat de twintig C.R.S.-ers aangaat: naar mate er meer van onze kameraden verschijnen, gaan ze een eindje verder af staan. Ze hebben zelfs hun vrachtauto teruggehaald.

Op het erf waren wij ongetwijfeld de baas. En ongeveer elk uur deed die Mevrouw Duquesne, die moeilijkheden heeft gehad met haar man en die nu hier bij haar zuster is ingetrokken, de ronde met koffie. Die werd gedronken uit grote kommen. Dezelfde deden dienst voor méér dan één persoon, want er waren niet genoeg schone voor iedereen. En het zou bovendien een vaat hebben opgeleverd van heb-ik-jou-daar... Haar zuster, de boerin, een grote, sterke vrouw, maar uitgedroogd en helemaal in 't zwart, met een kwezelachtig gezicht om van te rillen, scheen ondanks alles de afstand te willen bewaren tussen haar en al die kerels op haar erf. Daar staat je verstand bij stil, maar toch is 't zo. 't Leek wel of zij die mannen een dienst bewees!... Gelukkig was Grangeon wat spraakzamer, want anders hadden er moeilijkheden uit kunnen rijzen. Bij hun aankomst hebben sommige kameraden — en niet eens de eersten de besten — al gevraagd: „Is 't een grote of een kleine boer?”

Het was nodig, ze uit te leggen, dat 't 'r in dit geval niet toe deed. „Twee-en-twintig koeien!” hebben ze gezegd, „En mijn vrouw moet de kinderen taptemelk geven!” Gelukkig deed Grangeon niet lelijk. Hij deed z'n best. Hij bleef op 't erf en mengde zich onder de anderen. Je kon zelfs voelen, dat 't hem trof, dat al die mannen zich de moeite gaven hem te komen verdedigen, terwijl hij ze toch nooit een dienst had bewezen. Verscheidenen kenden z'n politieke opvattingen. „Je ziet, dat we niet wraakzuchtig zijn”, kreeg hij meteen te horen. Hij heeft gelachen en degeen, die hem dat zei, een vriendschappelijke mep op z'n schouder gegeven. Naar mate het langer duurde, begon hij ook grapjes te maken: „Ik heb nooit kunnen dromen”, zei hij, „dat de communisten nog 's op deze manier m'n boerderij zouden komen bezetten.”

Nou, en toen duurde 't niet lang, of er werd gediscussieerd; gedachtenwisseling over van alles en nog wat. Wat zij zouden doen... de grond in handen van wie de grond bewerken... Waar zitten de onteigenaars?... De hele rata-plan... Nog nooit hadden ze zo goed met de boeren

kunnen praten... Ondertussen liep Henri voortdurend rond met wat hij die ochtend in de Huma had gelezen: de oproep van de Nationale Vredesraad tot een grote volksraadpleging tegen de Duitse herbewapening. Sinds vanmorgen heeft hij zich afgevraagd, hoe ze dat voor elkaar moeten krijgen, naast alle andere taken... En hij had er al over gedacht, dat 't noodzakelijk zou zijn, de hele agenda van de afdelingsbestuursvergadering van vanavond om te gooien en in de allereerste plaats te koersen op dat nieuwe stuk strijd. Dat zou alleen maar voordelen hebben. In gedachten voelde hij al de frisse wind die door het afdelingsbestuur zou waaien, de frisse wind, die over de hele Partij strijkt als over de veren van een vogel, wanneer er een nieuwe phase intreedt. Alle krachten worden weer ingezet. Het lijkt, of de kameraden een bad hebben gehad en bereid zijn tot elke strijd. En 't zou Henri niet geweest zijn, als hij niet bedacht had, of 't mogelijk zou zijn, alle aanwezigen te laten tekenen, al had 't hier dan niets te maken met de Duitse herbewapening. Niets te maken? Dat is gauw beweerd. Er is hier integendeel een gelegenheid om aan te tonen, hoe alles samenhangt en de banden tussen de mensen flink wat te versterken. „Maar we hebben nog geen officiële lijsten”, zei er één, „Hindert dat niet?” Ga nou met je officiële lijsten!... we hebben toch al de ervaring met Stockholm!... Al laat je op flodder-papier tekenen. 't Gaat toch niet om 't papier maar om de mensen, die er hun handtekening op zetten. En wie zou niet hebben willen tekenen? Kom nou? Zelfs de lange Bertrande... onmogelijk, dat zoveel mensen tegelijk in de hel terecht komen...

„Wees er maar zeker van, dat de Yanks zich vandaag niet laten zien.”

„Ze laten die zwijnjakken daar het werk opknappen!”

„Wie voor niets deugt, wordt overal voor gebruikt!”

„Krijg je de Amerikanen hier vaak te zien?”

„En of”, zegt Grangeon, „Elke dag komen ze kijken, of hun hoofdweg opschiet. Ze vorderen maar langzaam; ze moeten juist daar langs, zie je, waar de varkensstal staat. Om die weg aan te leggen moeten ze in vrachtauto's keien halen van tien kilometer ver. Moet je zien, ik heb d'r een hele stapel van liggen, hierachter. Die liggen 'r al jaren. Maar als ik weg moet, sjouw ik ze nog liever met m'n blote han-

den mee dan dat ik ze hun verkoop! Maar als iemand ze wil hebben voor weet-ik-veel, om een washok bij de rivier te bouwen of zo iets, dan verkoop ik ze niet, dan geef ik ze cadeau."

De zaak is, dat Grangeon, als hij weg zou moeten, voor het blok zit. Waar zou hij z'n beesten moeten onderbrengen? Om nog maar te zwijgen van hemzelf en zijn gezin. En wat moet ie ze te eten geven? Hij zou een hele suikerbieten- en rapenoogst op 't veld moeten achterlaten en verder de dikste aardperen, die hij nog maar net aan het binnenhalen is. Buitendien zouden er zestien hectaren Franse klaver onder het beton verdwijnen... Weliswaar zitten de anderen, die hun boerderij mogen houden, in hetzelfde schuitje, wanneer ook hun akkers eraan gaan, maar zoals bekend is niemand geholpen met 't ongeluk van 'n ander.

Bovendien heeft hij nog pech gehad: op 1 November, twee maanden terug, heeft ie z'n schuur in vlammen zien opgaan, met twee ossen erin en een koe, die juist moest kalven. Alles bij elkaar: stro, hooi, landbouwwerktuigen en vee, twee miljoen frank in de fik. Ter vervanging heeft ie 'n loods gekocht. Maar met die onteigening voor ogen, heeft hij de loods nooit in elkaar durven zetten. Die staat daar nog altijd te rotten. Je zag op een hoek van het erf een hoop rooie stukken metaal voor het geraamte, bedekt met sneeuw, en dan planken, die krom begonnen te trekken... Ook dat gaat iemands verstand te boven.

Nu de avond gaat vallen, snappen we wat de C.R.S. wil. Ze moeten wachten, tot het helemaal donker is. Toen ze aankwamen, hebben wij een linie midden over het erf gevormd, ver genoeg van het huis om te voorkomen, dat ze over onze hoofden heen hun traangasbommen door de ruiten naar binnen gooien. We beginnen al hun trucs te kennen. Zij bezetten de andere helft van het erf. Grangeon schreeuwt:

„We moeten de vorken nemen!”

Begrijpelijk: een oude boeren-reactie.

„Kalm aan, mensen, dat zullen ze als voorwendsel gebruiken om te schieten.”

„Alsof ze 't anders niet zouden doen!”

„Moeten we ons soms ongewapend laten afslachten?!”

„Opletten!”

„Kalm blijven!”

Grangeon heeft in elk geval een hooivork gepakt. Hij heeft een stap uit onze linie naar voren gedaan en schreeuwt de C.R.S.-ers toe:

„Kijk! Zo heb ik 'r nog meer dan twintig in de stal staan, als jullie d'r trek in hebben. En nog wat anders ook, als 't moet!”

De C.R.S.-ers hebben elkaar toch even beteuterd aangekeken. Verscheidenen vergaten een hele tijd lang schamper te lachen. Er zijn officieren bij gekomen om te overleggen.

Als ze niet besluiten tot een frontaanval, dan is het toch duidelijk, dat ze een manoeuvre op touw zetten. En eigenlijk zijn we blij, dat de vrouwen onderweg zijn en ook de jongens van de werf en van verscheidene bedrijven, zoals die kameraad gemeld heeft, die hard is komen terugfietsen. Toch zegt Papillon: „Ze hadden beter bij d'r soepot kunnen blijven. Wat moeten ze ons nou nog voor onze voeten komen lopen? En een tik op hun hoofd krijgen?”

Dat donker is onaangenaam, want nu kan je verraderlijk overvallen worden. De grote lamp op het erf is aangestoken maar is niet voldoende. De zwarte uniformen worden steeds minder zichtbaar. Je moet steeds meer oordelen naar de weerschijn van helmen of geweren en het geluid van laarzen. „Kijk daar”, zegt Youssef tegen Henri.

In de grote plas aan het eind van het erf, is het ijs stukgehakt om het vee de gelegenheid te geven er toch nog te drinken. Er weerkaatst wat licht op het donkere vlak...

„Ik wed, dat dat 't water is, dat we een paar nachten geleden van boven uit die hijskraan zagen. Herinner je je” *)

Het zou kunnen. Het erf is nergens door een muur afgesloten. Daardoor zullen de kameraden, die nog moeten komen, zich óók tussen de hofstee en de C.R.S. kunnen opstellen. Ze hoeven enkel maar over de sloot te springen, die naar de plas loopt... Wanneer de vrouwen niet kunnen springen, hindert 't nog niet, want de sloot ligt dicht.

Meer naar achter, in de stallen, zijn geluiden van de beesten hoorbaar; ze zijn rustig en weten van niets. Je hoort ze des te duidelijker in de stilte, zoals altijd, wanneer er iets gaat gebeuren. Een stilte die niet lang is uit te houden.

---

*) Toen ze op de gevel van de onderzeebootbasis kalkten: „De Amerikanen naar Amerika”. Zie „De Eerste Stoot”, deel I, hoofdstuk XIV. (Vert.)

En Dupuy begint met z'n valse stem:

„Te wapen, kind'ren van ons vaderland...”

„Dat is een goed idee!” zegt Grangeon die benieuwd is, hardop, voordat hij met de anderen instemt. Hij gaat met z'n gezicht naar de C.R.S. toe staan.

Het zingen geeft opluchting. En je voelt je sterker.

„... gespuis...”

„... met dit vijandig bloed!”

* * *

We hebben gelijk gehad, het donker niet te vertrouwen. Als ze hun slag slaan, doen ze 't bij verrassing. Een ogenblik lang hebben we wel de indruk gekregen, dat aan de linkerkant hun linie versterkt werd, maar we vroegen ons af, wat voor belang ze erbij hadden zich te verwijderen van het huis. En toch vallen ze dáár aan. De kameraden, die tegenover ze staan, bieden zo goed mogelijk weerstand. We snellen te hulp, we gaan ze ondersteunen. Maar voordat we er zijn, hebben de C.R.S.-ers zich al weer teruggetrokken en gauw, alsof ze zich in veiligheid willen stellen... we begrijpen niet precies, wat er gebeurd is. We hebben gehoord, dat er een ruit brak, gerinkel... Maar we merken niets van traangas.

Voordat we ons verder kunnen afvragen... nee, de waarheid is te ongelofelijk! We durven er niet aan te denken. Uit de grote stal, waar de twee-en-twintig koeien en de ossen zijn opgesloten weerklinkt opeens een hels spektakel.

„Ze hebben zich op de beesten gewroken!”

Dit is 't ogenblik, dat bij elk gevecht aanbreekt, het ogenblik, dat erger is dan alles, wat je hebt durven vermoeden! De C.R.S.-ers hebben alleen aangevallen om traangasbommen te gooien door het raam en de loze deur van de koeienstal...

„De beesten gaan dood!”

„Ze trappen alles kapot!”

Nu begrijpen we, waarom de C.R.S.-ers zo ver teruggetrokken zijn.

„De staldeuren los!”

De dieren zijn dol. Ze proberen zich los te rukken, hun kettingen te breken. Je hoort ze loeien en achteruitslaan tegen de muren.

„Maak die deur open, dan kunnen ze d'r eigen redden!”

„Dat is altijd nog beter!”

„Open... die deur!”

Maar 't vee zelf beslist: de deur springt met één enkele trap open. Een heel stel komt er hals over kop uit, ze sleuren kettingen en ringen mee, gek van angst. Twee willen er voor de anderen uit. De rest dringt van achteren op. We horen slagen tegen de flanken, getrappel op de vloer van de stal, geloei als nooit tevoren, om bang van te worden... Temidden der verschrikking herinneren de dieren zich misschien die brand, waarbij er drie niet aan het vuur wisten te ontsnappen. Wat moeten we doen? Wij moeten ons ook beschermen. Alleen Grangeon durft er op af te gaan. Waarvoor Dat weet ie vast zelf ook niet. De eerste koe, die weggomt, kegelt hem omver. Hij staat op tussen de andere koeien, die de eerste achterna zijn gelopen. Hij valt opnieuw, maar het lukt 'm, overeind te blijven en tenslotte zich tegen de muur te drukken. Op z'n gezicht zien we bloed. Het dodelijk verschrikte vee blijft bij elkaar. De eerste is over de sloot gesprongen, andere struikelen erin en zakken door het ijs, maar ze bereiken toch allemaal de overkant, ze hebben zich in het kamp in veiligheid gebracht en gaan nu uiteen; ze vluchten bulkend in alle richtingen.

Enige beesten in de stal hebben zich nog niet los kunnen rukken.

„Jongens, de vrouwen, hoe...”

„Stilte!”

„De vrouwen steken het kamp over!”

Helemaal aan het eind van het erf stellen de C.R.S.-ers zich weer op.

„We moeten die koeien vangen!”

„Maar de C.R.S. gaat weer aanvallen!”

„Hier blijven!”

„Niet allemaal door elkaar lopen!”

„Dat is juist hun bedoeling!”

„Laat ze maar opkomen!”

„Ze zullen ervoor boeten!”

„Op 't vee hebben ze d'r wraak gekoeld!”

„Maar hoe moet 't nou met de vrouwen?”

„Die koeien komen de vrouwen niet te na; die beesten zijn bang!”

„Precies.”

„We moeten hier blijven!”

Alleen de C.R.S.-ers schijnt niets te mankeren. Grangeon staat weer midden op het erf, veegt het bloed van z'n gezicht en zegt:

„Dat is niet erg... Jullie moeten op de beesten letten die er nog uitkomen. Dan moet je 'ho-ho' roepen, anders springen ze boven op je.”

Het is indrukwekkend; in de duisternis hoor je overal dat vee loeien; dat is nu aan het rennen, stilstaan, vallen; het loopt verwondingen op en schrikt daar weer van. Het doet denken aan die koeien met fakkels, die ze 's nachts achter de rotsen lieten lopen om schepen op 'n dwaalspoor te brengen.

Daar zijn de vrouwen gelukkig. Ze hebben geen koeien ontmoet. Ze weten van niets.

In de omtrek, tot ver weg, blaffen alle honden in de dorpen en op de afgelegen boerderijen.

Er rent nog een koe uit de stal, die als een blinde tegen een muur opbotst. Door de kreten van de mannen wordt het dier het kamp ingejaagd.

„Die gaan stuk voor stuk kapot”, zegt Grangeon.

„Geloof jij dat dat nog mensen zijn?!”

Dat wordt de C.R.S.-ers toegeschreeuwd. Midden op het erf wordt ons front opnieuw gevormd. En dan trekt het uit eigen beweging naar voren zonder één enkel bevel, recht op hun zwarte linie af, langzaam, maar zonder aarzeling.

Aarzeling is aan de andere kant merkbaar. De duisternis is nu op onze hand.

Zij zijn het nu, die zich afvragen, wat die boeren, bootwerkers en metaalarbeiders in hun handen houden...

„We moeten er een eind aan maken...”

„Des te gauwer kunnen we die koeien weer opvangen!”

We zijn nog geen drie meter gevorderd of we horen hun vrachtauto's gas geven. Ze pakken hun biezen, die gasten.

Hun traangasbommen komen niet ver genoeg. En we weten nu al, dat achter die rook niets meer te bekennen zal zijn.

* * *

Er werden maar tien dieren teruggevonden; ze hijgden en zweetten en dampten in de vrieslucht. Ze werden ondergebracht in de stallen van andere boerderijen. Het helpt weinig, of bij Grangeon het stalraam open wordt gezet; de vuile stekende reuk blijft op je ogen en je keel slaan. Er ligt nog steeds een glibberige plas in het voorste gedeelte van de stal. Water zou er misschien meer kwaad dan goed aan doen. We moeten de dag afwachten om de andere beesten te zoeken. Die zijn misschien een heel eind weg.

Bij ons zijn er niet meer dan twee gewond: Grangeon en Segal, die een kolfslag op z'n neus heeft gekregen en die z'n zakdoek erop houdt en zegt: „Als dat onze enige zorg is . . .

Met Grangeon is het ernstiger. Hij moet z'n linker wenkbrauwboog ergens tegen aangestoten hebben, hij weet zelf niet hoe. Er zal een dokter aan te pas moeten komen. In de keuken tracht zijn schoonzuster het bloed te stelpen door betten met waterstofperoxyde.

„Hélène, verdomme, je doet me pijn!” roept de boer, die schrijlings op een stoel zit.

„Je bent toch geen kleinzerig meissie?” zegt Noël.

„'t Prikt alleen in 't begin”, stelt Hélène hem gerust.

Grangeons vrouw werpt hem daarentegen een hevig afkeurende blik toe. De vrouw is geweldig, nou! Goed, hij heeft de wet overtreden, dat is in strijd met de openbare orde. Maar had hij zich dan alles moeten laten afnemen en niets doen?

Niet iedereen zal hier overnachten. Het is eerlijk gezegd pas half acht. Maar het probleem rijst, omdat Henri naar z'n vergadering moet. Hij wil alles regelen, voordat hij gaat. „Ze zullen 't vandaag toch niet nog 's proberen?” meent Grangeon.

„Een stuk of tien man is genoeg. Als 't nodig mocht zijn, zetten we de zaag weer aan.”

„Goed? De jongeren dan maar? Bertin?”

„Ik had wel graag naar 't kerstbal gewild.”

„Dat is waar. D'r is bal. Zaterdag voor Kerstmis.”

„ . . . een andere keer, als 't mag.”

„Ik”, zegt Youssef . . . „Ik naar 't bal, vat U?”

„Hoe zo een andere keer?” vraagt Bertrande aan Grangeon, „Krijgen we dat spelletje elke avond?”

„Als 't moet!” zegt Grangeon kortaf; zijn rode, gezwollen wenkbrauw doet hem veel bozer lijken dan hij is.

„Waar dient 't voor?” meent zij niettemin, „Eéns moeten we toch weg.”

„Wat weet jij daarvan?”

Grangeon heeft 't bijna uitgeschreeuwd. Hij kijkt naar Henri en de anderen als om ze tot getuige te roepen.

„Wat weet jij daarvan?” zegt hij nog eens, nu zachter.

Hij had alleen zo'n grote mond opgezet om zichzelf te overtuigen.

„Ook dat hangt hoofdzakelijk van 't schip af”, zegt Paulette.

Henri had haar nog niet opgemerkt. Hij gaat naar haar toe en spreekt heel zachtjes met haar.

„Zo, ben jij ook meegekomen? Ga je met mij terug of blijf je?”

„Ik ga met jou mee terug.”

„Maar ik ben op de fiets.”

„Nou, dan zet je mij op de stang.”

Henri gaat voor Grangeon staan, die hem, knipperend met z'n oog, aankijkt. Je kunt de wond bijna niet zien, zo ontzaglijk zwaar zijn z'n witgrijze wenkbrauwen.

„Nou, tot spoedig dan, hè?”

„Ja, tot ziens!”, antwoordt Grangeon, „En tot wederdienst bereid.”

Wanneer hij die twee op de fiets ziet wegrijden valt Noël opeens in, wat hij tegen Guitton had willen zeggen.

„Zeg, 't is misschien wel lastig voor je om telkens je fiets aan de jongen te moeten lenen, wanneer ie me komt opzoeken...”

„Niks hoor”, zegt Guitton.

Voor Noël zou 't makkelijker zijn geweest, als Guitton andersom had geantwoord.

„Nou, toch een beetje, dat moet wel... Ontken 't nou maar niet... Zie je, ik heb gedacht met Kerstmis... Hm... Er was d'r een voor weinig geld, die een jongen uit 't dorp wou verkopen... Ik heb 't maar gedaan en 'm zelf helemaal opgeschilderd... Hij is wel wat groot voor 'm. Misschien moeten 'r blokken op de trappers, maar... We zouwen tegen de jongen kunnen zeggen, dat ie van ons tweeën komt...”

Dat laatste heeft hij toegevoegd om geen pijnlijke situatie te scheppen. Hij denkt vaak, dat Guitton misschien jaloers zou kunnen zijn. Juist omdat Paultje niet helemaal zijn kind is. Want inderdaad: als Paultje echt de zoon van Jeanne zou zijn geweest, had Noël misschien minder om hem gegeven. Eigenlijk is ie van niemand, dat jochie. Hij had net zo goed van hem als van Guitton kunnen wezen.

„Je hebt 'r goed aan gedaan, Noël”, zegt Guitton en pakt hem bij z'n schouders, „'t Zal 'm verrekt veel plezier doen.”

„Met die fiets zou ie misschien wat vaker kunnen komen”, zegt Noël weer, die z'n voordelige positie gaat uitbuiten. „Je zou 'm misschien vandaag al kunnen geven. Hij staat klaar bij me thuis.”

„Maar ik heb de mijne ook al”, zegt Guitton, „in 't donker met twee fietsen...”

„En ik dan?” valt Jeanne in, „ik kan toch ook rijden... Ik kom d'r wel op. 's Avonds hindert 't niks, al is 't 'n herenfiets...”

„Als 't moet!” zegt Grangeon kortaf; zijn rode, gezwollen wenkbrauw doet hem veel bozer lijken dan hij is.

„Waar dient 't voor?” meent zij niettemin, „Eéns moeten we toch weg.”

„Wat weet jij daarvan?”

Grangeon heeft 't bijna uitgeschreeuwd. Hij kijkt naar Henri en de anderen als om ze tot getuige te roepen.

„Wat weet jij daarvan?” zegt hij nog eens, nu zachter.

Hij had alleen zo'n grote mond opgezet om zichzelf te vertuigen.

„Ook dat hangt hoofdzakelijk van 't schip af”, zegt Paulette.

Henri had haar nog niet opgemerkt. Hij gaat naar haar toe en spreekt heel zachtjes met haar.

„Zo, ben jij ook meegekomen? Ga je met mij terug of blijf je?”

„Ik ga met jou mee terug.”

„Maar ik ben op de fiets.”

„Nou, dan zet je mij op de stang.”

Henri gaat voor Grangeon staan, die hem, knipperend met z'n oog, aankijkt. Je kunt de wond bijna niet zien, zo ontzaglijk zwaar zijn z'n witgrijze wenkbrauwen.

„Nou, tot spoedig dan, hè?”

„Ja, tot ziens!”, antwoordt Grangeon, „En tot wederdienst bereid.”

Wanneer hij die twee op de fiets ziet wegrijden valt Noël opeens in, wat hij tegen Guitton had willen zeggen.

„Zeg, 't is misschien wel lastig voor je om telkens je fiets aan de jongen te moeten lenen, wanneer ie me komt opzoeken...”

„Niks hoor”, zegt Guitton.

Voor Noël zou 't makkelijker zijn geweest, als Guitton andersom had geantwoord.

„Nou, toch een beetje, dat moet wel... Ontken 't nou maar niet... Zie je, ik heb gedacht met Kerstmis... Hm... Er was d'r een voor weinig geld, die een jongen uit 't dorp wou verkopen... Ik heb 't maar gedaan en 'm zelf helemaal opgeschilderd... Hij is wel wat groot voor 'm. Misschien moeten 'r blokken op de trappers, maar... We zouwen tegen de jongen kunnen zeggen, dat ie van ons tweeën komt...”

Dat laatste heeft hij toegevoegd om geen pijnlijke situatie te scheppen. Hij denkt vaak, dat Guitton misschien jaloers zou kunnen zijn. Juist omdat Paultje niet helemaal zijn kind is. Want inderdaad: als Paultje echt de zoon van Jeanne zou zijn geweest, had Noël misschien minder om hem gegeven. Eigenlijk is ie van niemand, dat jochie. Hij had net zo goed van hem als van Guitton kunnen wezen.

„Je hebt 'r goed aan gedaan, Noël”, zegt Guitton en pakt hem bij z'n schouders, „'t Zal 'm verrekt veel plezier doen.”

„Met die fiets zou ie misschien wat vaker kunnen komen”, zegt Noël weer, die z'n voordelige positie gaat uitbuiten. „Je zou 'm misschien vandaag al kunnen geven. Hij staat klaar bij me thuis.”

„Maar ik heb de mijne ook al”, zegt Guitton, „in 't donker met twee fietsen...”

„En ik dan?” valt Jeanne in, „ik kan toch ook rijden... Ik kom d'r wel op. 's Avonds hindert 't niks, al is 't 'n herenfiets...”

OP BEZOEK

Op 't ogenblik, dat Henri op de bel zal drukken, houdt Paulette z'n arm tegen.

„Ik heb 'r bijna spijt van, dat ik ben meegekomen. We hadden elk op onszelf moeten gaan. Met z'n tweeën is zo echt op visite. Daar zijn wij niet aan gewend.”

„Ach kom... Nou zijn we d'r eenmaal. Maak je niet dik!”

Mevrouw Degand doet open in een heel lange kamerjapon met rose spikkels. Ze sleept met haar slofjes van rood leer over de grond; slofjes zonder hiel zoals de Arabieren ze op de markt verkopen. Ze is de hele tijd bezig met 't sluiten van haar japon aan de hals, want de japon glijdt telkens open. Paulette zou er óók aardig mee uitzien.

Henri en Paulette duwen de kinderen voor zich uit. Die dienen als voorhoede.

„Dag mevrouw”, zegt Paulette.

„Jullie maken alles smerig”, zegt Henri er tussen door, als hij naar de schoenen van de kinderen kijkt, „Ik geloof, dat 't dooit.”

„Wie maakt 'r hier iets smerig?”

Zoals steeds is het Degand, die ieder op z'n gemak stelt. Hij komt binnen door de serre-deur aan 't eind van de gang; de serre ziet uit op de tuin. Degand lijkt zo wel een zwerver, met modder en sneeuw aan z'n knieën; z'n handen zijn rood en nat. Z'n zware rubberlaarzen zitten totaal onder de klei.

„Als d'r hier ééntje wat vuil maakt, dan ben ik 't. Ik ben hout aan 't zagen. Helpen jullie 'n handje mee?”

Achter hem verschijnt Pietje, net zo vuil.

„Ik ook”, zegt die.

„Blijven jullie tenminste in de keuken!” roept Mevrouw Degand.

Daarop hebben ze allemaal hun voeten geveegd, ieder op

z'n beurt, op een speciale rubbermat en ze hebben zich bij Degand in de serre gevoegd.

„U heeft Uw eend in de wagen laten liggen”, zegt Degand meteen. Daarna zegt hij bij wijze van grap met een gebaar, dat moet aantonen, dat hij er zelf niets van gelooft: „En ze beweren nog wel, dat jullie van de honger omkomen!”

„Die eend is 'n uitzondering”, antwoordt Henri niettemin.

Er treedt zelfs even een verkoeling in. Ze weten niet meer, hoe ze 't gesprek moeten voortzetten.

„Niet aankomen”, zegt Paulette zacht tegen de kinderen. Zij zijn aan 't eind van de gang blijven staan. Ze verslinden met hun ogen de mooie muur, waarop plateelgoed is aangebracht; en beneden, zodat ze erbij kunnen, zit lijstwerk: bloemen en beesten. Het kijken is hun niet genoeg, ze willen ook voelen met hun vingers... Nénette raakt voorzichtig de radiator aan en is heel verbaasd, dat ie heet is.

„Doe ze wat uit. Anders vatten ze straks kou”, zegt mevrouw Degand, „En jullie ook... help de kinderen 'n beetje, Pietje... Geef maar hier... Dat leg ik dáár neer.”

„Nou je d'r toch bent...”, zegt Degand tegen haar, als ze terugkomt en hij steekt haar één van z'n gelaarsde voeten toe, die hij juist met een doek heeft drooggewreven.

„Dat kan ik goed doen”, zegt Henri, die veel minder moeite heeft om zich 'n houding te geven dan Paulette; en hij begint aan de voet van Degand te rukken.

„Ziet U: armoe troef!” zegt de dokter, die een groot gat in z'n sok heeft met een teen erdoor.

Dat is de tweede keer, dat hij zich vrolijk maakt over de armoede. Hij bedoelt 't natuurlijk niet kwaad... Toch gaat Henri ook met 'n soort grapje antwoorden, alleen niet om te lachen.

„Echte armoe kent geen gaten. Die heeft helemaal geen sokken.”

Hij hoeft daarbij niet naar de overschoenen van z'n kinderen te kijken: de ogen van Degand en daarna die van z'n vrouw dwalen er vanzelf heen.

Pietje houdt zich met de kinderen bezig. Hij heeft ze naar de spreekkamer van z'n vader gesleept, waar hij — voordat ie 'm ging helpen met hout zagen — z'n hele

meccanodoos op 't vloerkleed heeft uitgepakt. En natuurlijk gaan ze door met overal aan te komen: de glazen plaat op de schrijftafel, de telefoon, terwijl Pietje z'n electrisch mortje laat draaien. Ook daar is, net als in de andere kamers, centrale verwarming. Een ogenblik had Henri de aanvechting gehad om te vertellen: „Bij ons zal misschien een kameraad de centrale verwarming ook weer in orde maken...” Maar hij heeft 't ingeslikt. 't Valt niet te vergelijken, dat staat vast. De radiatoren, die we in de kelders hebben gevonden, zijn zowat verroest. En bovendien is 't nog niet gedaan!

„Dank”, zegt Degand, die een beetje rose is geworden. En terwijl hij z'n andere voet uitsteekt, zegt hij: „Ik werk er graag mee in de tuin. Ze zijn veel beter dan klompen.”

„Gaat U toch zitten”, zegt mevrouw Degand, terwijl ze voor Paulette een stoel aanschuift. „Weet U, wij houden niet van omslag.” Terwijl ze haar zin allervriendelijkst afmaakt, legt ze een arm om Paulette's schouders. Paulette gaat zitten.

„Omslag...”, sluit Degand aan, „Maar gaat U toch óók zitten. 't Is hier lekker hè?” Hij veegt z'n handen af aan z'n dikke pull-over en wrijft ze tussen z'n knieën om ze warm te krijgen. „Omslag, dat ligt ons niet... Herinner je je, in de opera, Yvette?”

Yvette ligt geknield bij een buffet, haar kamerjapon hangt 'n beetje open bij haar knie. Ze haalt een schotel met koekjes voor de dag, een fles drank en mooie glazen.

„Dat moet je hun 's vertellen”, zegt ze lachend.

„Ja, dat was vorig jaar winter. Toen waren we in Parijs. We hadden toen een dienstmeisje, dat hier sliep; Pietje was niet met ons meegegaan. Yvette wilde met alle geweld naar de opera. We zijn erheen geweest. Nou, dáár wordt 'n omslag gemaakt, waar je pijn in je buik van krijgt. Ik wil 't niet over de voorstelling hebben. Die was gelukkig schitterend, heel erg mooi... Maar de zaal... verschrikkelijk! We zaten balcon; want al worden we hier misschien ingedeeld bij de rijken, de mooie plaatsen gingen boven onze krachten. Nou, van dat balcon af keek je in de zaal, hè; uitsluitend kale koppen en vrouwen met 'r schouders tot zó ver naakt... Ik heb niks tegen 'n blote hals, hoor, eerlijk niet, maar 't was wel hinderlijk, dat je nergens meer heen durfde te kijken. Waarachtig, ik had steeds 't gevoel, dat Yvette

me van opzij wantrouwend aangelurde!"

„Ze doen net, of ze gek zijn!" zei Yvette tegen Paulette, op Henri en Degand wijzend. Ze zette alles op een tafeltje op wieltjes, met lak van boven.

„Ik fluister tegen Yvette, die nog geen woord gezegd heeft: „Kindje, ik zou me doodschamen, wanneer ik 'n vrouw was en daar beneden zat." Waarop zij droogkomiek uit de hoek komt: „En de mannen dan? Geen haar beter: naakt tot op hun kop!" Nou, toen kon ik me niet meer inhouden, hè. Ik proestte van het lachen. Nu zeg, toen zijn er daar beneden een paar naar boven gaan kijken, met een gezicht... We zijn er dood-misselijk van geworden, ziek, ondanks de voorstelling. Neen. Bij ons hoeft U geen omslag te maken. Zeker. Ik verdien behoorlijk m'n brood. Maar we zijn geen magnaten, hè Yvette?"

Yvette antwoordt enkel door met haar hoofd te schudden. Ze zegt met een knipoog tegen Paulette, terwijl ze haar een glas aanreikt:

„Zij willen natuurlijk liever anijslikeur. Maar dit is voor ons beter"

„Ik", gaat de dokter voort, „voel me alleen op m'n gemak onder mensen, die geen drukte maken. De jongens van de club bijvoorbeeld *). D'r is d'r één bij, die U vast kent, een veelbelovende knaap, die z'n naam alle eer aandoet: hij heet Faure. **).

„Max?" zegt Henri, „en of ik die ken! Hij is lid van de bedrijfskern. Dáár is ie óók veelbelovend. In de vakbeweging schuiven ze 'm naar voren."

„Zo, zo... tracht 'm de tijd te geven, zich te ontwikkelen. Hij kan 't ver brengen." Degand lacht. „Jullie staan altijd klaar om alles te annexeren."

„Kinderen", maant Paulette weer, „zit niet overal aan!" Henri merkt best, dat ze 't alleen zegt om geen stommetje te spelen. Ze is nog bleu. Ze antwoordt enkel met verlegen glimlachjes of een paar aarzelende woorden, terwijl Yvette begint, haar met vragen te overstelpen, want dat vrouwtje, dat er bij eerste kennismaking zo onnozel uitziet, heeft ook aardig wat spraakwater.

*). De dokter doelt hier op de vredesbeweging waarbij hij aangesloten is. (Vert.)

**). Max Faure is, zoals later zal blijken, een grote, sterke kerel „forc". (Vert.)

„Die hand zal 'k zo dadelijk eerst even behandelen”, zegt de dokter. „We drinken ons glas leeg en dan doen we 't. Nou, daar ga je, proost!”

„Proost!” antwoordt Henri.

„Op uw gezondheid”, zegt Paulette.

* * *

Als 't nieuwe verband erom zit, droogt Degand zelf de jongen z'n tranen af.

„Neem de kinderen mee naar je kamer, Pietje. Laat ze je speelgoed zien. En zal jij me niet meer zo kwaad aankijken? Doet je handje nog pijn?”

„Ik weet best, wat er met 'm is”, zegt Henri. „Hij heeft en ons gezegd, dat ie dokter wil worden, als ie groot is. z'n vierde jaar!”

„Is het dat?”

Het joch heeft 't helemaal niet begrepen, maar hij knikt van ja.

„Kom nou mee”, zegt Pietje. De kleine baas laat zich aan z'n arm achteruit trekken, maar hij blijft de dokter voortdurend aanzien.

„Laten we hier 'n beetje blijven praten”, zegt Degand die achter z'n schrijftafel gaat zitten, als de kinderen de kamer uit zijn.

Henri neemt ook plaats, op de leuning van een leren fauteuil. De vrouwen zijn achtergebleven in de keuken. Tot z'n verbazing hoort Henri nu Paulette even vlot spreken als mevrouw Degand.

„Ze is bezig 'r in te palmen voor d'r comité”, zegt de dokter met een hoofdbeweging in de richting van de deur.

Nogmaals stelt Henri vast, dat Paulette veel vrijer is, zodra hij haar alleen heeft gelaten. Je zou zeggen, dat enkel zijn aanwezigheid haar al verhindert, zichzelf te zijn. En toch tracht hij alles te doen om haar te helpen. Zo'n vrouw is toch maar 'n probleem.

„Goed, laten we 't over ernstige dingen hebben”, zegt Degand; hij leunt op z'n bureau en begint te spelen met 'n zware briefopener, alsof hij zijn weerspannige woorden met de punt ervan uit de holte van z'n hand prikt. „Uw Partij en de Vredesbeweging, dat gaat naar mijn mening niet goed... Dat gaat niet goed samen...”

„Dat hangt ervan af, waar je staat...”, laat Henri zich

ontsnappen en neemt zichzelf meteen die interruptie kwalijk. Je moet iemand altijd eerst laten uitspreken.

„Aha... Pas op... U weet heel goed, dat ik niets tegen Uw Partij heb. Niet waar? Dat weet U. Dat heb ik bewezen...”

„Zeer zeker”, zegt Henri.

„Dat is dus niet de zaak. Maar naar mijn mening, laat U 't te veel merken. Jullie stellen je te veel op de voorgrond.”

„Te veel toewijding misschien?” valt Henri in, „Voor de vrede?” En met trots zegt hij er achteraan: „Wij zijn de Partij van de Vrede!”

„Daar gaat 't nou juist om. U zegt: „De Partij van de Vrede”. Ik ben 't daar wel mee eens. Maar er zijn mensen, die vlugger tot de Vredesbeweging zouden komen, als jullie nou juist niet de „Partij van de Vrede” zouden zijn.”

„Dat geloof ik graag. Maar we kunnen nu eenmaal niet de geschiedenis veranderen om hun een plezier te doen. Tenminste niet in die richting.”

„Geef ik toe. Maar jullie zouden je, om zo te zeggen, gereserveerder kunnen tonen, minder voor 't voetlicht treden. Er is een Vredesbeweging. D'r zitten communisten in. Goed. Maar waarom laten jullie die vredesbeweging op eigen gebied niet met rust? Er zijn zoveel dingen te doen, dat heus niet alle organisaties op hetzelfde gebied hoeven te gaan werken en elkaar concurrentie aandoen.”

„De Partij is geen organisatie als andere”, zegt Henri op goed geluk, in afwachting van wat er verder opgehelderd moet worden.

„Anders”, zegt Degand, alsof hij 't niet gehoord heeft of 't enkel voor een partij-uitdrukking heeft gehouden, „zijn er mensen, die bang worden. Die zeggen: Als er een Partij van de Vrede is, kan de Vredesbeweging alleen maar 'n aangesel van de partij zijn. Als we ons dus bij die beweging aansluiten, wordt dat gebruikt in het belang van een partij, waarmee we 't niet eens zijn en waarmee we niet ophebben.”

„Maar als je huis in brand staat...”

„... dan weiger je geen water van je communistische buurman. ik ken dat argument... Hoor 's, Leroy: ik hoef niet overtuigd te worden, bedenk dat wel. Maar er zijn mensen, die vóór de vrede zijn maar die de communisten

niet kunnen pruimen. Ik ken 'r zelfs één, die bij ons gekomen is onder het motto: we moeten bewijzen, dat de communisten verdomme niet de enigen zijn, die zich fatsoenlijk gedragen; we moeten die handschoen oppakken..."

„Dat bewijst al, dat er iets niet klopt in Uw redenering. Want die man is dan toch maar gekomen..."

„Dat is zo", geeft de dokter toe en lacht, „maar die man is een uitzondering. Daar staan al die aarzelende figuren tegenover, aan wie de communisten worden voorgehouden als boeman en die van mening zijn, dat jullie te ver gaan."

„Ik begrijp U toch niet erg goed. Gaan wij te ver? Wij verlangen toch van niemand, dat ie over alle dingen net denkt als wij. Maurice Thorez heeft gezegd: „ook niet wat betreft de diepere oorzaken van het oorlogsgevaar". Als 'r iemand tracht de eenheid tot stand te brengen, dan zijn wij 't wel. Er gaat geen vergadering voorbij, zonder dat we ons daarover concreet uitspreken, zonder dat we zeggen: goed, wij voeren als Partij een eigen politiek. Maar in de Vredesbeweging proberen we nooit onze hele politiek erdoor te drukken. We respecteren de gemeenschappelijke basis en de verschillende opvattingen van degenen, die zich op die basis hebben verenigd. Is dat onjuist?"

„Nee, maar..."

„En zelfs als we onze mening geven over andere punten, over verschilpunten, dan gebeurt dat altijd in een geest van eenheid, want eenheid is alleen mogelijk, als alles duidelijk is. Niet?"

„Jawel, maar 't is ook niet zozeer binnen de beweging, dat 't niet goed gaat."

„Niet zo zeer?"

„Ja. In de Vredesbeweging gaat 't nog wel. Maar 't komt juist door wat jullie buiten de Vredesbeweging doen. „Als Partij" zoals jullie zeggen. Dat brengt verdeeldheid, zelfs binnen de Vredesbeweging."

„Hoezo?"

„Nou, er zijn mensen, die zeggen: daar worden wij nou voor gebruikt; binnen de Vredesbeweging houden de communisten hun mond; maar wij dienen op de een of andere manier als achterhoede, als reserve, voor de Communistische Partij, die als voorhoede optreedt en dan in een richting, waarmee we niet instemmen!"

„Maar zou je ooit iemand kunnen verwijten, dat ie te veel voor de vrede doet? Daarin kan ik U óók niet volgen.”

„’t Is toch heel duidelijk!” zegt Degand, die zich ’n beetje opwindt en z’n zware briefopener op de glazen plaat van z’n bureau teruglegt. „Natuurlijk kan men niemand verwijten, dat ie te veel voor de vrede zou doen. Maar dan moet je ’t er eerst nog over eens zijn, dat ’t voor de vrede is. Bijvoorbeeld: als jullie wapens voor Indochina tegenhouden of als jullie treinen laten stilstaan . . .”

„Nou, wat dan?”

„Wat dan: er zijn mensen, die tegen de atoombom zijn en tegen de Duitse herbewapening en die toch geloven, dat Ho Sji Minh ongelijk heeft. Ze beweren: indirect laten ze ons dáár ook aan mee doen, omdat we met de communisten in één vredesbeweging zitten. De gemeenschappelijke basis moeten we niet alleen binnen de Vredesbeweging maar ook erbuiten eerbiedigen . . .”

„Bent U zelf die mening óók toegedaan?”

„Hm? . . . ik? . . . Nee, niet helemaal. Maar toch zijn soms de methoden . . . Kijk ’s . . . ik had ’t vooral met U willen hebben over dat schip met wapens, dat eerdaags komt als we geen voorzorgsmaatregelen nemen . . . Kijk . . . ik vraag me wel eens af, of het niet beter zou zijn, dat U ’t liet lossen dan de hele Vredesbeweging tegen de grond te schoppen.”

„Afschuwelijk!” zegt Henri, staat op en gaat met z’n handen in z’n zakken heen en weer lopen.

„Afschuwelijk?” zegt Degand met stemverheffing en staat ook op, achter z’n schrijftafel. „En dát zou niet afschuwelijk zijn?! Alleen om die paar ongelukkige wapens tegen te houden? Waarbij ’t nog maar de vraag is, of ’t lukt . . . U maakt iets stuk, waar de oorlogsdrijvers ’t bangst voor zijn — dat weet U best, Uw kranten schrijven het zelf — een brede vredesbeweging. Daar moet U Uw schouders niet over ophalen, Leroy. Herinner U maar, hoe de stemming in de stad was in de dagen van de „Coutances” en de „Dieppe” met die veldslagen tussen bootwerkers en de C.R.S., waarbij bloed vloeide, die manifestaties . . . hoe de tegenstanders met hun kranten en hun radio daardoor de gelegenheid kregen de mensen de stuipen op hun lijf te jagen met de communisten! ’Een voorproefje van de grote klap’, ’repetitie voor

de revolutie', ,manoeuvre voor wanneer Moskou gaat aanvallen' en nog meer van dat fraais... Herinner U dat maar 's! Dit maal zou 't nog erger wezen, want de strijd zou nog feller worden, dat staat vast. Zelfs onder de mensen, die in de vredesbeweging zitten en die de brief hebben ondertekend, zelfs onder degenen, die tegen het lossen van de wapens zijn, heb je er — in een dergelijke atmosfeer — bij wie zulke argumenten doel zouden treffen. Alleen de angst voor weerwraak, de angst om dezelfde kant uit te gaan als de tientallen en tientallen jongens, die al gearresteerd zijn, de campagne van de pers tegen de 'medeplichtigen van de communisten'. Je kunt je indenken, wat dat gaat worden. Als jullie dan de Partij van de Vrede zijn, moet je dáár óók aan denken!"

„Dus...”, zegt Henri en gaat met een vastberaden gezicht zitten, terwijl Degand nog altijd staat; hij spreekt zo zacht mogelijk, want hij vindt, dat er al genoeg is gezegd met verheffing van stem. „Dus omdat we de Partij van de Vrede zijn, moeten we de deur openzetten voor de oorlog... Ziet U 's. Dat gaat niet... Wat zou dat voor een beweging 'ter verdediging van de Vrede' zijn, die bij de minste of geringste actie buiten de beweging in elkaar zou zakken?"

Hij wacht, tot Degand ook weer zit en gaat verder:

„Dat zou betekenen, dat hij van binnen uit al dood was, in de kern verrot; en als zó'n beweging in elkaar zou storten, zou 't ook geen groot verlies zijn... Kijk nou 's, Degand: wanneer een spuitgast het vuur gaat bestrijden, verdient ie dan verwijten van de mensen, die enkel maar emmertjes water gooien? Als die anderen tenminste werkelijk de brand willen blussen... En bovendien is de strijd tegen een schip met wapens — dat weten we al bij ervaring — absoluut niet een zaak van de communisten in hun centje.”

„Dat is zo. Maar als jullie er niet waren... Laat ons niet met woorden spelen. In ernst, Leroy, ik maak me zorgen voor de gevolgen die 't kan hebben voor de Vredesbeweging...”

„Die zorgen maken wij ons ook, Degand. Maar nogmaals: die Vredesbeweging zou helemaal geen Vredesbeweging zijn, als ie zich ging verzetten tegen noodzakelijke acties, absoluut noodzakelijke acties.”

„Maar als jullie op je kop krijgen, is de Vredesbeweging meteen gekreukeld!”

„U weet niet, hoe deze zaak leeft onder de havenarbeiders, U heeft niet genoeg vertrouwen in de arbeiders. U geeft 't van tevoren al op. Tot onze taak behoort 't ook, te zorgen, dat dat vertrouwen blijft bestaan... Het kan nooit nadelig zijn voor de eenheid, als we vechten, waar 't noodzakelijk is. Integendeel: dat is de enige methode (let wel: de enige) om de eenheid te versterken en te verbreden.”

„Dat is mooi gezegd, maar nu de praktijk...”

„De praktijk is dit: als 'r niets gedaan zou worden om die wapens tegen te houden, zou de strijd voor de vrede in ons land voor goed in opspraak zijn gebracht. Dat is de praktijk. Laten we 's aannemen, Degand, dat U 'n patient hebt. Uw mening wordt gevraagd. U bent zeker van wat U doen moet om 'n genezing te bereiken. Maar Uw collega's, die ook geconsulteerd worden, aarzelen. Neemt U dan wel of niet de verantwoordelijkheid op U?”

Een ogenblik heeft Henri bij zichzelf gezegd, dat deze vergelijking boven Degand's begrip zal gaan, dat ze te ver gaat voor die massa's fatsoenlijke mensen, die het niet in alle opzichten met hem eens zijn maar die misschien toch even vurig als hij de vrede wensen. Om de uitspraak wat te verzachten, herhaalt Henri:

„Als U echt helemaal zeker bent, Degand?”

„Bestaat zo'n zekerheid?”

„Jawel, want we hebben een kompas. We weten, dat de arbeidersklasse de voorhoede van de natie is. Er zijn verantwoordelijkheden, die wij 't eerst moeten weten te aanvaarden. Dat is de enige manier om vooruit te komen en de anderen te laten volgen. D'r wordt wel eens beweerd: de communisten overdrijven altijd. Maar dat wil enkel zeggen, dat er dingen zijn, die door sommige mensen nog niet als juist erkend worden maar wel al door de arbeidersklasse. Aangezien de arbeidersklasse 't eerst de tikken krijgt, reageert die ook 't eerst en achteraf zijn de anderen daar dankbaar voor. Wat U nú beweert: dat de strijd tegen de wapentransporten tot verdeeldheid zal leiden, is in verband met andere dingen al zo vaak gezegd, dat herinnert U zich toch ook wel. Dingen, die tegenwoordig om zo te zeggen tot de goede zeden behoren zoals ons verweer tegen de Ameri-

kaanse bezetting en tegen de Duitse herbewapening. En denkt U maar 's aan vóór de oorlog: de non-interventie, München, de flut-oorlog . . .”

„Allemaal tot je dienst, maar nu juist in dit speciale geval . . .”

„Dat hoor je nou altijd!” stelt Henri vast en begint te lachen.

„Nee toch niet. U heeft me niet overtuigd!” — En Degand staat op en slaat met het lemmet van zijn brief-opener tegen zijn vlakke hand, want hij weet niets meer te zeggen. Toch voegt hij er nog aan toe: „U loopt 't gevaar, dat U de hele zaak tegen de grond schopt.” En met een glimlachje (verwijtend wel te verstaan): „U denkt alleen maar aan Uw eigen standje. 't Bloed kruipt waar 't niet gaan kan.”

Henri wil iets terugzeggen. 't Is niet prettig met 'nee' te eindigen. Maar mevrouw Degand is in de deuropening verschenen. Paulette komt achter haar aan. Ze lachen alle twee. Ze doen samen.

„Zijn jullie haast klaar met discussiëren? Jullie hebben je glazen zelfs in de serre laten staan zonder d'r aan te tippen. En anijsslikeur nog wel. Ik herken je niet”, zegt Yvette tegen haar man.

Dan komt Paulette met de twee glazen aandragen, alsof ze bij zichzelf thuis was.

„Omdat wij 't onze al op hebben”, verklaart Yvette en lacht erbij. „We zouden er best nòg eentje lusten, nietwaar, Paulette?”

„Graag”.

„Een samenzwering”, zegt Degand tegen Henri, die nog aarzelt: moet de discussie ondanks alles voortgezet worden? Nu in tegenwoordigheid van de vrouwen? Met die glazen drank erbij is de sfeer niet meer helemaal geschikt voor discussie.

„Nou ja, alles bij elkaar genomen heeft U misschien nog gelijk ook”, zegt Degand zuchtend en leunt op Henri's schouder om overeind uit z'n stoel te komen, alsof hij zichzelf de vraag over voortzetting van het gesprek ook had gesteld en dit het antwoord was.

„Zijn jullie het niet eens geworden?” vroeg Yvette.

„Hm, dat komt wel terecht”, antwoordt Henri, maar

hij is over zijn eigen opmerking even weinig tevreden als over de laatste woorden van Degand.

De glazen worden weer gevuld en geleegd, maar 't lijkt net, of er een onzuivere ondertoon in het gesprek is gekomen. Degand is veel koeler. De kinderen worden naar beneden geroepen. En ze spreken over wat anders.

„Met die kinderen is 't soms gek”, zegt Degand, „Hier in de buurt woont 'n jochie van 'n jaar of zes, zeven. Hij gaat naar school. 'n Tijdje geleden ontmoet ie 'n Amerikaan, die kauwgum uitdeelde. Hij strooide d'r mee rond. En die jongetjes liepen elkaar van de sokken om d'r eentje te pakken. Dat jochie grijpt 'r één en hij komt al kauwende thuis. Zodra die moeder hoort, waar 't vandaan komt, zegt ze terecht of ten onrechte: „Van de Amerikanen! Bah! Als je 't nog 's doet, krijg je voor je broek! En als je ongehoorzaam bent, zal je zien, dat je ziek wordt!” Prompt heeft dat jochie de volgende dag hoofdpijn, pijn in z'n buik en 'n beslagen tong. Die moeder komt met die jongen bij me. Ik heb maar 'n beetje meegedaan. Maar ze ging te ver. Tilt ze 't gordijn op en laat die jongen 't kerkhof aan de overkant zien, stel je voor. Je had dat knaapje moeten zien kijken! Al wordt die honderd jaar oud, die zal de Amerikaanse bezetting nooit weer vergeten!”

Nénette heeft van boven een geverfd houten matroosje meegeromen, haar broertje een bootje, niet veel groter dan z'n hand maar met roeispaantjes. Ze schijnen niet van plan het terug te geven. Pietje zegt er niet veel van. Degand ziet, hoe de kinderen het speelgoed in hun handjes klemmen. Of hij wil of niet, hij doet na het meningsverschil met Henri nog al gesloten, niet uit de hoogte, maar toch iets, dat erop lijkt.

„We hebben 't over mevrouw Duquesne gehad”, zegt Yvette, die wel wat vermoedt en het gesprek niet opeens wil laten doodlopen.

„Die heb 'k bij de rechtbank ontmoet, toen ze getuigd heeft”, zegt Henri, „Een fatsoenlijk mens.”

„In die kringen en nog meer onder de handelsbourgeoisie”, zegt Degand, „zijn de vrouwen niet zoals de mannen, ik ken ze. De mannen zitten dicht bij de brandkast en bij de strijd. Ze zijn veel meer op de arbeiders gebeten; en op jullie. Maar de vrouwen (daarmee bedoel ik de fatsoenlijke

en niet de ledepoppen of de sletten, maar misschien vooral de godsdienstige) durven d'r geweten nog wel 's te laten spreken. Ze zijn niet zo hardvochtig, wanneer de armoede hun onder de ogen komt. Dat is nou precies het geval van mevrouw Dequesne. Ze staan dan dikwijls weliswaar niet open voor andere dingen, die hun mannen weer meer interesseren. De mannen keren zich fel tegen de Duitse of Amerikaanse concurrentie. De vrouwen zijn op dat punt nog 'n beetje naïef. De mannen willen die concurrentie bestrijden. De vrouwen zijn meer sentimenteel."

Er volgt een stilte.

„Als we 's opstapten?“, zegt Henri om aan die stilte een eind te maken, „Er moet nog voor 't kerst-diner gezorgd worden!“

De kinderen maken nog steeds geen aanstalten om het speelgoed terug te geven. Paulette en Henri voelen zich opnieuw ietwat beschaamd.

„Geef aan 't jongetje terug!“ zegt Paulette en probeert Nénette de matroos af te pakken.

„Nee, ze mag 'm hebben“, zegt Pietje. 't Komt er niet al te vlot uit, maar hij zegt iets soortgelijks, terwijl hij op 't bootje wijst.

„Nee hoor!“ zegt Paulette en wordt helemaal rood.

„Natuurlijk wel!“ valt Yvette in, „'t Is trouwens speelgoed van toen ie klein was, hè Pietje? Hij heeft nou grote-mannenspeelgoed.“

Henri wil ook iets in 't midden brengen om te weigeren, maar Degand heeft hem ervan terug gehouden door z'n hand op zijn schouder te leggen...

„Dus jullie zijn 't eens geworden?“ vraagt Henri aan Paulette, als ze buiten staan.

„Zou 'k denken! In elk opzicht. Ik mag die vrouw best.“

„Je hebt 't 'r waarschijnlijk beter afgebracht dan ik.“

„Hoezo? Is 't niet gelukt?“

Opeens blijft Henri staan. Er is hem iets ingevallen. Hij slaat woedend met z'n vuist in de holte van z'n andere hand.

„'t Is zo schitterend gelukt, dat 'k 't voornaamste vergeten heb! Die handtekeningen-campagne!“

„In elk geval boffen we“, zegt zij, „dat ik niet opnieuw jouw eend heb laten liggen...“

DE TROUWRINGEN

„Zo gaat 't niet langer, schat”, zegt Andréani.

Al zouden ze honderd jaar worden, hij zal haar altijd schat blijven noemen. Maar ze zullen geen honderd jaar worden.

„Je hebt gelijk, Daniël”.

Carlotta is bang, voor zichzelf maar nog meer voor Andréani, van wie ze weet dat hij eerder zal doen wat hij zegt dan zij.

Ze hebben 't er zo vaak over gehad. In het begin zonder erbij te denken, zonder eraan te geloven, als de houthakker uit het sprookje. Niet veel meer dan een verwensing: „Was ik maar dood, Daniël!” Toen is het denkbeeld van hun mond naar hun geest overgegaan, heel langzaam, naar mate het laatste geld opraakte. Heel eenvoudig, zonder grote gedachten of grote woorden. Het zwijgen van twee motoren, die allebei afgelopen zijn. Tenzij er tijdig iets zou gebeuren, tenzij je weg zou kunnen gaan, voordat de bodem bereikt was. De bodem waarvan? Ook weer van iets heel eenvoudigs.

Een ogenblik was er dat licht, die klaarheid geweest: het gebouw. Een heel kort ogenblik. Er waren zoveel muren. Er zijn altijd zoveel muren, wanneer het zover is gekomen. Z'n armoede aan iedereen tonen om tussen deze planken weg te kunnen en tussen vier muren te kunnen wonen?

En dan? Wat zou je daarmee verder komen? Van muren kun je niet eten. Muren hebben enkel zin, als je nog wat te eten hebt, al is 't nog zo weinig. En eten is toch niet veel gevraagd, wanneer je 't beter gewend bent geweest. Niet veel beter... De schijn, zelfs van het mooiste hotel, blijft schijn. Niet veel beter dus, maar genoeg om in je hart en in je hoofd het holle gevoel te hebben, dat — wanneer het in je maag zit — honger heet. Vooral omdat ze die aardige villa gehad hebben en toen zo weinig hoefden uit te voeren, hij met z'n voorkeur voor lezen en zij met de hare voor borduren; en samen luisterden ze naar muzick,

naar echte muziek, aan dat radio-toestel, dat zo duur was geweest — weet je nog? omdat ze de muziek zo volmaakt mogelijk wilden horen. Voor zulk soort honger zijn muren ook niet voldoende, evenmin als het overige, waarop ze — bovendien — zouden mogen hopen. Bedelen bederft alles. En zou het niet evengoed bedelarij zijn iets te verwachten van de kant, die ze een paar dagen geleden hadden ontdekt en vanwaar een beetje licht scheen te stralen? Was het zelfs wel een begin van hoop te noemen? Die Leroy en z'n vrouw en de andere vrouw, die in de gang zo vriendelijk achter ze aan kwam om hun de deur aan te wijzen en hem zelf voor ze open te doen... kan hoop betekenen, dat je je hand moet ophouden, al is 't voor nog zo weinig? Kunnen zulke mensen nog hoop hebben, die staan te bedelen, op hoeken van straten, bij de ingang van de kerk? Kan 't hoop heten, wanneer je zelf ietwat bloost over wát je hoopt, wanneer je je verwijt (omdat 't onwaardig is) afhankelijk te moeten zijn van wie ook? En te meer als je wat zou moeten aannemen van mensen, die beneden je staan, want dat zou het toch zijn. Of, Carlotta, moeten we lager staan dan de armsten van de armsten?

En alles was nu trouwens toch onmogelijk wegens die Algerijnen, waar Carlotta bang voor was om ze als burens te moeten hebben. Leroy zegt, dat die Algerijnen anders zijn dan geloofd wordt, anders dan beweerd wordt. Maar waarom zouden we hem geloven? Betekent het al niet, dat je omlaag tuimelt, als je steeds het oordeel van die man moet afwachten? En overigens, eerlijk gezegd zijn de Algerijnen maar een uitvlucht. Want uitvluchten heb je nodig, wanneer je oud bent geworden en niet meer de moed bezit om ongelijk te erkennen en wanneer de armoe sterker blijkt dan het verstand.

* * *

Het is maar al te duidelijk, dat het alleen een uitvlucht is. Henri heeft 't best begrepen, toen hij die middag na 't eten, 's bij ze is binnengelopen. Bij z'n thuiskomst zei hij tegen Paulette:

„Ik heb toch gelijk gehad. Zo iets is pijnlijk voor zulke ouwe mensen op een dag als deze. Herinner je je, hoe hij onlangs bij ons aan tafel zat, helemaal aarzelend en ont-

daan? 't Is nog erger om ze met hun tweeën te zien in die hut op een dag als vandaag. Ik weet niet, wat ze gegeten kunnen hebben. D'r stonden twee kommen in elkaar op de vensterbank; maar dat kan hun eten toch niet geweest zijn. Als je ze zo ziet, dan gaat 't toch nog wel. Ik heb geprobeerd, ze wat op te monteren. Ik zeg: Nou? Wanneer gaan we verhuizen?... Maar nee hoor, geen beslissing, vooral hij niet."

Henri heeft in het voorbijgaan een trap tegen 'n stoel gegeven.

„Wat heb je?!” heeft Paulette verwijtend gezegd.

„Helemaal niks! 't Zit niet goed. Ik weet niet, wat 'k doen moet. Ik vraag me werkelijk af, of we ze niet moeten dwingen. Hier zouden ze zich toch in elk geval beter voelen. Ik wed, dat ze ons onze gang zouden laten gaan...”

Hij is een ogenblikje door de keuken blijven ijsberen en toen zonder meer iets te zeggen de vaat gaan afdrogen, die Paulette in een grote pan achter de kachel aan het wassen was.

Het lawaai van de vaat maakte het spreken toch onmogelijk.

Een tijdje later is hij er opnieuw over begonnen:

„Als we d'r met z'n vijven of zessen heen zouden gaan en zeggen: we zullen U nu meteen verhuizen, als U wilt... ik wed, dat ze geen nee zouden zeggen.”

* * *

Als er die avond maar geen klokken hadden geluid. Die luiden om te maken, dat je niets vergeet. Ze maken van de hele stad een kerstboom met muziek. Ze brengen de duizenden lichtjes van vroeger terug. Zelfs die van Marseille met z'n machtige kerstmaaltijden. Die ontzaglijke rijkdom, die alleen maar verblindde. Maar de verblinding op zichzelf al... Wie nooit anders dan armoë gekend heeft, voelt het gemis ook minder. Op een dag als vandaag, vooral dan, nader je de grens van iets...

En straks volgt de grote nachtmis.

„'t Zal de eerste maal zijn, dat we er niet bij zijn”, heeft Carlotta gezegd.

Je kunt een pak jaren-lang netjes houden. Maar de slijtage kun je niet afborstelen. Dat bleek vorig jaar al. In de

kathedraal hebben ze tersluiks om zich heen gekeken, of niemand op hun kleren lette, vooral op de zijne. Voor háár, een vrouw, is een schort al voldoende. Maar hij in z'n laatste pak, dat ie al zo lang elke dag draagt. En dat is toch wel 't minste, dat je nodig hebt om je eer op te houden.

Er was maar één middel om het nog wat langer uit te zingen, het nog wat te rekken: hun trouwringen. Verder hadden ze niets meer òm of áán zich, dat in eten omgezet kon worden. Ze hebben alles weggedaan, bij stukjes en beetjes, de ene week na de andere, de ene maand na de andere. Maar hun trouwringen niet. Ze hebben er wel allebei zwijgend aan gedacht en hebben het alle twee als de grootste misdaad beschouwd er zelfs maar op te zinspelen. En dan: een paar duizend franken... Dat zou nog veel minder 'n oplossing betekenen dan de muren van een nieuwe woning. Zelfs niet genoeg om vannacht naar de mis te gaan. En er zijn dingen, die je niet verkoopt. Liever... Die trouwring heeft haar zelfs op die vreselijke gedachte gebracht.

„'t Gaat zo niet langer, schat”.

* * *

Bij 't naar buiten gaan strijkt Carlotta niettemin de hoek van een geborduurd kleedje glad onder een gipsen beeldje. Het kleedje was opgewaaid door de tocht. Ze deed het automatisch. Even werktuigelijk als hij zijn sleutel uit zijn zak haald: om de deur af te sluiten... Maar hij onderbreekt die handeling. Hij gooit de sleutel weg.

„Wat was dat?” vraagt Carlotta, die schrok van het geluid op de sneeuw.

„Niets, de sleutel”, zegt hij en drukt haar arm steviger tegen zich aan.

Bij de ingang van het park is een soort hek, dat je meer opzij moet schuiven dan openmaken; het prikkeldraad kan hem niet meer schelen. Andréani probeert niet meer er voor uit te wijken. Misschien heeft hij hier of daar wel een winkelhaak opgelopen. Hij zegt, terwijl hij zich naar de barak omkeert:

„Wat 'n licht!” 't Is vandaag precies volle maan.”

Hij heeft altijd nauwkeurig gelet op de gestalten van de maan. Ook dat behoorde tot het villa-leven, zijn zorg voor de tuin, vooral de bomen en de bloemperken. En 's winters

is de maan van grote betekenis met het oog op vorst, hagel en sneeuw. Dat het vandaag juist volle maan is, heeft óók z'n invloed.

Deze herinnering is het misschien, die maakt, dat ze als vanzelf in de richting van de villa wandelen. De overblijfselen van de villa, tussen tuinen, waarvan de omheiningen bestaan uit stukken en brokken metaal, verroeste ijzeren platen, portieren van auto's, geraamten van gewapend beton, een hele rataplan, die teruggevonden is onder puinhopen, zoals ze enige jaren geleden hier in grote getale voorkwamen. Dat alles wordt bijna mooi bij die maan en die sneeuw.

* * *

„Het kanaal zal bevroren zijn. We moeten zó om.”

„Ik ben bang, Daniël”, zegt Carlotta heel zachtjes.

Waarom brengen de grote verlichte ramen van het gebouw ze aan 't aarzelen? Wat kan dat voor betekenis hebben, verlichte ramen, zelfs op Kerstavond? Hoe zouden zij kunnen weten, dat achter één van die ramen het gezin Leroy zit, dat Jacques, Francine en kinderen uitgenodigd heeft om mee te komen eten van die vermoorde eend met wat erbij? Achter een ander raam zit Guitton, die juist bezig is, Gégène voor één keer over te halen iets te drinken en hij hoeft niet lang aan te dringen; een kerstboom is er voor Paul, Claudette en Jantje niet bij, maar wel prijkt daar op twee stoelen de fiets van Noël; ter vervanging zijn er op alle manieren lichtjes aan de fiets gehangen, elektrische wel te verstaan. Achter weer een ander raam vinden we de Bouvards met dit maal vijf soldaten op bezoek; hoe zouden ze dat geklaard hebben? Bouvard schijnt zich op het leger gespecialiseerd te hebben. Achter nog een ander raam wonen de Dupuy's, die zonder gasten al talrijk genoeg zijn en voor wie de kerstboom bestaat in de genezing van Josseline, want deze keer schijnt 't 'n echte genezing te zijn. Achter het volgende raam...

„Kerstmis, zal me d'r heus niet van terughouden, m'n eerste dronk uit te brengen op kameraad Stalin”, zegt Papillon, terwijl hij van z'n stoel op staat; recht tegenover hem is met een speld een tekening aan de muur geprikt, die hij zelf gecopicerd heeft; 't lijkt wel niet helemaal, maar 't is nog beter, nog meer uit 't hart dan een afdruk.

„Integendeel”, zegt Lucien, die uitgenodigd is door Papillon, „en de tweede dronk op de gezondheid van Maurice!”

„Van Maurice heb 'k nog geen goed portret om aan de muur te hangen, maar 'k heb 'n foto van 'm in m'n portefeuille... 'n Ogenblik...”

Papillon duikt in z'n jas en haalt z'n portefeuille te voorschijn. Hij vouwt 'm open en dan ligt de foto plat op de tafel.

„Hé...”, zegt Lucien, „Ik dacht, dat jij niet meer bij de Partij was”. Hij dacht dat helemaal niet, maar hij weet heel goed dat ie zo iets hier kan lozen.

„Daarom kan ik dat portret toch wel hebben”, antwoordt Papillon, „Of niet soms?”

„Op de gezondheid van...”

Hoe zouden de Andréani's dat alles kunnen weten, hoe zouden ze er 'n vermoeden van kunnen hebben?

„Ik durf niet, Daniël...”

Hij antwoordt alleen door haar hand steviger vast te pakken. Haar warme, zachte hand. Carlotta is nooit vermagerd zoals hij. Ze is ondanks alles sterk en mollig gebleven; haar huid is nog soepel, ook van haar gezicht en haar voorhoofd en nergens een draadje grijs in het blinkende zwart van haar haren, die in een wrong zijn opgestoken en heel dicht en stevig zijn.

„Ik ben nou al bang, Daniël”.

Ze gaan in de richting van het havenhoofd. In de haven zelf is te veel bewaking, terwijl 't bij de kust te ondiep is, daar staat niet genoeg water. Toch is de baggermolen ermee opgehouden. Zelfs hier hoor je nog het zware klockgelui, dat bij vlagen het lawaai van de zeewind overstemt.

„'t Is beter, lieveling.”

Hij wist dat ze terug zou willen.

„Je maakt me bang, Daniël, ik wil niet!”

Maar die wil is niet sterk genoeg. Die gaat niet verder dan woorden. Carlotta laat met zich handelen.

„'t Duurt maar één minuut, Carlotta! Kortter zelfs...”

Ze is pas gaan huilen, toen hij die grove stukken touw uit z'n zak heeft gehaald, alles wat hij kon vinden.

„We gaan samen Carlotta, heus...”

„Nee... Daniël!”

Ze wilde schreeuwen, maar een windstoot heeft 't neen in haar keel teruggedreven. Ze beeft over haar hele lichaam.

Hij ook. Maar bij hem is 't ook razernij. Hij praat in zichzelf, bijna hardop, om zich te verharden, om zichzelf de kracht te geven, dóór te zetten tot het eind; dat muisgrijze water te vergeten, dat helemaal beneden onder hun voeten klotst tegen de afgeknaagde houten pijlers van de pier; heel in de verte zie je in het maanlicht, hoe de golven tegen de kust optornen.

Hij spreekt zo hard, dat hij haar nauwelijks meer hoort. „Carlotta... Wat?... Ze hebben ons onze trouwringen willen afnemen...” Hij bindt de bevende polsen van zijn vrouw aan één van de zijne. „Ze hebben ons onze trouwringen willen afnemen. Nou krijgen ze precies 't tegendeel!”

Niemand zal ooit weten, wie die „zij” zijn; Daniël weet 't zelf niet.

Daniël, we mogen 't niet doen! Ik ga gillen!” schreeuwt Carlotta, wanneer hij 't langste van de stukken touw om hun halzen bindt; hun gezichten vlak bij elkaar.

Ze voelt hoe Daniëls handen ontzettend trillen. Ze heeft een beetje harde stem tegen hem opgezet. Aarzelt hij? Wanneer hij zijn armen om haar heen slaat, denkt zij nog, dat 't is om haar eindelijk gerust te stellen.

ER ZAL BLOED VLOEIEN

Henri zei: „Tenslotte gaan we maar 'n enkel keertje vissen.”

't Gebeurt zelfs zo weinig, dat 't naar buiten toe soms de indruk zou kunnen wekken, dat je geen leven meer hebt, zoodra je lid van de Partij bent. Afgelopen met de vrije tijd, schijnt 't. Toch houden we evenveel als de anderen van vissen, bioscoop, een bal op z'n tijd, een spelletje in 't café of rugby, als we ertoe komen. Maar afgezien van de duiten blijkt 't, dat we steeds minder zin, tijd en mogelijkheden hebben om ertoe te komen. Dat wordt dan soms offervaardigheid, inspanning, toewijding genoemd... Zo zou men 't inuërdaad mogen noemen. Maar 't besef, dat alles wat je in je hebt zich verheft tot het plan van grote dingen, die van belang zijn voor ieder en waar ieder mee uitstaande heeft, maakt alles goed. Maar als je er eenmaal mee begonnen bent, aan de anderen te denken, dan zijn ze meteen allemaal in je binnenste aan de gang als op een werf; en ze pakken aan! Telkens wanneer je probeert je te herinneren, hoe je nog maar 'n paar maanden geleden geweest bent, word je aangegrepen door een onvergelykelijk gevoel van erkentelijkheid — je weet niet precies, op wie 't gericht is — het is meer dan eenvoudige vreugde, het is een soort genoegdoening, maar verheven en veranderd in iets van millioenen van de beste mensen. Al gauw is er niets meer, waarvan je geen afstand zou willen doen om je steeds opnieuw in die opwaartse richting te kunnen bewegen. Leven betekent niet enkel: van je vrije tijd genieten. En als je let op iemand, die geestdriftig is geworden, zoals Kléber, dan is 't zeker, dat die er niet mee op zal houden en dat 't steeds harder zal gaan. Zijn overtuiging zal hem blijven voortstuwon. Van buiten af bekeken — schijnbaar dus — zal z'n leven steeds meer een strenger karakter krijgen; hij zal zich afkeren van veel dingen, die menigeen plezier en geluk schenken en in

plaats daarvan zul je 'm bij voorkeur dáár vinden, waar klappen vallen, waar 't uiterste van je krachten gevergd wordt, je gezondheid gevaar loopt en je eventueel gevangenis, deportatie of dood te wachten staan. Maar hijzelf weet alleen, hoe hij erop vooruit is gegaan. Dat komt, doordat hij bij elke stap wordt aangetrokken door iets, dat op een andere manier belangrijker is dan wat hij in de steek schijnt te laten.

„Dat is zo!” zegt Robert, „Maar dat neemt niet weg dat ik 't zo rooi, dat 'k er af en toe 's uitwip. En 't levert bovendien 'n maaltje op...”

Eén ochtendje ontspanning voor de feestdagen, dat mag er toch op z'n minst wel bij zijn. Paulette heeft er bij Henri op aangedrongen, de uitnodiging van Robert aan te nemen. Het ongeluk was, dat je 't er eigenlijk niet een morgen van nemen kon, zonder dat er misschien juist op dat moment iets ernstigs zou gebeuren. Je moest 't er op wagen. En 'n paar uur samen met Robert, 'n beetje kletsen, zonder andere zorgen dan de vis, kan ertoe bijdragen het misverstand van onlangs te verstouwen, dat niet zo makkelijk slijt.

„Al in geen drie maanden heb ik gevist!” zegt Henri, „'t Is eigenlijk niet juist... geen goeie organisatie. 't Hoort er óók bij.” Maar dat is 'n praatje voor de vaak, want hij weet, dat hij zich morgen niet het geringste verwijt van dien aard meer zal maken, als hij weer is opgenomen in de maalstroom.

„Ik organiseer 't wèl”, zegt Robert.

Dat is waar. Misschien zelfs een beetje te... Maar vandaag is 't nu niet bepaald een geschikte dag om Robert daarop te gaan grijpen, aangezien Henri er zelf van mee geniet.

Achter het havenhoofd ligt een wrak, bij eb bijna op 't droge, bij vloed kun je 't nog zien, behalve bij dag- en nachtevening. Ongeveer een jaar geleden heeft Robert daar een windas op aangebracht om te vissen met 't kruisnet. Hij heeft nu zelfs een boot om naar 't wrak te kunnen roeien. Robert zegt: „Sommige mensen maken 't aan de voorstevan van de boot vast... Maar 'k kan daar niet tegen... Ik heb last van zeeziekte, geef mij maar iets stabiels... En bovendien is 't op 't wrak, voordat de vloed opkomt... stikvol met krabben, dat is 'n aardig tijdverdrijf... D'r zijn er

zelfs paarse bij... 'k Heb zelfs 's op 'n keer 'n kreeft gevangen... een kleintje, die aan 't knokken was tegen 'n inktvissie... met 't schepnet heb 'k ze uit een gat gehaald... die inktvis óók... met m'n handen..."

Robert weet 't precies uit te mikken en bij elke slag-met-de-riemen, op de top van elke golf, z'n zinnen te plaatsen. Je voelt, dat ie hier in z'n element is. Hij houdt van zo iets.

„'t Is niet koud", zegt Henri, „en van zeeziekte heb 'k nooit last. Trouwens, terwijl je aan 't roeien bent, word je nooit zeeziek... Alleen als je d'r mee ophoudt... 't Verzet anders aardig je zinnen, hè?... zo'n beetje praten en niks zeggen..."

Inderdaad, 't verzet de zinnen. Maar op 't wrak voelt Henri toch weer een lichte wroeging in zich opkomen, alsof ie spijbelt, terwijl Robert 't net spant en op niets anders let, want er mogen geen plooiën in komen. Natuurlijk (denkt Henri) steekt er geen kwaad in, maar je voelt je toch raar zo op non-actief. En als 't nou nog een rustige tijd was... Maar er gebeurt zo'n hoop... En dan dat rotschip, dat elke dag, ja elk ogenblik kan komen opduiken... En dan 't netje in het water laten zakken, zomaar... Waarachtig iets bijzonders.

Nou ja... een dag als vandaag is voor iedereen een adem-pauze. Wat zou er kunnen gebeuren? De boerderij? Daar wordt ononderbroken de wacht gehouden. En behalve de boerderij is er nog maar één ding aan de gang: een schip, dat vlak voor je neus ligt, op achthonderd meter afstand, maar op zee lijkt 't niet meer dan honderd. Je hoort de stemmen en het geknars van kranen en laadbomen, alsof je aan boord stond. Goed. Een Amerikaanse schuit, dat is zo. Maar een gewone Amerikaan, die geen problemen schept. Aan dat soort schuiten zijn we gewend. De enige nieuwigheid is, dat hij de haven niet is binnengelopen maar aan 't havenhoofd heeft gemeerd. Waarom? Misschien zo maar. Er komen niet meer dan een man of acht op dat havenhoofd. Twee ruimen voor acht man, twee motor-lorries en de chauffeurs. Enkel maar een lading „gemengd", zoals van tevoren bekend gemaakt. Hudjemudje. De eerste kist is, bij ongeluk, een beetje fors neergekomen, dat gaf brokken. Waardoor we te weten kwamen, wat er in zat: vooral blikkies. Maar ook nylons, dassen en andere textiel, elk wat wils.

Maar niets nieuws. Niets van wat gevreesd werd.

„We kunnen rustig vissen”, zegt Robert, „en als er wat mocht gebeuren, op die schuit of ergens anders, dan weten ze, dat we hier zijn. Dan zouden ze aan de kust komen roepen. Met onze boot zijn we er zó.”

„Goed”, zegt Henri en klapt hard in z'n handen om ze warm te krijgen. „Nou, zal ik eerst? Ze zeggen, dat onnozele mensen altijd 't meest boffen.”

Hij maakt de beveiliging los en het net schiet omlaag. Henri kan de slinger nauwelijks tegenhouden, die piepend uit zichzelf ronddraait. Het net spreidt zich op 't water uit, zinkt nog niet meteen; het is nog droog, het zwelt op, gaat bol staan en verdwijnt, alsof het omkantelt.

„Ik voel er veel voor om het direct weer op te halen”, zegt Henri, die in zijn handen wrijft en er plezier in krijgt.

„'t Is 'n prettige bezigheid, hoor”, bevestigt Robert, „Ik deed 't vroeger óók nooit. Maar toen 'k ermee begonnen ben, ongeveer een jaar terug, kreeg 't me te pakken. In het begin was ik net als jij. Ik vond altijd 'n beetje, dat 'k in gebreke was.”

„Er is geen sprake van in gebreke zijn”, zegt Henri, „Niemand zal ons hierover 'n verwijt maken, integendeel.”

„Dat heb ik ook niet beweerd... Trouwens, in het begin had ik die boot nog niet. Dan ging ik op blote voeten, als 't eb was en als 'k terugwilde, dan riep 'k 'n voorbijkomende boot aan. Die waren 'r genoeg, maar toch passeerde 'r niet net altijd eentje, als ik 'm nodig had. Soms moest ik een kwartier of een half uur wachten... Ik was zo ongeveer van de wereld afgesloten. Nog daargelaten, dat 't soms regende. Als ze me op staande voet ergens nodig hadden gehad, was het erg moeilijk geworden.”

„Ik zou op die manier geen lol gehad hebben”, zei Henri, „Zal 'k 's ophalen om te kijken?”

„Wacht nog effe. Mij zat 't in 't begin óók dwars... Maar later... D'r is nooit wat gebeurd trouwens... Zeg, we zouden vandaag wel 's geluk kunnen hebben. Met die rommel, die de baggermolen de hele week gemaakt heeft. Modderwater dat is juist goed.”

Die baggermolen stinkt helemaal hierheen; langs zij ligt een ouwe verroeste aak vol drab.

„La' we 's kijken...”

„Kom op!” zegt Henri, die begint te draaien, We zullen 'm even!”

De omtrek van het net komt uit het water omhoog. Op de bodem wordt de zwarte kring kleiner en verdwijnt. Een paar goudglinsterende aaltjes spartelen in het net en glippen door de mazen en twee grijs-en-rode scholletjes van drie of vier duim lang maken op hun platte kant kronkelbewegingen op de plek, waar nog wat water in het net staat.

„Zal ik ze d'r uithalen?” vraagt Henri nogal teleurgesteld.

„Niks hoor. Kleingoed. Laat ze maar groeien!”

Henri laat het net weer zakken.

„Ze komen in scholen”, voegt Robert er aan toe, „maak je maar niet dik. Vooral op 't ogenblik is er veel bolk en wijting. Als dat eenmaal begint, moeten we om de haverklap ophalen. Je zal zien, dat we dadelijk handen te kort komen. Maak je borst maar vast nat!”

„Ik hoop 't”, zegt Henri en werpt nog eens een blik op het schip, dat helemaal wit lijkt in de zon, die langs de hemel omhoog klimt.

„Ze schijnen verdomd nog toe bezig te zijn met takels”, merkt Robert op en wijst op de takel, die door de kraan wordt opgeheven, terwijl die om z'n as draait. „Als ze zich maar niet laten bedonderen.”

* * *

Inderdaad zijn ze sinds een ogenblik met takels bezig. Op 't eerste gezicht wegen de kisten in de tweehonderd kilo. Toen ze begonnen heeft die bedrieger van een Bonasson vanmorgen vijf kisten op het laadbord laten zetten. Dat was al bijna honderd kilo meer (op een slinkse manier) dan het collectieve contract toeliet, want het bord zelf weegt makkelijk negentig kilo. Afgezien nog daarvan, dat we een hekel hebben aan dat ding. De patroon spaart er kaaiwerkers mee uit, die vervangen worden door motor-lorries; die nemen aan wal de borden in ontvangst en lichten ze op als een veertje, ongeacht of ze leeg of beladen zijn. De lorries, met kleine rukken als echte tractoren, steken hun twee armen naar voren, laten die onder het bord of de bak glijden, de motor tilt 't zaakje op, achter uit, halve draai om en floep naar de opslagplaats, waar die armen weer omlaag gaan en de last op dezelfde manier wordt afgeleverd.

De chauffeur raakt 'r met geen vinger aan. Hij zit er bij te glimlachen en betaalt zichzelf door een extra punt te halen met hard rijden.

„Hé, woesteling! Jij denkt zeker, dat je op de renbaan bent!”

„Hou je kop! Dat levert jou centen op, als 'k hard rij!”

„Kan je net denken! Alsof wij d'r beter van worden!”

Wat je ermee verdient, is net iets beter dan stempelen. We weten wel, dat 't niet de schuld van de machine is, van heftoestellen of wat ook in andere gevallen... Maar toch kunnen we soms niet nalaten, lelijk naar die machine te kijken. En soms ook naar de knaap, die erop zit.

Maar vooral in het ruim is het bord gehaat. Het werk wordt er op een andere manier zwaarder door. Toen dan ook Bonasson zei: „Zet er nou maar zes op. Met vijf zijn we vanavond nóg niet klaar!” viel dat niet in goede aarde. Mopperend hebben de jongens de opdracht uitgevoerd. En toen de lorrie dat eerste bord van meer dan twaalfhonderd naar 't pakhuis reed, heeft Segal (die fraai om aan te zien is met dat verbandje om z'n neus) hard geroepen: „Hé, Faure!... Kijk 's wat daar gebeurt!”

Om die reden is Max direct aan boord gegaan. Hij heeft tegen de jongens gezegd, terwijl hij Bonasson recht in z'n gezicht keek:

„Niet doen, jongens. Daar hebben ze geen recht toe. En dan nog wel op een bord. Dat wiebelt! Als dat los raakt en op je kop valt, zullen zij je kinderen niet grootbrengen! Ik ga naar de baas. Kom mee, Papillon!”

De baas is Boujeau, die steeds meer toenadering zoekt tot de Amerikanen. Een soort specialist in vuil werk.

Bij 't luik aarzelen een paar jongens. Want als Bonasson ze aanneemt, zijn 't nooit de meest strijdbare. Hij kiest met zorg. Maar evengoed staan al verschillende hun handen schoon te vege.

„Omdat jij 't zegt”, verklaart de grote „Musketier” en begint kinderlijk te lachen, „kappen we d'r mee.”

Maar daar steekt Bonasson z'n hand omhoog.

„Laten we d'r geen drukte over maken! Dan gooi je d'r vijf op, als jullie zulke helden zijn.”

Die belediging gaat langs ze heen; ze zijn aan zulke dingen wel gewend; daar zullen ze in 't groot nog wel eens het

hunne over zeggen, als het ogenblik daar is. Maar wat verbazingwekkend is, is de snelheid, waarmee Bonasson terugkrabbelt. Max kijkt 'm strak aan. Wat zit daar achter? Bonasson bloost tot in z'n nek; tenslotte krijgt ie nog 'n veel rodere kop dan ie gewoonlijk al heeft. Dat hij 't gewicht verzwaard heeft om 'n wit voetje bij z'n baas te halen en 'n paar procent extra voor zichzelf in de wacht te slepen, verklaart niet alles. Dat is ook 'n gewoonte bij 'm. Maar hij haalt nooit zo gauw bakzeil. Integendeel: hoe meer we bij z'n baas gaan mopperen hoe liever; dat past in de kraam van hem en z'n soort. Elke keer, dat er geklaagd wordt, betekent een goeie beurt voor hem bij de eigenaar van de schuit. Er moet dus iets anders aan de hand zijn. „Geen drukte maken”, heeft ie gezegd. Waarom „geen drukte maken”? Dat hebben we al sinds heel lang in de haven niet meer gehoord. D'r moet wat bijzonders wezen.

Max werkt niet rustig meer. Niet omdat hij zenuwachtiger zou zijn dan 'n ander. Je hoeft z'n nek en z'n schouders maar te bekijken — alles uit één stuk — om te weten, dat 't 'n rustig iemand is. Maar vandaag heeft de hele zaak iets, dat 'm niet aanstaat. Allemaal van die dingetjes, die op zichzelf onbelangrijk zijn maar die al-met-al verwarrend worden... Wanneer ze die schuit met wapens niet zouden verwachten, dan zou hij misschien aan geen van die feiten veel aandacht hebben geschonken. Maar op twee bals, Zaterdag en gisteren, zijn de Amerikanen provocerend opgetreden. Direct was de C.R.S. erbij. Prompte bediening. Alsof 't afgesproken was. Gisteravond verschenen er twee Amerikanen in de „Keel”, waar er nog nooit één een voet heeft gezet. Ze zijn begonnen Frans te spreken. „Niet goed, Amerikanen, hè? Go home, hè?” Nou ja „go home” is geen Frans, maar 't scheelt niet veel. Eén heeft een handgranaat voor de dag gehaald en is er aan de toonbank mee gaan spelen. Gelukkig waren er kameraden, die tegen de anderen hebben gezegd: „Hou je gedekt! Trap er niet in. 't Is een provocatie.” Toen wisten ze nog niet van dat optreden bij die bals, maar ze hadden 't absoluut bij 't rechte end. Wanneer d'r iets gebeurd zou zijn, dan zou de C.R.S. vast en zeker een inval hebben gedaan in de „Keel”. Aan de vooravond van het binnenlopen van dat schip-met-wapens wilden ze een atmosfeer van geweld scheppen, het terrein attasten,

omdat ze geen andere uitweg hadden. Zelfs die stunt met de boerderij, Zaterdag, was misschien net zo'n poging of 'n afleidingsmanoeuvre. En er is nog meer; aan het eind van de pier van het havenhoofd, is juist vanmorgen weer 'n wachthuisje neergezet met twee C.R.S.-ers erin. Dat heeft er in geen drie maanden gestaan, sinds een maand na die knokpartij met de „Dieppe”. Dat „geen drukte maken” van Bonasson hangt er misschien mee samen, hoe, dat is nog niet in te zien.

„Die nylons zouden mijn vrouw ook best staan...”

„Haal geen stomiteiten uit”, zegt Max.

„Je kan nooit van ze teruggappen, wat ze allemaal van ons gegapt hebben.”

„Ja, maar langs die weg moeten we 't niet terughalen. We zullen dat op 'n andere manier doen, met z'n allen.”

„Dat neemt niet weg, dat 't ze groen en geel voor hun ogen zou worden.”

„Of ze zouden je rustig je gang laten gaan om je in hun macht te hebben op een moment, dat het hun zou schikken, Bonasson of een ander.”

„Nou ja, ik zei 't toch maar voor de gijn.”

Naar Max wordt geluisterd. Hij boezemt vertrouwen in en maakt indruk door een mengeling van kracht en zachtmoedigheid. Evenzeer als ie z'n spieren graag aan het werk zet, iets ontzettend zwaars vertilt, 'n last of wat anders, met z'n tanden op elkaar en terwijl z'n schouders zowat kraken, evenzeer houdt ie ervan, vriendelijk te spreken, met rustige, bezadigde gebaren. Er zijn van die mensen, die — zoals dat heet — even goedig zijn als groot. En wat 'n lengte! Je verwondert je er wel eens over, dat hij nog al dromerig van aard is, meer zelfs dan 'n ander, en dat temidden van dat ontzaggelijke havenlawaai. Maar 't hoort tot de liefde voor z'n werk, eerlijk gezegd niet voor wat ie vandaag de dag doet, maar, daar bovenuit, voor wat hij zou kunnen zijn, voor wat hij zijn zal. Hij voelt zich graag opgenomen in die grote activiteit van de kade, bijna duizelingwekkend, wanneer soms de rook, de wind, de kranen in dezelfde richting draaien... Of juist het langzame regelmatige schommelen van de grote schepen, die gemeerd liggen, dat ademen van de touwen. Gedreven door z'n kracht en door z'n hart heeft ie zich in 1944 bij de Partij aangesloten. Een groot ogenblik.

Er was moed voor nodig. Er was liefde voor nodig. Op een keer brak hij bij ongeluk de rand van een tafelblad tussen z'n vingers, omdat hij tranen in z'n ogen kreeg, toen hij luisterde naar de woorden: „Als het nog eens moest, zou ik 't opnieuw doen”. Het beeld van de Partij.

* * *

„Zie je nou, ik heb 't je toch gezegd? . . . In een kwartiertje halen we d'r net zo veel en méér uit en dan loopt 't opeens weer terug. Je moet wachten, tot ze weerom komen.”

„Maar ken je dit verhaal?” vraagt Henri, „Vrijdagavond trekken Kléber en Youssef erop uit om te kalken, 'n pot bij zich, kwast, enzovoort. Voor de Kamer van Koophandel staat een militaire auto van de Amerikanen. Ze bedenken zich niet lang. Ze willen 'r wat achterop schilderen. Maar wat? „Geen wapens, vrede!” zegt Youssef. Kléber schildert: „No arms”. En wat is „vrede”? vraagt ie. „Pies”, zegt Youssef. „Nee, ik moet niet”, zegt Kléber, die die raad van Youssef toch 'n beetje vreemd vindt. Maar op 't moment, dat ie aan Youssef wil vragen: „Waarvoor is dat nou nodig?”, komt die Yank uit de Kamer van Koophandel en Youssef, die de verfpot draagt, trekt aan z'n kuit om die pot niet te laten pikken. Toen is Kléber achterop gaan hangen en met wat ie nog aan z'n kwast had, heeft ie geschilderd: Pax. Da's Latijn, dat ie van meneer Pastoor had gehoord. En 't sterkste is, dat „arms” misschien nog niet eens betekent: wapens!”

„Ze zullen 't tòch wel begrepen hebben”, zegt Robert, terwijl hij aan de slinger draait. „Ik heb 't óók begrepen. Wéér niks! . . . Ken je die van die taxi!” — Hij laat met 'n kwaad gezicht de slinger schieten — „Vooruit. Lazer op! . . . Ken je Gossard? Dat is ééntje, die op de werf werkt en 's avonds is ie taxichauffeur. Nou, zo wat een maand terug, krijgt ie twee Yanken, korporaals of zo, stomdronken. Blanken. Ze moesten twee, driehonderd meter verder zijn. Gossard is nog niet gestart, of ze liggen al te ronken. Hij heeft 't risico maar genomen. Hij heeft ze tien kilometer verder in een dorp afgezet. Ze hebben niks gemerkt, hebben betaald en die ene wou 'm nog omhelzen!”

„Alleen al die verhalen van de spoorwegmannen, Zaterdag

op de vergadering... denk je ook niet, dat de Yanks zorgen hebben? Ze houwen zich geen ogenblik meer koest!"

„Ja, 't was Zaterdag goed", zegt Robert, „Toch geloof ik, dat 'r te veel op de agenda stond. Vraagstukken van de Amerikaanse bezetting, volksraadpleging, innemen van de Partijboekjes, voorbereiding van de meeting bij 't dertigjarig bestaan van de Partij en ledenwerfactie, jongerencongres... 't Was teveel, we moesten te veel dingen afraffelen."

„D'r staat opeens meer golfslag", zegt Henri, „Ben je niet bang, dat je boot zinkt, als ie voortdurend tegen dat oudroest opbotst?... Maar... Grote goedheid!... Kijk dáár 's!... Bij 't schip!"

Langzaam trekt de kraan een last omhoog, tot ver boven de begane grond: een kanon.

* * *

„Ze hebben ons onverwacht te grazen willen nemen, dat is vast", zegt Papillon, „Wat doen we nou?!"

Zodra hij de stunt doorhad, is ie met vier treden tegelijk de loopplank afgerend naar de kade om met Max te spreken. Hij is in paniek. En toch is 't heus niet de eerste keer, dat hij een kanon aan boord van 'n schip ziet. Maar regelrecht uit Amerika wèl.

„Zo zit 't dus. Ze dachten, dat 't samen met de rest gelost kon worden!"

't Was als volgt gegaan: toen 't eerste koebrugsdek met gemengd goed, waar Papillon werkte, leeg was en toen van onderen 't luik van 't tweede openging, stond daar geen gemengd goed maar er stonden drie stukken geschut, bijna helemaal gemonteerd; aan de loop van elk stuk hing een tasje met papieren, waar aanwijzingen op stonden voor het morteren van de fijne onderdelen en de precisie-instrumenten; die zaten zeker in die drie kisten met etiketten erop, die je in een hoek zag staan...

Toen hun eerste verwondering voorbij was, heeft Papillon z'n makkers één voor één aangekeken.

„Dat stond niet op 't programma", merkte er ééntje op.

„Dat is niet voor ons bestemd", schreeuwde Bonasson van de brug af; „Eentje is d'r voor Cherbourg en twee voor Hamburg. Die ene moet 'r alleen effe uit om 't derde luik te kunnen openmaken en verder te gaan met 't gemengd goed. Later zetten we 'm d'r weer in!"

„Waarom hebben ze 'm dan niet onder in 't ruim gezet?” heeft Papillon voorzichtig gevraagd. Hij wou zich niet meteen te veel op de voorgrond dringen, „Waar zijn al die kunsten voor nodig?”

„Ga 't ze zelf vragen!” antwoordde Bonasson, „Ik zit niet in hun zaken. Ik weet er evenveel van als jij!”

„Op je ogen”, zei Papillon zachtjes tegen z'n kameraden, „Ik heb ze door. Die houden ons voor groentjes. Als ie op de kaai zou staan, zou ie d'r blijven ook. 't Is contrabande.”

„Als dat hun hele schuit met wapens is”, zei één van de jongens, „is 't nog al de moeite waard om d'r zoveel woorden over vuil te maken!”

Papillon was al weg om Max te gaan waarschuwen. Hij antwoordde niet eens meer.

„Wat gaan we doen, Max?”

„Wat zeggen de jongens?”

„Minder dan niks”, antwoordde Papillon, „Ze klapperen met 'r oren. Ze wachten, tot wij wat zeggen!”

Max heeft z'n enorme vuisten diep in z'n broekzakken geduwd. Een ogenblik lang stond z'n gezicht strak.

„We moeten de feiten zien”, zei hij, „'t Gevaar bestaat, dat ze de jongens één voor één apart nemen. Dan is 't veel moeilijker om nee te zeggen dan wanneer je dat samen kan doen, voordat 't begint. Ze kunnen bang worden, dat hun werkvergunning wordt ingetrokken, dat ze niet in aanmerking komen voor steun en ga zo maar door... We moeten ons geen illusies maken! Onder zulke verhoudingen kunnen ze die paar jongens, die ze nodig hebben, wel vinden.”

„Nou, wat dan?”

„Zijn we in dat geval met genoeg mensen om 't te beletten?”

„Als we de zeelieden maar 'n klein beetje op onze hand hebben...”

„Dat weten we niet zeker”, zei Max.

„We weten hoe dan ook niks”, — Papillon heft z'n armier in de lucht — „Ze verstaan geen woord Frans.”

„Als 't 'n andere dag was geweest, hadden we meteen ondersteuning van de werf gehad, maar vandaag wordt er nergens gewerkt. We staan machteloos. Ik wed om wat je wil, dat ze die dag expres uitgezocht hebben. 't Is een

smerige rotstreek, die ze uithalen.”

„Nou en?” vroeg Papillon nogmaals, „Gaan we nou?”

„Ik weet niet, ik denk na, God nog-an-toe!” viel Max uit, die opeens wild wordt.

„In elk geval hangt 't van ons tweeën af”, zei Papillon Hij is helemaal bleek geworden.

Max zweeg. Papillon durfde niet nog eens vragen. Toch ging hij erop door, bijna verlegen.

„Volgens mij is dit om 't tericín af te tasten. Die grote schuit komt 'r achter aan, één dezer dagen. Op zo'n dag als vandaag proberen ze onze zwakke zij te vinden. Wanneer we nu niet in staat zouden zijn . . .”

„We moeten beginnen bij 't begin”, zei Max en liep naar 't schip. „We moeten met de jongens gaan praten.”

Het gezicht van Bonasson wordt zowat groen, als ie ze de loopplank ziet opkomen, langs hem heen ziet stappen zonder wat te zeggen en ze via de ladder in het ruim ziet verdwijnen.

„Moet je horen”, zegt Papillon in Max' oor, wanneer hij 'm beneden heeft ingehaald, „Goed of niet goed. Eéntje heeft hierbij de verantwoordelijkheid op zich genomen om die tassies stiekem te laten verdwijnen en dito de etiketten van de kisten. De vinden ze nooit terug.”

Aan de manier, waarop de jongens direct om ze heen komen staan en 'r één vraagt: „Nou, Max?”, ziet Max op slag, dat hij geen woord hoeft te zeggen om ze te overtuigen. Hij neemt de beslissing voor zijn rekening en roept naar boven, naar Bonasson:

„We zijn aangenomen voor gemengd goed. Maar dit is 'r niet bij!”

„Maar die gaat weer terug!” schreeuwt Bonasson.

„Aan m'n hielen!” antwoordt Papillon om Max niet alleen te laten staan.

Bonasson gaat er vandoor.

„Hij haalt versterking”, zegt Musketier.

„Nou, ik ook”, zegt Papillon, die weer omhoog klautert en het andere ruim gaat waarschuwen.

„We krijgen de zak”, zegt Vrin somber. Het is een arme knul, die vijf kinderen en z'n moeder bij zich thuis heeft.

„Het hele zwikkie”, zegt Max en pakt hem bij z'n arm, een kameraadschappelijk gebaar, dat meer overtuigt dan

woorden, „...het hele zwikkie tegelijk zal ze niet makkelijk vallen, Vrind!”

Alles verloopt in een mum van tijd. Papillon komt terug en daarna Bonasson met Boujeau en de Amerikanen van de schuit.

„Aan de andere zij is 't ook voor mekaar”, zegt Papillon. De zaak wikkelt zich af, of de Amerikanen, Boujeau en Bonasson het er van tevoren al over eens waren. Ze doen zelfs geen poging om de acht mannen over te halen, die zich op het koebrugsdek achter Max verzameld hebben. Papillon staat vlak bij Max. Bonasson gaat naar beneden, 't ruim in.

„Moet je die dikke kont zien!” spot Papillon nog heel zacht, „Je kan direct merken, dat ie 't vaak doet!”

„Wat gaat ie nou doen?” vraagt er één.

„Laat ie z'n mond opendoen!”

Beneden aangekomen, buiten adem, zegt de dikke ploegbaas nog niets. Hij pakt de grijper van de kraan, die nog altijd boven 't kanon hangt en begint zelf te stouwen.

„Godzamme!” zegt Papillon tegen Max, „Moeten we dat toelaten?”

„Laten we 's kijken. Ik wed, dat ie 't niet eens kan”, zegt er één.

„Moet je dat zien, wat 'n geklooi!” merkt een ander op.

Inderdaad is Bonasson het verleerd. Het scheelt niet veel, of hij kan met de leng helemaal niet meer overweg.

Toch schijnt hij 't klaar gespeeld te hebben. Hij draait om 't stuk heen om te kijken, of 't houdt. Hij gaat weer naar boven, zeker om het teken te geven, dat de kraan kan beginnen te hissen.

„Max!” zegt Papillon en kan niet meer op z'n plaats blijven staan van emotie, „Als ie gelost wordt, is 't verpest! Dat demoraliseert ze allemaal, als straks die andere schuit komt. Dat kan niet! Ik geef 'm nog liever met m'n eigen handen een rotklap; voor hun smeerlapperij!”

Hij heeft een stap in de richting van het kanon gedaan. Max houdt 'm aan z'n arm vast.

„Je moet nooit iets helemaal op je eentje doen”, zegt hij, „Dat is misschien juist hun bedoeling. Je zou ze een dienst bewijzen, Papillon! Hou je kalm. We zijn nog niet aan 't eind...”

„Als ie op de kaai komt, zijn we verloren, Max! schreeuwt Papillon bijna.

Maar daarboven steekt de ploegbaas z'n hand op.

Iemand merkt op:

„Hij heeft zelfs de kraan niet gewaarschuwd, dat 't wat anders is geworden; ze hebben teveel haast!

Inderdaad kan je van boven uit die kraan niet zien, wat er in het ruim gebeurt. De man, die daar zit, kan niet verder kijken dan het luik. Misschien is die kameraad nieuwsgierig geworden door de onderbreking van het werk (hoewel dat bijna normaal is, als 'r 'n nieuw luik opengaat) en door het heen en weer geloop van Max en Papillon, Bonasson, Boujeau en de Amerikanen, maar dat is alles. Hij haalt de last op met een ontzettende ruk aan z'n kraan, alsof 't een bord met ditjes en datjes betrof. Alleen die stoot al! Onder de leng verschijnt een lange sliert.

Het kanon maakt zich los van het koebrugsdek.

„Zie je. Hij houdt 't", zegt Papillon.

„Van onderen!" zegt iemand achter hem en pakt 'm bij z'n jas.

't Is nog even iets anders, als de man, die de kraan bedient, het kanon uit 't luik ziet komen. Voor hem daarboven moet 't zijn, alsof ie 'n klap op z'n hoofd krijgt. Hij staat er alleen voor! En de verbijstering heeft 'm te pakken op hetzelfde ogenblik, dat ie bijna werktuigelijk z'n handles overhaalt. En opeens is het, of de verbijstering zich tegelijk heeft meester gemaakt van de machine, waarmee hij vergroeid is sinds de vele jaren, dat hij erop werkt. Op 't moment, dat hij aarzelt (de seconde, nodig voor een reflexbeweging, zonder dat ie zelfs heeft nagedacht), staat de ontzaglijke arm van de kraan met een ruk stil. Het kanon en de kettingen, ver boven de grond, worden hevig heen en weer geschud en gaan flink schommelen.

Bonasson kan nog net schreeuwen, maar de leng is eraf gegieden, het kanon omgekanteld, naar beneden gevallen, te pletter als een vormeloze massa op de rand van de kade; een paar sprongen op één van z'n banden en rommeldebom de zee in ...

„Jouw schuld!" schreeuwt de kameraad in de kraan tegen Bonasson met een rare verstikte stem. Hij hangt helemaal uit z'n raampje: „Jij kon niet waarschuwen, hè!"

„Zo is 't. Hij heeft gelijk!” roepen alle jongens, zowel op de schuit als aan de kaai en ze rennen al naar de plek, waar het kanon is terechtgekomen. Alsof er nog wat van te zien zou zijn!

Maar 't opmerkelijkste is, dat je inderdaad wat ziet.

„Hé zeg . . .”

Een bloedvlek, die groter wordt tussen de regenboogkleurige petroleum.

„Gauw een haak!”

„D'r ligt er één in 't water!”

„'t Lijken er wel twee!”

„Dat moet aangekomen zijn . . . tegen hun hoofd!”

„Dan leef je niet meer, dat is vast!”

„Ik wed om wat je wil, dat 't die twee stumpers van ouwe mensen van de watertoren zijn, die gisteron opeens zoek waren”, zegt Papillon.

